

41760

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

**Ejderhanın
Motif Olarak Gelişimi
ve
Osmanlı Sanatında
Kullanımı**

(1453-1600)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

41760

Doktora Tezi

Candan ÖLKÜ
89 - 5930

Carunmaya girebilir

5. Nisan, 1995

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Tarcan YILMAZ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İstanbul, 1995

**Ejderha değişimin ruhudur
ve bu yüzden yaşamın da.**

Oskar Kokoschka 1914

**Kan kurutan otuna ve kanatlı bir
ejderhaya Nil'in doğu kıyısında
rastlanılır. Karşı kıyıda, Ermiş Antonius
manastırının karşısında kuş başlı ve
uzun boyunlu bir satir, bir eğinimi dile
getirir. Kaknusa daha güneyde
rastlanılır, kadın başlı ve yılan kuyruklu
bir kuştur. Akdenizde bir balık-siren
egemendir. Asya ejderhaları doludur.
Kartal başlı aslan İskit ülkesinde,
pelikan Semerkand dolaylarında yaşar.**

Jurgis Baltrusaitis 1960

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
1. GİRİŞ	7
1.1.KONUNUN ÖNEMİ	7
1.2. İLGİLİ YAYINLAR	9
1.3. YÖNTEM	10
1.4.KÖKENBİLİM (ETİMOLOJİ)	12
1.5. İSLAM SANATINDA FANTASTİK FİGÜRLER	14
Notlar	18
Resimler	20
2. EJDER	23
2.1.EJDERHANIN BİÇİMLENMESİ	24
2.2. BİÇİMLENMESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	25
2.2.1. Avrupa, Ön Asya ve Yakın Çevresinde	25
2.2.2. Çin ve Uzak Doğuda	27
2.2.3. Anadolu'da	29
2.2.3.1.Yerli Kültürler	29
2.2.3.2.Selçuklu Dönemi	34
2.3. EJDERHAYLA BENZERLİKLERİ OLAN YARATIKLAR	38
2.3.1. Yılan	38
2.3.2. Basilisk	39
2.3.3. İki Başlı Yılan/Ejderha	41
2.3.4. Uçan Ejderha	41
2.3.5. Mantikora	42
2.3.6. Senmurv	42
2.3.7. Kilin (Chi-Lin)	42
2.3.8. Şahmeran	43

Notlar	45
Tablo 1 Çin Sanatında Ejderhanın Evrimi	49
Tablo 2. Selçuklu Devri Ejderleri	50
Resimler	53
3. ANLAMINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR	72
3.1. EJDERHANIN NASIL DÜŞÜNÜLDÜĞÜ	72
3.1.1. Şeytansı Bir Yaratık Olarak Ejder	72
3.1.2. Kanatlı Bir Yılan - Ejderha Olarak	73
3.1.3. Canavar Balık Ya Da Deniz Canavarı Olarak Ejderha	73
3.1.4. Yılan Olarak Ejderha	74
3.2. EJDERLE SAVAŞIM	75
3.2.1. Ejder - İnsan Savaşımı	75
3.2.1.1. Tanrılar, Krallar ve Kutsal Kişiler	75
3.2.1.1.1. Hristiyan İkonografisinde	76
3.2.1.1.2. İslamda	82
3.2.2. Ejderha ve Ünlü Kişiler	83
3.2.3. Ejderha ve Hayvanlar	83
3.2.3.1. Geyik	83
3.2.3.2. Hümay Kuşu	84
3.2.3.3. Kaplan	84
3.2.3.4. Aslan	84
3.3. EJDERHANIN SEMBOLİK DEĞERLENDİRİLMESİ	85
3.3.1. Ejderha ve Toplumsal Güç	85
3.3.1.1. Çin Tahtının Sembolü	87
3.3.1.2. Ejderli İslâm Tahtları	88
3.3.2. Ejderha Hekimlik, Büyü ve Simya	88
3.3.3. Ejderha Sayılar ve Renkler	89
3.3.4. Ejderha Yıldızlar, Gökyüzü ve Burçlar	90
3.3.5. Ejderha Su ve Yağmur	95
3.3.6. Ejderha Taş, Metal ve Hazine	98
3.3.7. Ejderha Ateş, Yıldırım ve Zehir	100
3.3.8. Ejderha, Bu ve Öteki Dünya	101
3.3.9. Ejderha Ölüm, Yaşam ve Doğurganlık	104
3.4. EJDERHANIN VERİLİŞ TARZI	106
3.4.1. Duruş ve Konum	106

3.4.1.1. Karşılıklı Duran Ejderhalar	106
3.4.2. İki Ejderha ve Aralarındaki Küre	106
3.4.3. Bayrak ve Armalarda Ejderha	107
Notlar	108
Resimler	117
4. OSMANLI EJDERLERİNİN SUNULUŞ ŞEKİLLERİ	128
4.1. OSMANLI EJDERLERİNİN BİÇİMLENMESİ	128
4.2. EJDERHANIN ELE ALINIŞI	130
4.2.1. Tek Başına	130
4.2.2. Karşılıklı Duran Ejderhalar	131
4.2.3. Savaşım Sahnelerinde	131
4.2.3.1. Hayvanlarla	131
4.2.3.2. İnsanlarla	131
4.2.4. Diğer Hayvanların Parçası Olarak	132
4.2.5. Mimarının ya da El Sanatı Ürünlerinin Bir Parçası Olarak	132
4.2.6. Diğer	132
4.3. OSMANLI EJDERLERİNİN SEMBOLİK DEĞERLENDİRİLMESİ	133
4.3.1. Ejderha ve Toplumsal Güç	133
4.3.2. Ejderha, Yıldızlar, Gökyüzü ve Burçlar	134
4.3.3. Ejderha ve Renkler	134
4.3.4. Ejderha, Metal ve Hazine	135
4.3.5. Ejderha, Bu ve Öteki Dünya	136
4.3.6. Ejderha ve Nazar Değmesi İnancı	137
4.3.7. Ejderha ve Su	137
4.3.8. Ejderha ile Savaşım	138
4.3.8.1. Hayvanlarla	138
4.3.8.2. İnsanlarla	138
Notlar	140
Tablo 3 Ejderhanın Başı	141
Tablo 4 Ejderhanın Bacakları	143
Resimler	145
5. KATALOG	146
Notlar	211

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	215
6.1. OSMANLI İKONOĞRAFİSİ VE PANOFSKY’NİN YÖNTEMİNİN KULLANILMASI	
SORUNSA LI	215
6.2. SONUÇ	220
Notlar	224
Resimler	226
7. SÖZLÜK	234
Notlar	245
Resimler	252
KISALTMALAR LİSTESİ	254
RESİM LİSTESİ	257
TABLolarIN LİSTESİ	261
LEVHALARIN LİSTESİ	262
KAYNAKÇA	266
ÖZET	283
Notlar	290
ENGLISH SUMMARY	291
Notes	296
ÖZGEÇMİŞ	297
LEVHALAR	298

ÖNSÖZ

Bundan 25 yıl önce, Gönül Öney'in Selçuklu devri ejderhalarıyla ilgili makalesi yayımlandı. O günden bu yana ejderhalar araştırmacıların önem verdiği ve çok sevilerek çalışılan bir konu olmuştur.

25 yıl sonra bugün, ejderhalarla ilgili bir doktora tez çalışması hazırladım. Ancak bu kez, konu Osmanlı ejderleriyle ilgili ve 16.yy.ın sonuna kadar olan devreyi kapsamaktadır.

Çalışmamızda öncelikle ejderhanın ne olduğu, nasıl biçimlendiği ve neyi ifade ettiği sorularına yanıt aranmaktadır.

Osmanlı sanatı ejder figürüne yer vermiştir. Onun bu sanat içinde kullanımını, biçimlenmesi ve simgelediği anlamların açıklanması tezimizin ikinci önemli hedefini oluşturmaktadır.

Ejderhalarla ilgili bir tez konusu öneren; bu konuda yardım, öneri, eleştiri ve teşvikleriyle zevk alarak çalıştığım bir araştırma olmasını sağlayan danışmanım Doç.Dr.Tarcan YILMAZ'a;

1990-1994 yılları arasında aldığım bursla Berlin'de Frei Universität'te doktora çalışmalarına katıldığım sırada bu tez için malzeme toplama olanağına sahip oldum. Böyle bir olanak sağladıkları için; başta YÖK ve Çukurova Üniversitesi ilgililerine;

Tezimin oluşumu sırasında görüş ve düşünceleriyle, bu sürece katkıda bulunan Prof.Dr.Gönül ÖNEY ve Prof.Dr. Selçuk MÜLAYİM'e;

Topkapı Sarayı Müzesi'nde minyatürlerle ilgili çalışmam sırasında yardımlarından dolayı Dr.Banu MAHİR'e;

Bu çalışmayı hazırlarken verdikleri güç ve dektekle, karşılaştığım her türlü zorluğu aşmamı sağlayan ve onlar olmaksızın asla bu tezi gerçekleştiremeyeceğim aileme;

Çalışmamın yazımında büyük emeği geçen, sabırla, dikkat ve özenle yazan, düzeltmeleri şikayet etmeksizin yerine getiren Şeyda ZEREN'e;

Doktora tez çalışmasının fotoğraf işlerine, çevirilerine yardım eden; bilgisayardaki yazılım sorunlarının çözümüne yardım eden ve çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen, emekleriyle katkıda bulunan dost insanlara teşekkür ederim.

Adana/Berlin/Mersin/İstanbul 1995

Candan ÜLKÜ

1. GİRİŞ

1.1.KONUNUN ÖNEMİ

Ejder kadar yaşamın her alanıyla bütünleşmiş başka bir hayal ürünü yaratık daha göstermek olası değil. Her kültür çevresi kendine bir ejder yaratmış ve ona efsaneler, söylenceler, mitler yakıştırmış; onu yüceltmış; aşağılamış; ondan korkmuş; hediyeler ya da kurbanlar sunmuştur.

Takvimler ona göre ayarlanmış; gökyüzünde bir takım yıldızı onun adıyla anılmıştır. Bitkiler dünyası ve hayvanlar aleminde ejderha adı çeşitli örneklerle verilmiştir. İnsan ruhunun derinliklerinde ejderhanın izleri ruhbilim yöntemleri ile araştırılmıştır. Sözlü ve yazılı yazın ürünlerinde yer alarak çeşitli topluluklar arasında yayılmış; sınırları aşarak evrensel kültürün bir ögesi olmuştur. Sanat eserlerinde yer alan ejderha örnekleri ikonografi, sembol araştırmaları ve daha pek çok araştırma alanının konularından birini oluşturmuştur.

Ejder her zaman var olmuş; şekil değiştirip başka biçimlerde yaşamaya devam etmiştir. Yerde, gökte, su ve toprak altında yaşasa da ve her ne kadar yenilmez görünse de, o yenilmez de değildir. Ancak onu yenebilenlerin veya onunla mücadele edenlerin onun yenilmezlik, konuşma gibi ve buna benzer bazı özelliklerini kazandıkları görülür:

Ortaçağda mutlaka yenilmesi ya da alt edilmesi gerekli bir düşmanı simgeleyen ejder, günümüzde örneğin gazetelerde yer alan karikatürlerde enflasyon gibi savaşım verilmesi gerekli bir alanı göstermek için de kullanılmaktadır.

Burkolter-Trachsel [1981, II] ejderha ile ilgili araştırmasında ilginç bir söyleşiden söz etmektedir. Buna göre:

"Baselli sanatçı H. Stocker Japonya'da Kyoto'da bulunan Latin kilisesinin penceresine Hz.İsa'nın acılarını betimlemek üzere bir sipariş aldı. Pencereyi

kiliseye yerleştirdiği sırada, oradaki cemaata ayrıca yan şapele konmak üzere Aziz George'un ejderle savaşımını gösteren bir başka cam pencere hediye etti. Fikri ve ön örneği Basel Katedrali'nin St.Georg Kulesi'nin heykeli olan vitray da Japon Hristiyanlarının bir ejderhanın öldürülebileceğini düşünemeyecekleri fikrine saygı göstererek, sanatçı gerçek bir ejderha betimlemesinden vazgeçti. Resmî kuyruğu olmayan bir ejderha şeklinde değiştirdi. Hayvan şimdi daha çok bir kaplumbağaya benzemektedir"

Neden bir kültürde ejderhanın mutlaka öldürülmesi gerekli ve neden diğer bir kültür bu yaratığın öldürülmesine karşı? Buna verilebilecek en basit cevap, doğu ve batı kültürlerinde ejderha sembolünün anlamının birbirinden farklı olmasıdır.

Bu çalışmanın amacı ejderhayı tanımlamak ve özellikle onun 1453 - 1600 arası Osmanlı sanat ürünlerinde yer almasını irdelemektir. Onun ne olduğu, nasıl biçimlendiği, neden sanat ürünlerinde yer aldığı sorularına yanıt aranacaktır. Aslında bu sorular ilk kez 25 yıl önce Gönül Öney tarafından sorulmuştu [Öney, 1969] ve Selçuklu Çağı ürünleri ele alınarak ejderha çeşitli yönleriyle incelenmişti [Öney, 1969]. Aradan geçen zaman zarfında ortaya konan görüşler, ikonografi ve sembol araştırmalarındaki gelişmeleri de göstermesi açısından önem taşımaktadır. Kendi çalışmamızda hem Gönül Öney, hem de diğer araştırmacıların [Esin, 1970; İnal, 1971; Gierlichs, 1993; Mahir, 1993] görüşleri eleştirel bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

Ejderha sadece sanat ürünlerinde yer alan bir dekorasyon ögesi değil, bunun yanında gökbilim, yerbilim, canlıbilim, hayvanbilim, ruhbilim, toplumbilim, yazın tarihi, dinbilim, masal araştırmaları gibi çeşitli bilim dallarının araştırma konuları arasında yer almaktadır.

Çalışmamızın amaçlarından biri de Selçuklu çağında olduğu gibi, Osmanlı çağında da karakteristik bir ejderha biçimlenmesinden söz edebilir miyiz; benzerlikler ve farklar nelerdir, sorularına yanıt aramaktır. Sanat eserlerinde gündeme gelen ejderlerden, Osmanlı dönemi ejderha tipolojisi denemesi yapılacaktır.

Son olarak çalışmamızda ejderha ve onunla anılan tanrı, kahraman vd. içeren bir sözlük denemesi yer alacaktır. Bununla hedefimiz çeşitli kültürlerde söz konusu olan ejderhaların vb. fantastik yaratıkların neler olduğunu göstermektir.

1.2. İLGİLİ YAYINLAR

Gönül Öney., "Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürü, **Bellekten-33/130** Ankara 1969, 171-216.

Anadolu Selçuklu Sanatı'ndaki ejder figürlerini bir araya getiren, tipolojik olarak sınıflayan ve anlamlandırılmaları için görüşler öne süren bir makaledir. Çalışmamıza esas aldığımız bu yazının, yurtdışındaki yakın tarihlerdeki çalışmalarda bile kaynak olarak kullanılması, 25 yıl önce ortaya konan görüşlerin hala önemini koruduğunu göstermektedir.

Emel Esin., "Evren, Selçuklu Sanatı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi-1** (1969), Ankara 1970, 163-182.

Ejder ikonografisini konu edinen ilk çalışmalardan biridir. Bu figürün ikonografik açıdan kökenlerini incelemeyi hedeflemiştir.

Güner İnal; "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", **Sanat Tarihi Yıllığı -4**, (1970-71), İstanbul 1971, 153-181.

Antalya-Burdur yolunda Burdur'a yakın Susuz Han'da yer alan ejder figürlerini ele alan bir makaledir. Ejderha kelimesinin kökenbilimsel (etimolojik) açıdan ele alınması kadar, İslam dünyası ile Uzak Doğu kültürlerindeki ejderha tasarımları karşılaştırması bu makaleyi önemli kılmaktadır.

Joackim Gierlichs, **Drache, Phönix, Doppeladler / Fabelwesen in der islamischen Kunst-** Bilderheft Staatlichen Museen zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz Museum für Islamische Kunst, Heft 75/76, Berlin 1993.

Berlin'de 20.10.1993 ile 30.1.1994 tarihleri arasında düzenlenen aynı isimli serginin kataloğudur. Bu sergide İslam sanatının figürlü bezemelerine başka bir açıdan bakma amaçlanmıştır. 1992'de birleşen iki İslam eserleri müzesinin yanısıra, şehirdeki diğer müze ve koleksiyonlardan da eserler bir araya getirilerek sergilenmiştir. İlk kez İslam sanatında fantastik figürlere yönelik böyle bir serginin kataloğunda, anılan figürlerin İslam sanatındaki anlamları, yerleri örneklerle vurgulanmıştır. Kullanılan kaynakça İslam sanatı araştırmaları için de önem taşımaktadır.

Banu Mahir., "Osmanlı Saz Üslubu Resimlerinde Ejder İkonografisi" **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G. İnal'a Armağan, Ankara 1993, 271-294.

Saz üslubunda yapılmış resimlerindeki ejderlerin ve bu resimlerden esinlenerek çeşitli eşya ve objelerin üzerine işlenmiş bezemelerdeki ejderlerin ikonografisini araştırmayı amaçlayan bir çalışmadır. Yazarın diğer yayınlarında da olduğu gibi, bu son sunusunda Osmanlı ikonografisinin bir konusunun ele alındığını görüyoruz. Osmanlı sanatında ejderhalar tezimizizin konusunu oluşturduğundan bu çalışmanın önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Sergi Katalogları:

Son on yıldır düzenlenen ve gerek Anadolu uygarlıklarını, gerekse özel olarak Osmanlı sanatını konu edinen çeşitli sergi katalogları söz konusu edilecektir. Bunlardan birkaçı şunlardır:

Anadolu Medeniyetleri, İstanbul'da 1983'te, Tokyo'da 1985'te ve Milano'da 1987'de de sergilenmiştir. Anadolu uygarlıklarını ele alan bir sergidir.

Türkische Kunst und Kultur aus osmanischer Zeit, Frankfurt 1983.

Osmanlı çağı sanatını ele alan bir sergidir.

The age of Süleyman the Magnificent, E.Atıl, Washington 1987.

1988'de Londra'da ve 1988'de Berlin'de de sergilenmiştir. Kanuni Sultan Süleyman çağı sanatını konu edinir.

Iznik Çinileri Sergisi, İstanbul 1989.

Iznik çinilerini, tarihlemesini, süslemesini vb. konu edinen bir sergidir.

1.3. YÖNTEM

Çalışmamız, başlığın da anlaşılacağı üzere iki temel araştırma alanından oluşuyor. Birincisi figür olarak ejderhanın araştırılması, ikincisi de ejderha figürünün Osmanlı sanat eserlerinde yer alışı üzerine açıklık getirmeyi hedefliyoruz. Bu bağlamda Osmanlı sanatıyla çağdaş diğer sanat çevrelerine de bir göz atılacaktır.

Çalışmamızda ejder figürü şöyle ele alınacaktır:

1. Anlamına yönelik çalışmalarda, ejderin nasıl düşünüldüğü, onunla savaşım ve ejderhanın sembolik olarak değerlendirilmesi;
2. Sunuluş şekilleri, ejderhanın verilmiş tarzı (tek başına, diğerlerinin parçası olması vb. gibi) ve bunun yanında kullanım yerleri.

Araştırmamızın katalog bölümünde 1453 - 1600 tarihleri arasında Osmanlı sanat çevresinde üretilmiş sanat ürünlerinden seçilmiş örnekler yer alacaktır. Bunun yanında 1400'lerden olduğu kadar, 20.yy.'a kadar olan bazı örnekler de kataloğa dahil edilecektir. Ayrıntılı bir katalog çalışması sürdürülecektir. Her eser tek başına ele alınacak ve kendine ait bir katalog maddesi olacaktır. Tarihi, başlıca özellikleri, varsa yazıtı, bulunduğu yer vd. özellikleri söz konusu edilecektir. Böylece minyatür resmi, seramik, çini, metal, dokuma, vd. alanlarda verilmiş ürünlerde öncelikle ejderin nasıl yer aldığı ve nasıl biçimlendiği araştırılacaktır. Örneğin bir kabin biçimi, elemanları (kulbu gibi), işlevi ve ejderha ile olan bağlantıları bulunmaya çalışılacaktır.

Bu araştırma genel bakış için coğrafi olarak şöyle sınırlandırılmaktadır: Doğu Asya (Çin ve Japonya), Ön Asya (Suriye - İsrail ve Mezopotamya), İran, Hindistan, Mısır ve Avrupa; özelde ise Anadolu ile sınırlanacaktır. Okyanusya, Amerika ve Afrika incelemeye dahil edilmeyecektir.

Çalışmamızı zaman açısından Osmanlı Çağı ve 1453-1600 tarihleri arası olarak sınırlamış bulunuyoruz. Bu dönem Osmanlıların gelişme ve imparatorluk olma dönemidir. Osmanlı sanatının Kasık Çağı'dır: Mimaride, el sanatlarında ve diğer sanat alanlarında giderek yetkinleşilen bir dönemi vurgulamaktadır. Osmanlı sanatı bir taraftan ele geçirdiği topraklardaki (Balkanlar, Avrupa, Ön Asya, Mısır), diğer yandan Selçuklu Çağı ve sonrasında Anadolu'da oluşan sanatsal gelişimlerin mirasçısı konumundadır. Çeşitli sanat çevrelerinden gelen sanatçılar İstanbul'da saray atölyelerinde yetkin bir sanatın gelişimine katkıda bulundular. Safevi ve Moğol sanat çevreleri Osmanlı sanatıyla eş zamanlı ve aynı temele dayanan (İslam) sanat ürünleri verdiler. Bu iki merkeze Balkanlar da eklenmelidir. Sanat çevreleri arasındaki etkileşim kendini sanat eserlerinde göstermiştir. Sanat eserlerini etkileyen devrin yazın (şair vd.) ve kültür hayatı da önem taşımaktadır.

Son yıllarda Türk sanatını ya da tek başına sanat ürünlerini (çini gibi) konu alan kapsamlı pek çok sergi açılmıştır. Bu sergilerin kataloglarında bilinen örneklerin yanısıra, bugüne kadar yeterince tanınmayan çeşitli müze ve koleksiyonlarda koruma altına alınan örneklere de yer verilmiştir. Katalogumuzda yer alacak eserlerin seçiminde bu kataloglardan yararlandık.

20 Ekim 1993 - 30 Ocak 1994 tarihleri arasında Berlin'de izleyicilere sunulan "Ejderha, Hüma Kuşu, Çiftbaşlı Kartal - İslam Sanatında Fantastik Yaratıklar" sergisi, üzerinde çalıştığımız konu ile ilgili olması açısından önem taşımaktadır [Gierlichs, 1993]. Bu serginin yanısıra 19.yy. Norveç sanatını konu edinen bir başka sergide ise, Viking Çağı ejderleri de gündeme

gelmiştir. Bu sergiler bize, evrensel bir hayal yarattığı olan ejderin, farklı dünya görüşüne sahip çevrelerde nasıl ele alındığını ve günümüze kadar sevilerek kullanıldığını göstermektedir.

1.4.KÖKENBİLİM (ETİMOLOJİ)

Dilbilimciler, dünyanın oldukça karmaşık bir bütün olduğunu söylerler. Akerson bu konuda görüşlerini şöyle özetlemektedir:

"Dilbilimciler göre dünyayı böyle karmaşık bir bütün olarak karşımıza almak, biz insanlar için bunaltıcıdır. Çünkü "herşey" birbiriyle içiçe geçmiş durumdayken, bu "herşeyle" bir anda ve bir seferde başa çıkmak neredeyse olanaksızdır. İşte bu noktada dil yardımımıza koşar ve nesnelere, duygulara, nedenlere, sonuçları birbirinden ayırabilmemizi sağlar. Yani "her şeyi" parçalayıp, ayrıştırıp "tek tek" "şey"lere ad koyarız. Bir "şey"ın adı varsa ve o adla tam ve ne kastedildiğini biliyorsak, artık "şey"leri istersek tek tek, istersek birbirleriyle olan ilişkileri açısından kavrar, değerlendiririz. Adlar, bir bakıma dünyayı düzenler, daha doğrusu bizim için algılanabilir hale sokar. Düşüncelerimizi bu sayede belirleriz; bu sayede bir şeyler tasarlarız; geçmişle geleceği; olabilecekle olanaksızı ayırırız" [1990, 4].

Kelimelerin anlamlarını anlayabilmenin yollarından birinin etimolojisinin (kökenbilim) incelenmesinin olacağı belirtilmelidir.

Ejderha kelimesinin hem Türkçede hem de yabancı dillerdeki kökenlerini incelediğimizde:

Eski Türk yazıtlarında ve metinlerinde ejderha yerine "büke" ve "evren" kelimelerine rastlarız [Esin 1970, 161, dipnot 1]. Uygurların "luu" (Çince lung-yılan) veya "nek" (timsah) sözcüklerini kullandıklarını biliyoruz. Bu sözcükler suyu ifade etmektedir ve astrolojik karakteri vardır [Esin 1970, 162, dipnot 7 ve 8].

Evren'e İbni Bibi (13.yy) "nihang" (timsah) adını verir; "luu" ile "nek"e denk gelir ve bir su imgesidir [Esin 1970, 174, dipnot 85].

1339-40/470 H.'den Hamdullah Mustafî Kazvini'nin coğrafya eseri olan Nuzhet al-Kulüb' ta ejderhanın çeşitli isimlerine rastlıyoruz: "Tu'ban, Ejderha, Araplar tarafından 'tinnin', Türklerde 'luc', ve Moğollarda ise 'moğur' olarak tanınırdı [Stephenson 1928, 36: Gierlich 1993, 10]. Farsçada ise ejderha kelimesinin büyük yılan'dan geldiği ileri sürülür [Eyuboğlu 1991², 223,251].

Kazvini, kozmoğrafyasında (Acaibü'l-Mahlukat ve Garaibü'l Mevcudat) su yaratıkları altında ele aldığı ejderha ile ilgili bölüme şöyle başlar:

"Olağanüstü büyük vücut biçimli olan bir hayvan, korkutucu bakışlar, çok uzun ve enli gövde, büyük baş, parılayan gözler, hesap edilemez sayıda canlı yutan geniş ağız ve karın ile çok sayıda diş..." [Ethé 1868, 270: Gierlichs 1993, 10].

Kelimenin aslı Aji Dahakâ olup, eski Hint dininde "ayıp" olarak bilinir. İran mitolojisine bir padişah olarak geçen kelimenin Dahhak ile alâkası olduğu sanılmaktadır [Pala 1990²,151-152].

Günümüze gelince: Arseven, Sanat Lügati'nde "ejder", ejderha, dragon ve "evren"i Fransızca dragon karşılığı olarak kullanır [1944, 60]. TDK-Tarama Sözlüğü'nde [1967, 1574] "evren" kelimesinin ejderha, büyük yılan karşılığı kullanıldığını görüyoruz.

TDK-Türkçe Sözlük'ün 6.baskısında [Demiray 1974⁶, 259] ejderhayı tanımlarken masal canavarı, evren ve büyük yılan karşılıkları kullanılmaktadır. 1992'de ise evren kelimesine ejderhanın karşılığı olarak yer verilmez [Eren 1992,438].

Batı dillerine gelince; ejderha kelimesi eski Yunanca "drakon"-Latince "draco" kökenlidir ve en eski anlamıyla keskin veya korkutucu bakışlı yılan özelliğini taşımaktadır. Yılan ile özdeşleşen bir kullanım ise yeni dil araştırmalarınınca yadsınan bir yaklaşımdır [Wild 1962, 8 vis].

Wild makalesinde ejderha kelimesinin Avrupa dillerinde geçirdiği evrimi ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Bu yazıda özetle şu görüşlere yer verilmektedir:

"Yunanlılardan, Romalılara taşınan sözcüğün içeriği ile görünüşü birbirleriyle örtüşüyor: Korkunç görümlü, kanatları olan, insan yutan bir canavardır Homer destanlarındaki kullanımı ile daha çok büyük yılanlar için kullanılan genel bir ad olarak karşımıza çıkmaktadır. Herodot da kanatlı yılanlardan söz ediyor" [1962, 8 vis].

Dilsel ve terimsel olarak öncelikle Romalılar aracılığıyla Germenlere geçmiştir [Ranke-Bausinger... Berlin; New York, 1981, 789]. Germen kökenli, latince yazan erken ortaçağ tarihçileri ejderhayı "yılanların şahı" olarak tanımlarlar [Wild, 1962, 8 vis]. Daha önceleri Germenler sadece reptilleri (sürüngen) topluca betimleyen " Wurm" (ejderha) kelimesini bilmekteydiler [Ranke ve Bausinger 1981, 789].

Hint-Avrupa ve Germen dil ailesinin yazılı belgeleri bulunan Gotçada Yunancadan taşınan "ejderha" söcüğüne rastlanmaz [Wild, 1962, 8 vis].

Özellikle, killisenin etkisi altında ejder = şeytan olarak kabul edilmesiyle, ejder kelimesi eski anlamın. tümüyle kaybetti.

Hikaye ve efsanelerde ejder sıklıkla da canavar, korkunç yaratık vb. olarak geçirdi. Ejderin yanısıra halk geleneklerinde hala Wurm (canavar) ve Lindwurm (ejderha) ile eski kuzey dillerinde "ormr" terimlerinin varlığı bilinir. Hatta tüm kelt dillerinde ejderler "worm"dur; eski İngilizce "wyrn". "Wurm" ejder-yılan demektir; Alpler yöresinde Tatzelwurm (pençeli yılan-ejderha) vd. ile hâlâ yaşamaktadır [Ranke ve Bausinger 1981, 789, dipnot 7-10].

Grimm'in Sözlüğünde, doğa tarihinde üç değişik ejderhadan söz edilmektedir. Bunlar "ayaklarından kanatlı ve yüzgeçli kertenkele", "kılıç balığı" ve "deniz ejderhası"dır [1984, 1315-1317].

1.5. İSLAM SANATINDA FANTASTİK FİGÜRLER

Bu başlık altında yalnızca İslam Sanatında yer alan fantastik figürlerle değil İslam sanatının görsel sanatlara bakışını da değerlendirmeyi amaçlıyoruz. Ancak figür yasağı tartışmasına girmeyeceğiz.

Hız.Muhammed'in ölümünden sonraki 120 yıl içinde İslam akıncıları batıda Atlantik'ten (Andalusya ve Fas) doğuda İndus ve Kuzey Hindistan'a ulaşan toprakları ele geçirdiler. Böylece İslam dünyası eski dünyanın daha önceki her iki büyük imparatorluğunun yani batıda Bizans (Doğu-Roma) ve doğuda Sasaniler (İran)'ın mirasına ortak oldular [Kalter 1993,77].

Erken İslam sanatı kendine has bir biçim dili bulmak zorundaydı. Bu daha önce bulunan öğelerin kaynaştırma sürecinde oldu. Başlangıçta Bizans ve İranlı öğelerin dengeli olarak bir araya getirilmesine rağmen, 8.9.yy. boyunca giderek İranlı öğelerin ağır basması dikkati çekmektedir [Kalter 1993,77].

İslam öncesi öğelerin sentezinden oluşan İslam sanatı figürlü süslemeyi geri plana atmış, Arap yazısı ve arabeski buna karşı öne çıkarmıştır [Kalter 1993,77-78].

Oleg Grabar erken İslam sanatında sanata ilişkin tutumun bir profilini çizmek için altı tür belgeden yararlanılabileceğini belirtir: "İslam-öncesi Arabistan'da sanat; Kur'ân'dan ayetler; hadisler, fetihlere ilişkin olarak anlatılanlar; erken İslam anıtları ve İslam sikkeleri" [1988,60].

İslam-öncesi Arabistan'daki sanat hakkında, eldeki verilerin azlığı nedeniyle yok denecek kadar az bilgi sahibiyiz [Grabar 1988,61-62].

Kur'ân'da yer alan Hz.Süleyman'a ilişkin bir ayet ilginizi çekiyor: Sebe suresi [Kur'ân, 34.12-13]:

"12) ... Onun için ermiş katran / bakır kaynağını sel gibi akıttık. Cinlerden öylesi vardı ki, Rabbinin izniyle onun önünde iş yapardı.

13) Onlar Süleyman için, mihraplardan / kalelerden, heykellerden, havuzlar gibi çanaklardan, yerinden kaldırılamaz kazanlardan ne dilerlerse yaptılar" [Kur'ân'ı Kerim Meali-Türkçe Çevirisi Öztürk 1994].

Bu alıntının tefsirinde Grabar üç nokta üzerinde duruyor: Birincisi, Hz.Süleyman için yaratılan sanat yapıtları arasında heykellerden söz edilmesidir. İkincisi, gündelik, sıradan nesnelere estetik bir içerik kazandırılması; üçüncüsü ise, heykeller ya da figürler, insan elinden çıkmış sanat yapıtları olarak değil, Hz.Süleyman'ın özel konumunu belirleyen Tanrı eseri simgeler olarak tanımlanmaktadır [Grabar 1988,63].

Hadislerin pek çoğunda yarattıklarına "can vermek" zorunda bırakılacağı söylenerek ressama göz dağı verilir. Grabar kitabında, Creswell'in öne sürdüğü "bu tür hadislerin sekizinci yüzyılın ikinci yarısından önce olamayacağı" savına katıldığını belirtir [Grabar 1988,66-67].

Dördüncü tür, belge olan fetihlere ilişkin anlatılardan tutarlı bir görüntü elde etme olanağı yoktur [Grabar 1988,67]. Ancak burada önemli bir soru gündeme gelmektedir; o da: Erken Müslümanların fethettikleri halkların sanatına karşı tepkileri ne olmuştur? Grabar buna örneğin Müslümanların Hristiyan dünyanın sanatları karşısındaki tutumu ancak karmaşık bir ruh hali olarak hayret ve hayranlığını küçümseme ve kıskançlıkla tedirgin bir aradılığı olarak belirtilebilir. Müslüman orduları pek çok yeni kutsal yerler, sanatlar görmüş, tanımışlardır. Zengin eşyalara sahip olması yanısıra yeni bir yaşam tarzı gündeme gelmiştir. Güzel ve pahalı eşyalar karşısında içerleme ya da kızgınlık olarak adlandırılacak duygu oluşmaktaydı. Bu da Arabistan'da var olan sanatlarla ve imgelere karşı gösterilen popülist tepkiyle birleşip pekişmekteydi [Grabar 1988,69-70].

Erken İslam anıtları ortak özellik olarak canlı varlık tasviri barındırmıyor [Grabar, 1988,70]. Bunun önemi bu kültürün kendini görsel olarak ifadelendirme biçimlerinden yalnızca birine örnek oluşturmasıdır [Grabar 1988,71]. Meşatta Sarayı'nın [Ürdün, 743-44] cephesinin uyandırdığı ilk izlenim, inceden inceye düşünüldükten sonra uygulanmış bitki ve geometrik desen temalarından oluşan bir kompozisyondu; oysa aralarında sayıları bir hayli

fazla hayvan figürü de yer alır [Grabar 1988,71] (Resim 1.1). Ancak girişin sağ tarafında hiçbir hayvan figürü yoktur. Bu caminin Mekke'ye bakan tarafıdır [Grabar 1988,72]. Konumuz açısından önemi ise İslam sanatında rastladığımız en erken tarihli fantastik figürlerin grifon ve senmurvların burada yer almasıdır [Gierlichs 1993,7].

Grabar, figürlü betimlemelerin kullanılmasında şunları söylüyor:

"Erken İslam sanatının tasvirten kaçınması gerçekten de bilinçli bir olgudur ve bu bilinç bir doktrinden değil, Müslümanların karşılaştıkları formlar sözlüğüne gösterdikleri tepkiden kaynaklanmaktadır" [1988,72].

Grabar'ın altıncı belgesini oluşturan sikkeler ise hem İran (Sasani), hem de Bizans etkileri gösterirler [Grabar 1988,72-74].

Temelleri böyle atılan İslam sanatı ve onun sanata bakışını irdeledikten sonra, bu sanatın fantastik figürlere ne ölçüde yer verdiğine bakalım. Aslında bitkisel süsleme (arabesk) ne ölçüde İslam sanatının vazgeçilmez bir parçasıysa, figürlü, özellikle de fantastik figürlü süslemeler de bu sanatın vazgeçilmez parçasıdır. Erken İslam sanatının ilk verilerinden itibaren bir duvar süslemesinde, bir dokuma motifinde, bir minyatürde, bir kapı tokmağında, sikke üzerinde, vd. pek çok yerde görülen örneklerden, fantastik figürlülerden ikisi üzerinde duralım:

Pisa Grifonu (1000 civarı, 100x32x82cm, Pisa, Museo dell'Opera del Duomo di Pisa) (Resim 1.2). Bir metre yüksekliği ile İslam dünyasında bilinen en büyük bronz heykeldir [Berlin 1989,592-593 4/83]. Üzerinde pek çok yayın yapılan bu anıtsal figürün önceleri Mısır ya da İspanya eseri olduğu kabul edilmişti. Döküm tekniği ile yapılmış olan Pisa grifonunun üzeri bitkisel ve geometrik motifler, hayvan figürleri ve kûfi kitabe frizleriyle süslüdür [Erginsoy, 1978, 169-170]. Melikian-Chirvani tarafından 1968 yılında yayınlanan bir makalede, Pisa grifonunun, 11.yy.a ve Horasan'a ait bir eser olduğu belirtilmiştir [Melikian-Chirvani 1968,68-86: Erginsoy 1978b,170]. Erginsoy ise bu eserin, kuzeydoğu İran'a ve 11.yy. ikinci yarısına ait Selçuklu eseri olabileceğini belirtir [1978b,171].

Ejderha (Resim 1.3) (Berlin, Museum für Islamische Kunst Inv. I-6943, fol-95v,24x15cm).15.yy.ın ilk yarısına ait bir minyatürdür. Kazvini'nin Kozmoğrafyası'ndan alınan bir minyatürü göstermektedir. Ejderha, yılankavi vücutlu, vücudu pullarla kaplı, dört pençeli ayakları olan, kanatlı ve biri insan yüzü olan dördü yılan biçiminde beş başı vardır ve rüzgara tutulmuşçasına resim alanının her yanına dağılmıştır.

İspanya'da bulunan grifon İslam sanatının en anıtsal örneklerinden biridir [Scerrato 1966: Berlin 1989,592-593]. İslam sanatında fantastik figürlerin ulaştığı en uç noktayı göstermesi açısından önemlidir [Berlin 1989,592-593 4/83]. Kazvini'nin kozmoğrafyası ise yeryüzünün ve gökyüzünün anlatıldığı bir ansiklopedidir. Pekçok kez kopyası yapılmış ve İslam dünyasının en önemli eserlerindedir. Kullanım yerleri çok farklı olan bu iki örnek (biri bir havuzu süsleyen figür, diğeri kitap resmi) beşyüz yıllık zaman farkına rağmen bu tür figürlerin beğenilerek kullanıldığını göstermektedir.

Diğer önemli bir nokta da kültürlerarası iletişim ve alışveriştir. İslam dünyasının coğrafi olarak Avrupa ile Çin arasında yer alması ona bir ayrıcalık sağlar. Kap formları, süslemeler, düşünceler bir diğerine aktarılmıştır. Hatta örneğin, Avrupa'da üretilen bir kap Mısır'da süslenmiş; Çin'den gelen seramiklerin beğenilmesi üzerine İslam dünyasında kopyaları yapılmıştır. Figürlü İslam dokumaları Hristiyan dünyasında beğeni toplamış; İslam sikkeleri de süs olarak çeşitli Avrupa hazinelerine dağılmıştır (Örnekler için Berlin 1989).

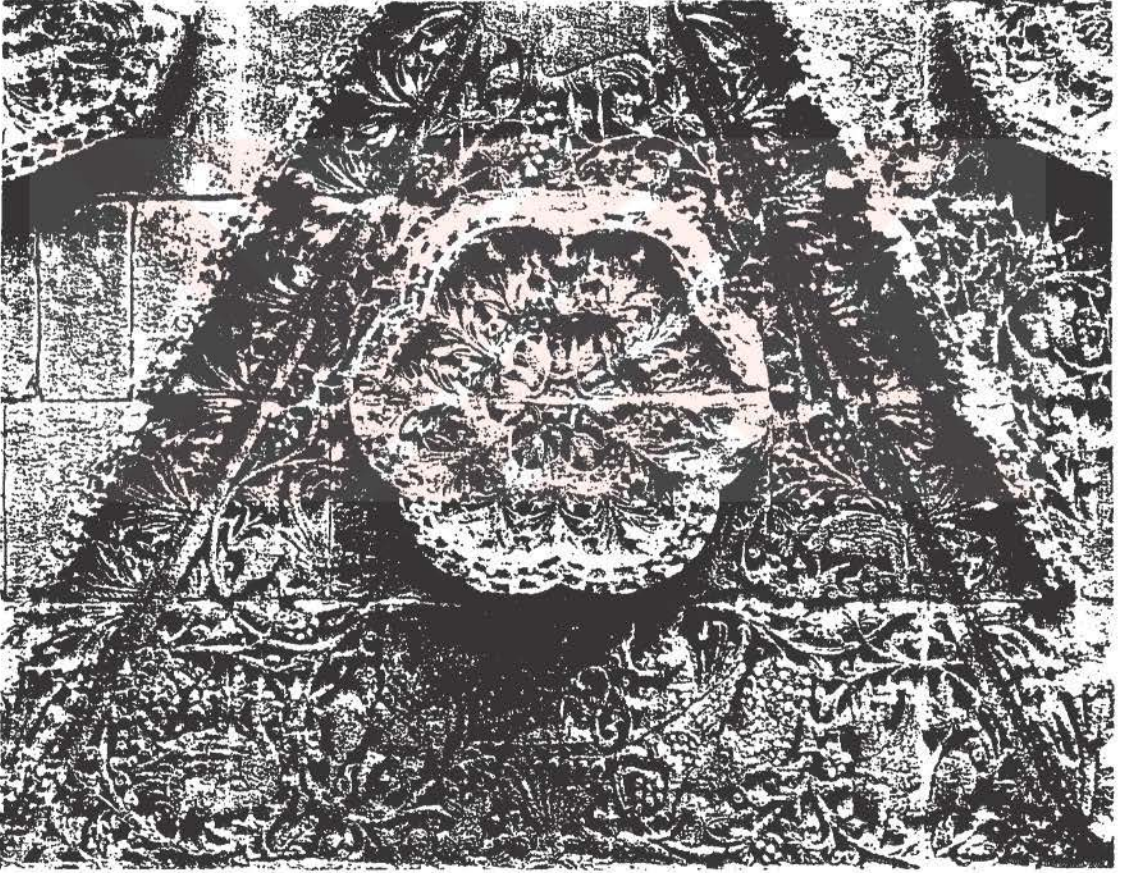

Notlar

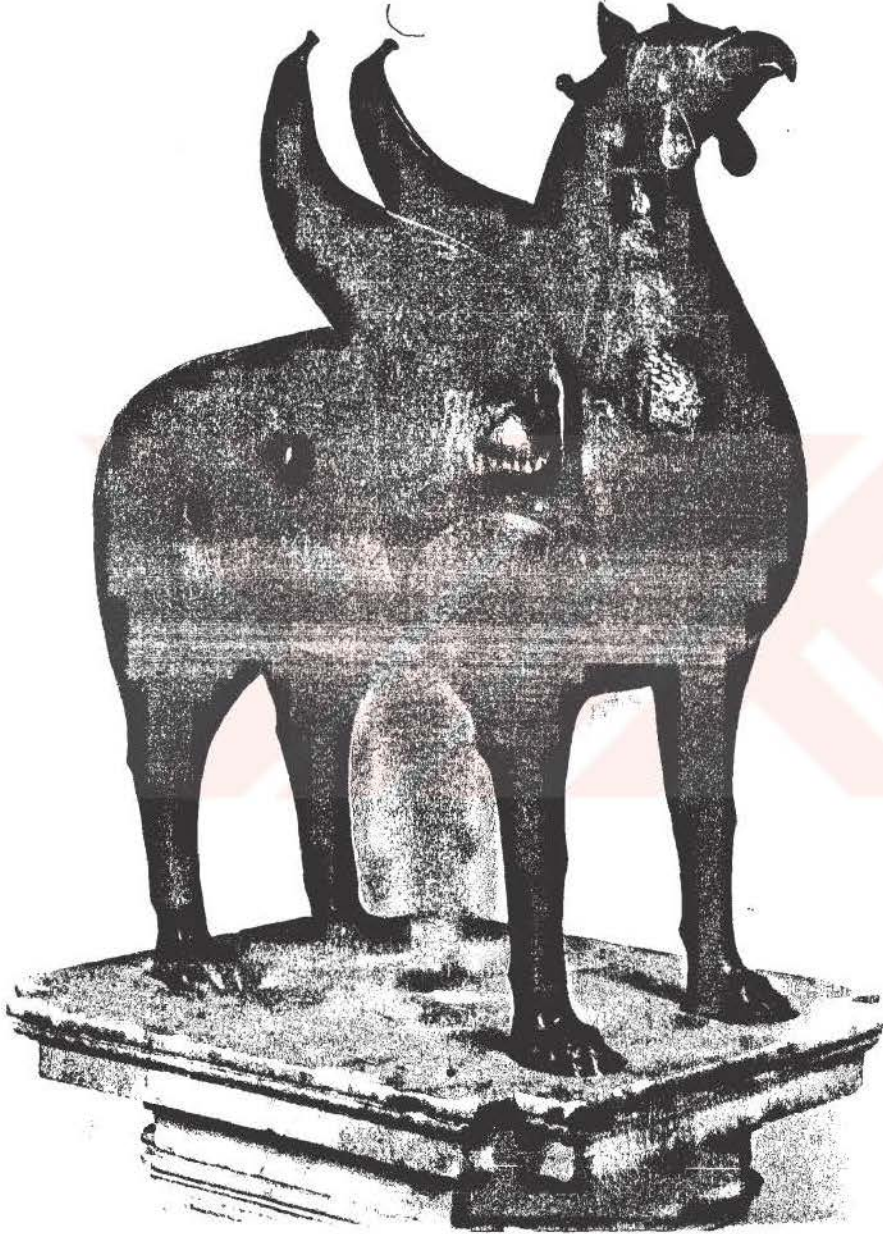
- Akerson 1990 : Akerson, F. 1990., "Yaşananı Dile Dökme", **Cumhuriyet Kitap**, Sa.13, (11 Mayıs 1990), İstanbul.
- Arseven 1944 : Arseven, C.E. 1944., "Dragon", **Fransızcadan Türkçeye Sanat Lügati**, Ankara.
- Berlin 1989 : **Europa und der Orient 800 - 1900**. (Eine Ausstellung des 4. Festivals der Weltkulturen Horizonte'89 im Martin-Gropius-Bau, Berlin).
- Burkholter-Trachsel 1981 : Burkholter - Trachsel, M. 1981 ., **Der Drache**, Bern ; Stuttgart.
- Demiray 1974⁶ : Demiray,K. 1974⁶., "Ejder, Ejderha", **TDK-Türkçe Sözlük**, Ankara:TDK Yay:403.
- Eren 1992 : Eren, H. 1992., "Ejder, Ejderha", **TDK-Türkçe Sözlük**, İstanbul: Milliyet Yay.
- Erginsoy 1978b : Erginsoy, Ü. 1978b., **İslam Maden Sanatının Gelişimi**, İstanbul.
- Esin 1970 : Esin, E. 1970., "Evren, Selçuklu Sanatı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi-1** (1969), Ankara 1970, 163-182.
- Ethé 1868 : Ethé, H. 1868., **Zakarija ... el- Kazwîni's Kosmographie**. Nach der Wüstenfeldschen Textausgabe ... Die Wunder der Schöpfung. Erster Halbband, Leipzig: Gierlichs 1993'den.
- "Evren", **TDK-Tarama Sözlüğü** - 1967., Ankara.
- Eyuboğlu 1991² : Eyuboğlu, İ.Z. 1991²., "Ejderha", **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, İstanbul: Sosyal Yay.
- Eyuboğlu 1991² : Eyuboğlu, İ.Z. 1991²., "Evren", **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, İstanbul: Sosyal Yay.
- Gierlichs 1993 : Gierlichs, J. 1993., **Drache, Phönix, Doppeladler / Fabelwesen in der islamischen Kunst- Bilderheft** Staatlichen Museen zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz Museum für Islamische Kunst, Heft 75/76, Berlin.
- Grabar 1988 : Grabar, O. 1988., **İslam Sanatının Oluşumu**, (Çev.N.Yavuz), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay.
- Grimm ve Grimm 1984 : Grimm, E. ve Grimm, J. 1984., **Grimm Deutsches Wörterbuch**, München.

- Inal 1971 : Inal, G. 1971., "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", **Sanat Tarihi Yıllığı -4**, (1970-71), İstanbul 1971, 153-181.
- Kalter 1993 : Kalter, J. 1993., "Die Höfe-Zentren der Macht-Zentren der Kunst, Verbreiter des Glaubens", **Die Gärten des Islam**, Berlin.
- Kur'ân., [Kur'ân-ı Kerim Meali-Türkçe Çevirisi Öztürk 1994]
- Mahir 1993 : Mahir, B. 1993., "Osmanlı Saz Üslubu Resimlerinde Ejder İkonografisi", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G. Inal'a Armağan, Ankara 1993.
- Melikian-Chirvani 1968 : Melikian-Chirvani, A.S. 1968., "Le Griffon Iranien de Pise", **Kunst des Orients**, v.2 Wiesbaden: Erginsoy 1978b'den.
- Öney 1969 : Öney, G. 1969., "Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürü", **Bellekten**-33/130 Ankara.
- Öztürk 1994 : Öztürk, Y.N. 1994., **Kur'ân-ı Kerim Meali-Türkçe Çevirisi**, İstanbul: Hürriyet Yay.
- Pala 1990² : Pala, İ. 1990²., "Ejdeha", **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Ankara: Akçağ:54.
- Ranke ve Bausinger 1981 : Ranke, K.ve Bausinger, H. 1981., "Drache", **Enzyklopädie des Märchens** -3, Berlin, New York.
- Screrrato 1966 : Screrrato, U. 1966., **Metalli İslamici** : Berlin 1989.
- Stephenson 1928 : Stephenson, J. 1928., **The Zoological Section of the >Nuzhat-ı Qulub of Hamdullah al Mustaufi al-Qazwini**, London: Gierlichs 1993'ten.
- Wild 1962 : Wild, F. 1962., "Drachen im Beowulf und andere Drachen", **Oesterreichische Akademie der Wissenschaften**, Phil. -Hist. Klasse, Sitzungsberichte, Bd. 238, 5.Abh., Wien.

Resimler

Resim 1.1. Meşatta Sarayı Cephesi (Ürdün, 743/744, Museum für Islamische Kunst, Staatliche Museen zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Inv.Nr. I.6163)

Resim 1.2. Pisa Grifonu (1000 civarı, Pisa, Museo dell'Opera del Duomo di Pisa)

Resim 1.3. Ejderha Minyatürü (15.yy.in ilk yarısı, Kazvini- Acaib al-mahlukat, Museum für Islamische Kunst, Staatliche Museen zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Inv.Nr. I.6943, fol.95v)

2. EJDER

Ejderhanın yaşayıp yaşamadığı, onun gerçekle bağlantısı olup olmadığı hep tartışılır. Marin makalesinde [1952,111:Burkolter-Trachsel, 1981, III] ejderha ile ilgili şu ilginç gözleminden söz ediyor:

"Amerikalı bir gazeteci Çinliler arasında, tüm halk katmanlarını kapsayacak bir anket yaptı. Bu anketle, kendisine soru sorulanların ejderhaya inanıp inanmadıklarını öğrenmek istedi. Anketi cevaplayanların % 82' si, bu yaratığın varlığına inandıklarını belirttiler. Yöresel batıl itikatlardan kaçınmak için, çeşitli yörelerden insanlara soruldu. Bir diğer yazar, ejderhayı gördüklerini söyleyen çeşitli şüpheli imtiyazlara sahip olan insanların ifadelerini topladı. Tientsienli bir öğretmen, doğduğu Shantung Eyaleti'nde, kendisinin ve pek çok diğer kişinin nehrin kıyısında ölü bir ejderha gördüğünü teyit etti. Aynı eyalette bir hizmetçi ve pek çok kişi, fırtına sırasında gökten bir ejderha düştüğünü gördüklerini belirtmişlerdir. Nankingli klasik devirle ilgilenen bir bilim adamı olan profesör, çocukken yaralı bir ejderha gördüğünü; onun bir örtüyle örtüldüğünü, fakat fırtına çıktığında ise kaybolduğunu ifade etmiştir. Pekin'li bir memur ise Yang-tse nehrinin üzerinden geçtiğinde, kıydan uzak olmayan bir dağın içinden geçen üç ejderha görmüştür"

Ejderhayla ilgili bir başka ilginç olaya bizzat tanık olan birinden duydum. Olay Çukurova Üniversitesi kampüsünde geçmiştir. Kampüs şehrin dışındadır ve doğal hayat olabildiğince özenle korunmaktadır. Dolayısıyla her türlü hayvan öldürülme korkusu olmaksızın rahatça yaşayabilmektedir. Bunlar arasında kertenkele türleri, özellikle de bir tür bukalemun ejderha ile ilginç benzerlik göstermektedir. Bölgeye yabancı birisi, elinde bir kürek bir bukelemunun peşisıra koşarak canavarı öldüreceğim diye bağırılmaktadır. Burada canavar tasarımı ile bir sürüngenin yanyana getirilmesi oldukça dikkat çekicidir.

Bugün ejderhanın yerini tutabilecek bir yaratık aramak istersek, buna köpek balıkları iyi bir örnek oluştururlar. Günümüzde herşeye rağmen köpekbalıklarından ejderhalardan daha fazla

korkulmaktadır. Köpekbalıkları her zaman kendisinden korkulan canlılardandır, ancak bu hayvanların sinemalarda gösterime giren filmlerin etkisiyle dünya çapında mutlaka öldürülmesi gerekli bir canavar olarak değerlendirildiğini görüyoruz. Dolayısıyla bu durum ejderhanın günümüzdeki yansımalarına bir örnek olarak belirtilebilir.

Kısa bir süre önce gazetelerimizde yer alan iki haberde, Van Gölü'nün sularının taşması, ya da Kuzey Kıbrıs'ta nereden kaynaklandığı belli olmayan seslerin kıyamet belirtisi olarak ejderhaya bağlanması, inançların hala devam ettiğini göstermesi açısından ilginçtir.

2.1.EJDERHANIN BİÇİMLENMESİ

Ejderha nasıl biçimleniyor? Ejderha dediğimizde nasıl bir yaratık, nasıl bir canlı gözümüzün önünde canlanıyor? Masalların, halk hikayelerinin, kahramanlık öykülerinin, destanların ve söylencelerin vazgeçilmez motiflerinden biri olan ejderhanın biçimlenmesinde neler rol oynuyor?

Ejderha pek çok kültür çevresi tarafından kabul görmüş ve kendine maledilmiştir. Bu yüzden aslında onun biçimlenmesi bulunduğu çevreye ve ele alındığı yüzyıla göre değişiklikler göstermektedir. Şu günlerde Spielberg'in "Jurassic Park" filminden sonra moda olan dinazorlarla ejderhayı birbirinden ayırmamız olası görünmüyor.

Lurker, ejderhayı "yılan gövdesi, kanatları ve ateş saçan ağzı ile sıklıkla bir su canavarının özelliğini alan karma bir yaratıktır" şeklinde tanımlıyor. [1974,70].

Sanat eserleri için önemli ve vazgeçilemez bir kaynak oluşturan masallarda ejderha biçimlenmelerine göz atacak olursak:

"Kanatlı bir sürüngen görünümünde, çoğu kez pek çok başıyla, alev saçan ağzıyla, uzun bükümlü kuyruğuyla, iki veya dört sivri tırnaklı ayağıyla biçimlenirdi ve deniz kenarında, mağaralarda yaşadığı hayal edilirdi" [Sachs ve Badstübner ve Neumann 1975, 99].

Bugün ejderhanın biçimlenmesini incelediğimizde birbirinden farklı iki tasarımın birbirine karıştığını görüyoruz. Bir tarafta yılan-ejderha, öte yanda doğu Akdenizli-Anadolulu timsah ve kartal karışımı yaratık. Yılan-ejder halk inançlarında yerleşip kalırken, ortaçağ Avrupa sanat ve yazınında aydınlar ve üst tabaka karışık yaratığı sahiplendiler [Röhrich 1981, 790, dip not 11].

Her ne kadar ejder korkunç görünümlü masal ya da hayal ürünü bir yaratık ise de, daha çok gerçek dünyada yaşayan hayvanların özellikleri ile birleşmiştir. Yeteneklerinin birleşmesi tesadüfi değildir. Ejder dört elemanın içinde hareket edebilen bir yaratıktır: O uçabilir, yüzebilir, yürüyebilir veya sürünebilir [Röhrich 1981, 790, dip not 12]. Herşeyden önce timsah onun gerçek ön modelidir. Ejder ondan yumuşak, yaralanabilir karnını, pullu zırhını, sırtındaki çıkıntıları almıştır. Ejderin kuyruğunun korkunç gücü de kolay yoldan timsahtan kaynaklanmaktadır. Ejder düşmanlarını onunla çevirir ve onları ezmeye uğraşır. Deniz-ejderi ya da canavarı olarak kuyruğuyla denizleri kabartır, dalgalandırır ve böylece taşkına sebep olur. Fırtına ejderi olarak kuyruğuyla bulutları harekete geçirir ve bu yolla kasırgaya sebep olur. Ana belirleyici özelliği, çok sayıdaki başları, ateşli gözleri, korkunç şekilde intikam alışı veya yakıcı nefesidir. İncil'deki Eyüp bölümündeki Leviathan'dan bu yana ateş püskürür ve bu anlatım daha sonraları şeytan için de kullanılmıştır. Zehir, duman, pis koku vb. semboller aynı zamanda şeytanın da sembolleridir [Röhrich 1981, 790, dip not 13].

Ejderlerin özellikle mitoloji ve kahramanlık hikayelerinde zaman zaman isimleri olur. Buna karşılık masalların ve halk söylemlerinin ejderhaları, onları yenenler gibi anonim kalırlar. Ejderle mücadele için uzakta belirli bir yer, tekrarlanan topografi (orman, ağaç, pınar, mağara) vardır [Röhrich 1981, 791]. Bir Türk atasözü "Bir ormanda iki aslan ve bir mağarada iki ejderha olmaz" der [Ögel 1971,396]. Bu bizde de ejderhanın mağarada yaşadığını gösteriyor. "Antlık Sarıkulbaş" öyküsünde ise; Dev kayası dağında yaşadığını göstermektedir [Hançerlioğlu 1975,588].

Belki, ancak zorunlu olarak ejderha, çeşitli yaratıklardan oluşur ve doğa üstü bir gücü canlandırır. Her yerde ejderha ayrı türde betimlenmiştir. Böylelikle muhtemelen insan kendi ihtiyaçlarını açıklamak istedi. Ejderha, insanın çok önem verdiği her türlü hayvanın şeklini aldı [Schöpf 1988, 36]. Bu yüzden Hindistan'da fil-ejderha, Çin'de geyik-ejderha ve batı Avrupa'da -orada ejderha mitosunu yılan tarafından türetildi- sürüngen cinsi ejderha betimlemelerinde kuvvetli bir şekilde tarih öncesi dinazorları anımsatmaktadır [Schöpf 1988, 36].

2.2. BİÇİMLENMESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.2.1. Avrupa, Ön Asya ve Yakın Çevresinde

Ejderha olarak tanımlanan yılan benzeri karışık yaratık, Akdeniz'in ilk kültürlerinde gerçekten yaşamış, çoğunlukla da olumsuz veya tanrı düşmanı öge olarak kabul edilir [Engemann-Binding 1986, 1339].

Yılan şeklinde biçimlenme ya da yılan şekline benzeme bazen doğrudan gösterilemez. Buna bir örnek olarak "Babil Mušhušsum"u gösterilebilir. Bu yaratığın, [Mušhuššu (Sümerce muš-huš "ateş kırmızısı ejderha" dan)] boynuzlu bir yılan başı, pullarla kaplı yılan gövdesi vardır. Ön ayakları aslanın, arka ayakları kartalın ve kuyruğu da akrebinki gibidir [Haussig 1965,100]. Ancak başının biçimi ve yılanlarda görüldüğü gibi çatalı dili dolayısıyla bir yılanı andırır.

Yunan ejderhasının biçimi, Herodot devrinden beri, üzerine şiir yazılan yarasa kanatları ve Arabistan'da mükemmel bir şekilde yaşayan "draco volans" (bir yılan türü), yoluyla üzerine hayvan hikayeleriyle zenginleştirildi [Schöpf, 1988, 36].

Antik çağda ejder doğal büyüklüğünden daha büyük bir yılan olarak betimleniyordu. Bu iri yılan gövdesine yırtıcı hayvanların dişleri ve çene sakalı (Roma sancaklarında olduğu gibi), pençeli ayaklar ve kanatlar ile - mitlerde durmadan sözü edilen- pekçok baş eklendiği oldu. Buna rağmen yılan biçimi hiç bırakılmadı [Schmidt ve Schmidt 1989⁴,42].

Antik tasarım biçimi Karolenj sanatına olduğu gibi alındı. Kelt ve Germen kültür çevrelerinden başka etkiler de bu tasarıma eklendi. Amansız bir soyutlamanın içinde kuşlar, dört ayaklı yaratıklar ve yılanlar bant süslemeleri içerisinde öylesine birbirine geçtiler ki, bu sıklıkla kördüğüm olan ejder benzeri kurt karakterini ortaya çıkardı [Schmidt ve Schmidt 1989⁴,42].

Erken Hristiyan sanatında ejderhayı yılan biçiminde göstermeyen betimlemeler enderdir [Palli 1968, 520]. Danyal Peygamber tarafından zehirlenen ejderha çoğunlukla yılan olarak betimlenir. Buna rağmen bu yılan-ejderha bir kuş başına sahiptir [Palli 1968, 520].

Ortaçağ anıtlarında ejder çeşitli şekillerde betimlenmiştir. Hem ya Hz.İsa'nın, ya da baş melek Mikael'in öldürdüğü ejderha yırtıcı kuş başıyla ve yılan gövdesiyle gösterilir. 9.yy.da şöyle betimlenilir: Yırtıcı kuş ayaklı ve açılan ağzında keskin dişlerle. 11.yy.dan itibaren karşılıklı duran ejderhalar birbirlerine yöneltilmiş kanatlar, yırtıcı kuş ayakları, sivri boynuzlar ve sakallar, zehir püskürür şekilde betimlemelerde yer alır. Sürüngen bir hayvan olarak karakterize edilmesi enderdir. Ayağa kalkmış olarak ve insandan zaman zaman biraz daha büyük betimlenmiştir. Uçan ejderha erken örneklerden birinde görülür [Palli 1968, 521].

Doğu Hristiyan sanatında uzun süre sürüngen biçiminde (çöreklenmiş olarak) kaldı. Anadolu'da Bizans duvar resimlerinde ejderha yilandan büyük olmasıyla ayrıldı. Kanatlı ejderhalar doğu Hristiyan sanatında batı Hristiyan sanatından daha sonra betimlendi [Palli 1968, 521].

Romanesk ve gotik sanat boyunca ejderha betimlemeleri arttı ve çok sayıdaki çeşitlemeleri görüldü. El yazmalarının başlangıç sayfalarında ejderha sevilen bir figürdür, özellikle savaşım sahnelerinde. Pek çok ilk sayfada ejderha sadece süsleme motifi olarak da kullanılmıştır. İki ejderhanın birbirine dolanmış boyunları ya da kuyrukları sık kullanılan bir motiftir. 12. ve 13.yy.da bronz kapıların kapı tokmaklarında, hayvan biçimli su kaplarında ve ejderha biçimli şamdanlarda sıklıkla kullanılmıştır [Palli 1968, 522-523].

Buna bir örnek olarak bir ön sayfayı gösterebiliriz (Resim 2.1). Gombrich, Lindisfarne İnciller kitabında yer alan bir sayfa ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

" birbirine girmiş ejder ve yılanlarla akıl almayacak zenginlikteki bir dantelden oluşan bir haç görüyoruz. Kıvrım kıvrım biçimlerin meydana getirdiği bu şaşırtıcı dolambaçlar içinde insanın kendine yol açabilmesi ve birbirine geçmiş vücutların sarmallarını izlemesi çok haz verici bir denemedir " [1986³, 116].

Ortaçağ sanatında ejderha biçimlemesi ayrı türden parçalarına rağmen, organların organik bir bütünlüğüne ulaşılır. Bir canavar olarak pullarla ve oklarla korunan, çoğunlukla kanatlı sürüngen vücutla, kocaman keskin dişli ağızla -veya yedi yırtıcı kuş başıyla- ve uzun, dolanan kuyrukla karakterize edilmiştir [Palli 1968, 523-524].

İslam dünyasında, Hristiyan dünyasında olduğu gibi ejderha/yılan şeytanla eş tutuldu. Kazvini'ye göre ejderha yilandan oluşur; "Eğer yılan 300 yarıya erişirse ve 100 yaşında ise ona ejderha denir" [Stephenson 1928, 36; Gierlichs 1993, 10]. Mahir'e göre; çeşitli İslam yazarlarının (şairleri) onun biçimlenmesi konusunda yazdıkları ile nakkaşların biçimlendirmeleri arasında farklar vardır. Örneğin 'Acâ'ib al-mahlukat'da ejderlerin kanatları ve boynuzundan hiç söz edilmez, ancak biçimlendirme kanatlı ve boynuzludur [1993,274].

Gierlichs'in tespitlerine göre, Anadolu'da İslami en erken tarihli ejderha betimlemesi, Hasan Keyf'de basılan Artuklu Fahreddin Karaaslan'ın (1144-74) bakır sikkesi üzerinde görülmektedir [1993,11] (Resim 2.2.).

2.2.2. Çin ve Uzak Doğuda

Çin'de ejderhanın oynadığı rol iyi bilinmektedir. Çin'de yerleşen Yü, öncelikle dokuz başlı ejderhayı (dokuz nehrin sembolü) öldürmek zorundaydı, daha sonra kanatlı bir ejderha ona yerleşim işinde yardım etti [Schöpf 1988,36].

Ejderhanın Çin ve Uzak Doğudaki anlamı için Cooper şunları belirtmektedir:

"Ejderha en yüksek ruhsal gücü, doğa üstünü, sonsuzluğu, değişim ve dönüşümün ruhunu, doğanın ritmini, oluşumun öğretisini, doğa üstü akli ve gücü canlandırır. O "gökyüzü geyiği", güneş, ışık ve yaşam, gökyüzü, sınırsız güç ve eril Yang gücüdür. Bulut ejderhası gök gürültüsü ve bereket getiren yağmurdur da. O, derinliklerin suyu (kaynak suyu?)nu ve ilkbaharı kendinde canlandırır"[1986].

Ejderhayı Lo Yüan (1136-84) sözlüğü Erh-ya yi'de (Böl.28 Başlık >lung<) şöyle tanımlıyor: Boynuzları geyiğinkini, başı devenin başını, gözleri şeytaninkileri, pulları, sazan balığinkini, tırnakları kartalinkini, pençeleri kaplaninkini ve kulakları ineğinkini andırmaktadır [Münke 1976, 91 : Gierlichs 1993,10].

Ejderin Çin'de biçimlenmesinde geçirdiği aşamaları bize 1988 tarihli bir yayında gördüğümüz tablo açıkça göstermektedir. [Xiu ve Yihua ve Naixiang, 1988]. Bilindiği gibi 1988 yılı Çin takvimine göre ejderha yılıydı. Tablo 1'de de görülebileceği gibi, en erken Çin kültürlerinden itibaren ejderha ya da onun benzeri olan yılan, çeşitli sanat eserlerinin bezenmesinde kullanılmıştır. Esas dikkatimizi çeken Çin ejderlerinin yılanı (sürüngen) karakterini hiç bırakmamış olmasıdır.

Rawson, ejderhaların Çin sanatında geçirdiği evrim konusunda özetle şunları söylemektedir:

"İlk ejderhalara Shang-devri (yaklaşık İ.Ö.1400) bronzlarında rastlıyoruz. Yaratıklar profilden ve uzun gagalı olarak gösteriliyor. Büyük başlı ve kısa, geri dönmüş boynuzları var. Ejderha betimlemeleri bronz kaplarda ve yeşim taşı oymalarda görüldü. Çince'de "long" bu yaratığı göstermek için kullanıldı. Bir Shang-devri bronzunda yer alan yazıdaki ejderha iminde, yılankavi vücut ve şişe biçimli boynuzları görüyoruz. Yazıda "gong" karakteri sivri uçlu yapıya sahip elleri olan ejderhayı "zi" karakteri ise oğlu gösteriyor.

Shang-devrinde ejderhaların bazen bir çift bacağı, bazen de iki çift bacağı vardır. Şişe biçimli boynuzları giderek tüy ya da sivri şekillere dönüşmüştür. Kapların saplarını ya da tutulacak yerlerini oluşturduğunda bu yırtıcı hayvanlar yılan biçimli vücutlara sahip oluyorlar.

Bronz örneklerde bacaklar ve pençeler var, yeşim taşından olanlarda ise yüzgeçler görülür. 3.yy şilrlerinde ise kanatlıdır.

Üç dönüşlü figürlerde kafalar omuzlarına dönmüş olarak görülür. "Long" (ejderha) kıvrımlı vücut, geniş bacaklar ve pençeli dış görünümüyle kaplanı andırıyordu. Çin sınırında yaşayan nomadlardan (göçebelerden) alınan gerçek hayvan

betimlemelerinin ejderha biçimlenmesine yansımalarıdır. Ejderha bu yolla aslan-canavara benzer özellikler kazanıyordu. Han devri ve sonrasında iki yaratığın benzerliği devam ediyor.

Tang-devrinde iki önemli yaratık var: Birinci batının kaplanı, ikincisi kuzeyin kara şövalyesi. Bu ikisi ejderha ve ateş kuşunun önemini azaltmış ve ikisi de sembolik olarak önem kazanmıştır. Ejderha ying-yang prensibinde "yang"ı, ateş kuşu da güneyi simgeliyor. Çeşitli biçimlerdeki çerçeveler içinde (kare, yuvarlak, vd.) karşı karşıya gelen çiftler halinde ve bulutlara doğru sıçrar şekilde gösterilmiştir. Batıdan gelen gümüş kaplarda yer alan hayvan motifleri (ejderhaları da kapsar) mimariden, kullanma kaplarına kadar her yerde kullanılıyor. Öncelikle gümüş, daha sonra diğer materyallere aktarılıyor.

Tang ve Song devirleri arasında pek çok kap ve kullanım eşyasının süslemesinde ejderha kullanıldı. Ejderha daha fazla Yuan devri (güneyde üretilen) porselenlerinin sır altı mavisi süslemelerinde görüldü. Bunda Ding-işlerinin repertuarı ilham vermiş olmalıdır" [1984, 93-99].

Rawson'un belirttiği gelişimi Resim 2.3'de görülmektedir.

2.2.3. Anadolu'da

2.2.3.1. Yerli Kültürler

Anadolu'nun zengin kültürel geçmişine bakıldığında, ejderha figürünün gelişimi gösterilebilmektedir. Bütün uygarlıkların sanat eserlerini incelemek yerine üç örnek üzerinde durulmaktadır. Anadolu'da efsaneler bizim için en önemli kaynaktır. Efsaneler ve onların betimlemeleriyle Anadolu için bir kesit sunulabilir.

1) Hititlerde "İlluyanka" efsanesi.

İlluyanka, kelime olarak muhtemelen proto Hattice "yılan canavar, ejderha"dan kaynaklanmaktadır [Haussig 1965, 177]. Dinçol'a göre;

"Buradaki ejderhanın adı İlluyanka'dır. Yazılı belgeler ilk kez bulunduğu, bunun bir özel ad olduğu sanılmıştı. Artık anlaşıldığına göre İlluyanka, bir özel ad değil, canavar ya da benzeri anlama gelen bir cins addır. Bayramı icra eden Nerik'in Fırtına tanrısının rahibi olmasına karşın, mythos'ta ejderle savaşıyan bir yerel tanrı değil, onun babası olan büyük Fırtına tanrısıdır. Herhalde bunun nedeni, bu bayramın amacının yalnız Nerik için değil, bütün ülke için bolluk ve bereket sağlamak olmasıdır." [1982, 101].

Yerli Anadolu mythoslarından bir tanesinin konusunu Fırtına tanrısı ile bir ejderhanın savaşı oluşturmaktadır. Bu efsane de yine bir bayram ayını içinde yer almaktadır. "Purulli" adı verilen bu bayram anlaşıldığına göre, "ülkede refah ve bolluk olduğunda", yani ilkbaharda kutlanıyordu. Tanrının savaştığı ejder, herhalde kış mevsimini temsil ediyordu: onun tanrı tarafından öldürülmesiyle kış sona ermiş, bereketli günler başlamış oluyordu. Bu bayramı Nerik kentinde kutluyorlardı [Dinçol 1982, 101].

Haussig'e göre, "İlluyanka'yı gösteren kesin betimleme yoktur. Bununla birlikte Malatya'da bulunan kabartmada, iki tanrının bir ejderhayla savaşını gösteren sahne eğer İlluyanka-mitini göstermiyorsa, demek ki benzer bir mitosu canlandırıyor" [1965, 177]. Akurgal ise, Malatya Aslantepede bulunan ve bu miti gösterdiğini belirttiği çizim için, erken Geleneksel stile (ö. 1050-850; Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi) ait olduğunu belirtir. Kabartmadaki betimlemeler için, "Gök tanrısı ejder İlluyanka'yı öldürüyor, arkasındaki oğludur" diyerek, dikkatimizi çekiyor (Resim 2.4) [Akurgal 1989², 153, Şekil.38].

Malatya'da ejderha kocaman olarak görülür, ancak tüm uzunluğuyla çöreklenmemiş/kıvrılmamış olarak. Mitolojideki İlluyanka ise denizde ve karada (mağara) olduğu gibi evi olan bir yaratık, (amfibi -hem karada, hem suda yaşayan canlı-) olarak düşünülmüştür. Hatta İlluyanka antropomorf (insan biçimli) olarak da kendini göstermektedir [Haussig 1965, 177].

Dinçol, yazdığı ansiklopedi maddesinde İlluyanka ile ilgili şu bilgileri veriyor:

"Bayramdaki mythosu anlatan metin iki versiyon halinde bize kadar ulaşmıştır. Her iki versiyonda da ejderha, tanrı ile yaptığı savaşın sonunda öldürülmesine karşın, anlatım tarzı arasında ve ayrıntılarda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Birinci versiyon şu sözlerle başlar: Nerik'in Fırtına tanrısının rahibi Kella şöyle der: "Gökyüzü'nün Fırtına tanrısının oğlu, Nerik kentinin Fırtına tanrısının purullı bayramının sözleri şöyledir: Eğer ülkede bolluk ve bereket olsun ve ülke iyi korunsun denirse ve ülkede bolluk ve bereket olursa, purullı bayramı kutlanır. Metin bundan sonra hemen efsaneyi anlatmaya başlar: Fırtına tanrısı ile İlluyanka, Kışkılışsa kentinde birbirleriyle savaştıklarında, İlluyanka, Fırtına tanrısını yenmişti. Fırtına tanrısı bütün tanrılara yalvardı: "Bana yardım edin! (bunun üzerine) tanrıça İnara bir ziyafet düzenledi. Her şeyi bolca hazırlamıştı: Bir testi şarap, bir testi marnuwan (birası), bir testi walhl (birası); testileri ağzına kadar doldurdu. İnara Zikkaratta kendine gitti ve orada Hupaşiya adlı bir ölümlüye rastladı. İnara şöyle söyledi: "Hupaşiya, bak! Ben şöyle, şöyle yapacağım; senin yardımını istiyorum! Hupaşiya, İnara'ya dedi ki: "Öyle olsun; seninle yatmama izin verirsen, istediğini yerine getiririm!" Ve onunla yattı. İnara, Hupaşiya'yı götürüp, onu sakladı. İnara süslendi ve İlluyanka'yı mağarasından dışarı çağırdı: "Bak! Bir

ziyafet veriyorum. Yemeğe ve içmeğe gel! İlluyanka ve çocukları (?) yukarı geldiler, yediler ve içtiler. Bütün testleri içip bitirdiler. Öyle sarhoş oldular ki, mağaralarına inemediler. Hupaşıya geldi ve İlluyanka'yı öldürdü; diğer tanrılar da onun yanında idiler. İnara, Tarukka ülkesinde, kayaların üstüne bir ev yaptırdı. Hupaşıya'yı bu evde oturttu. Ona şöyle emir verdi: "Ben ülkeye (dışarı) çıkınca pencereden bakma! Pencereden bakarsan, karını ve çocuklarını görürsün. "Aradan 20 gün geçince adam pencereden baktı ve karısı ile çocuklarını gördü. İnara ülkeden geri dönünce, yakarmaya başladı: "Bırak, evime geri döneyim! İnara yanıt verdi: "Neden dışarı baktın?... " [1982, 101].

Metnin bundan sonrası çok kırıklıdır. Sağlam kalan bölümlerinden çıkarılabildiği kadarıyla tanrıça, kavga sırasında kendisine boyun eğmeyen ve tekrar karısı ve çocuklarına dönmek isteyen Hupaşıya'yı öldürmüştür. Böylece, bir tanrıça ile ilişkide bulunup tekrar tanrılar katından ölümlüler arasına inmek isteyen insanoğlu cezasını bulmuştur [Dinçol 1982, 101].

Mitosun diğer anlatımı şöyledir:

"İlluyanka, Fırtına tanrısı'nı yendi ve onun kalbini ve gözlerini aldı. Fırtına tanrısı ondan öcünü almak istedi. Fakir bir adamın kızını kendine eş olarak aldı ve bir oğlu oldu. O büyüyünce, İlluyanka'nın kızı ile evlendi. Fırtına tanrısı ona talimat verdi: "Karının evine gidince, onlardan kalbimi ve gözlerimi iste! O, oraya gidince, kalbi istedi; onu verdiler. Sonra gözleri istedi, onları verdiler, O, onları babası, Fırtına tanrısı'na götürdü ve böylece Fırtına tanrısı kalbi ve gözlerini geri aldı. Bedeni eski haline gelince, savaşmak için yine denize gitti. O, İlluyanka ile savaşıp onu yenecekti. Fakat, Fırtına tanrısı'nın oğlu, İlluyanka'nın yanını tuttu. Ve babasına, gökyüzüne doğru bağırdı: "Beni de (onlardan) say! Beni koruma!" O zaman, Fırtına tanrısı İlluyanka'yı ve oğlunu öldürdü..." [Dinçol 1982, 101].

Dinçol, dikkat çekici bir nokta üzerinde özellikle durmaktadır:

"Purullı Bayramı Nerik kentinde kutlandığına göre, savaş bu kent yakınında mı olmuştur? Eğer bu varsayım kabul edilirse, Nerik'in deniz kenarında ya da denize yakın bir yerde bulunduğu ortaya çıkar. Yakın zamanlarda yayınlanan ve kral 2.Murşil'in kuzeybatı Anadolu'ya yaptığı seferlere ilişkin bir metinde bulunan ... denize doğru gittim ... Nerik kentine (gittim) anlatımı da bu varsayımı doğrular nitelikte görünmektedir."

Akurgal İlluyanka efsanesinin Hititlerden Hellen mitolojisine geçtiğini belirtmektedir:

"Zeus ile Typhon arasında geçen savaşta İlluyanka efsanesinin ana öğelerini buluruz. Hellen anlatısında Typhon tanrı Zeus'un yüreğini ve gözlerini değil,

kollarının ve bacaklarının kas liflerini alır. Hellen örneğinde ejder gözcülüğünü yapan kızını Algiplan adlı bir kadın oyalarken kas liflerini tanrı Hermes geri alır. Efsanenin Anadolu'dan geldiğini yer adları açığa vurur. Hellen anlatısında Typhon'un oturduğu yer Mersin civarındaki Korykos mağarasıdır. Adı geçen Cassius Dağı ise Antakya yakınındadır. Hellen sanatındaki Hydra'yı öldürme tasvirleri de yukarıda andığımız Malatya kabartmasında görülen Hitit örneklerinden gelmektedir" [1989², 107-108].

Anadolu uygarlıkları arasındaki kültürel alışveriş konusunda Dinçol şunları yazmaktadır:

"İÖ 2.bin yılın Hitit Hurri efsanelerinden Kubarbi'nin, Illuyanka'nın Yunan mitolojisine girmesi, Hurri tanrılarında Kubaba'nın Kybele olarak Yunan pantheonu içinde yer alması gibi, Hitit sanatının pek çok ögesinin Yunan sanatını etkilemesinde, gerek Anadolu içindeki, gerekse Kuzey Suriye'deki Geç Hitit Devletleri'nin çok önemli bir aracı rolü oynadıkları ve Batı uygarlığı olarak nitelenen kültürün köklerinin Eski Ön Asya'ya uzandığı artık tersi savunulamayan bir gerçektir." [1982, 136].

2) Yunan Mitolojisinde Devler Savaşı

Yunan mitolojisinde çok sayıda ejderhayla savaşım yer alır: Zeus Typhon'a karşı [Erhat 1972, 372]; Apollon Pyton'a karşı [Erhat 1972, 333]; Herakles Lerna ejderine karşı [Erhat 1972, 174]; Hesperidlerin bahçesindeki Ladon ejderi [Erhat 1972, 182] ve deniz canavarı Bellerophon Himeraya karşı [Erhat 1972, 90-92] vd.

Bunların yanında bir başka mitolojik öykü Olympos tanrıları ile Gigantlar arasında savaşını anlatır. Bu öykü, bugün Berlin'de Pergamon (Bergama) Müzesi'nde yer alan Bergama'nın Zeus sunağında en parlak şekliyle işlenmişti [Erhat 1972,147] (Resim 2.5) . Sunağın frizi dev boyda 100'ün üzerinde kabartmayla altarı değerli bir band/kurdele gibi kuşatır [Kunze ve Kästner 1990,52]. Bu kabartmaların her birinde Olympos tanrılarıyla Gigantlar arasındaki savaş canlandırılır. Devler aslan ya da boğa kafalı ve yılan kuyruklu azmanlardır [Erhat 1972,147-148]. Olympos tanrılarında Zeus, Athena, Leto, Apollon, Artemis, Dione, Aphrodite ve Nyks ile Moira'lar savaşa katılır. Devlerden Otos, Alkyoneus, Porphyryon ve daha adları belirtilmeyen başkaları görülür [Erhat 1972, 148]. Kabartmalarda devlerin tanrıların gücü altında ezildikleri, gövdeleri paramparça edilip, korkunç acılar içinde kıvrandıkları an canlandırılmıştır [Erhat 1972, 148 ;Kunze ve Kästner 1990].

Mitolojik öykü ise şöyledir:

"Gigantlar dağları üst üste yığarak Olympos'a saldırmışlar. Devleri bir ölümünün yenebileceğini bildiren kehanet var olduğundan, tanrılar Herakles'e başvurmuşlar. Herakles de başta Zeus ve Aigis kalkanı ile Athena olmak üzere, tanrıların yardımıyla Gigantları öldürmüş. Alkyoneus'u Herakles kendi öldürmüş; Ephialtes'i Apolloun'un bir Eurytos'u Dionysos'un thyrsos'u, Eukelados'a gelince, o kaçabilmiş ama Athena üstüne Sicilya adasını atmış. Tanrıçada Pallas'ın derisini yüzüp savaşta zırh olarak kullanmış. Gigantomakhia, yani devler savaşı bir söylentiye göre Trakya'da, bir başka söylentiye göre Arkadya'da olmuş" [Erhat 1972,147].

3) Bizans'ta Aziz George Efsanesi

Üçüncü örneğimiz Kapadokya bölgesinde bulunan kiliselerden birinde "Aziz George"u da gösteren fresktir.

Aziz George'un yaşamına ilişkin hiçbir bilgi yoktur. Efsanelere göre Kappadokya'da doğmuştur. Ölüm tarihi de doğum tarihi gibi belgelerle gösterilemez. 6.yy.dan sonra hakkındaki efsaneler giderek yayılmıştır. Örneğin, George'un bir genç kızı ejderhadan kurtarması. 11-12.yy.da seferden dönen Haçlılar, onun 1098 Antiokeia (Antakya) çarpışması'nda Franklara yardım ederken görüldüğü haberini yaymışlardır Batıda çok sevilen ejderha savaşçısı betimlemesine 12.yy.dan önce rastlanmaz. Bizans biçiminin etkilediği ejderha savaşımı sahnelerini gösteren betimlemelere ise 12.yy.da sıklıkla rastlanılır; örneğin, Ravello ve Monreale Katedrallerinin kapılarında. George'un ejderhayla savaşım söylencesi onun din şehidi söylencesinden kesinlikle sonra ortaya çıkmıştır. Yazılı bir belgeye ilk kez 12.yy.da rastlanılır [Dorsch 1983].

Aşağıda Dorsch tarafından belirtilen noktalar, ejderle savaşım söylencesinin gelişiminde rol oynayan faktörler olarak belirtilebilir:

- a- Galip betimlemesi ve bunun Aziz George'a aktarılması,
- b- Mitolojik ejderha savaşçısı,
- c- Antik ejderha savaşçısı imgesi,
- d- Ejderhanın kötüyü sembolize etme düşüncesi,
- e- Ejderhanın erken tarihli (Hristiyan) din şehitliği söylencelerinde Hristiyanları takip edenler için belirtiliyor olması,
- f- George Efsane'nin putperest Kralının "cehennem ejderhası" olarak gösterilmesidir "[Dorsch 1983, 22].

Kapadokya'daki freskte, Aziz George soldan beyaz atıyla gelirken gösterilmiştir [Eyice 1982, 553] (Resim 2.6). Askerî kıyafetli olan figür, atının ayakları altındaki ejderhaya saldırırken

gösterilmiştir. Bu figürle karşı karşıya duran ve sağdan kızıl renkli atıyla gelen figür Aziz Demetrius'tur. Bu iki figürün her iki yanında ayakta duran birer figür daha vardır.

Bu fresk ejderhayla savaşımın yanısıra aynı zamanda bir takvimi de göstermektedir. Aziz George baharı (yaz), Aziz Demetrius kışı simgelemektedir. Bu konuya ilerde ayrıntılı olarak değinilmektedir.

Avrupa resminde Aziz George'un ejderha ile savaşımını gösteren resimlere Ucello'dan bir örnek gösterebiliriz (Resim 2.7).

2.2.3.2. Selçuklu Dönemi

Gönül Öney, Selçuklu sanatının genel karakteri için şunları belirtmektedir:

"Anadolu'da Türklerle yepyeni bir senteze varılmıştır. Bu sentezde, özellikle Orta Asya Türk, İran, Irak ve Suriye Bölgesi İslam sanatı öğeleri, Anadolu'da daha önce mevcut olan yerli Bizans ve Ermeni mirası ile karışmış, bunun yanısıra orijinal denemelerle büyük yenilikler sunulmuştur" [1978, 9].

Türk boylarının Anadolu'ya geldiklerinde karşılaştıklarından etkilenmeleri ve özellikle motif dünyasında görülen kaynaşıma hakkında şunları söylemek olasıdır:

"Selçuklu devri sanatı için etkilenme olayını, Türklerin yeni geldikleri ülkede bulduklarından çok, geldikleri yerlerden ne getirdiklerinde bulmak daha olası görülüyor. Asya'dan Batı'ya geldiklerinde, Asya potasında görmedikleri ile yeni tanışmalar zaten az olsa gerek ... Tıpkı Asya'da olduğu ve göze geldikleri gibi, bir motifler kaynaşması, her türlü motifi rahatlıkla kullanma alışkanlığı devam ediyor" [Ögel 1986, 50 ; Ögel 1994].

Aynı yazar bunun gerçekleşebilmesi için eşsiz bir hoşgörünün olması gerekliliğini vurguluyor (Ögel 1986, 52). Biçim kullanma ve etkilenme konusunda ise görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

"... Selçuklu ülkesi kompozisyonlarında çarpıcı, değişik gelen motiflerle karşılaşabiliyoruz, ama "yabancı" kalan, aykırı düşen biçimler bulmuyoruz" [Ögel 1986, 45-46].

Selçuklu süslemeciliği figürlü süslemeye büyük önem vermiştir. Bunlar arasında ejderhalar yaygın kullanım alanı bulmuştur. Genel bir bakış vermek amacıyla bu döneme ait ve ejderli süslemelerin görüldüğü eserlerin, bulunduğu yerleri ve işleniş tarzını gösteren bir tablo hazırladık (Tablo 2).

Selçuklu ejderinin sanat eserlerinde nasıl yer aldığını ve betimlendiğini biliyoruz:

"Ejderlerin genellikle çift oluşturmaları, birçok örneklerde arslan ve sfenks kuyruklarında veya çift başlı kartalların kanat uçlarında yer almaları, bazen de insan başı, boğa başı veya hayat ağacı ile birlikte işlenmeleri dikkat çeken özelliklerdir" [Öney 1978, 501].

Öney, ejderhaların özelliklerini şöyle belirtir:

"Özellikle taş kabartmalarda gövdelerin düğümler meydana getirerek uzaması; her iki uçta başların yer alması; profilden işlenen başlarda sivri kulakların iri badem gözlerin, olabildiğince açılan ve dışarı doğru kıvrılan ağızların, sivri dişlerin ve çatalı dilin bulunması ejderhaların tipik özellikleridir. Ejderlerin bir çift bacağı ve buna bağlı düğümlerle sonuçlanan kanadı da vardır." [1978, 50].

Bu dönem Anadolusundan en bilinen örnek hiç kuşkusuz karşılıklı duran iki ejder ve ortada bir aslan başı kompozisyonundan oluşan Cizre Ulu Camii'ne ait kapı tokmaklarıdır. İstanbul, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan (Env.No.3749; 27x24x3 cm), Cizre Ulu Camii'ne ait kapı tokmağında karşılıklı yerleştirilmiş iki ejder ile aralarında bir aslan başından oluşan bir kompozisyon görülür [Erginsoy 1978b, 168] (Resim 2.8). Ejderlerin uzun tutulmuş vücutları bir düğüm yapar ve gövdelerin her iki ucunda birer baş bulunur. Birbirinin simetriği olan ejderlerle sonuna kadar açılmış olan ağız, dışarıya doğru kıvrılarak bir düğümlerle sona erer. Bu dışarı kıvrılmalar Uzak Doğu'dan gelen etkilere bağlanmaktadır. İri badem gözlerle sivri kulaklar bu kompozisyonu tamamlar. Boyun gövdeye rumi bir yaprakla bağlanır. Vücut düğümün içinden geçmemekte, bunun yerine kendi etrafında bir kez dönerek ilerlemektedir. İki figürün ön ayakları ortada birleşmektedir. Kanatlar, her ikisinde de bacak adalesini belirten rumi yapraklarla birleşir ve başa doğru ilerler. Sivri gagalı, yuvarlak gözlü, çifte kulaklı ve her biri bir diğer vücudu gagalayan iki yırtıcı kuş başı ile son bulur. Vücudun üzeri pullarla kaplıdır. Ayrıca kanatlar, rumi yapraklar, bacaklar ve aslan başında kazıma tekniğiyle yapılan çizgiler dikkat çekicidir. İki figür arasında yer alan aslan başı ise; uzunca yüzlü, iki sivri kulağı olan, uzun burunlu, iri badem gözlü, dolgun yanaklı ve gülümseyen bir ağız ifadesi ile işlenmiştir.

Cizre Ulu Camii'nin kapılarına asılan bu ejder ve aslan figürlerinden oluşan kapı tokmaklarının bir örneği Kopenhag David Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Benzer iki örnek Berlin'de

bulunan İslam Eserleri Müzesi'nde [Erginsoy 1978a, 327-330; Öney 1969, 178-179] ve Nejat Diyarbakırlı'nın koleksiyonunda yer almaktadır.

Bu kompozisyonun eş denecek kadar benzerini Erginsoy, Artuklu Melik Nasıreddin Mahmud (1200-1222) devrinde, 1206 yılında Diyarbakır'da yazılan El-Cezari'nin "Otomata" (Resim 2.9) adlı yazmasının minyatürleri arasında yer aldığını belirtmektedir [1978b, 168].

Anadolu'da Selçuklu döneminde ejderhaların hakimiyet sembolü olarak Artuklu bakır sikkelerinde kullanıldığını biliyoruz. Bu sikkelerde yer alan ejderhalar İslam sanatında ejder motifini gösteren ilk örneklerdir. Artuklu ya da El-Cezire bölgesinin ejderli süslemeler için bir merkez olduğunu söyleyebiliriz. Cizre Ulu Camii kapı tokmaklarına çok benzeyen örneği Kahire'deki al-Muzhariyya Camii'nin kapı tokmaklarında (Resim 2.10) görmemiz bunu doğrular niteliktedir [Ali İbrahim 1976]. Sadece kapı tokmakları, sikkeler ve minyatürlerde değil, bölgede yer alan burçlarda (Diyarbakır Kalesi, Urfa Kapısı-1183-84) (Resim 2.11) köprülerde (Cizre Köprüsü'ndeki Kabartma-1164) (Resim 2.12) ve hatta bir tunç davulun (TIEM-Env.No.2832) üzerindeki yazıtta da (Resim 2.13) ejderha motifine rastlarız.

Tunç davulun üzerinde yer alan yazıtta düşünülenerek ilerleyen yazının kökeni konusu ilginçti çekmektedir. Erginsoy,

"Kakma tekniğinin Horasan'da büyük gelişme gösterdiği 12. yy.ın ortalarında, yazı sanatında da bir aşama olmuş ve İslâm sanatında yalnızca madeni eserlerin üzerinde görülen, harflerin insan ve hayvan şeklini aldığı yepyeni bir yazı tipi ortaya çıkmıştır. İlk olarak, 1163 yılında Herat'ta yapılan Bobrinski bakracının üzerinde karşımıza çıkan bu yazı tipinin, 11.yy Nişapur seramiklerinde görülen, harflerin yalnızca uç kısımlarının kuş şeklinde sonuçlandığı kuşlu-küfl (ornithomorfic-küfl) yazılardan esinlenerek geliştirildiği

tahmin edildiğini belirtmektedir [1978b, 136, dipnot 389]. Aynı yazar, bazı araştırmacıların "figürlü yazı", bazılarının da "insanlaştırılmış yazı" (antropomorfic yazı) olarak tanımladığı bu yazı çeşidini; Rice'in üç tipe ayırdığını ve ayrı ayrı isimlendirdiğini yazmaktadır [Rice 1955, 22: Erginsoy 1978b, 136]. Rice'in sınıflamasında önce "canlı yazı" yer alır [1955, 23, çizim 19: Erginsoy 1978b, 136]. Yalnızca nesih yazıya uygulanan ve ilk olarak, 1163 tarihli Bobrinski bakracının (Resim 2.14) üzerinde görülen "canlı yazı"; "Wade Cup" adıyla tanınan, 13.yy ilk çeyreğine ve İran'a ait, Cleveland Müzesi'ndeki bir ayaklı tasın üzerinde en gelişmiş şeklini almıştır (Resim 2.15) [Rice 1955,23: Erginsoy 1978b, 136]. İkinci tip figürlü yazı "insan başlı-figürlü yazıdır. Freer Gallery'de bulunan, 1210 tarihli, Horasan'a ait bir kalemdanın üzerinde (Resim 2.16); diğer bir nesih örnek de Napoli Pinakotek'indeki gene 13.yy.ın ilk çeyreğine ve İran'a mal edilen bir ayaklı tasın süslemesinde görülmektedir (Resim 2.17) [Rice 1955,28, çizim 26-27,30: Erginsoy 1978b, 136]. Üçüncü yazı tipi "meskûn yazı" (inhabited script) olarak

belirtilir [Rice 1955,22,25; Erginsoy 1978b, 140]. Tunç davulun üzerinde yer alan yazının karakteri hakkında Erginsoy düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

"Diyarbakır'da ele geçmiş olan tunç davulların üzerini süsleyen insan ve ejder başlı yazılar, 13.yy.ın başlarına ait Horasan eserlerinin üzerindeki insan başlı yazılarla bazı benzerlikler göstermekle birlikte; dikey harflerin insan ve ejder başlarıyla sonuçlanmadan önce büyük ilmekler oluşturduğu bu anıtsal küfi yazı tipinin tam bir benzeri yoktur. Bu sebeple, kendine has bir küfi yazı çeşidiyle süslenmiş olan tunç davullar, Diyarbakır'da bulunmuş olmaları da göz önünde tutularak, bu şehirdeki atölyelere mal edilmektedir. Kanımızca kitabedeki ejderlerin, Cizre Ulu Cami'ne ait tokmaklardaki ejderlere benzemesi de, tunç davulların güneydoğu Anadolu'da yapılmış oldukları ihtimalini güçlendirmektedir" [1978b,451].

Çeşitli kültür çevrelerinin birbirini etkilemelerini ve farklı motiflerin birarada kullanıldığını (doğan kuşu ile avlanma ve Aziz George'un ejderi öldürülmesi) bir çelik ayna üzerinde (Resim 2.18) görürüz [Erginsoy 1978a, 176-177].

Kuyruk ve kanat uçları ejder başıyla sonlanan bir sfenks figürüne (Resim 2.19) (Diyarbakır Müzesi Env.No.627;12,5x10 cm.) de rastlarız. Erginsoy bir Artuklu mezarında ele geçtiğini belirtir [1978b,446].

Döküm tekniği ile yapılmış figürün başı "Selçuklu tipi" olarak bilinen tarzdadır. Yuvarlak çehrede üç dilimli taç, ikiye ayrılmış ve yanlardan sarkan uzun örgülü saçlar; yuvarlak yüzde iri badem gözler ve uzun burun ile ağız dikkatimizi çekmektedir. Ağız belki de bir sıvının akması için açık (delik) bırakılmıştır. Gövde başla doğrudan birleşip, arka ayaklara doğru bir "S" çizmektedir. Ön ayakları pençe biçiminde olup, doğrudan gövdeye başlanır. Kanatlar ise, hem ayağa, hem de gövdeye bağlanır; bağlandıktan sonra biraz daha ilerleyen kanat bir ejder başıyla son bulur. "S" çizen kuyruğu da ejder başıyla sonlanmaktadır.

Eserin işlevi konusunda çeşitli görüşler vardır: Aslanapa, bir buhurdan tutamağı [1971, 287]; Yetkin, bir fiskiye veya buhurdan tutamağı [1964, 48-50]; Baer'in makalesinde Ettinghausen, taht süsü veya çadır direği tepeliği (ongun) [Baer 1965, 15]; Diyarbakirli, çadır ongunu [1968, 367-369; 1971, 59-70]; Erginsoy figürün başka bir eşyanın üzerine oturtulmak amacıyla yapılmış olabileceğini belirtmektedir [1978b, 446].

Figürün içinin boş olması ve ağız ile karnında birer delik bulunması, belki de döküm tekniğinin getirdiği bir zorunluluk olmalıdır.

Anadolu'da Selçuklu sonrasında da kullanım yerlerinin ve sayılarının giderek azalmasına rağmen ejderli süslemelere rastlarız. Çok sayıda kapı tokmağında yer alır [Acun 1993]. Bunlar

arasında Manisa Muradiye Cami'nde bulunan kapı tokmağı kataloğumuzda yer almaktadır [Kat.37]. Ayrıca, Ahlat mezar taşlarında [Karamağaralı 1972] (Resim 2.20), bir Türkmen mezar taşında [Seyirci ve Topbaş tarihsiz] (Resim 2.21), Adana Ulu Cami [Kum 1941; Çam 1982; Uysal 1985] doğu kapısında (Resim 2.22), Koçu Baba Türbesi (Kırıkkale)'nde sandukanın baş ucunda yer alan ejderli alem [Tiryaki 1989] (Resim 2.23), yazıtına göre 16.yy.ın ilk yarısında ve Kansûh el Gavrf ile Canberdi Gazâlî'nin de Malatya'da naib olduğu sırada yapılmış olan bir Memluklu alemi [Tezcan ve Tezcan 1992, 27-28, resim 2] (Resim 2.24) ejderlerin görüldüğü yerler hakkında bilgi vermektedir.

2.3. EJDERHAYLA BENZERLİKLERİ OLAN YARATIKLAR

Bu başlık altında ele alacağımız canlı ve canlılardan oluşturulan yaratıklar ejderhayla benzerlik göstermekte ve sıklıkla da birbirine karıştırılmaktadır. Bu yüzden her bir canlı ve yaratık tek tek ele alınacaktır.

2.3.1. Yılan

Yılan aslında fantastik bir figür olmamasına karşın, ejderha tasarımının yilandan kaynaklanıyor olması onu tek başına ele almamızı gerekli kılmaktadır.

Yılan ya da ejderha sembolünde, tarih öncesi bir canavarın insanlığın ortaklaşa hatırasına kesin bir şekilde yerleştiği görülür. Ona erken Hitit kültürlerinde (Çatal Höyük/Türkiye) takım yıldızı olarak, antik çağ kahramanlık mitlerinde (Perseus ve Andromeda, Medusa'nın Baş, Herkül'ün ejderi yenişi), Mısır Horus-kartal resimlerinin başında, nordik Midgard yılanında, tüylerle kaplı Aztek yılanı Quatzalcoatl biçiminde rastlarız. [Heinz-Mohr 1984⁸, 255]. Yılan, İncil'in birinci ve sonuncu bölümlerinde Hristiyan karşıtı olarak görülür; orada olumsuzun ulaşabileceği en yüksek anlama sahiptir.

Yılan bir oyukta yaşar (bu dünyayla öteki dünyayla olduğu gibi ilişki içindedir); kuşlar gibi yumurtadan çıkar (bundan dolayı kanatlı yılan, karışık yaratıklar, basilisk ve ejderha gibi); ilkbaharda deri değiştirir (kendi kendini yenileyen yaşamın sembolü) ve kurbanlarına keskin, dondurucu-büyüleyici bir bakış doğrultur (her yerde olmanın simgesi). Bütün bu roller ve bağlantılar -Adem'in ilk günahı işlemesinin görsel betimlemelerinden ve kıyamet sahnelerinden romanik dönemin karışık sembol kombinasyonlarına kadar- sanatta biçim bulur. [Heinz-Mohr 1984⁸, 255].

Grek öncesi Pelasgerler, Mikenler, Minoalılar ve Kenan ülkesinin halkı Magna Mater'in (Ana tanrıça) kuvvetle vurgulandığı bir inanca/dİne bağlandılar. Onu incelediğimizde bu inancın yılan sembolü ile ilişkili olduğunu görürüz [Egli 1982, 169]. Yılan onun ortağı, ona eşlik eden hayvan, onun sembolüdür [Egli 1982, 169].

İnsanlaştırma sürecinden önce Magna Mater'in, yaratan ve yok eden yılanın atası olduğu ortaya konmuştu. Bunu bize Yeni Gine, Okyanusya ve özellikle Avusturalya'daki benzeri tasarımları düşündürüyor. [Egli 1982,174]. Tanrıça insan, hayvan, yabanıl hayat ve tarımdaki bereketi sağlıyordu. Ama o aynı zamanda ölümler dünyasının da tanrıçasıydı [Egli 1982,169-170].

2.3.2. Basilisk

Adı, Grekçe "basileus" Kral sözcüğü ile bağlantılıdır. Eski resimlerde basilisk, kuş ve yılan arası katışık bir yaratık olarak betimlenmektedir (Resim 2.25). Başında tacı olan, tavuk ayakları (iki veya daha fazla) ve bir yılan kuyruğuyla canlandırılan bir hayvan olarak ele alınırdı. Basilisk kötü bakışlarıyla tanınmıştı ve ona bakan ölürdü. Nefesi de zehirliydi. Bazı kaynaklar ondan söz ederler; buna göre basilisk yılanların ve tüm sürüngenlerin kralıydı. Yunanca "basileus" (basilisk) tanımlaması, bu hayvanlara olan inancın yerli olmayıp, antik çağ üzerinden doğuyla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Plinius'a göre Libya onun eviydi. Mısırlılar onu "sît" diye çağırıyorlar; Araplar ise "sif" adını verdiler [Schöpf 1988, 13] .

Basilisklerin betimlenmeleri zaman içinde değişime uğradı. Geç antik devrin sembolizminde yılan ya da kerkentele olarak nitelendi. Ortaçağdan itibaren fantastik katışık yaratık -yılan kuyruklu horoz, aynı anda iki cinse sahip (kadın-erkek) horoz ve kaplumbağa arası- ve benzeri şekillerde görüldü. Nadiren bir aslan başına sahip oldu. En sık olarak bu masal yaratığına yukarıda değinilen biçimlerde veya ejderha kanatlı, kartal pençeli ve kertenkele kuyruklu bir horoz olarak rastlarız. Esas itibariyle horoz, ejderha ve yılan arası bir katışık yaratıktır [Schöpf 1988, 13] .

Alışılmış şekliyle, bir horoz yumurtasından doğar. 7, 9, 14 ya da 20 yaşındaki bir horoz yaz başlangıcında, köpek gününde böyle bir yumurta yumurtlar. Basilisk yumurtası çoğunlukla yuvarlak, şimsir ağacı gibi sarı, veya renkli, yumurta sarısız ve bir kurbağa ya da kaplumbağa tarafından döllenmiş bir yumurtadır [Schöpf 1988, 15] .

Yılana benzer yaratığın kötü bakışının yanısıra [Haçerlioğlu 1975, 96], çirkin yaratığın ağzından çıkan nefesi de ölüm ve felaket getirirdi. Zehirli nefesi çayırları kurutur; yakınlardan geçen birisi kötü kokusundan dolayı ölüdü. Yakınından geçtiği meyvaları çürütür, su içtiği nehirleri yüzyıllar boyunca içilemeyecek şekilde zehirlerdi [Schöpf 1988, 18] .

Hristiyan sembolizminde ölüm, şeytan, Hristiyan karşıtı olmak ya da günahı canlandırır [Schöpf 1988, 20] .

Basilikler yaygıların ve halıların sevilen motifiydi. Sembolik olarak inananların yılana ya da diğer şeytansı hayvanlara karşı kazandıkları zaferi betimler [Lurker 1974², 71].

Halk hekimliğinde basilisk, hastalık kaçırıcı sembol olarak görev yapardı. Bu yüzden kan alma kaplarının üstüne az olmamak üzere resmi işlendi [Lurker 1974², 71].

Simya yazınında basiliski hüma kuşu, kuğu, tavus kuşu, karga, kanatlı ejderha, taçlı kartal ve aslanın yanında sembol hayvanı olarak sayılmaktadır [Lurker 1974², 71].

2.3.3. İki Başlı Yılan/Ejderha

Ejderhanın özel bir biçimi ara sıra yılan "Amphislaena", kuyruğunda da bir başı olan ejderha olarak görülür [Sachs ve Badstübner ve Neumann 1975,99]. Doğabilimciler "iki başlı yılan" olayını yılanların birleşme anı olarak anlamlandıırıyorlar. Tesadüfen olaya tanık olan izleyici iki başlı bir yılan izlenimi edinir. İki başlı dana da olduğu gibi, iki başlı yılan doğanın bir tuhaflığı da olabilir. Bern Üniversitesi'nde böyle bir örnek koruma altındadır [Egli 1982,187].

İki başlı yılan, (Resim 2.26) ismine uygun olarak öne ve arkaya hareket edebilir. Plinius'a göre her iki başından da zehir akıttırdı [Schmidt ve Schmidt 1989⁴,46].

Erginsoy, "ejder iki başlı olarak tasvir edildiğinde, baş kısmı İkizler burcunu, kuyruk kısmı ise Yay burcunu temsil eder" demektedir [Erginsoy 1978b, 130].

İki başlı yılan her şeyden önce halk sanatında kendine yer bulmuştur. Örneğin Paiwan şeflerinin evlerinde önceleri çatının altında iki başlı yılan dizileriyle süslü bir giriş bulunurdu. Aynı zamanda kabile şefinin ailesine ait tören kıyafetlerinde de görülür. Ama bunun sebebini kimse açıklayamamıştır. Hiçbir zaman içinde iki başlı yılan olan bir hikaye duyulmamıştır [Egli 1982,187]

İki başlı yılan, Çin'de Shang Devri'ne ait bir tören kabının kulplarında yer alır. Gökkuşağını gösteren "hung" işareti iki başlı yılanı betimler. Hindistan'da yılan "svaja"dır. Keltler için "Gundestrup Kabı", her biri bir insan yutan iki başlı bir yılanı göstermektedir (Resim 2.27). Kelt devrine ait "Torques" (gerdanlık) her iki tarafında yer alan bir başla çift başlı yılan olarak gayet iyi anlamlandırılabilir [Egli 1982,187].

2.3.4. Uçan Ejderha

Egli'ye göre:

"Bu tasarım açık biçimde Çinlilerde ve bütün uzak doğuda şekillendi. Ejderhalar burada suların ilk sakinleri ve sahipleriydiler. Ama yağmur yağmasını sağladıklarından gökyüzünün sakini oldular" [1982,168].

Güneydoğu Asya, Okyanusya bölgelerindeki gökkuşağı yılanı, kuzey yarıkürede "uçan ejderha"ya denk gelir. Bunun gibi hem kara, hem su yaratıkları kendi kendilerine gelişmişlerdir. Başlangıçta her yerde yılanın suya bağımlı olması beklenirdi: Hintlilerde

Shesha, Babillilerde Tiamat, Mısırlılarda Apopsis, Germenlerde Midgard yılanı. Daha sonraları suyun altı ve üstü, bulutlar, yağmur, gökgürültüsü ve şimşek ile uçan ejderha (Resim 2.28) arasında bağlantıların anlamı ortaya çıktı. Çin'in kuzeyi, Balkanlar ve Avrupa'da ejderhaların uçtuklarına inanılırdı ve bunu anlatan masallar bulunmaktadır [Egli 1982,168].

2.3.5. Manticora

Manticoranın vücudu bir aslan, başında çoğunlukla bir Frig başlığı olan insan başı ile gösterilirdi. Herhalde ismi Farsça "mantichoras" = insan yiyen = kaplan anlamına gelmektedir. Vücudu bir ejder veya akrep kuyruğu ile sona erebilirdi [Schmidt ve Schmidt 1989⁴,46] (Resim 2.28).

2.3.6. Senmurv

Senmurv, Sasani ve islam sanatında sıklıkla kullanılan ve uzun zaman bir karışık yaratık olarak tanındı. Başı bir köpek ya da ejder, ön pençeleri bir aslan, kanatları ve kuyruğu ise tavus kuşundan alınmıştır. Bu masal hayvanı eski metinlerde senmurv olarak tesbit edilinceye kadar, "hippokamp", "tavuskuşu - ejderha" ya da "köpek kuşu" olarak nitelendirildi. Senmurv betimlemeleri, geç Sasani ve erken islam sanatında kumaş, maden (Resim 2.29), seramik ve cam üzerinde yer alan örnekler kadar alçı plakalar ve duvar resimleri gibi yapı süslemelerinden tanınmıştır (Schmidt 1980, 1-85;Gierlichs 1993, 26).

2.3.7. Kilin (Chi-Lin)

Islam sanatı tek boynuzlu attan kesinlikle ayrılan bir diğer boynuzlu hayvanı tanımaktadır. Bu, Çin'den alınan Kilin'dir. Geyik gövdeli, öküz kuyruklu, at tınaklı, bir balık gibi pullu ve tek, etle örtülü, boynuzuyla betimlenirdi. Efsaneye göre 1000 yaşındadır; ne bir böcek ezmiştir, ne de bir çime basmıştır [Gierlichs 1993, 31]. Antik Çin mitolojisinin dört sihirli yaratığından biri olan yaratık barışçıl sevginin ve servetin sembolüydü [Münke 1976, 95; Gierlichs 1993, 31]

Islam sanatında ilk örneğine, 14.yy.dan Suriye ya da Mısır'da dokunmuş bir dokumada rastlanılır [Gierlichs 1993, 31] (Resim 2.30).

Türk sanatında saz üslubunda dikkati çeken figürlerden biridir. En önemli örneklerden biri Topkapı Sarayı Sünnet Odası'nın girişinde yer alan dört çini pano üzerindedir (Resim 2.31).

2.3.8. Şahmeran

Yılan - insan bileşimine ilginç bir örnek oluşturmaktadır (Resim 2.32). Hançerlioğlu onu "Anadolu'da varlığına inanılan doğa üstü bir yılan" olarak tanımlıyor [1975, 593-594]. Genellikle üst kısmı kadın, alt kısmı bir yılan başıyla son bulan yılan vücutludur. Gökalp ismi konusunda şunları belirtiyor:

"İsim Farsça yılanların kralı demek olan "Şah-ı meran"dan gelir. Ancak, Şahmeran'a ilişkin tüm efsanevi kayıtlar ve şahmeran efsanelerine özgü tüm betimlemelerde varlık dışıdır" [1993,6].

"Arap, İran ve Türk edebiyatlarında manzum ve düz yazı olarak işlenmiş bir çerçeve masal ile ona bağlı çeşitli masallar" olarak tanımlıyor ve Camasbname olarak tanındığını da belirtiyor. Anabritannica [AB-20, 1986, 223].

Öyküde, Hekim Danyal'ın oğlu Camasb'ın, bir kuyunun dibinde rastladığı, insan başlı yılanların şahı ile dost olması ve kendi ülkesinin hükümdarını kurtarmak için Şahmeran'ı öldürmesi anlatılır. Daha sonra hükümdar Camasb'ı evlendirir ve kendine vezir yapar [AB-20, 1986, 223].

Anabritannica ansiklopedisinde şu bilgilere rastlıyoruz:

"Masalların kaynağı 1001 gece masallarıdır. Konu ilk kez 1429'da Abdî tarafından yazılıp II.Murad'a sunulan mesnevide işlenmiştir. Battalnamede de yer aldığı saptanan masal Türkçede "Hikaye-i Şahmeran" adıyla, ilki 1874 olmak üzere halk kitabı biçiminde pek çok kez basılmıştır. Yeni harflerle ilk basımı (1931) Şahmeran hikayesi adıyla yapılmıştır" [AB-20, 1986,223-224].

Gökalp, Şahmeran öykülerinin, ortaçağ Avrupasında yaygın olan "Melusine" (Resim 2.33) öyküleriyle benzerliklerini vurgular. Öykülerin değiş-tokuşunda Haçlı seferlerinin etkisinden söz eder [1993,6-17].

Oysa Yunan mitolojisinde de benzeri bir yaratık tanınmaktadır. Hançerlioğlu'na göre, Ekidna adlı bu yaratığın, yarısı kadın, yarısı yılan ejderhadır. Typhon'la birleşerek yeryüzünün bütün canavarlarını o doğurmuştur" [1975,164]. Erhat, onun ölümsüz olduğunu ve ininin de Arima dağında olduğunu vurgular [1972, 124].

Erhat Arima dağı hakkında şu bilgiyi verir:

"Kilikya bölgesinde bulunan dağlık bölgenin adı. Efsaneye göre bu dağların altında iki ejder yatmaktadır: Homeras'a göre Typhoeus'un ini buradadır [İlyada II,782], Hesiodas da Ekhidna canavarının orada kapalı olduğunu belirtir [1972, 68].

Görülüyor ki, adı ne olursa olsun, Şahmeran motifinin kökeni Anadolu'ya dayanıyor.

Notlar

- Acun 1993 : Acun, H. 1993., "Ejder Motifli Kapı Tokmakları ve Değişik Örnekler", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G. İnal'a Armağan, Ankara.
- Akurgal 1989² : Akurgal, E. 1989²., **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul. .
- °Ali İbrahim 1976 : °Ali İbrahim, L. 1976., "Dragons on a Cairene Mosque", **AARP - 10**, (Dezember 1976) London.
- Aslanapa 1971 : Aslanapa, O. 1971., **Turkish Art and Architecture**, London.
- Baer 1965 : Baer, E. 1965., **Sphinxes and Harpies in Medieval Islamic Art**, *Oriental Notes and Studies*, No.9. Jerusalem
- Boratav 1984² : Boratav, P.N. 1984²., **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul.
- Burkholter-Trachsel 1981 : Burkholter - Trachsel, M. 1981 ., **Der Drache**, Bern ; Stuttgart.
- Cooper 1986 : Cooper, J.C. 1986., "Drache", **Illustriertes Lexikon der traditionellen Symbole**, Leipzig.
- Çam 1982 : Çam, N. 1982., **Adana Ulu Cami**, Ankara.
- Dinçol 1982 : Dinçol, A.M. 1982., "Hititler", **AUA-1** İstanbul.
- Diyarbakirli 1968 : Diyarbakirli, N. 1968., "Diyarbakır Müzesindeki Tunç Sfenks", **Türk Kültürü- 66**, Ankara.
- Diyarbakirli 1971 : Diyarbakirli, N. 1968., "Vestiges de Croyances Altaïques dans L'Art seldjoukide", **Turcica**, Tome III, Paris.
- Dorsch, K.J. 1983 : Dorsch, K.J. 1983., **Georgszyklen des Mittelalters: İkonograph. Studie zu mehrszengien Darst. d. Vita d.hl. Georg in d. abendländ. Kunst unter Einbeziehung von Einzelszenen d. Martyriums**, Frankfurt am Main; Bern; New York.
- Egli 1982 : Egli, H. 1982., **Das Schlangensymbol**, Olten.
- Engemann ve Binding 1986¹⁰ : Engemann, J. ve Binding, G. 1986¹⁰ "Drache / Kunstgeschichte - Frühchristentum und westliches Mittelalter", **Lexikon des Mittelalters-1** München; Zürich.
- Erginsoy 1978a : Erginsoy, Ü. 1978a., **Maden Sanatı**, (G.Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları Kitabının içinde), Ankara.

- Erginsoy 1978b : Erginsoy, Ü. 1978b., **İslam Maden Sanatının Gelişmesi**, İstanbul.
- Erhat 1972 : Erhat, A. 1972., "Arima", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul
 : Erhat, A. 1972., "Bellerophonates", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul
 : Erhat, A. 1972., "Ekhidna", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul.
 : Erhat, A. 1972., "Gigantlar", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul.
 : Erhat, A. 1972., "Herakles", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul.
 : Erhat, A. 1972., "Hesperid", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul.
 : Erhat, A. 1972., "Pyton", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul
 : Erhat, A. 1972., "Typhon", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul.
- "Evren", **TDK-Tarama Sözlüğü-1967**, Ankara.
- Eyice 1982 : Eyice, S. 1982., "Türkiye'de Bizans Sanatı", AUA-3, İstanbul.
- Gierlichs 1993 : Gierlichs, J. 1993., **Drache, Phönix Doppeladler / Fabelwesen** in der islamischen Kunst-Bilderheft Staatlichen Museen zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz Museum für Islamische Kunst, Heft 75/76, Berlin.
- Gombrich 1986³ : Gombrich, E. H. 1986³., **Sanatın Öyküsü**, (Çev.B.Cömert), İstanbul.
- Gökalp 1993 : Gökalp, A. 1993., "Şahmeran ve Melusine Perisi Efsaneleri", **Sandoz Dergisi-2**, İstanbul.
- Hançerlioğlu 1975 : Hançerlioğlu, O. 1975., "Basilikos", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
 : Hançerlioğlu, O. 1975., "Ekidna" **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
 : Hançerlioğlu, O. 1975., "Sarikulbaş", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
 : Hançerlioğlu, O. 1975., "Şahmeran", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- Haussig 1965 : Haussig, H,W. 1965., "Illujanka", **WdM-1**.
- Heinz-Mohr 1984⁶ : Heinz-Mohr, G. 1984⁶., "Schlange", **Lexikon der Symbole**, Köln.
- Jahn 1968 : Jahn, K. 1968., "Die ältesten schriftlich überlieferten türkischen Märchen", **Central Asiatic Journal -XII**, No.1, 1968, Wiesbaden: Harrasowitz; The Hague: Moutaon & Co.
- Karamağralı 1972 : Karamağralı, B. 1972., **Ahlat Mezartaşları**, Ankara.

- Kum 1941 : Kum, N. 1941., "Yılan ve Ejderha Timsallerinin Mâna ve Mefhumu" **Görüşler-34** (Nisan 1941).
- Kunze ve Kästner 1990 : Kunze, M. ve Kästner, V. 1990., **Der Altar von Pergamon**, Berlin.
- Lurker 1974² : Lurker, M. 1974²., **Symbol, Mythos und Legende in der Kunst**, Baden-Baden.
- Lurker 1989² : Lurker, M. 1989²., **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- Marin 1952 : Marin, J. 1952., "The Chinese dragon-a myth and an emblem", **Aryan Path-23**: Burkolter-Trachsel, 1981'den.
- Münke 1976 : Münke, W. 1976., **Die klassische chinesische Mythologie**, Stuttgart: Gierlichs 1993'ten.
- Ögel 1971 : Ögel, B. 1971., **Türk Mitolojisi-I**, Ankara
- Ögel 1986 : Ögel, S. 1986., **Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler**, İstanbul.
- Ögel 1994 : 1994., **Anadolu'nun Selçuklu Çehresi**, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları:58.
- Önder 1966 : Önder, M. 1966., "Selçuklu Ejderi", **TTOK-Belleteni**, no.VIII-287, İstanbul.
- Öney 1969 : Öney, G. 1969., "Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürü", **Belleten-33/130** Ankara.
- Palli 1968 : Palli, L. 1968., "Drache", **Lexikon der christlichen Ikonographie-1**, Rom; Freiburg; Basel; Wien.
- Rawson 1984 : Rawson, J. 1984., **Chinese Ornament**, The Lotus ant the Dragon, London.
- Rice 1955 : Rice, D.C. 1955., **The Wade Cup**, Paris
- Röhrich 1981 : Röhrich, L. 1981., "Drache", **Enzyklopädie des Märchens-3** Berlin; New York: Walter de Gruyter
- Sachs ve Badstübner ve Neumann 1975 : Sachs, H. ve Badstübner, E. ve Neumann, H. 1975., **Chriictiche Ikonographie In Stichworten**, München.
- Schmidt 1980 : Schmidt, H.P. 1980., "The Senmurv of Birds and Dogs and Bats", **Persica-9**: Gierlichs 1993'ten.
- Schmidt ve Schmidt 1989⁴ : Schmidt, H. ve Schmidt, M. 1989⁴., **Die vergessene Bildersprache christlicher Kunst**, München.
- Schöpf 1988 : Schöpf, H. 1988., **Fabeltiere**, Wiesbaden.
- Seyirci ve Topbaş tarihsiz : Seyirci, M. ve Topbaş, A.tarihsiz., **Afyonkarahisar Yöresi Türkmen Mezar Taşları**, İstanbul.

- Stephenson 1928 : Stephenson, J. 1928., **The Zoological Section of the >Nuzhat-ı Qulub of Hamdullah al Mustaufi al-Qazwini**, London: Gierlichs 1993'ten.
- "Şahmeran", 1986., AB-20.
- Tezcan ve Tezcan 1992 : Tezcan, H. ve Tezcan, T. 1992., **Türk Sancak Alemleri**, Ankara.
- Tiryaki 1989 : Tiryaki, Y. 1989., "Kırıkkale'de Koçu Baba Türbesi Hakkında Bir Kaç Not", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi-5 c.2**, İstanbul.
- Uysal 1985 : Uysal, A.O. "Adana Ulu Cami", **Vakıflar Dergisi-19**, Ankara.
- Xin ve Yihua ve Naixiang 1988 : Xin, Y. ve Yihua, L. ve Naixiang, X. 1988., **The Art of Dragon**, Boston.
- Yetkin 1964 : Yetkin, Ş. 1964., "Bir Tunç Sfenks", **Türk Kültürü-16**, Ankara.

The Evolution of Dragon Designs Through the Ages

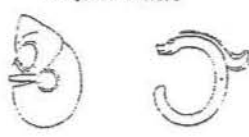

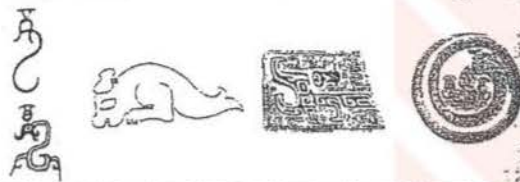

		Neolithic Period			
		Yangshao Culture	Majayao Culture	Hongshan Culture	Longshan Culture
					
Xia Culture (2100-1600 a.c.e.)	Shang Dynasty (1600-1100 a.c.e.)		Zhou Dynasty (1100-771 a.c.e.)	Spring & Autumn Period (770-476 a.c.e.)	Warring States Period (475-221 a.c.e.)
					
Qin Dynasty (221-207 a.c.e.)	Han Dynasty (206 a.c.e.-220 a.c.e.)		Wei, Jin, and North & South Dynasties (220-589 c.e.)		Sui Dynasty (581-618 c.e.)
					
Tang Dynasty (618-907 c.e.)	Five Dynasties (907-960 c.e.)	Song Dynasty (960-1279 c.e.)	Yuan Dynasty (1271-1368 c.e.)	Ming Dynasty (1368-1644 c.e.)	Qing Dynasty (1644-1911 c.e.)
					

Table 1 Çin Sanatında Ejderhanın Evrimi

Tablo 2. Selçuklu Devri Ejderleri

Sıra No.	Tarihi	Eserin Adı	Bulunduğu Yer	İşleniş Tarzı	Malzeme-Teknik
01	12.yy.	Anı Kalesi Ejderi	Anı, Kars	Tek Başına	Taş üzerine oyma
02	1220 civ.	Konya Kalesi Ejderi	Konya, IMM Müzesi	Tek Başına	Taş üzerine oyma
03	1220 civ.	Konya Kalesi Ejderi	Konya, IMM Müzesi	Tek Başına	Taş üzerine oyma
04	1220 civ.	Konya Kalesi Ejderi	Konya, IMM Müzesi	Tek Başına	Taş üzerine oyma
05	13.yy.	Ejder Ejder Kabartması	Konya, IMM Müzesi	Tek Başına	Alçı kabartma
06	1236	Kabartması Kubadabad Sarayı	Konya, IMM Müzesi	Tek Başına	Taş üzerine oyma
07	1232-36	Ejder Kabartması Sultan Han	Kayseri-Sultan Han Mescidi Avlu Portali	Tek Başına	Taş üzerine oyma
08	1235	Ejder Kabartması Darüşşifa Portali	Çankırı, Darüşşifa	Tek Başına	Taş üzerine oyma
09	13.yy.	Ejderli Çini	Konya, KM	Tek Başına/Çift	Çini, Sıralı
10	13.yy.	Ejderli Çini	Konya, KM	Tek Başına/Çift	Çini, Sıralı
11	1240	Ejder Kabartması Giriş Cephesi	Kayseri, Karatay Han	Tek Başına	Taş üzerine oyma
12	13.yy.sonu	Ejder Kabartması Mezar Taşı	Ahlat Mezarlığı	Tek Başına	Taş üzerine oyma
13	1220-37	Ejder Kabartması -Kitabe	Anamur, Akcamil	Tek Başına	Taş üzerine oyma
14	13.yy.?	Ejder Kabartması	Kastamonu, Darüşşifa	Tek Başına	Taş üzerine oyma
15	13.yy. ortası	Ejder Kabartmaların Portalın Sağ-Sol Mihrabiyesinde	Burdur, Susuz Han	Ejder +Gezegen	Taş üzerine oyma
16	13.yy. ortası	Ejder Kabartmaların Portalindeki Rozet	Burdur, Susuz Han	Ejder +Gezegen	Taş üzerine oyma
17	13.yy.	Ejder Kabartmaların Afyon, Boyalıköy	Afyon Müzesi	Ejder +Gezegen	Taş üzerine oyma
18	13.yy.ın ikinci yarısı	Ejder Motifi - Tunç Kandil Zarfı	Konya, Mevlana Müzesi	Tek Başına/Çift	Dövme
19	13.yy. başı	Ejderli Kapı Tokmağı Cizre Ulu Cami	TİEM	Çift, Ejder +Gezegen	Döküm
20	1164	Cizre Köprüsü Kabartmaları	Cizre	Burç + Takvim Hayvanı	Taş üzerine oyma
22	1240	Ejder Kabartması Türbe Eyvanı	Kayseri, Karatay Han	Ejder +Türk-Çin Takvimi	Taş üzerine oyma
23	13.yy.	Ejder Kabartması	İstanbul, TSM	Ejder + Burç	Çelik üzerine gümüş kakma
24	13.yy.	Ejder + diğer hayvanların	Alanya, Obaköy	Ejder + Burç	Taş üzerine

		kabartması	Medresesi		oyma
25	1271-72	Ejder Kabartması Portal	Sivas Gök Medrese	Ejder + Burç + Takvim Hayvanı	Taş üzerine oyma
26	13.yy.sonu	Ejder Kabartması Doğu Portalı	Niğde,Sungurbey Camii	Ejder + Burç + Takvim Hayvanı	Taş üzerine oyma
27	1072 -1110	Ejder+Boğa Kabartması	Anı Kalesi / Kars İki Burçta	Ejder + Boğa	Taş üzerine oyma
28	1184 - 84	Ejder+Boğa Kabartması	Diyarbakır Kalesi Urfa Kapısı	Ejder + Boğa	Taş üzerine oyma
29	1268-69	Ejder+Boğa Kabartması	Kırşehir Kesikköprü Han	Ejder + Boğa	Taş üzerine oyma
30	13.yy.sonu	Ejder + Hayatağacı Kabartması	Erzurum, Çifte Minareli Medrese (Hatuniye)	Ejder + Hayat Ağacı	Taş üzerine oyma
31	1312	Ejder + Hayatağacı Kabartması	Niğde Hüdavent Hatun Medresesi	Ejder + Hayat Ağacı	Taş üzerine oyma
32	15.yy	Ejder + Hayatağacı Kabartması	Akşehir, Kileci Mescidi	Ejder +Hayat Ağacı	Ahşap üzerine oyma
33	1228-29	Ejder+Çift başlı kartal Kabartması Yan Portalı	Divriği Ulu Camii	Ejder +Çift başlı kartal + Hayat Ağacı	Taş üzerine oyma
34	1220-36	Ejder +Çift başlı kartal Konya Köşkü	Konya İMM	Ejder +Çift başlı kartal	Alçı Kabartma
35	13.yy.	Ejder +Çift başlı kartal	Berlin Kunstgewerbe Museum	Ejder +Çift başlı kartal	Döküm
36	1312	Ejder +Çift başlı kartal Kabartması	Niğde Hüdavent Hatun Türbesi	Ejder +Çift başlı kartal	Taş üzerine oyma
37	15.yy.	Ejder +Çift başlı kartal Ahşap pencere kamafları	Akşehir Kileci Mescidi	Ejder +Çift başlı kartal	Ahşap üzerine oyma
38	12.yy.	Ejder +Aslan Cizre	Diyarbakır Müzesi	Ejder + Çift Aslan	Taş üzerine oyma
39	1220-37	Ejder +Aslan	Konya-Alaaddin Köşkü	Ejder + Çift Aslan	Alçı üzerine oyma
40	1312	Ejder +Aslan Kabartması	Diyarbakır Ulubeden Burcu	Ejder +Çift Aslan	Taş üzerine oyma
41	1312	Ejder +Aslan Kabartması	Niğde Hüdavent Hatun Türbesi	Ejder +Çift Aslan	Taş üzerine oyma
42	15.yy.	Ejder +Aslan Kabartması	Patnos Türbesi	Ejder +Çift Aslan	Taş üzerine oyma
43	13.yy.	Ejder +Sfenks Kabartması	Diyarbakır, Zinciriye Medresesi	Ejder +Sfenks	Taş üzerine oyma
44	13.yy.	Ejder +Sfenks	Konya, İMM Müzesi	Ejder +Sfenks	Taş üzerine oyma
45	13.yy. ilk yansı	Tunç Sfenks	Diyarbakır Müzesi	Ejder + Sfenks kanat ucu	Döküm
46	13.yy. ilk yansı	Tunç Mangal	Kahire, Hariri Müzesi	Aslan + Ejder Mücadelesi	Döküm - Delik işi
47	13.yy. ilk yansı	Tunç Davul	TİEM	Yazı içinde	Döküm + Kazıma

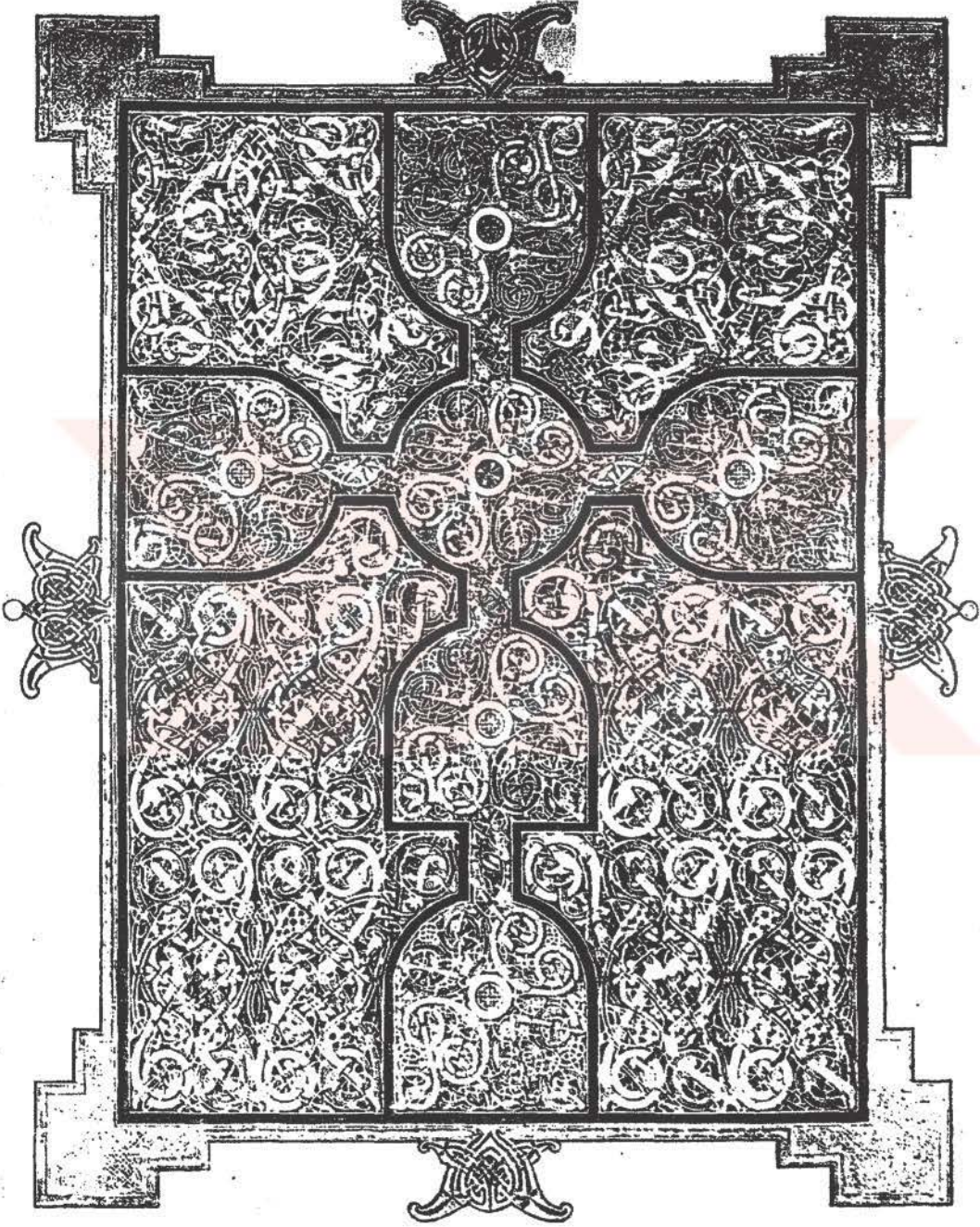
48	1220-37	Ejder+Atlı Mücadelesi Konya Köşkü	İstanbul TİEM	Ejder +Atlı	Alçı kabartma
49	1185 - 1203	İmad ad-Din AbuBakr'ın Bakır Sikkesi	Berlin, Münzkabinett	Ejder + İnsan	Dövme
50	1228	Su Oluşu	Divriği Ulu Camii	Tek Başına	Taş üzerine oyma
51	13.yy.	Su Oluşu	Kayseri'de bir evde	Tek Başına	Taş üzerine oyma
52	1374	Su Oluşu	Karaman Arapzade Camii	Tek Başına	Taş üzerine oyma
53	1144 - 74	Fahreddin Kara Arslan Bakır Sikkesi	Berlin, Münzkabinett	Karşılıklı Duran Ejderhalar	Dövme
54	13.yy ?	Ejderli Şamdan	TİEM	Karşılıklı Duran Ejderhalar	Döküm

Bu Tabloda Kullanılan Kısaltmalar:

İMM : İnce Minareli Medrese
 KM : Karatay Medresesi
 ÇMM: Çifte Minareli Medrese
 TİEM: Türk İslâm Eserleri Müzesi
 TSM : Topkapı Sarayı Müzesi

Tablo I için yararlanılan kaynaklar: Belli ve Kayaoğlu 1993; Erginsoy 1978; Öney 1969; Öney 1978.

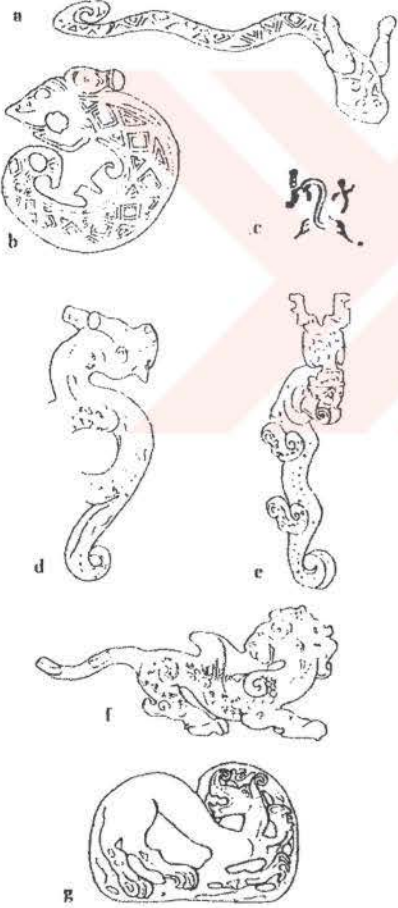
Resimler

Resim 2.1. Lindisfarne İnciller Kitabı

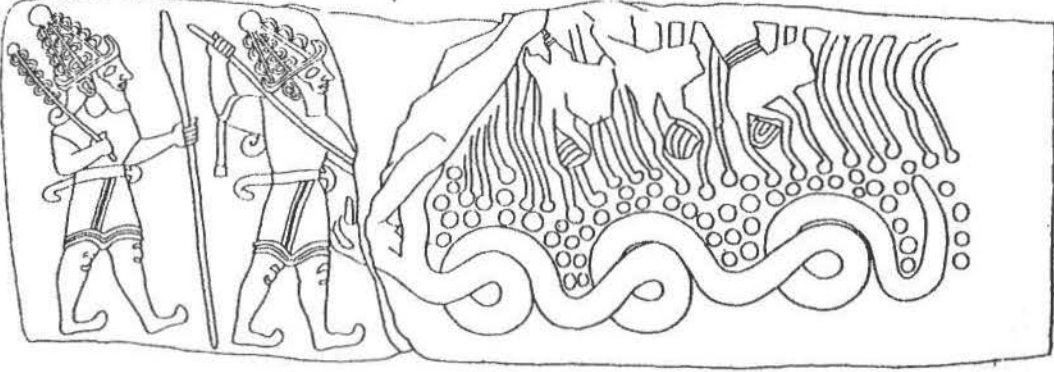

Resim 2.2. Fahrettin Karaaslan'ın Bakır Sikkesi (1144-74, Berlin Münzkabinett)

- a- Şişe boynuzlu yılan-ejder, Shang Devri, "zun Funan Xian'da bulunmuş, Anhui Eyaleti, İ.ö. 14.yy (civarı).
- b-Şişe boynuzlu yeşim ejder, Shang king Wuding'in eşi Fu Hao'nun mezarından, İ.ö. 13-12.yy
- c-"long" veya ejder imini içeren yazıt, Shang devrinden "zun", İ.ö.12-11.yy
- d-Bronz tutamak "he", şişe boynuzlu ejder biçiminde, Fufeng, Shaanxi Eyaleti, Batı Zou devri, İ.ö.10-9.yy.
- e-Ejder biçiminde tutamak, Xinzheng, Henan Eyaleti, Doğu Zou devri, İ.ö.6.yy.
- f-Ejder biçiminde tutamak, Doğu Zou Devri, İ.ö.5-4.yy.
- g-kaplan biçiminde dizginde kullanılan plaka, Ordos Bölgesi, İ.ö.2-1.yy.

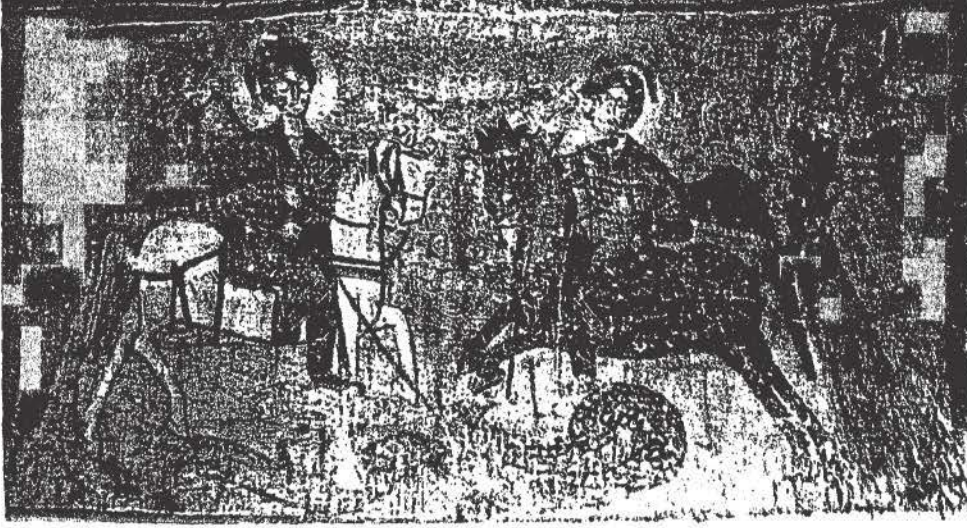
Resim 2.3. Çin Sanatı'nda Ejderhanın Evrimi

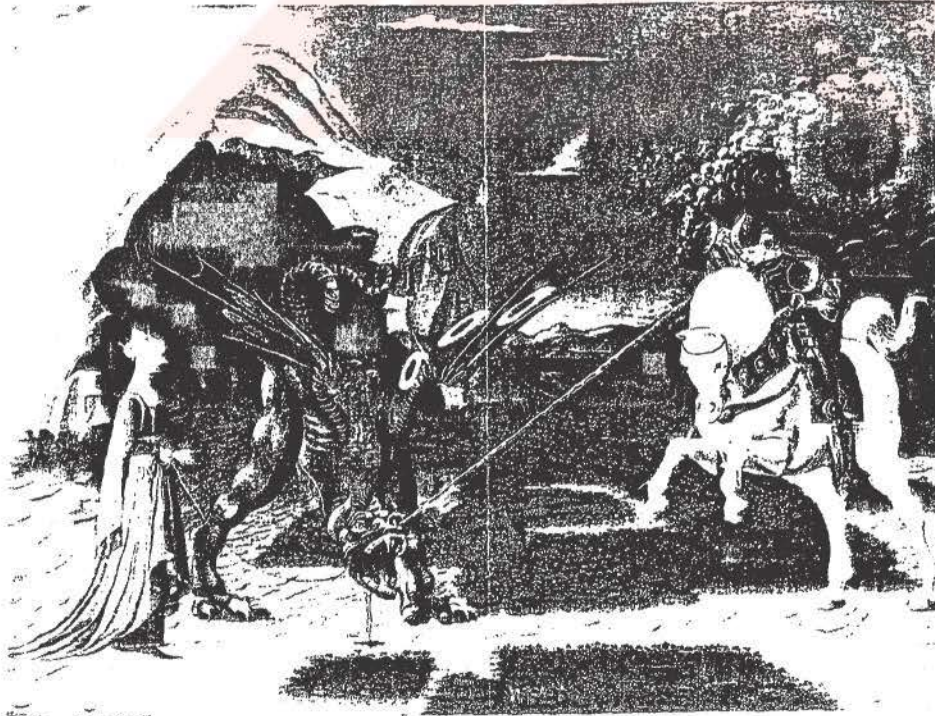
Resim 2.4. Gök Tanrısı İlluyanka'yı Öldürüyor (Malatya Aslantepe. Kent duvarı kabartması, Erken Geleneksel Stil. İ.ö. 1050-850, Ankara, Anadolu Medeniyetleri Müzesi)

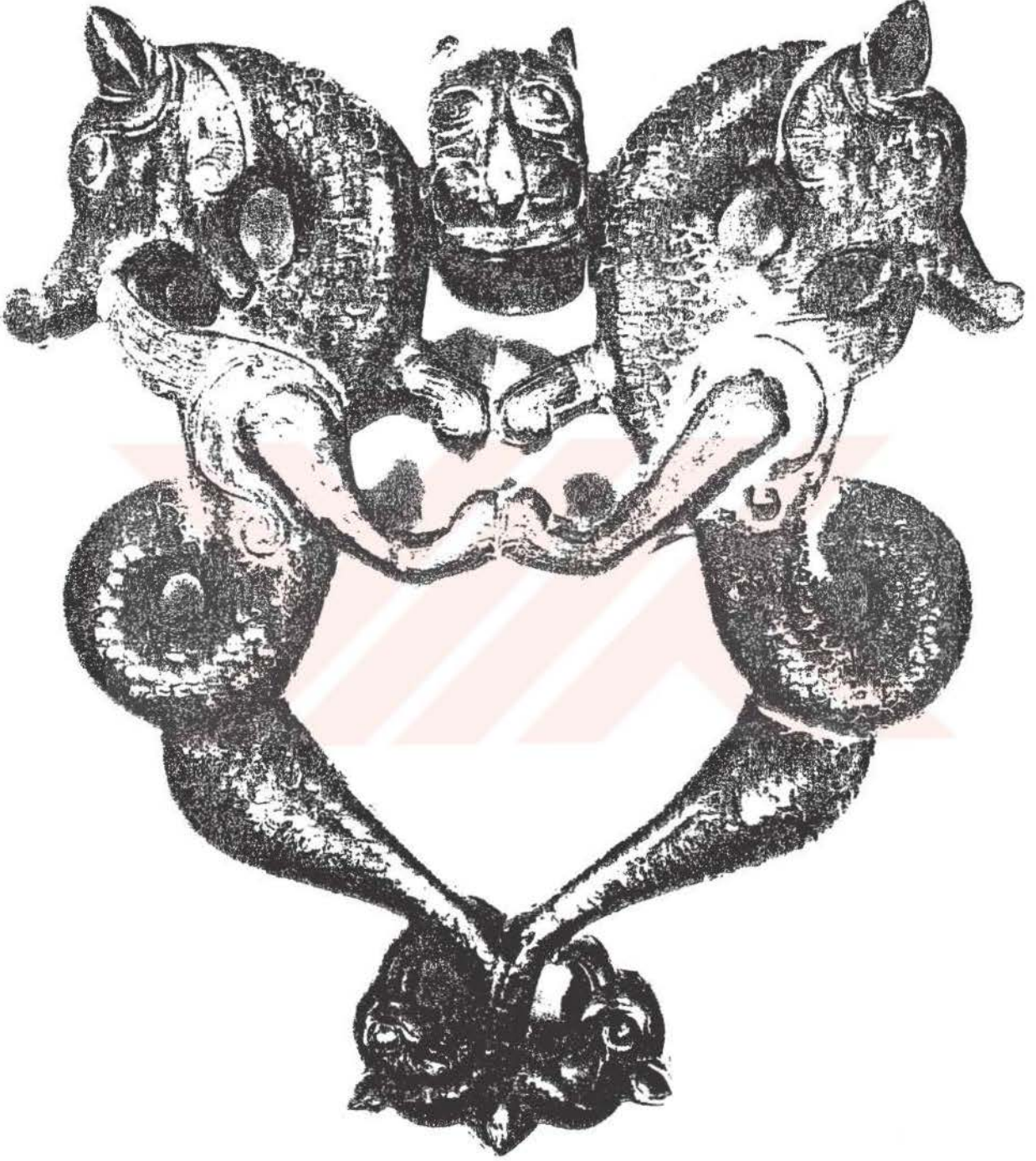
Resim 2.5. Bergama Tapınağı'ndan Kabartma (Pergamon Museum, Berlin).

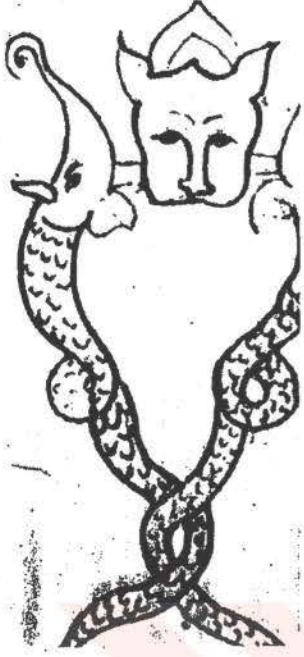
Resim 2.6. Aziz George ve Aziz Demetrios (Kapadokya)

Resim 2.7. Aziz Geoge ve Ejderha Savaşımı (Paolo Uccello, National Gallery, Londra)

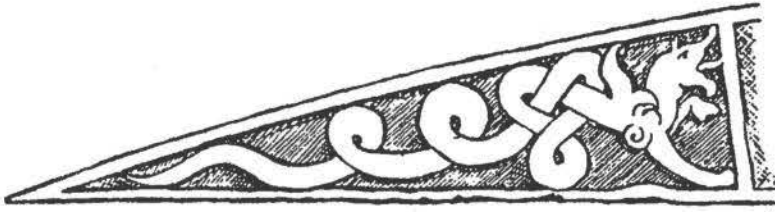
Resim 2.8. Cizre Ulu Cami Kapı Tokmağı (13.yy başı, Artuklu Bölgesi, TİEM, İstanbul Env.No.3749).

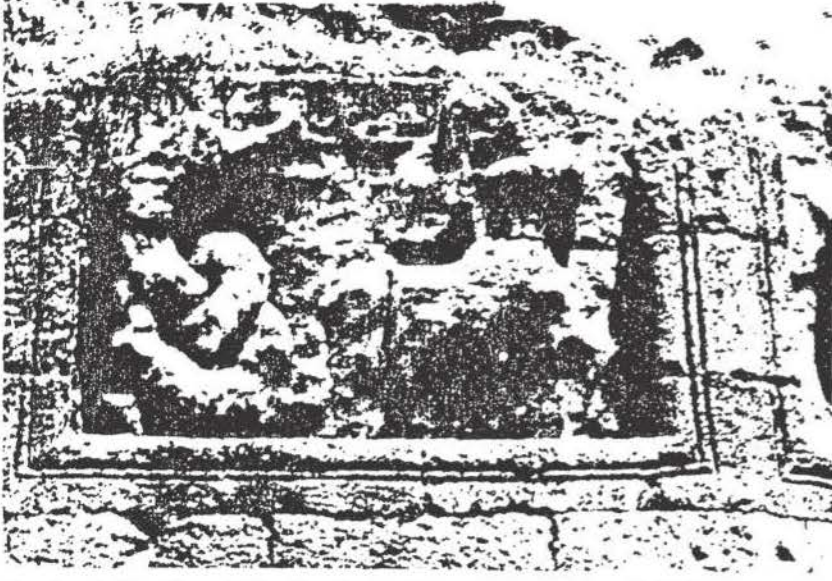
Resim 2.9 Otomata
(el-Cezarî- 1206, detay)

Resim 2.10 Kapı Tokmağı (Kahire, al-
Muzhariya Cami)

Resim 2.11. Diyarbakır Kalesi- Urfa Kapısı Ejderi (1183-84)

Resim 2.12. Cizre Köprüsü'nde Kentaur ve Ejder (1164)

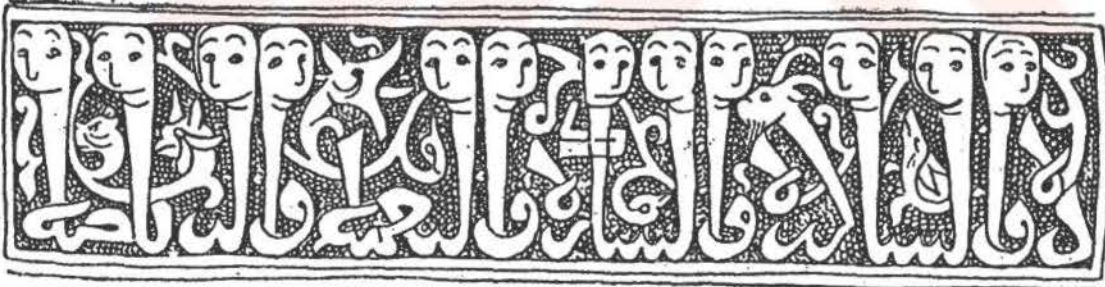
Resim 2.13. Tunç Davul (13.yy.başı, Diyarbakır, TİEM, İstanbul, Env.No.2832/2251)

2.14. Bobrinski Kazanı

2.15 Wade Cup (13.yy. ilk çeyreği, Cleveland Müzesi, yazı-detay)

Resim 2.16. Kalemndan (1210, Freer Gallery, yazı-detay)

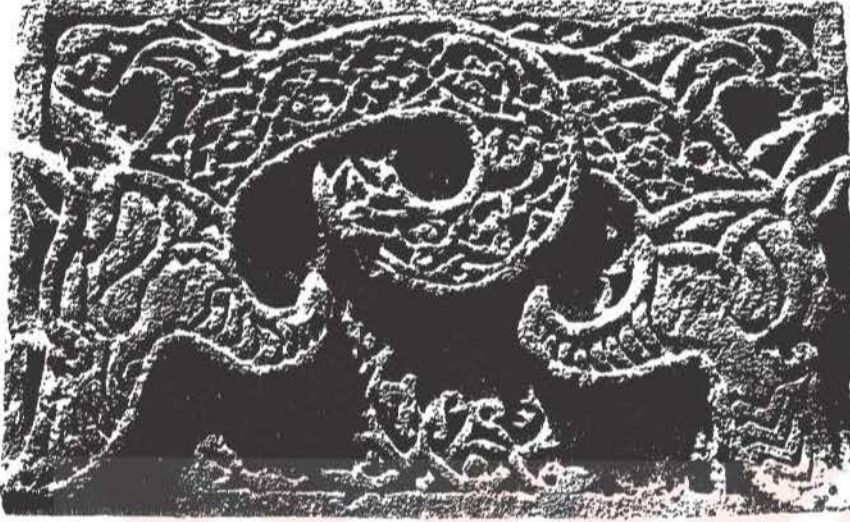
Resim 2.17. Ayaklı Tas (Napoli Pinakoteği, yazı-detay)

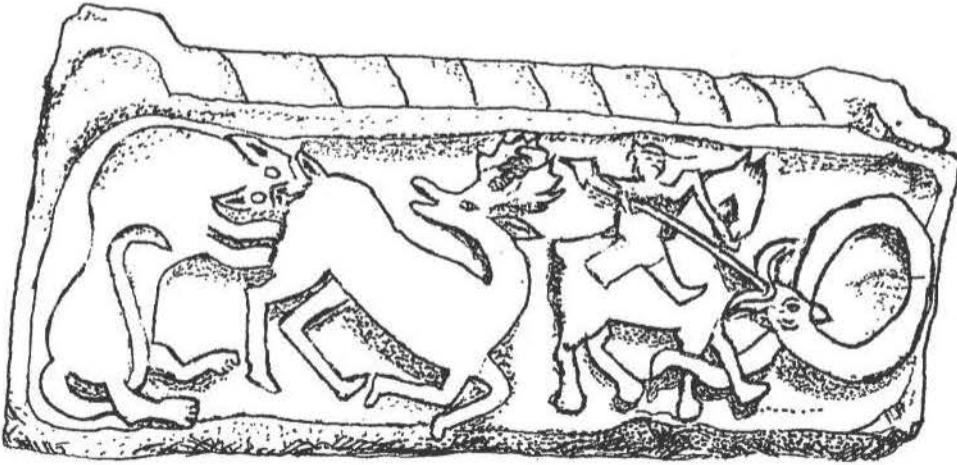
Resim 2.18. Çelik Ayna (13.yy.ikinci çeyreği, Artuklu Bölgesi, İstanbul TKS,Env.No.2/1792)

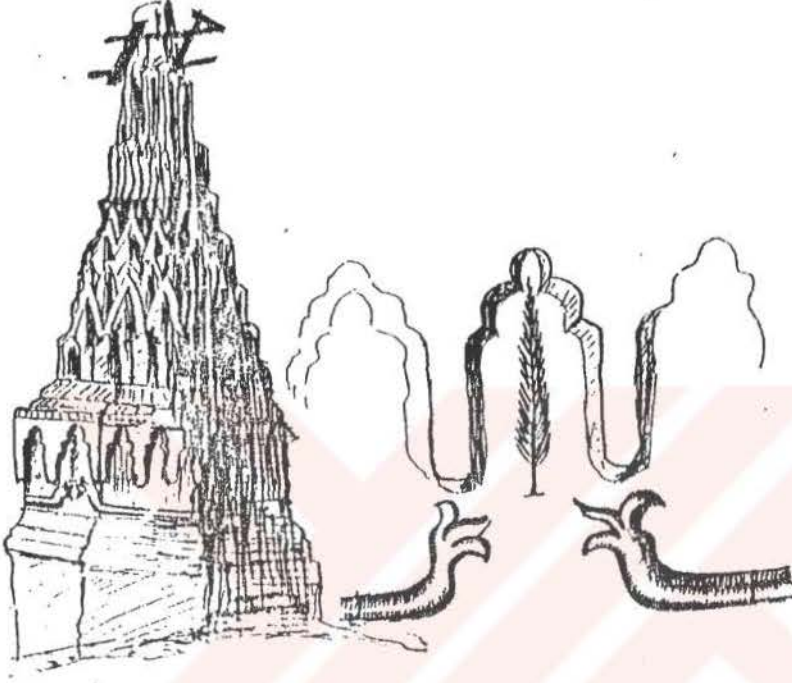
Resim 2.19. Sfenks (Artuklu Bölgesi, Diyarbakır Müzesi, Env.No.627).

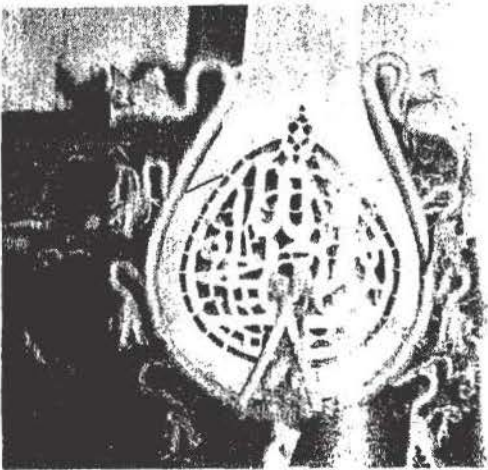
Resim 2.20. Ahlat Mezar taşı (13.yy.sonu)

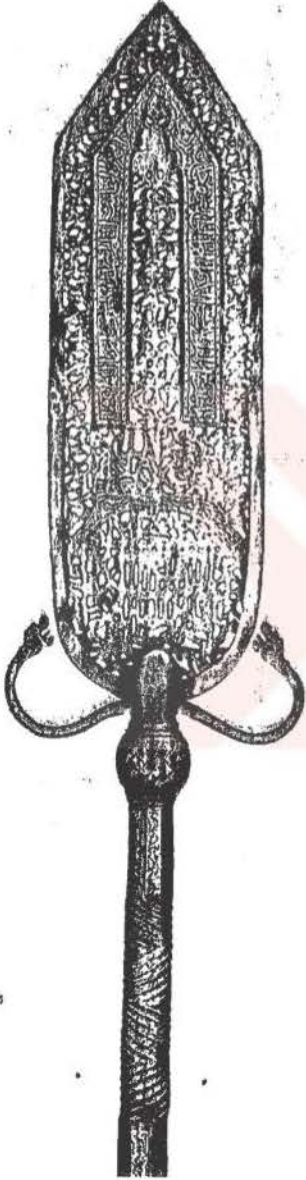
Resim 2.21. Türkmen Mezar taşı (Afyon, Türk İslâm Eserleri Müzesi, Env.No.1555)

Resim 2.22. Adana Ulu Cami Doğu Kapısı-Ejder Kabartması

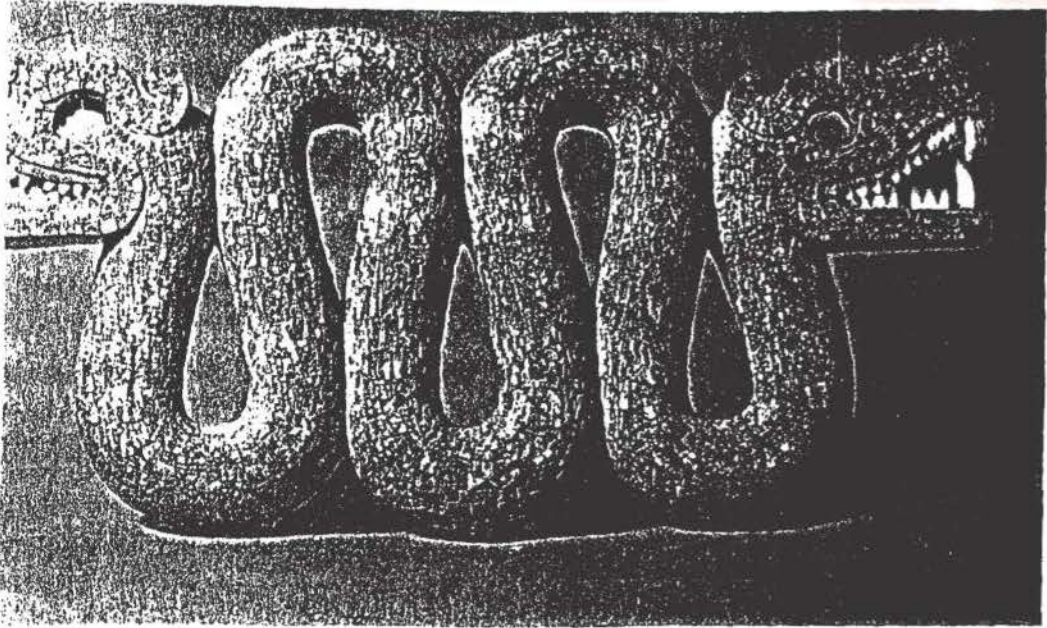
Resim 2.23. Ejderli Alem (Kırıkkale, Koçu Baba Türbesi).

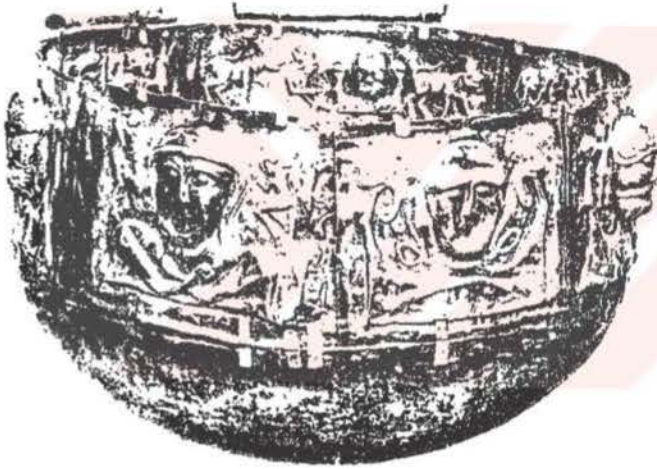
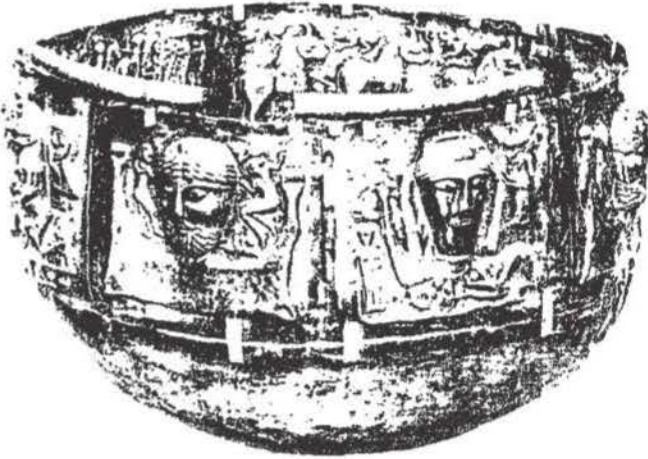
Resim 2.25. Memluk Alemi (Malatya, 16.yy ilk yarısı, İstanbul TKS, Env.No.1/618).

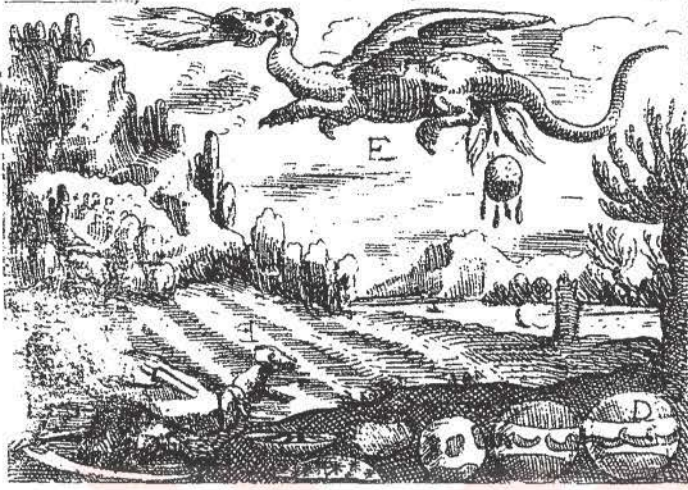
Resim 2.25 Basilisk (1601-3)

Resim 2.26. İki Başlı Yılan-Ejderha

Resim 2.27. Gundestrup Kabı (Kopenhag, National Museum)

Resim.2.28. Uçan Ejderha (1611)

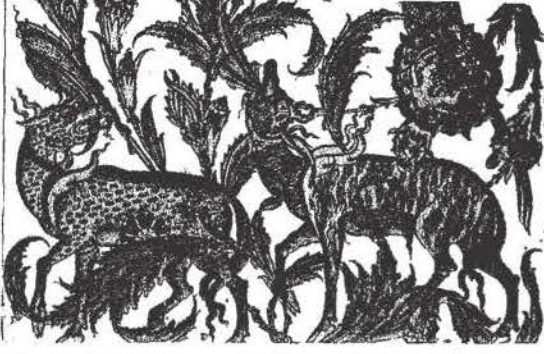
Resim 2.29. Mantikora (17.yy.)

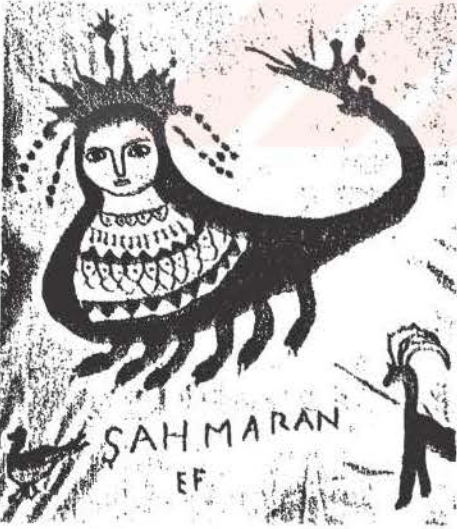
Resim 2.30. Senmurv (Gümüş Tabak, Orta Asya/İran, 9.-10.yy. Museum für Islamische Kunst, Staatliche Museen zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Inv.Nr. I.4926).

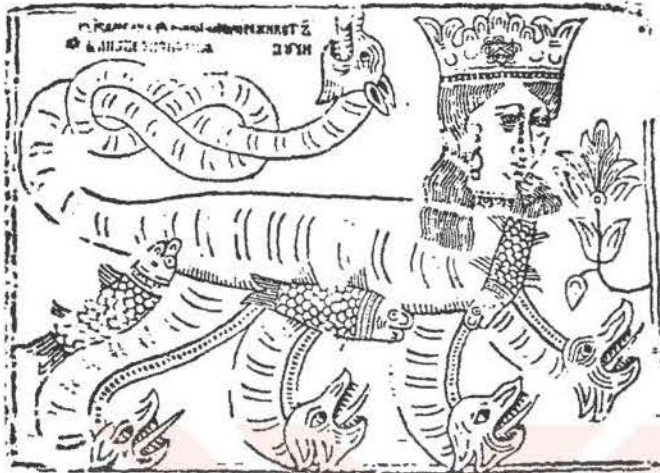
Resim 2.31. Kilin (Eski Bir Çin Çiziminden)

Resim 2.32. Sünnet Odası Kilitinleri (İstanbul, TKS)

Resim 2.33. Şahmeran

Resim 2.34. Balık Melusine (Rus)

3. ANLAMINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

3.1. EJDERHANIN NASIL DÜŞÜNÜLDÜĞÜ

Ejderha katışık ve evrensel bir motiftir. Spitzing'e göre, "o, bazen kanatlı bir yılan, bazen canavar bir balık, bazen de devasa bir yılan olarak düşünölmüştü" [1989, 85]. Ejderha nerede ortaya çıkarsa –Asyalı gelenekler hariç– tüm topluluğu tehdit eden ve kahramana karşı koyan en büyük, en güçlü ve en tehlikeli canavardır. Ejderha masalların ve efsanelerin kahramanı olmadan önce mitlerin ve kahramanlık şirlerinin yaratıklarından biriydi. Yaradılış mitlerinde ejderha tanrı veya insan düşmanı, karşıtı güçleri canlandırır: Bereket getiren suyu geri alır; güneşi ve ayı yutmak ister; onun öldürölmesi gereklidir, böylece dünyanın oluşumu veya devamlılığı sağlanır. Mitsosyolojisi bir kaos ejderhasından söz eder. Din bilimsel araştırmalarda tekrar tekrar ejderha ile mücadele, başlangıcı belirleyen bir olayı ya da bir kavgayı betimler: Düzeni sağlayan bir tanrının veya bir kahramanın başarısını, bir şehrin ilk kez veya yeniden kuruluşunu, bir çağı ya da bir dini gösterdiğini. Ejderhalar aynı zamanda son an mitlerinde de görülür: Ejderhanın üstesinden gelmek dünya tarihinin sonunu da haber vermektedir (İncil:Kıyamet 12, 7-9)" [Röhrich 1981, 877].

3.1.1. Şeytansı Bir Yaratık Olarak Ejder

Lurker, "ejderha, şeytanın gücünü, hatta şeytanın kendisini temsil eder" demektedir [1974², 71].

Vahiy (12,9)'e ve kilise yöneticilerinin yorumlarına göre ejderha Hristiyan sanatında şeytanın, dinsizlerin ve kötülerin sembolü oldu. Ejderha şeytanın biçimlenmesidir. Şeytan ortaçağ anlayışına göre insanları devamlı tehdit ediyor/ korkutuyor, takip ediyor ve onları ya

hakimiyetleri altına altına alıyor ya da tanrısal güçlere karşı gelmelerine sebep oluyordu [Sachs ve Badstübner ve Neumann, 1975 ,99].

3.1.2. Kanatlı Bir Yılan - Ejderha Olarak

Ejder –kanatlı yılan– kendisinde yılan ve kuşu, madde ve ruhun sembolü olarak birleştirir. İlk önce yalnız hayırsever faaliyetlerin sembolüydü; o yaşam başılayan suyun (yılan) ve yaşam başılayan nefesin (kuş) ifadesidir [Cooper 1986,35].

3.1.3. Canavar Balık Ya Da Deniz Canavarı Olarak Ejderha

"Su ejderhası" deyimiyle "su canavarı" (Resim 3.1) olduğu kadar, "denizde yaşayan ejderha" yani "göl ve su yılanı", fakat diğer ejderha benzeri suda yaşayan masal yaratıkları da anlaşılmaktadır. Bu tür tüyler ürpertici "deniz canavarları"ndan eski tarih kitapları kadar, eski gemi seyir defterleri ve gemi günlüklerindeki çizimler, inanılması güç öyküler anlatmaktadır [Schöpf 1988, 50].

Konrad von Megenberg (1309-1379), ilk Almanca yazılmış doğa tarihi kitabında sekizinci deniz harikası hakkında şunları yazdı :

"Deniz ejderhinin adı draco maris'tir. Korkunç bir deniz yaratığıdır, uzun ve büyük, gerçek bir ejderha gibidir, sadece kanatları eksiktir. Deniz ejderhasının düğümlü bir kuyruğu vardır ve kendi cüssesi ile küçük başı arasında bir oran vardır. Isırması insanlar için olduğu kadar denizdeki balıklar için de zehirleyicidir / öldürücüdür" [Schöpf 1988, 50].

Eski deniz haritaları fantastik deniz yaratıklarıyla zenginleştirilmiştir. Haritalar üzerindeki deniz hayvanlarının betimlemelerinin çok azı gerçeği anımsatmaktadır, çoğunlukla da sanatsal olarak yaratılan canlılardır. [Schöpf 1988, 53].

Schöpf deniz canavarları konusunda ayrıca şunları belirtir:

"Balıkların yanında, balinalar (deniz gergedanı), vatoz balığı, deniz atı, deniz yıldızları ve diğer doğal deniz hayvanları, okyanusun karanlık sularında saklanan ve avlarına pusu Kur'an hayvanlar tehlike saçan deniz canavarları olarak betimlendi" [Schöpf 1988, 53].

Ejderha kimi zaman da Hz.Yunus'u yutan büyük balık olarak görüldü. Röhrich, Hz.Yunus'un büyük bir balık tarafından yutulması ne ifade ediyor, sorusunu şöyle yanıtlıyor:

"Canavar birisini yutar ya da geri verirse, her iki durumda da tanrının sözüne uyar. Yutulmak, tekrar doğum için güç almak üzere ölümler dünyasına girmek ya da toprak anaya geri dönmeyi ifade eder. Çeşitli kültürlerin ölü inançlarında törensel ölmek ve tekrar doğmak izlenir. Origines'e göre günahkar günahından dolayı Hz.Yunus'u yutan canavar tarafından yutulur. Onun midesinde saplanıp kaldığında dua etmeliydi, böylece kurtulurdu. Eski doğu inancına göre, eğer insan yenilenme adetini korursa, eski yıl bir canavar tarafından yutulur ve sadece yeni yıl olarak tekrar doğabilirdi [Röhrich 1981, 792].

Kur'ânda Hz.Yunus'un balık tarafından yutulması Saffat suresinde (Kur'ân 37/139-148.ayet) dile getirilir [Kur'ân'ı Kerim Meali-Türkçe Çevirisi Öztürk 1994, 411-412]. Onu balığın karnından kurtaran imanı ve yakarması olmuştur (Kur'ân 37/142-143; 68/48-50) [Kur'ân'ı Kerim Meali-Türkçe Çevirisi Öztürk 1994, 411-412].

Babil Kralı her yıl halkının temsilcisi olarak yeni yıl için ejderhayla savaşımını yerine getirirdi. Diğer mitolojik ejderler korkunç büyük deniz canavarlarıdır. Perseus-mitinde Andromeda, ülkeyi onun tahribatından kurtarmak için deniz ejderini kurban etmiştir. Veda ana miti Indra'nın kuraklığın sembolü olan, suya el koyan (Röhrich 1981, 792) ejder Vritra'ya karşı zaferini över. Tevrat'ta Jahve'nin ejdere karşı kazandığı zaferi ya da Leviathan (Resim 3.2) anlatılır. Bir deniz canavarı olarak gösterilir ve bütün deniz ve göl canavarlarının ilk örneğidir. İncil'de kıyamet sahnesinde Hz.Meryem'i boğmak isteyen kuvvetli su akışı olarak da ortaya çıkar. Sadece kendi etrafında dönmesi veya kuvvetli kuyruk hareketleriyle feci su taşkınlarına sebep olur [Röhrich 1981, 792].

3.1.4. Yılan Olarak Ejderha

Batı dillerinde ejderha kelimesi "yılan" ile bağlantılıdır. Büyük ya da çok iri yılanlar doğrudan doğruya ejderha olarak gösterilmektedir. Germen efsane ve söylencelerindeki "Lindwurm" ya da Hindistan'da "Naga" da buna örnek olarak oluşturmaktadır. Bununla ilgili görüşlerimiz bu kelimenin kökenlerini incelerken ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Deniz canavarı, yılan ve ejderha mitolojik özdeşlik oluştururlar. Onların birbirleriyle karıştırılabildikleri yerler sadece Tevrat ve Kıyamet Sahneleri değil; Vergil'in "Lakoon'un Talihi" öyküsünde "angnis", "serpens" ve "draco" kelimelerinin kullanılması yoluyla da görülür. Troyalı Apollon Papazı ve oğullarının iki yılan tarafından öldürülüşünü gösteren tanınmış bir resim Greco tarafından yapılmıştı [Lurker 1974²,70-71]. (Resim 3.3)

3.2. EJDERLE SAVAŞIM

Ejderha kutsal kişilerle birlikte betimlendiğinde yenilen, üstesinden gelinen şeytani, putperestliği ya da tanrı tanımazlığı simgeler. Romanik dönem betimlemelerinde çoğunlukla ejderha ile insanın karşılıklı savaşımı söz konusudur. Ejderha saldırırken ya da kendini savunurken gösterilir, ama olayın sonu bilinmez bırakılır. Ejderha sadece tehdit edileni eziyetten kurtaran tanrısal ya da kutsal kişilere yenilir.

Ejderhayla mücadele, üstesinden gelinebilecek zorlukları sembolize etmektedir. İnsan kendi iç dünyasındaki bilgeliklere (akıla) ulaşmak ister. Ejderhayı öldürmek, ışık ve karanlık arasında tezattır; kötünün veya kendi karanlık dünyasının üstesinden gelen ve kendine hâkim olmaya erişen insanın yıkıcı güçlerinin zaferidir. Bakireyi ejderhanın elinden kurtarmak, kötü gücün yok edilmesinden sonra, saf güçlerin kurtarılması anlamını da taşıyor [Cooper 1986,35].

Ejderhayla savaşımında, ejderhaya tutsak düşen bakirenin kurtarılması önemli bir rol oynar. Güneş ve ay tutulmaları ejderha ile savaşım olarak kabul edilir. Eski bir inanışa göre, evin çatısına bir ejderha betiği konduğunda, zarar verici etkilerden korunmuş olunur [Schöpf 1988, 36].

3.2.1. Ejder - İnsan Savaşımı

3.2.1.1. Tanrılar, Krallar ve Kutsal Kişiler

Ejderha mücadeleleri özellikle eski Orta Doğu halklarında önemli rol oynar. Bir Akkad miti olan tanrı Marduk'un kaos öncesi canavarı Tiâmat'a karşı savaşı en eski Akkad söylencelerinden biridir. Babilliler ejderha tasarımı Sümerlilerden devralmışlardır. İranlı kahraman Thraetaona üç başlı canavar Azi Dahaka'yı öldürür. Bir Hitit miti, hava tanrısının İlluyanka ejderhasını yenişini över. Mısır'da ana mit olarak Tanrı Re'nin Apophis ejderhasıyla nasıl savaştığı anlatılır. Horus'un Seth'e karşı savaşı, iyinin kötüyle savaşımını sembolize eder (Röhrich 1981, 788-dipnot 2).

Yunan tanrı ve kahraman efsanelerinde çok sayıda ejderha ile mücadele bilinir: Zeus şimşeğiyle yüz başlı canavar Typhon'u paramparça eder, Tartaros'a fırlatır. Kronos, Ophioneus'a karşı savaşır. Herakles Hydra'ya karşı, Bellerophon Himera'ya, tanrı Apollon Delphi için daha sonra mezarı üzerinde Pythia rahibesinin saç ayağı duran Python (ejderhayı) öldürür [Röhrich 1981, 788, dip not 3; Erhat 1972, 65-66]. Argonautlar kral Aites'ten altın

postu geri almak üzere yola çıkarlar. Medeia, eğer kendisini eş olarak alırsa İason'a, yardım edeceğini söyler. Medeia ejderhayı uyutmuş. İason'la Medeia el ele vererek koçun pöstekisini alarak Argo gemisine kaçırmışlardır [Erhat 1972, 66]. Kadmos Theb şehrinin kuruluşundan önce savaş tanrısı Ares'in ejderhasını öldürür [Erhat 1972, 210-212] ve Perseus Andromeda'yı canavardan (ejderhadan) kurtarır [Erhat 1972, 47].

Hint miti "Rigveda"ya göre tanrı Indra yılan-ejderha Vritra'yı yener [Röhrich 1981, 788, dip not 4].

Nordik-Germen tanrı ve kahraman hikayelerinde Thor Midgard yılanıyla savaşır; Sigurd ejderha Fafnir'i öldürür (Resim 3.4); Ragnar Lodbrok Wurm'u, Thora'nın evinin etrafını saran ejderhayı öldürür. "Edda"nın dünyanın sonunu anlattığı "Völuspá" şiirinin sonunda kaos-ejderhası Nidhögg'ü gösterir [Röhrich 1981, 788, dip not 5].

Yazıya geçirilen en eski Türk masallarından birinde ejderha diğer ulusların söylemlerine karşın suçlu suçu suçsuzdan ayıran hakim rolü oynar [Jahn 1968,33].

3.2.1.1.1. Hristiyan İkonografisinde

Hristiyan ikonografisinde ejderha attribut olarak aziz ve azizelerle birlikte çeşitli betimlemelerde yer almıştır. Bu aziz ve azizelerden üçü (Georg, Demetrius ve Margarita) ayrıntılı olarak aşağıda ele alınmıştır. Bu kişilerin attributu olark şeytan, putperestlik ya da tanrı tanımazlık anlamına gelir [Engemann ve Binding 1986, 1344-45]. Diğerleri ise şunlardır: Aziz Barlaam ve Josaphat, Aziz Beatus, Aziz Cyriakus, Aziz Eleutherius, Aziz Füssenli Magnus, Azize Martha, Aziz Narzissus, Aziz Olaf, Aziz Servatius, Aziz Silvester, Aziz Ereğlilil (Heraclea) Theodor ile birlikte betimlenmiştir [Keller 1991⁷,601].

Aziz Baarlam ve Josaphat (Yortu günleri yok): Johannes Damascenus tarafından 8.yy.da hristiyanlaştırılan Buda romanlarında Legende Aurora'ya aziz olarak alınmıştır. Öykü, kataloğumuzda yer alan "Esrük deveden kaçan adam"ın öyküsü ile aynıdır. Minyatür ve onu anlatan öykü, onun İslâm geleneklerine de aktarıldığını göstermektedir [der Nercessian 1937: Keller 1991⁷, 73-74].

Aziz Beatus (9 Mayıs), efsaneye göre Thuner Gölü yakınlarındaki Beatenberg'deki mağaralarda yaşarken; korkutucu, etrafı yakıp yıkan ejderle savaşmıştır ve 112 yılında ölmüştür [Keller 1991⁷, 78].

Aziz Cyriakus (8 Ağustos), İmparator Diokletian'ın kızı Artemia ile Pers kralının kızını şeytandan kurtarmıştır [Keller 1991⁷, 162-163].

Aziz Elutherius (20 Şubat) Tournai piskoposudur. Tournai Katedrali'ndeki betimlemesinde ayaklarının altında ejderha bulunur. Bu onun yendiği dinsiz ve putperestleri simgeler [Keller 1991⁷, 189-190].

Aziz Füssenli Magnus (6 Eylül); Bir dizi mucizevi anlatılardan birinde ejderhayı yenmiştir. Füssen'de mezarı üzerinde St.Mang Benedikt manastırı bulunmaktadır [Keller 1991⁷, 392-393].

Azize Martha (29 Temmuz) Meryem'in ve Bethanienli Lazarus'un kızkardeşidir. Luka 10,40'da telaşlı biri olduğundan söz edilir. Bazı betimlemelerde ayağının altında ejderha görülür. Bunun belki de, Marsilya'ya yaptığı deniz yolculuğuyla da bir ilgisi vardır [Keller 1991⁷, 417-418].

Aziz Narzissus (18 Mart/29 Ekim); Gerona piskoposudur. Diokletian devri hristiyan takibinden kurtulmak için Alplere kaçar. Yolda şeytan ondan ruhunu ister. Onun yerine, yolu kapatan ve nefesiyle zehirlendiği kuyudan su içenleri öldüren, ejderhayı öldürdü [Keller 1991⁷, 438-439].

Aziz Olaf (29 Temmuz) Norveç kralıdır. 990 yılında yurt dışında doğdu. 1015 yılında Norveç'e döndüğünde, ülkenin hristiyanlaştırılma çalışmaları hızlandı. Bazı betimlemelerde ayaklarının altında bir savaşçı ya da taçlı başıyla bir ejderha yer alır. Bu üstesinden gelinen putperestliği ya da Olaf tarafından öldürülen deniz canavarını simgeler [Keller 1991⁷, 455-456].

Aziz Servatius (13 Mayıs) Tongern piskoposudur. Geç tarihli betimlemelerde ayağının altında mızrağını sapladığı ejderha bulunur. Bu Arius'a karşı verdiği savaşımı simgeler [Keller 1991⁷, 511-513].

Aziz Silvester (31 Aralık); Papalığı sırasında (314-335) Konstantin hristiyanlığı kabul etti ve hristiyanlık devlet dini olarak ilan edildi. Silvester, Roma'yı bir ejderhanın öldürücü nefesinden kurtarır. Salzburg St.Peter Kilisesi'ndeki bir altar resminde (1490) çöreklenen yılan bir Roma ejderi olarak kendi kitabına bakarken resmedilir [Keller 1991⁷, 517-518].

Aziz Ereğlili (Heraclea) Theodor (9 Kasım) Aziz George'un erkek kardeşidir. 4.yy.da İstanbul'da bir kilise kutsandığı sırada din şehidi olarak anılmıştır. [Keller 1991⁷, 541]. Askerlerin koryucu patronu olan Aziz Theodor, atının üzerinde ve kesici bir silahla ejderhayı yener [Merkelbach 1959, 245]. Başka bir betimlemede, Venedik'te Piazzetta'da sütun üzerinde bir hayvanla birlikte gösterilir. Bu bir ejder, hatta bir timsahtır. [Sütun İmparator

Hadrian zamanındandır (İs.117-138) ve Pontous Kralı Büyük Mithriadates'i betimliyordu. Her iki figür de değiştirilmiş ve onlara eklemeler yapılmıştır [Keller 1991⁷, 541].

Ejderha ile anılan pekçok aziz arasında Michael, George ve Margarete halk tarafından en sevilenlerdi. Bazen bu kutsal kişi Aziz George tarafından kurtarılan isimsiz bir prensesle özdeşleştirilirdi. Böyle bir prenses bu yenilmiş hayvanı boynunda çok ince bir iple şehre götürür; böylece bu şeytansı hayvanın tamamen acizliği ortaya konurdu.

Ejderha kimi kez de Havva için kullanıldı [Schmidt ve Schmidt 1989⁴ 45-46]. Böyle bir örnek Reims Katedrali'nde görülebilir: Havva elinde kendi sembolü olarak ejderi tutar [Lurker 1974].

Bir diğer tür ise kutsal kişilerin ayakları altında yer almasıdır. Böylesi örnekler Hz. Meryem'le ilgili bazı olaylarda (örneğin Müjde) ve Hz.İsa'nın çarmıha geriliş sahnelerinde karşımıza çıkar. Hz.Meryem'in ayakları altında yer alan ejder için 1160 tarihli el yazmasının resmi (Resim 3.5); Hz. İsa'nın çarmıha gerilişi için ise 10.yy.ın başına tarihlenen fildişi bir levhanın üzerindeki kabartma (Resim 3.6) gösterilebilir [Schiller 1971, Resim 86, 371].

Başmelek Mikail

Hristiyan inancına göre, ejderha öldüren azizlerden biri de başmelek Mikail'dir. Apokaliptikte baş meleğin şeytanla (ejderha) olan savaşımı anlatılır [Schöpf 1988, 37-38] (Resim 3.7).

Ayağını canavarın üzerine koyar ve mızrağını ona saplar. Bu yüzden, dünyevi ejderha öldürücüsü örneğini canlandıran atlı aziz George'un karşıtı olarak kosmik tanrısal ejderha öldürücüsünün örneğidir [Schöpf 1988, 38]. George ve Mikail boyuna tekrarlayan iyi ve kötü, ışık ve karanlık, tanrı ve şeytan arasındaki kavgayı kişileştirirler [Schöpf 1988, 38]. Onlar ikili prensibin Luziferin düşüşünden beri var olan olumlu tarafını da, simgelerler [Schöpf 1988, 38].

Aziz George

Atlı ejderha savaşçısı, köylülerin ve askerlerin koruyucusu, Yunanistan'da en popüler aziz. Eşi olan aziz, Aziz Demetrios'tur [Spitzing 1989, 130].

Ejderhayı öldüren olarak Aziz George'un (Resim 3.8) nasıl betimlendiği konusunda, Spitzing şunları söylemektedir:

"Yunan, Sırp, Romen ve Rus ikonlarında ata binen bir aziz, sakalsız, askerî kısa saçlı bir genç, alışılmış şekilde soldan beyaz bir atın üzerinde gelir. Beyazın, büyük olasılıkla tanrısal ışıkla yakınlığı vardır (Yunan mitolojisinde ışık tanrısı Apollo, yılan pytonu yener). Işık olarak görünmesi dolayısıyla Anadolu'da Yunanlılar onu aziz olarak gördüler. Askerî kaput şehit kanı ve zaferin rengi olarak kırmızıdır; bu arkasında kanat gibi uçmaktadır. Altındaki ejderhanın üzerindedir ve mızrağını ağzına saplamaktadır (bu motifin erken tarihli bir örneği doğu Anadolu'da Ahtamar Kilisesi'nin kuzeybatı dış duvarının kabartmasında görülür 916-921). 13.yy'dan itibaren bu tür betimleme tarzı popüler oldu. Eski tarz atlı aziz Georg, ejderha olmaksızın, enderdir. Haç olarak şekillenen mızrak ucu şu anlama gelir: George zaferi için kendinin değil, tanrının gücüne teşekkür eder. Geç Bizans örneklerinde küçük Ellsabe bir şehir duvarının önünde görülebilir. Kimi kez sağ üst köşede tanrının eli görünür, çevresinde çok ışıklı mavimsi gök kubbe, resmin içinde ise, sıklıkla elinde şehitliğin tacını, uçan bir melek, azizin üzerinde tutar" [1989, 131-132].

Aziz George diğer büyük şehitlerle birlikte (Demetrios, Theodoros ve Merkurios) 9.yy'dan başlayarak, kiliselerin duvarlarının alt kısımlarında mızrak ve kalkarıyla ayakta duran genç bir adam olarak betimlendi [Spitzing, 1989, 132].

Onunla ilgili anlatılan efsaneye göre:

"Anadolu'da Likya bölgesinde bir gölde kocaman bir ejderha oturuyormuş; etrafta oturanlar tarafından tanrı olarak kabul görüyormuş. Her yıl yaz aylarında tarlaların sulanması için canavar haraç olarak bir çocuğun kurban edilmesini istiyormuş. Sıra Kralın kızı Ellsabe'ye gelince, Kapadokya'daki Lydda'dan bir aziz bu olaya karışır, ejderhaya karşı atını sürer ve onu öldürür" [Spitzing 1989, 131].

Bu olay pek çok inanmayanın –bunlar arasında imparator Diokletian'ın karısı da vardır– hristiyanlığa geçişine sebep olur [Spitzing 1989, 131].

Diğer bir aktarıma göre Aziz George, asker olarak hristiyan inancı nedeniyle işkence görür. Onun dayanıklılığı dine geçiş akımına sebep oldu. Bu versiyona göre, henüz öldürülen ve aziz olan George, ejderhaya karşı gelmişti [Spitzing 1989, 131].

"O Jeorgios" eski ve yeni Yunanca'da "köylü" demektir, kelime olarak ise, toprak (ana) işleyen anlamına gelmektedir [Spitzing 1989, 132].

Aziz Demetrios

Yaygınlık kazanan, 1200 yılından sonra ortaya çıkan ikonlar, Aziz George'a ait olanlardan, yazısı ve atının kırmızı rengiyle ayrılmaktadır (Resim 3.9). Ejderhayı öldürmek önceleri sadece bu azizin yaşam öyküsüne ait değildi; George motifine uydurulduğu görülmektedir.

Atlı azizlerden olan Aziz George ve aziz Demetrios'un benzerlikleri dikkat çekicidir. İkisinin de din şehidi olmalarının yanı sıra, adlarının anlamları da aynıdır: Georgios "toprak işleyen (ana gibi olan toprak ejderhasını öldüren)", Demetrios "toprak anaya bağlı olan" [Spitzing 1989, 84-85]. Demetrios'un adı "tanrıça Demeter'e (toprak ana) bağlı olan"dan çok, (Hristiyanlar Demeter'i kuvvetle reddettiler), toprak anayı (toprak ejderhası) yenenle bağlantılıdır. Her iki atlı aziz kış ve yaz başlangıcını belirlerler: Demeter'in kış yarıyılı Hades'te geçiren ve ancak yazları dünyayı ziyaret eden kızı Pershone'nin çıkış ve dönüş noktaları [Spitzing 1989, 85].

Azize Margarita (Resim 3.10).

Efsanesi daha sonra aziz George'dan oluşturulan azize Margareta, ejderhayla savaşan tek kadın kahramandır [Schöpf 1988, 39].

Anabritannica Ansiklopedisindeki ilgili maddede şunları okuyoruz:

"(Antiokehalı Azize), Azize Marina olarak ta bilinir. Antakya'da 3. ya da 4.yy.da ünlenmiştir. Doğu'da yortu günü 13 Temmuz, Batıda ise 20 Temmuzdur. Ortaçağ boyunca en çok saygı gören azizeler arasındadır. Margarita'nın öyküsü Doğu Kilisesinde Antiokehalı Azize Marina'ya (yortu günü 17 Temmuz) çok benzer" [AB-15 1989, 345].

Onunla ilgili öykü ise şöyledir:

"İnanışa göre Margarita, Roma İmparatoru Diocletianus'un hükümdarlığı sırasında Antiokeha "prafectus"u Olbyrius'la evlenmeyi reddedince, işkence ve yargılamalardan sonra boynu vurularak idam edilir. Hamile kadınların (özellikle

güç doğum yapanların) koruyucu azizesi sayılır ve ejderhayla simgelenir [AB-15 1989, 345; Keller 1991⁷,395].

Azize olması ile ilgili iki aynı anlatımla karşılaşyoruz. Anabritannikada şöyle anlatılıyor:

"Ejderha biçimine bürünen şeytan, Margarita'yı yutar; ama midesi Margarita'yı reddeder ve sapasağlam dışarı atar" [AB-15 345].

Keller ise şöyle anlatır:

"Onu doğru yoldan saptıran (şeytan) birkaç kez ona kocaman bir ejderha olarak görünür ve onu yutmak üzere etrafından döner. Margarita'nın ejderin üzerine haç işareti yapmasıyla parçalanır ve onun pençelerinden yara alamadan kurtulur. İdam yerine götürüldüğünde, orada bulunan herkesten özellikle de, doğum sancısı çeken kadınlardan kendisini hatırlamalarını ister" [1991⁷, 395-396].

İncil'de Esinlenme Bölümündeki Hamile Kadın

İlahi Vahiy'de ise ejderha, genç kadının doğuracağı çocuğu yutmaya hazır bekler [Schöpf 1988, 38]. Dürer'in bir ahşap baskı resmi bu anı gösteren en iyi örneklerden biridir (Resim 3.11).

Esinlenme-12'de hamile bir kadın ile ejderha arasında geçen bir olay anlatılır. Olay şöyledir:

"Gökte olağanüstü bir bellirli, güneşle kuşanmış bir kadın görüldü. Ayaklarının altında ay ve başında oniki yıldızdan oluşmuş bir taç vardı. ²Kadın gebeydi. Doğum sancıları içinde kıvranıyordu, feryat ediyordu. ³Sonra gökte başka bir bellirli görüldü: yedi başlı, on boynuzlu, kızıl renkli büyük bir ejderhaydı bu. ⁴Kuyruğuyla gökteki yıldızların üçte birini sürükleyip yeryüzüne attı. Sonra, doğum yapmak üzere olan kadının önünde durdu. Kadın doğurduğu an ejderha çocuğu yutacaktı. ⁵Kadın bir oğul, bütün ulusları demir çomakla güdecek bir erkek çocuk doğurdu. Çocuk hemen alınıp Tanrıya, Tanrı'nın tahtına götürüldü. ⁶Kadın ise çöle kaçtı. Orada bir iki yüz altmış gün beslenmesi için Tanrı tarafından hazırlanmış bir yer vardı" [Çağdaş yeni çeviri İncil, 1989, 515].

3.2.1.1.2. İ s l a m d a

Hz. Ali

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisinin ejderha maddesinde, Hz.Ali ile ejderhanın savaşımını anlatan bir öykü vardır. Bu öykü bazı yazma Mevlit kitaplarının sonuna eklenen hikayelerden biridir:

"Olay Hz.Peygamber devrinde geçmiştir. Uzak bir ülkenin müslümanları, Hz.Peygamber'e gelerek, Müslüman yiyen bir ejderhadan şikayet ederler. Hz.Peygamber, Allah'tan yardım ister. Hz. Ali, kılıcına güvenerek ejderhayı öldürmek ister. Hz. Ali, kılıcına güvenerek ejderhayı öldürmek üzere çarpışmaya gider. Hz.Ali'nin Peygamberin ve Allah'ın yardımını ihmal edip kendine güvenmesi Peygamber'i üzmüştür. Hz.Ali, ejderhaya saldırır fakat kılıcı kesmez. Zülfikar, yaptığı hatayı Ali'ye hatırlatır. Hz.Ali pişman olur, af diler. Peygamber yetişir, Ali onun yardımıyla ejderhayı öldürür "[TDEA-3,13].

Tanıdı, Siyer-i Nebi adlı el yazmasını konu edinen kitabında Hz.Ali'nin yılan-ejder ile savaşımını gösteren bir minyatüre (6.cilt,706; TSM, H.1223) yer verilmiştir. [1984, Levha 71]. Burada Hz.Ali canavarın gövdesini boynundan iki uçlu kılıçla ayırmıştır ve boynundan kanlar fışkırmaktadır [Kat.29]. Peygamberin önünde onun simgesi olan bir aslanın bulunması dikkatli çekiyor. Peygamberin yüzü gösterilir ve hale kullanılmaz.

Hz. Musa

Kur'anda Hz.Musa'nın mucizelerinden pek çok ayette söz edilir: A'raf suresi'nde (Kur'an 7/106-108), Tâhâ suresi'nde (Kur'an 20/17-20), Şuara suresi (Kur'an 26/32)'nde. Hz.Musa Mucizelerinden birinde esasını yere atar ve birden korkunç ejderhaya dönüşür [Kat. 24,25] A'raf Suresi-(Kur'an 7/107) [Kur'ânı Kerim Meali-Türkçe çevirisi: Öztürk 1994, 153].

Oğuz, "Türkiye halkının kültür kökenleri" adlı kitabında Hz.Musa'nın esasına ilişkin şu bilgileri buluyoruz:

"Yahudi-Hristiyan geleneğine göre bu asa, Adem ile Havva'nın cennetten kovuldukları zaman beraberlerinde götürdükleri Bilgi Ağacı'nın bir dalı olup, Nuh'a ondan da İbrahim'e ve nihayet kayınpederi Jethro elliyle Musa'ya geçmiş" [1980,575].

Hz.Muhammed

Hz.Muhammed'in yaşamının anlatıldığı "Siyer-i Nebî" adlı el yazmasında, peygaberin çeşitli mucizelerinden de söz edilir. Hastaların iyileştirilmesi; sütün, yemeklerin ve hurmaların bollaşması; meyvasız ağacın kurutulması; okulda bir cümlenin bilgece açıklanması; geçtiği azgın suyun ikiye ayrılması; kör, sağır ve dilsiz çocuğun iyileştirilmesi; azgın bir devenin, ejderin ve aslanın ehlileştirilmesi; geceyi aydınlatması, kuraklığa karşı yağmur yağdırması; deve ve geyik ile konuşması; ağacın yürüyerek onun önünde secde etmesi gibi pekçok mucizesi Siyer-i Nebî 'de anlatılmış ve resimlendirilmiştir. İlgimizi ejderhayla ilgili olanı çekiyor. Tanındı'nın kitabında bu konuda iki minyatüre rastlıyoruz. Bunlardan birinde (2.cilt, s.406'de; TSM, H.1222) Hz.Muhammed kervanın yolunu kesen bir ejderha ile konuşması resmedilmiştir [1984, Levha.18]. Kayalık bir arazide, mavi renkli, uzun ve korkunç bir ejderin önünde durarak onunla konuşan Hz.Muhammed resmedilmiştir. Hz.Muhammed'in yüzü bir peçeyle örtülmüş ve başının üzerinde ateşli bir haleyle özenle bellirtilmiştir [Kat.30]. Diğerinde ise, Kâ'be temelinde ortaya çıkan ejderi, Hz.Muhammed'in mucizesiyle, bir ukab kuşunun gözyüzüne kaçırması anlatılmaktadır (2.cilt, s.127a; TSM, H.1222) [Tanındı 1984, Levha 22]. Burada ejderhanın sadece kuyruğunun ucu gösterilmektedir [Kat.28].

3.2.2. Ejderha ve Ünlü Kişiler

Dünya tarihinde önemli rol oynamış ünlü kişilerin ejderhadan doğduklarına inanılır. Eglî'ye göre: "Büyük İskender, Augustus, Scipio gibi büyük devlet adamlarının bir insan (anne) ve bir yılan (tanrı) babanın oğlu olduğu söylenmiştir [1982, 183]. Konfiçyüs'ün doğumundan Büyük İskender'in doğumunda olduğu gibi söz edilir: Doğumundan önceki gece gökyüzünden iki mavi ejderha geldi ve annesini ziyaret ettiler. Annesi ikisini rüyasında gördü ve büyük bilgeyi doğurdu [Eglî 1982, 183].

Han Hanedanı'nın kurucusu Kau-Tsu (l.ö 206-195) tarafından bir hikaye anlatılır: Babası T'ai Kong uzun bir gölün kıyısında uyuduğu sırada düşünde "Kiao Lung" adlı bir ejderhanın karısının üzerine doğru indiğini ve karısının tanrıyla ilişkiye girdiğini ve daha sonra Kao-Tsu'yu doğurduğunu görür [Eglî 1982, 184].

3.2.3. Ejderha ve Hayvanlar

3.2.3.1. Geyik

Appuhn'un aktardığı hayvan hikayelerinden birinde geyikle ejderhanın savaşımı anlatılır. Buna göre:

"Geyik ejderhanın baş düşmanıdır. Ejderha geyikten kaçarak, toprak içinde bir yarığa saklanırsa, geyik gider karnını kaynak suyuyla doldurur. Bu suyu ejderhanın saklandığı yarığa boşaltır ve böylece ejderhayı yarıktan dışarı çıkarır, onu yener ve öldürür. Tanrımız da ejderhayı, şeytanı ilahi suyla, yani tanrısal kutsal öğretilerle öldürür. Ejderha suya karşı koyamaz, şeytan ise ilahi sözlerle dayanamaz [1985³,56].

Boratav, Türk Folkloru adlı kitabında "Ejderha geyikten doğar" atasözünden söz eder ve Diyarbakır bölgesindeki Karacadağ ile ilgili Kızıoğlu'ndan alınmış bir öyküyü anlatır:

"Buralarda güzün bir dişi geyik ülker yıldızını görünce ondan gebe kalırmış. İlbaharda tulum gibi bir nesne doğurmuş. Bunu tekmelemiş, tekmelemiş... O zaman içinden bir ejderha çıkarmış torbanın. Gökten melekler iner, ejderhayı göğe çıkarırlarmış. İşte Karaca Dağın başındaki bulutlar, kasırgalar bu ejderhalarmış; bunlar güzün yere inerler ve kışı dağdaki mağaralarda geçirirlermiş; baharda da yeniden göğe çıkarlar, bulutlara karışırlarmış [1984² 58-59].

3.2.3.2.Hümay Kuşu

Hümay kuşu ile birlikte ejderha yeryüzünün gökyüzüyle, imparatorun imparatoriçeyle, içinde tüm uyumsuzlukları barındıran tanrısal olanakların, makrokosmos ve mikrokosmos arasındaki karşılıklı etkileşimin, aynı anda iki cinsliliğin (erkek-kadın) her iki boyutun, geriye ve ileriye doğru gelişimin, doğum ve ölümün de birleşmesidir. Bunlar çifte spiral içinde de sembolize edilmiştir [Cooper 1986,35].

3.2.3.3.Kaplan

Ejderha, eğer kaplanla birlikte gösterilirse cinsel şehveti de betimleyebilir. O kırgınlık ve düşmanlık için bulunur [Cooper 1986,35].

3.2.3.4.Aslan

Ejderha ve aslan sıklıkla karşı karşıya konular. Bu Çin evren tasarımının bir yansımasıdır: Yin

ve Yang (ıslak ve kuru, siyah ve beyaz, eril ve dişi, beyaz kaplan ve mavi ejderha) [Heinz-Mohr, 1984⁸, 256].

3.3.EJDERHANIN SEMBOLİK DEĞERLENDİRİLMESİ

3.3.1.Ejderha ve Toplumsal Güç

Japonya'da da ejderhalı giysiler kabul gördü. Bunlar üzerine işlenen ejderhalar daima üç tırmaklı kaldı [Camman 1953, 207;Burkolter - Trachsel 1981, 58].

Mezopotamya'da Sumer çağında Kral ve ejderha (Usu-gal) arasında sıkı işbirliğini gösteren deliller bulunmaktadır [Burkolter - Trachsel 1981, 58].

Johannes'in apokriptğinde ilk hayvanın gücü ejderhadan kaynaklanmaktadır (Esinlenme 13.2) (Burkolter - Trachsel, 1981, 59). Thomas belgelerinde ejderha, başkaları üzerine egemenlik kuran olarak nitelenmektedir [Kautzsch 1900, 133;Burkolter - Trachsel 1981, 59].

Filistin'de zehirli yılanlar evlerin koruyucusudurlar [Goodenough 1964, 155;Burkolter - Trachsel 1981, 59].

Mısır'da tacın üzerindeki yılanlar firavunun tartışılmaz gücünün işaretidir [Müller 1923, 25; Clark 1948, 108 Burkolter - Trachsel 1981, 60]. Yılanlar iç mekanlarda ya da dış duvarlarda olsun tapınakların koruyucusu olarak görülür [Amelineau 1905, 348;Burkolter - Trachsel 1981, 60]. Yılanlar evlerin içini ve dışını koruduklarına inanıldığı için beslenirdi [Müller 1923, 169;Burkolter - Trachsel 1981, 60].

İran'da ejderha Dahaka Yast'ta "aşırı derecede güçlü ve canavarların en en kuvvetlisi" olarak tanımlandı [Lommel 1927, 139vis;Burkolter - Trachsel 1981, 60]. İran'da erkekler topluluğu ejderha formunda ya da ejderha amblemlili siyah bayrak taşımaktadır. Daha sonraki devirlerde savaşçılar ejderhalı tolga taşımaya başladılar. Mitras gizemlerinde üyelik "ejderhaya hizmet eden biri" olarak tanımlandı [Widengren, 1965, 42vis, dipnot 7;Burkolter - Trachsel 1981, 61]. İran'da zamanımıza kadar, yılanların evin içinde ve etrafında bulunmaları, evin koruyucusu ve sahipleri olması inancı süre gelmiştir [Christensen 1941, 82 vis;Burkolter - Trachsel 1981, 61].

Vogel, Hindistan için şunları yazar:

"Hindistan'da pek çok hanedan yılan soyundan geldiklerini belirtirler; bunlar arasında Udyana, Kaşmir, Chutla, Nagpur ve Manipur Kralları da bulunmaktadır [Vogel 1926, 34vis:Burkolter - Trachsel 1981, 25]. Delhi krallığının naga Kralı Vasuki'nin koruması altında olduğu belirtildi. Anlatıldığına göre, Delhi'deki demir sütunun üzerinde Vasuki'nin başı bulunmaktadır. Ona dokunulmadığı sürece, Krallık da o kadar devam edecektir. Krallardan biri taşkın bir şekilde sütunları kazdırmış, temellerinde kan varmış. Kısa bir süre sonra Müslümanlar Hindu Krallığını ele geçirirler" [Vogel 1926, 202:Burkolter - Trachsel 1981, 62].

Vrtra ejderhasını yenmesiyle Indra tanrılaştırıldı [Benveniste-Renou 1934, 192:Burkolter - Trachsel 1981, 62]. Hintliler de İranlılar ve Partlar gibi ejderhalı sancağı hâkimiyet sembolü olarak taşıdılar [Wild 1962, 8, 44]. Hindistan'da çeşitli yörelerde kutsal ev hayvanı olarak hürmet gördü [Vogel 1926, 19vis; Bhattacharji 1970, 176: Burkolter - Trachsel 1981, 62]. Yılan Vrtra ve aynı şekilde rakibi Indra'nın büyümlü güçleri vardı [Eliade 1976,214: Burkolter - Trachsel 1981,62].

Yunanistan'da İason'un ektiği ejderha dişleri savaşçı oldu. Bunlar daha sonra İason'un hilesine teşekkür için kendi kendilerini yok ettiler [Grimal 1963³, 48: Burkolter - Trachsel 1981, 63]. Kadmos'un ektiği ejderha dişlerden çıkan savaşçılardan yaşayabilen beşi, "Spartoi" (İspartalı?) olarak Theb şehrinin kurucusu oldular. Ejderha Theblilerin büyük atası oldu [Kuester 1913, 118; Grimal 1963³, 432a: Burkolter - Trachsel 1981, 63]. Hellenistik devirde evcil yılanlar koruyucu ve bolluk getirici tanrısal yaratıklar olarak evlerde tutuldu [Kuester 1913, 145vis : Burkolter - Trachsel, 1981, 63].

Keltlerde "ejder" kelimesi boy beyi için sembol olarak kullanıldı. Tüykalem- ejderha (pen-dragon) zor zamanlarda bir çeşit hükümdardı [Smith 1977, 86: Burkolter - Trachsel 1981, 63].

Gombrich, Vikingler ve onların gemilerinin baş kısmına taktıkları ejder başı (Resim 3.12) süslemeleri ile ilgili şunları söylemektedir.

"Viking kızaklarına ve gemilerine oyulmuş olarak bulduğumuz ejderha figürleri, bu sanatın niteliği hakkında bilgi veriyor bize. Bu korkutucu ejder başlarının basit bir süslemeden öte bir şey olduğunu düşünmek kolaydır. Nitekim, Norveçli Vikingler arasında, bir geminin kaptanına "yerel cinleri korkutmamak için", doğduğu topraklar gözükünce o figürleri ortadan kaldırmasını buyuran yasaların bulunduğunu biliyoruz" [1986³, 115].

Prens Arthur ejderhalı bir tolga taşıyordu [Wild 1962 , 46vis]. 1080'de yapılan Bayeux duvar halısında Norman Kralı Harald'ın çadırının önünde iki ejderha sancağı bulunmaktadır [Wild 1962 , 45vis].

I.Konstantin, üzerinde İsa'nın monogramı ile taçlanmış imparator standartı olan bir sikke (Resim 3.13) bastırıldı ve sarayının önüne bir resim astırıldı. Bu resimde, çocuklarıyla birlikte savaştığı başına İsa'nın monogramı, gövdesinin ortasına Konstantin'in silahı saplanan ejderhayı denizin derinliklerine atar. Ayrıca II.Konstantin, Magnentius (353)'a karşı zaferinden sonra, Hohorius; Atilla'ya karşı zafer kazanan III.Valentinian ve Marcianus da ejderhalı sikke bastırmışlardır [Merkelbach 1959, 243-244].

Hasan Keyf Artuklularından Fahrettin Kara Aslan'ın (1144-74) bastırıldığı sikkede (Resim 2.2) yer alan karşılıklı ejderhalar, Anadolu'da Türk hakimiyeti altında basıldığı bilinen ilk ejderli sikkedir [Gierlich 1993, 11].

3.3.1.1.Çin Tahtının Sembolü

Egli, ejderhanın Çin tahtının sembolü olmasını yazısında şöyle belirtir:

"1911 yılında cumhuriyet kuruluncaya kadar, dolu dolu 2000 yıl boyunca Çin İmparatorları ejder tahtına oturdular. Han Devri'nin ilk İmparatoru Kau-Tsu (İö.206)'nun tahta çıkmasından beri beş tırnaklı ejderha İmparatorluk hakimiyetinin simgesi oldu. İmparatorun tahtı, kıyafetleri, eşyaları, doğrusu herşey bu pullarla kaplı canavarın betimlemelerini taşıyordu. İmparatorun birinci ve ikinci dereceden oğulları ve prensleri aynı amblemi kullanabiliyorlardı. Üçüncü ve dördüncü dereceden olanlar dört tırnaklı ejderhayı; beşinci dereceden prensler ile emektar memurlar beş tırnaklı yılan benzeri bir amblemi kullanabiliyorlardı" [Egli 1982,184].

"Ejderha bu tarihten itibaren kesin olarak İmparatorun amblemi oldu. İmparator bir taraftan ejderhanın soyundan geliyordu. Öte yandan İmparatorun sembolüydü; çünkü o, ejderha gibi yeryüzünden gökyüzüne yükselebiliyor; böylelikle İmparator kendini normal insanlardan daha yükseğe çıkarıyordu" [Egli 1982,184].

"İmparator için en saygıdeğer ünvan "hakiki ejder" idi. İmparatorun yaşamı ve görevleriyle ilgili herşeyde ejderha kelimesi kullanıldı. İmparatorun tahtı "ejder tahtı", tüy kalemi "ejderha fırçası" idi. Bütün tapınaklarda bulunan İmparatorluk levhaları "ejderha levhası" olarak anıldı" [Egli 1982,184].

"Çin anlayışına göre tarih devirler/çevrimler halinde geçti. Han Devri özellikle Sarı İmparatorun yeniden doğuşu (rönesansı) olarak değerlendirildi. ejderhanın anlamı bu yüzden yeni baştan canlandı. Erkeksi gücün ve kuvvetin amblemi, ülke talihinin koruyucusu olarak Çin bayrağı ve (devlet) resmi kıyafetleri üzerinde görüldü" [Egll 1982,185].

"Ming devrinde İmparatorluk arması kırmızı ejderhaydı. Kırmızı bu devir için ulusal renk kabul edildi [Egll, 1982,185]. Buna karşılık Mançu devri için sarı ya da altın ejderha resmi arma hayvanı olarak ilan edildi. 1911 devrimyle ve İmparatorluğun sona ermesiyle ejderha sembolizmi anlamını yitirdi" [Egll 1982,185-186].

3.3.1.2. Ejderli İslâm Tahtları

İlhanlılar dönemine ait minyatür ve betimlemelerde çeşitli biçimlerde olabilen ve süslenen (yaygın, alçak ve kare minderli, arkaklı; Çin tarzı; yüksek kürsü biçiminde yuvarlak arkaklı; kanatlı, çok süslü; büyük minderli vd.) tahtlara rastlıyoruz [Minuzo Yamanlar 1994, 22-28]. Aynı yazar, bu devirden itibaren (1258-1353) taht sahnelerinde yaygın olarak ejderha motifinin kullanılmaya başlandığını belirtmektedir [Minuzo Yamanlar 1994, 72, 74]. İlhanlı dönemi tahtlarında Çin etkileri (süsleme vd.) açıkça görülmekteydi [Minuzo Yamanlar 1994, 28].

Minuzo Yamanlar'a göre:"İlhanlıların tahtlarında ejderha motiflerini kullanma sebepleri herhalde Çinlilerin ejderhalar üzerinde olan fikirlerini benimsemiş olmalarından ileri gelir" [1994, 72].

Timurlular döneminde yapılmış ve süslenmiş çeşitli tarzlarda tahtlarla karşılaşılıyor [Minuzo Yamanlar 1994, 28-37]. Timur devri tahtları Osmanlı sanatını etkilemiştir [Minuzo Yamanlar 1994, 37].

Katalogumuzda yer alan bir Osmanlı tahtının [Kat.10] tavan süslemeleri arasında ejder -ateş kuşu savaşımı betimlemelerine rastlamamız, bunun ejderli tahtlara duyulan bir ilginin varlığını ortaya koymaktadır, şeklinde değerlendirebiliriz inancındayım.

3.3.2.Ejderha Hekimlik, Büyü ve Simya

Hastalıkların iyileştirilmesi ve yılan ısırıklarının etkisiz hale getirilmesi için Yunan ve Romalılarda sağıtıcı tanrı Asklepios veya Aeskulapus'tu [Kuester 1913, 117, 136 vis; Grimal

1963³, 54b, 216:Burkolter - Trachsel 1981, 78]. Onun işareti caduceus, günümüze kadar doktorların ve eczacıların simgesi olan dala sarılmış yılanıdır. Aynı şekilde, yakın bir ilişkiye yılanlar tarafından izlenen Hygieia, sağlık tanrıçasında rastlıyoruz. O Asklepios'un kızı ya da yardımcısı olarak bilinir [Kuester 1913, 117, 136 vis; Grimal 1963³, 54b, 216 : Burkolter - Trachsel 1981, 78]. Çeşitli Yunan şehirlerinin sikkelerinin üzerinde Asklepios ve Hygieia'yı birlikte yılanları beslerken buluruz [De Visser 1903, 244 Frigya'da Hierapolis; 246 Kotlaelon; 249 Otrus ve 251 Sebaste: Burkolter - Trachsel 1981, 78].

Hz.Muhammed alacalı yılan türünün öldürülmesini buyurdu: Çünkü gözleriyle hamile kadınları büyüleyebilir ve böylece bebeklerin düşüğe sebep olabilirdi [Burkolter - Trachsel 1981]. Bu yüzden Arapça'da yılan "haije" diye adlandırılır, yani "haia"=hayat/yaşam [Burkolter - Trachsel 1981, 78]. Aynı sebepten yılan kafası muska olarak taşınır [Burkolter - Trachsel 1981, 78].

Çin tıbbının önemli bir kesimini ejderhanın organları (kemikler, deri, dişler, boynuzlar, beyin, karaciğer, plasenta ve fötüs) oluşturur [De Visser, 1969², 90-95: Burkolter - Trachsel 1981, 85]. Ejderha kemiklerinin buluntu yerlerinde yapılan araştırmalar ve kazılar sonucu, bunların mamut kemikleri olduğu ortaya çıktı [Anderson 1934, 76:Burkolter - Trachsel 1981, 86]. Bir aktarıma göre, cüzzamlı birisi şarap içtiği için iyileşmiş, çünkü içine kara bir yılan düşmüştü [Eberhard 1941, 216:Burkolter - Trachsel 1981, 86].

Kanatlı ejderha simya da "uçucu", kanatları olmayan ejderha ise "bağlı" için bir simgedir. Çin simyasında ejderha civa, kan ve spermadır [Cooper 1986,35].

3.3.3. Ejderha Sayılar ve Renkler

Çin'de dört büyük ejderha dünyanın dört köşesinin bekçisi olarak sayılır [Spitzing 1989, 85]. Başkenti de dört ejder korurdu: Göllerin/suların ejderi yazlık sarayda, şifa veren kara ejder batı dağlarında, yeşim kaynaklarının ve gölün beyaz ejderi Mi-Yün eyaletinde bulunur [Egli 1982, 185].

Ejderhanın Çin tahtının sembolü olduğunu incelediğimiz bölümde ejderhaların tırnaklarının sayısını ve anlamlarını belirtmiştik.

Konfiçyüs'ün doğumu bir aktarıma göre, iki mavi (yeşil) ejderhanın görünmesiyle haber verildi [De Visser 1969², 43:Burkolter - Trachsel 1981, 55].

Çin'de, imparatorluğun doğusunda ilkbaharla özdeşleşen "mavi", güneyde "kızıl" ve merkezde güneşe hakim olan "sarı" ejderha vardı. Batıda sonbaharı betimleyen "beyaz", kuzeyde kışla ilişkili olarak "siyah" yer alırdı [Egli 1982, 185]. Daha önceki bölümlerde de Babilili Muşhuşsum'unun kırmızı renkli ejder olduğunu belirtmiştik.

3.3.4.Ejderha Yıldızlar, Gökyüzü ve Burçlar

Pen-ts'ao Kang-Muh dedi ki:

"Astronomide, yıldızlar içinde 'büyük ateş'in evi 'kalb'i oluşturur. Baharın üçüncü ayında, eğer ejderha Ch'en'de görülürse ve ateşini getirirse; sıcak ve sonbaharın üçüncü ayında, eğer ejderha kendisini Süh'te tutarsa ve ateşini geri alırsa, soğuk olur. Gökyüzünün Tao'sunu izlerler ve yüz zanaatkarın iş ve tatlı zamanları bunun üzerine tespit edilirdi ve böylece su azlığı ya da kuraklığın yayılması önlenirdi ve şans, mutluluk çoğalırdı" [De Visser 1914, 103 vis : Burkolter - Trachsel 1981, 25].

Spitzing'e göre:

"Yunanlı köylüler iki mevsimi bilirlerdi: Kış ve yaz. Dönüm noktaları ise iki atlı aziz ile işaretlenmişti. 26 Ekim'de, "Ejderi öldüren atlı azizin Demetrios günü"nde kış yarıyılı; aynı şekilde 23 Nisan'da ejderi öldüren atlı bir aziz olan Georg Günü'nde ise yaz yarıyılı başlardı. Her iki aziz köylülerin kullandığı takvimde önemli zamanların, yani gece ve gündüzün eşit olduğu tarihlerin, bekçilliğini yaparlardı. Demetrios Günü'nde kış için iş anlaşmaları etkinlik kazanırdı. İlk kez taze şarap tadılırdı. Âdet olduğu üzere Ekim'in sonunda bir kez daha güzel bir yaz dönemi daha görülürdü "Aziz Dimitri'nin küçücük yazı" [1989, 83-84].

Doğu Asya'daki inanışlara göre, ilkbaharda ortaya çıkan, sonbaharda kaybolan ejderha, doğu semalarının efendisi "yeşil (ya da mavi) ejderha"nın konstelasyonudur (yıldızların ve güneşin birbirine göre durumu), [De Groot 1892, 317; Eichorn 1973, 103: Burkolter - Trachsel 1981, 25]. Bizim yıldız konstelasyonumuzda başak, terazi ve akrebi kapsar [Schlegel 1875, 55 Burkolter - Trachsel, 1981, 25]. Büyük ayı takımyıldızı Çin'de K'ouei adını taşır; K'ouei tek bacaklı bir ejderha olarak düşünülür [Przyluski 1933, 324 dipnot 1:Burkolter-Trachsel 1981, 25]. Pekçok ejderha türü arasında aslen gökyüzü ejderhaları vardı (Tien lung) [Bredon ve Mitrophanow 1927, 336vis; Williams 1932, 135: Burkolter - Trachsel 1981, 25]. Ejderhalar imparatorlara binek hayvanı ve arabalarını çeken hayvan olarak gökyüzüne yükselebilmeleri

için hizmet ettiler [Granet 1926, 556 dipnot 5 ve 6, 557,581; Eichorn 1973, 112:Burkolter - Trachsel 1981, 26].

Kore'de, gökyüzü imparatorunun oğlunun beş ejderha tarafından çekilen arabayla dünyaya nasıl bir yolculuk yaptığı anlatılır. Aynı öyküde, gökyüzü imparatorunun oğlu ejderhaların çektiği arabanın gökyüzünden gelmesini emreder [Vos 1977, 33vis: Burkolter - Trachsel 1981, 26].

En yüksek Yang olarak ejderha güneşle ilişki içindedir; 81 pulu vardır, bu dokuz kere dokuzdur, dokuz güneştir de [Schlegel 1875, 54: Burkolter - Trachsel 1981, 25].

Güneş ve ayın herbirinin birer ejderha Kralı vardır, ama bunlar düşük dereceli tanrılar olarak geçer [Vos 1977, 80:Burkolter - Trachsel 1981, 26].

Japonya'da, Suwa-Belgesi'nde "gökyüzü ejderi nehri ve kaynağı" bulunur [De Visser 1969², 203:Burkolter - Trachsel, 1981, 26]. Narumi köyünde, gökyüzüne yükselen ejderha için "gökyüzü ejderhası belgesi" düzenlenmiştir [De Visser 1969², 220:Burkolter - Trachsel, 1981, 26].

İs. 885 yılında kötü bir duanın kabulü olarak ve bir devrin adını değiştirilmesine yol açan "ejderha yıldızı" iki kez görüldü [De Visser 1969², 148:Burkolter - Trachsel, 1981, 26].

Hindistan'da gökyüzü yılanı düşüncesine rastlıyoruz. Çeşitli aktarımlar bulunmaktadır, bunlara göre dört gökyüzü yönünün, bekçi olarak yılanları vardır. [Vogel 1926 8vis:Burkolter - Trachsel, 1981, 27]. Bir Naga Kralı tek tekerlekli güneş arabasını çeker [Bhattacharji 1970, 212, 229; Vogel 1926, 84-87:Burkolter - Trachsel 1981, 27]. Bir aktarıma göre, Vrtra, yenilmesinden sonra ikiye bölünmüş, bir yarısı ayı, diğer yarısı insanı tehdit etmiştir [Keith 1964² 91: Burkolter - Trachsel 1981, 28]. Nagalar ay hanedanı olarak da nitelendirilebilirdi [Briffault, 1927, 661: Burkolter - Trachsel 1981, 28].

İran'da Gochir yıldızı gökyüzünden düşer; Gochir daha sonra sıcak bir madende yanan bir yıldır da [Oirik 1922, 339; Christensen 1941, 51: Burkolter - Trachsel 1981, 28].

Avusturya'da Karenti'de güney Slavları ve Macarlar güneş ve ay tutulmasını ejderhaya yüklerler [Oirik 1922, 40 vis: Burkolter - Trachsel 1981, 28].

Ön Asya'da Sümer çağında bir ünvan ortaya çıktı: "Gökyüzü ejderinin annesi" [Tallqvist 1938, 34:Burkolter - Trachsel 1981, 29] ve pek çok diğerleri arasında Dumuzi (Tammuz-Temmuz) için kullanıldı [Goff 1963, 222; Gressmann 1909, 94; Kramer 1963, 252, 325: Burkolter - Trachsel 1981, 29].

Babil'de samanyolu etrafında zodyağın döndüğü bir büyük yılan olmalıydı [Burkolter - Trachsel 1981, 29]. Samanyolunun yanında yılan ya da ejderha olarak gösterilen yıldızlar vardır. Mušhuššu ve ve Bašmu yıldızları örnek olarak gösterilebilir. Mušhuššu bizim Hydra + B Cancer 'e denk gelir [Kugler, 1913, 63: Burkolter - Trachsel 1981, 29].

Ejderha, Çin güneş-hayvan zodyağının (Resim 3.13) beşinci işaretidir. "Öküz" gibi dünyanın etkisi altındadır. Bazı yazarlara göre aslan, bazı yazarlara göre ise kova burcuna denk gelir [Becker, 1981].

Hristiyanlıkta, Hz. Eyüp yakarışında şunu diler: "Ejderhanın rahatını kaçırmak için, onun doğduğu yıldızlar karamalı ve güneş hiç görünmemeli". Burada ay ve yıldız tutulması fikriyle karşı karşıyayız, fakat aynı şekilde yıldızlarda gizlenen bulut ejderhası da anlaşılabilir (Eyüp 3.8)" [Burkolter - Trachsel, 1981, 31].

Johannes apokaliptiğinde gökyüzünde ejderha görülür, daha sonra oradan kovulacaktır (Esinlenme 12.3vdv) [Burkolter - Trachsel, 1981, 31].

Güney Arabistan'da yılan ay tanrısı Wadd'a, ejderha yıldız tanrısı Attar'a aittir [Grohmann 1915, 5; Hoefner 1970, 268vis, 277, 308vis, 314,316vis :Burkolter - Trachsel 1981, 31].

Pek çok sır dolu göksel olayın yanında ejderha önemli bir rol oynar. İlk zamanlarda göksel olaylar insanları korku ve telaşa salan, çünkü çoğunlukla olumsuz işaretler (şanssızlık ve felaket halleri gibi) olarak yorumlandılar [Schöpf 1989, 45].

Schöpf, kuyruklu yıldızlarla ilgili olarak şunları belirtmektedir:

"Çoğunlukla, salgın hastalıkları, savaşı ve benzeri feci olayları haber veren, diğer adıyla "ejderha kuyruklu yıldızları"ydılar. 1000 yılında ejderha kuyruklu yıldızı çok kullanılan bir tasarımdı. 999 yılına alt bir kronikte ejderhadan "gökyüzünde büyük bir yılan belirdi (yılan=ejderha), ardına kadar açılmış ağızıyla ateş püskürttü ve yeşil ayakları vardı" [Schöpf 1988, 45].

1080 yılının kuyruklu yıldızı da aynı şekilde bir ejderhaydı [Schöpf 1988, 45].

Eski el yazmalarında böylesine mucizevi göksel işaretler (özellikle ejderha resimleri) tanrının insanlara dindar ve tanrı korkusu dolu yaşama sevk için işaret parmağını göstermesi bir uyarı olarak yorumlandı [Schöpf 1988, 45].

Esin, "Türk Kosmolojisi" adlı kitabında Türklerin astroloji ile ilgili düşüncelerini şöyle irdeliyor:

"Çin astrolojisinin, Türkler tarafından da kabul edilerek, Kökluu (semavi ejder), Kızıl-sagızgan (Kızıl saksagan), Ak bars (Ak veya ak alacalı pars) ile Kara-yılan (Çinde kaplumbağaya sarılmış yılan) adını alan, her biri yediler yıldız manzumesinden müteşekkil, dört büyük yıldız manzumesinin de böyle karşılıklı seyr ettiği düşünülmemekte idi. Bahar İttidalinde, Kök-luu doğuda gözükünce, Kızıl-sagızgan göğün zirvesinde, Ak-bars batıda görülüyor ve Kara-yılan yerin altında, seyrinin en aşağı noktasında bulunduğu farz oluyordu. Yaz tahavvülünde, Kök-luu zirveye varınca, Kızıl-sagızgan batıda batıyor, Ak-bars'ın yerin altında, seyrinin en aşağı noktasında bulunduğu fark ediliyor ve Kara-yılan doğuda gözüküyordu. Güz İttidalinde, Kök-luu batıda batıyor, Kızıl-sagızgan'ın yerin dibinde, seyrinin en aşağı noktasında bulunduğu farz ediliyor. Ak-bars doğuda ve Kara-yılan zirvede bulunuyordu. Kış tahavvülünde, Kök-luu'nun yerin dibinde, seyrinin en aşağı noktasında bulunduğu farz ediliyor. Kızıl-sagızgan Doğuda, Ak-bars göğün zirvesinde ve Kara-yılan Batıda gözüküyordu" 1979,16].

Ejderhanın astronomi ile ilişkisine de değinmek istiyoruz. Bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Meydan Larousse ansiklopedisinde ejderhanın astronomideki yeri konusunda şu bilgilere rastlıyoruz:

"Güneş ve ay tutulmaları, ancak Ay, yörüngesi üzerindeki düğümler çizgisinden geçerken, tutulum düzlemini dolanan Güneş de bu doğrultuya çok yakın bir yerde bulunursa gerçekleşebilir. Eski astronomlar Ay tutulmasının, Ay'ın yörüngesindeki düğüm noktalarından birinde pusuya yatmış bir "ejder" in Ay'ı yutmasından ileri geldiğini sanırlardı; ejder çizgisi, ejder düğümü ve ejder ayı deyimleri buradan gelir.

Ay yörüngesindeki düğümler çizgisi döndüğü için (aşağı yukarı 18,6 yılda bir devreden gerileme hareketi), ejder ayı yıldız ayından biraz daha kısadır (27 gün 7 saat 43 dk. 11,5 sn yerine 27 gün 5 saat 5 dk 35,8 sn). Güneş'in görünürdeki konumuna göre hesaplanan kavuşum ayı veya kavuşum dönümü ise, 29 gün 12 saat 44 dk 2,8 sn'dir" [ML-6,1992, 135].

Ejderhanın bir takım yıldız olduğunu biliyoruz:

"Kuzey yarıkürede takımyıldız. Az parlak birçok yıldızdan meydana gelmiştir. En parlak yıldızı Ejderha, ancak 3,6 kadirdendir. Ejderhanın başını üç yıldız çizer. Diğer yıldızlar Ejderha veya Etamin'den başlayarak dolambaçlı bir sıra boyunca dizilir ve İki Ayı'yı birbirinden ayırır. Kutup yıldızına doğru kıvrılarak da kuyruğu meydana getirirler" [ML-6,1992, 135].

Cavzahar konusu pek çok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Onun gerçek bir yıldız olmadığı belirtilmiştir [Öney 1978, 51; Erginsoy 1978b,131]. Öncelikle cavzaharın astronomi ve astroloji ile ilgili teknik bir terim olduğu belirtilmelidir. [Eİ²-2 1963: Hartner 1968, 264].

İslam Ansiklopedisinde bu konuda özetle şu bilgilere rastlıyoruz:

"Al-Djawzahar terimi, ayın yörüngesi ve güneşin sabit yıldızlara göre bir yılda takip ettiği yolun arasında birbirine tamamen zıt iki noktanın kesişmesini anlatır (Resim 3.15, 3.16): Çıkış noktası, ya da "baş" (ra's) ve iniş noktası ya da "kuyruk" (dhanab ejdere (dragon) alt, al-tinnin). Birçok durumda bu, sadece baş, bazı durumlarda da kuyruk (nawbahr) için kullanılıyor" [Eİ²-2 1963: Hartner 1968, 264].

Kelimenin kökeni konusunda Hartner şunları yazmaktadır:

"Cavzahar kelimesinin Mafatih al-'ulüm adlı eserde "ay" için kullanılan bir sıfattır. Anlamı boğanın orjininin oluşumu" ya da "boğanın spermlerinin korunuşu"dur. Bundahisn'de ayın bu sıfatı kuyrukla birlikte kullanıldığında güneşin ve ayın düşmanı anlamına gelirken, başka bir durumda cennetin merkezine yerleşmiş bir yılan olarak ortaya çıkar.

Sözcüğün karmaşık anlamının gelişimi, mitolojideki ve erken astrolojinin evrelerindeki değişik işlevleri ancak Avrasya'daki geniş alana dağılan güneş ya da ay tutulmasında ortaya çıkan canavar (dragon) miti ile Hint Rahû miti arasındaki ilişkinin İrdelenmesi ile gözüküblir.

11.yy.dan sonra İki değişik anlamı ortaya çıkmaktadır:

a) Cavzahar ayın yuvarlak daireler çizmesi ya da İbu Hayth anı'nın sabit küre teorisindeki, bu küresel kabuk dünya merkezdir, olağanüstü küreyle birlikte aynı yörüngededir.

b) Yörüngenin kesişimindeki beş gezegenden herhangi biridir" [Eİ²-2 1963: Hartner 1968, 264].

Erginsoy,

Ejder başı bazen de ay sembolü olan insan figürünün iki yanında veya güneş sembolü olan aslanın, sfenksin, grifonun kuyruğunun ucunda görülür. Ay ve güneş sembollerıyla birlikte kullanılan ejder, astrolojikten çok, "ışık yutan hayvan" olarak mitolojik anlam taşır; bu kompozisyonlar ay-güneş (aydınlık-karanlık) ikiliğine işaret eder" demektedir [1978b,130].

3.3.5.Ejderha Su ve Yağmur

Ejderler sıklıkla bir su kenarında (nehir, göl, pınar, kaynak vd.) yer alırlar.

Hindistan'da göller, sulak alanlar, nehirler ve pınarlar "naga"nın bulunduğu yerler olarak geçmektedir [Burkolter-Trachsel 1981, 5]. Rigveda'da Indra, suyu alıkoyan yılan Ahî'yi, suyu kurtarmak için öldürür. Kaşmir'de göllerde ve pınarlarda yaşayan su cinleridir. Yeterince ya da yeterli şekilde hürmet gösterildiğinde, doğru zamanda yağmurları sağlardı. Ancak kızdırıldıkları takdirde, dolu veya kar fırtınasına ve yıkıcı su taşkınlarına da sebep olabiliirdi [Burkolter-Trachsel 1981, 5].

Ejderhaların ve yılanların sularda yaşadığı düşüncesini İran'da da görüyoruz. Derinliklerin hâkimi Gandarewa suda yaşardı [Carnoy 1964², 325; Burkolter-Trachsel 1981, 5]. Kahraman Sam, Kashaf nehrinin ejderhasını öldürür [Carnoy 1964², 325; Burkolter-Trachsel 1981, 5]. Wıdengren, yağmur suyunu serbest bırakmak istemeyen yağmur ve bulut ejderhalarına karşı savaşında Hindistan ve İran için aynı şemaların uygulandığını belirtir [Wıdengren 1965, 41-49; Burkolter-Trachsel 1981, 5].

Susa'da kazılarda bulunan vazo ve vazo parçalarının üzerindeki betimlemelerde yukarı doğru kıvrılan yılanlara rastlanılır. Başları daima kabın kenarına doğru yöneltilmiştir. Bir parçanın üzerinde dört zikzak çizginin yanında yılan görülür; çizgileri Dussaud su olarak yorumlamak istiyor [Dussaud 1935, 379 vis; Burkolter-Trachsel 1981, 5].

Röhrich suyun önemi için şunları yazmaktadır:

"Ejder şehrin hayat damarı olan su kaynağını bekler. Sadece belli aralıklarla insan kurban edilmesyle halkın buradan su almasına izin verilir. Ejderin yenilmesiyle su eskisi gibi akar. Masalların suyu koruyan ejderleri antik kahramanlık hikayeleri ve doğulu mitlerin doğrudan izleyicisi olduğu anlaşılmaktadır. Su eski Orta Doğu'da asıl besin maddeleriyle eş değerdedir. Kim onu engellerse, doğrudan kötünün sembolü olur. Anadolu'da bir masal motifi ile yedi aylık yağmursuz geçen iklim ortamı uyusur. Her yıl belirli aralarla tekrarlanan kuraklık gerçekten pınarların,

kaynakların ve ırmakların kurumasına yol açar; onların ejderleri ejderleri suyu tercihan yılda sadece bir kez serbest bırakmaktadır" [Röhrich 1981, 792].

Bir Yemen masalında sadece Ali ibn Algarika (Ali, sıvı maddenin oğlu) adında bir kahramanın dev / canavarı öldürecek durumda olduğu anlatılır [Röhrich 1981, 792, dipnot 17]. Belki de akarsu ejderhaya ilk örneği oluşturur: Nehrin kıvrım kıvrım dev yılanı tekrar tekrar kurban ister. Böylece eski Babil ejderi ile Dicle nehrinin ejderi arasında suyun kontrolü dolayısıyla bir ilişki vardır. Benzeri Fırat ve Nil için de geçerlidir. Kadmos'un savaş açtığı ejder, Teb şehrinin kuyularını bekliyordu [Röhrich 1981, 792, dipnot 17].

Avrupa'da da aynı şekilde ejderhaların suyla olan bağları tespit edilir. Thor Midgard yılanını denizde oltayla yakalar [Wild 1962, 13 vis] (Resim 3.17) Üzerinde yaşanan dünyanın etrafını, kendi kuyruğunu ısırdığı okyanus olarak çevirir [Neuman ve Voigt 1973, 70: Burkolter-Trachsel 1981, 6].

Bulgaristan'da Aziz George yağmur başılayıcısı olarak görünür [Kazarow 1938, 293: Burkolter-Trachsel 1981, 6]. Burada belki de eski Hintavrupalı bulut ejderhasını yenme düşüncesi hala etkilidir [Burkolter-Trachsel, 1981, 6 dipnot 7]. Ivanov ve Toporov'a göre ejderhanın öldürülmesi daima su ögesiyle bağıntılıdır [Ivanov - Toporov 1970, 1197 : Burkolter-Trachsel 1981, 6].

Yunanistan'da nehirler "yılan" ismini taşıyabilirlerdi [Kuester 1913, 155: Burkolter-Trachsel 1981, 7]. Burada da ejderhayı ve yılanları su kaynaklarını bekler buluruz. Apollo, Ge'nin yeryüzü kehaneti olan ve bir kaynağı koruyan yılanı öldürdü [Kuester 1913, 156: Burkolter-Trachsel 1981, 7]. Ares tarafından kaynak suyunun koruyucusu olarak yerleştirilen ejderhayı, Kadmos kaynağa yaklaşmasına izin vermediği için öldürdü [Kuester 1913, 156; Grimal 1963³, 45: Burkolter-Trachsel 1981, 7].

Mısır'da Yeni İmparatorluk dönemi tıpla ilgili papürüslerinden birinde, denizi canlandıran canavar yılanın Seth tarafından yenilmesi betimlenmiştir [Clark 1959, 240: Burkolter-Trachsel 1981, 7].

Tevrat'ta tanrının denizi yendiği tasarımı buluruz. Deniz (Jam) bir ejderha ile ilişkide bulunur [Burkolter - Trachsel 1981, 7 dipnot 7]. Yahudilik'te en önce yedi başlı yılan Leviathan en büyük deniz canlısı balık olabildi [Schirmann 1971, 333: Burkolter-Trachsel 1981, 8]. Bunun yanında kocaman deniz yılanı tasarımı korundu [Goodenough 1956, 35: Burkolter-Trachsel 1981, 8].

Asi nehrinin ortaya çıkışı üzerine Strabon'da anlatıldığına göre:

"Ejderha Typhon'u bir yıldırım çarpar, sığınacak bir yer aradığı sırada toprak yarılar ve böylece nehir yatağı kazılır. Toprak içinde yükselmiş ve su kaynağının akmasını sağlamıştır. Bu yüzden nehir önceleri Typhon adını taşıyordu" [Baudissin 1876, 163: Burkolter - Trachsel 1981, 8-9]. Bu öykünün eski yerel bir kaynağa dayandığı zannedilir". Fırat ise İdSa-ha-an (=Pu-rat-tu) "yılan" [Tallqvist 1938, 440: Burkolter- Trachsel 1981, 9] olarak anıldı [Langdon 1964², 103: Burkolter- Trachsel 1981, 9].

Tiamat, çevirisi "deniz" anlamına gelir [Tallqvist 1938, 471:Burkolter- Trachsel 1981, 10], Marduk'a karşı bir sürü korkunç yaratıkla, bunlar arasında Muš-mahhu, Ušumgallu, Mušhuššu, Bašmu ve Lahamu gibi ejderhalar da bulunur [van Buren 1946, 17: Burkolter- Trachsel 1981, 10]. Kendisi ejderha olarak tanımlanmış [Jensen 1906, 61vis: Burkolter- Trachsel 1981, 10] olduğu gibi, bir kadın olarak da ortaya çıkmıştır [Heidel 1951², 83-88: Burkolter- Trachsel 1981, 10].

Doğu Asya yöresinde ejderhayı yağmur getiren bulut hayvanı tasarımı olarak buluyoruz [Burkolter - Trachsel 1981, 11]. Çin mitolojisinde üç ilk hükümden ikisi ejderha olarak betimlendi. Dişi ejderha Nin-Koua aynı zamanda denizin de hükümdarıydı [Przyluski 1950, 101: Burkolter- Trachsel 1981, 11]. Ejderha Ying-Lung Yü'ye büyük bir su baskınına kontrol altına alabilmesi için yardım etti [Eichhorn 1973, 68: Burkolter- Trachsel 1981, 11].

Egli, Çin'de ejder, hükümdar ve su-yağmur üçlemesini şöyle irdeliyor:

"Çin'de, Han Devri'nde, rica törenlerinde İmparatorun rolünün ayrı bir önemi vardı. İmparator, halkın mutluluk ve kederinden sorumluydu. Çin'de sık sık görülen yağmur azlığı (kuraklık) sırasında İmparator görev almak zorundaydı ve ejderhayı yardıma çağırırdı. Ejderha suların, toprağın ve gökyüzünün, bulutların, gökgürültüsü ve yağmurun efendisiydi; bereketi sağlardı. O, aynı zamanda kutsal kişilerin yoldaşydı. Ejderhanın bu makrokosmik anlamını İmparator, insanın mikrokosmik olanakları çerçevesinde karşılamalıydı" [Egli 1982,185].

Aynı yazar devamla:

"İmparator Hsyan-Tsung, İs.714 yılında dünyanın beş bölgesinin hükümdarı ve en ünlü yağmur sağlayıcısı olan ejderhanın en yücesi için bir sunak inşa ettirdi. Ejderhaya bolca kurbanlar sunulan uzun bir dini merasim uygulandı. Bu tören tüm Tang devri ve sonrası için bir ön örnek oluşturdu" [Egli 1982,185].

Japonya ve Kore'de de ejderin bir deniz yar atığı olarak ele alındığını görüyoruz [Burkolter - Trachsel 1981, 12].

3.3.6.Ejderha Taş, Metal ve Hazine

Doğu Asya'da, Japonya'da ejderha ve metal arasındaki ilişki, Susa-no-o ve sekiz kollu yılan arasındaki savaşta kolaylıkla görülebilir. Yılan ejderha kuyruğunun içinde saklı kendi metal kılıcıyla (demir) öldürülür [Naumann 1971, 221vis; Obayashi 1969, 87; Burkolter- Trachsel 1981, 38]. Yılan ejderhanın demirle öldürülebilmesini, genç kızın öyküsünde de izleriz. Genç kız gizli sevgilisinin giysisine bir iğne saplar ve o da ölür. Sevgili korkunç bir yılanıdır [Florenz 1919, 24; Seki 1966, 69; De Visser 1911, 277; Burkolter- Trachsel 1981, 38].

Taşa tapma aynı şekilde su, ejderha veya yılanla ilişkili olmalıdır. De Visser, bu konu hakkında şunları belirtmektedir:

"Ejderhalar özellikle güzel taşlardan doğmaktadır. Olağanüstü güzel bir mürekkeptaşı durmadan dışarıya su sızdırır, bunu kimse açıklayamaz, bir gün taş parçalanır ve küçük bir kurt çıkar. Kısa zamanda bir ejderha olur, bir fırtınayla gökyüzüne yükselir ve kaybolur" [De Visser 1969², 126; Burkolter- Trachsel 1981, 39].

Çin'de, Tsün hanedanlığı yıllıklarında kendilerini ejderha haline döndüren iki çok değerli kılıçtan söz edilir [De Visser 1969², 130vis; Burkolter- Trachsel 1981, 38]. Japonya'da olduğu gibi Çin'de de ejderhalar demirden korkmaktadır. İlkbaharın ikinci ayının ikinci günü kesinlikle iğneyle iş işlenmezdi, o gün ejderha gök yüzüne yükseldiğinden, iğneyle onun gözü yaralanabilirdi [Eberhard 1942, 242; Burkolter- Trachsel 1981, 40].

Ejderhalar beyinlerinde, ya da başka aktarımlara göre dizlerinin altında inci taşırılar [Eberhard 1942, 405; De Visser 1969², 71; Burkolter- Trachsel 1981, 41]. Ejderlerin veya yılanların tükürdükleri incilere de rastlanır [De Visser 1969², 88; Burkolter- Trachsel 1981, 41]. Sui Beyi bir keresinde yaralı dev bir yılanı yardım etmiş, yılan da ona teşekkür olarak "Sui incisi" diye bilinen bir büyük inci hediye etmiş [Hsien-Chi, 1945, 34 dipnot 58; Burkolter- Trachsel, 1981, 41].

"Ejderha yumurtası" Çin'de nehirlerde veya dağlarda bulunabilen özellikle güzel bir taştır. Gökgürültüsü, yağmur ve karanlıkta kırılır ve yavru ejderha gökyüzüne yükselmek üzere onu terk eder [De Visser 1969², 88vis: Burkolter - Trachsel, 1981, 41]. Ejderhaların altın doğurduğuna da inanılır; sarı ejderhadan sarı altın, mavi ejderhadan mavi vb. [De Visser 1969², 72: Burkolter - Trachsel 1981, 41].

Güney Hindistan'da Nagalar "yılan taşı" (Nagakals) biçimleriyle saygı görürler. Bu taşlar çoğunlukla ya bir, ya birden fazla ya da karışık yaratık üstü, insan altı Naga olarak taşla işlenmişlerdir [Vogel 1924, 311: Burkolter - Trachsel 1981, 42]. Her Naga başının içinde bir inci taşır [Briffault 1927, 207; Vogel 1926, 25: Burkolter - Trachsel 1981, 42]. Çeşitli zehirlere karşı pan zehir olan inci kolye, ilk önceleri yılanlar Kralının elindeydi, daha sonra insana geçti [Vogel 1926, 18: Burkolter - Trachsel 1981, 42]. Nagalar büyük hazinelerin bekçisi ve koruyucusu olarak görülür. Buna bir örnek, Baneraslı Kral Ugrasena teşekkür için Naga Kralı Champaka tarafından Naga dünyasına davet edildi. Naga kralı, krala altın gümüş ve değerli taşlardan oluşan hazinesini gösterdi ve ondan, içinden istediği kadarını seçip almasını rica etti [Vogel 1926, 151vis Burkolter - Trachsel 1981, 41]. Budist geleneğine göre Nagalar sadece dünyevi değil aynı zamanda tinsel hazineleri de korurlar. Onlar budist reliikleri ve kutsal metinleri korur ya da emanetleri altına alırlar [Vogel 1926, 23: Burkolter - Trachsel 1981, 39].

İran'da yılan Gochir (yıldız ya da kuyruklu yıldız) ve ejderha (Kirm-yılanı) Haftanboxt sıvı madenle öldürülür [Christensen, 1941, 49, 58; Widengren 1965, 313: Burkolter - Trachsel, 1981, 42]. İslami devirde anlatılan bir öyküde, yılanın diğer hayvanları toplamak ve dans etmek için nasıl ışıldayan taş tükürdüğü anlatılır [Halliday 1924, 140: Burkolter - Trachsel 1981, 42].

Yunanistan'da Delfi'de demirden üç başlı bir yılan vardı, Perslere karşı kazanılan zaferden sonra ona demirden bir üç ayak bağışlandı [Feix 1963, 1231: Burkolter - Trachsel 1981, 42]. Thespisli Kleostratos her yıl kurban olarak bir insan isteyen ejderhayı öldürdü. Sivri demir uçlarıyla dolu zırhın içinde ejderhanın kendisini yutmasına izin verdi ve ejderhaya içerden öldürücü darbeyi vurdu [Grimal 1963³, 95b: Burkolter - Trachsel 1981, 43]. Sigurd tarafından yenilen ejderha Fafnir'in hazine dairesi yer altında bulunuyordu ve onun çatısı demirdendi [Siecke 1907, 110: Burkolter - Trachsel 1981, 43]. Ejderha, üzerinde durduğu altınları da çoğaltır [Siecke 1907, 110: Burkolter - Trachsel 1981, 43]. Ejderhaların hazineleri koruduğu tasarımı Avrupa'da çok yaygındır. Yunanistan'da ejderha Kolcher ülkesinde altın postu bekler. Bir diğeri Hesperidlerin altın elmasını korur [Kuester 1913, 120 vis; Grimal 1963³, 196a, 278b: Burkolter - Trachsel 1981, 43]. Beowulf öyküsünde ejderha altın hazinesini, hırsını alevlediği için çalar [Wild 1962, 22]. Anglosaksonlarda hazine koruyan ejderha fikrini şu atasözü dile

getirir: "Ejderha bir dolmene aittir, hazinesinin üzerinde yaşlı ve gururlu" [Wild 1962, 23 dipnot 97].

Baltık ülkelerinde ejderhalar insanlara hazineler getirir, iyi ev cinleri sayılırlar [Balys-Biezals 1973, 394, 435, 436, 441: Burkolter - Trachsel 1981, 43]. Arnavutlar hazinelerini koruyan dişli bir ejderhayı Stih'i [Lambertz ve Schroder 1973, 503: Burkolter - Trachsel 1981, 43]. Macaristan'da ejderha ve annesinin insanları taşa çevirme yeteneği bulunur [de Ferdinandy 1973, 244: Burkolter - Trachsel 1981, 44]. İngiltere'de Ammonitlerin (yumuşakçalar/fosili) taşlaşmış kafasız yılanlar olduğuna inanılır ve bu yüzden "yılan taşı" olarak anılırlar [Skeat 1912, 49-56: Burkolter - Trachsel 1981, 44].

Yılan ve ejderhaların başlarında ya da ağızlarında mücevher taşıdıkları fikri Avrupa'da da bilinir. Plinius "Doğa Tarihi"nde, ejderhanın beyninde yılan taşının (Drconitis) nasıl büyüdüğünü anlatır. Bu taş sadece ejderhanın ölümünden önce dışarı alınabilirse ışıltı [Halliday 1924, 143vis : Burkolter - Trachsel 1981, 44]. Almanya'da bir inanışa göre, fındık ağacının köklerinin yakınında ejderhayı durduran bir ökse otu bulunur. Ejderha başında değerli bir taş taşır [Briffault 1927, 704; Halliday 1924, 139: Burkolter - Trachsel 1981, 44].

Ön Asya bölgesinde de benzeri dünya görüşünün sadece bazı izlerine rastlarız. Mısır'da güneş tanrısının dişli düşmanı, yılan Apopsis, demir zincirle kelepçelendi [Müller 1923, 104vis, 127: Burkolter - Trachsel 1981, 45].

3.3.7.Ejderha Ateş, Yıldırım ve Zehir

Beowulf ve Wiglaf 'ın savaştığı ejderha onlara ateşli nefesiyle saldırır. Bir kap içindeki hazinesi çalınmadan önce, ateşli nefesiyle ülkeyi yakıp yıkmıştı [von Schaubert 1958¹⁷, 79: Burkolter - Trachsel 1981, 46]. Beowulf, ejderha onu zehirli dişleriyle ısırması için [von Schaubert 1958¹⁷, 90: Burkolter - Trachsel 1981, 46]. Thor ile Midgard yılanı arasındaki ikili savaşta, Thor zafer kazandıktan hemen sonra ölür, ejderhanın zehirli nefesi hala öldürücü olduğu için [Peterich 1955⁵, 85: Burkolter - Trachsel 1981, 39]. Zehir sadece dişlerde ya da bir ejderhanın nefesinde değildir, zehirli kanında da öldürücü etki vardır. İsviçre'de bir efsanede, kahraman Wincelriedt ejderhaya karşı kazandığı zaferin sevinciyle kılıcını ejderhaya saplar, hayvanın kanı savaşıya bulaşır, bunun üzerine yere düştüğü ve öldüğü anlatılır [Smith 1977, 6: Burkolter - Trachsel 1981, 46].

Basklarda anlatıldığına göre, ejderha Herensugue yedinci başı büyüdüğünde kendini ateş kıvılcımı haline dönüştürür, bu halyle batıya doğru uçar ve okyanusa dalar [Schaubert 1958¹⁷, 90: Burkolter - Trachsel 1981, 46].

Herkules'in yendiği Hydra'nın kanı zehirlidir, aynı şekilde nefesi de [Grimal 1963³, 191b, 215b: Burkolter - Trachsel 1981, 47]. Herkules ona karşı ateşli oklar kullandı ve kesilen her baştan yeniden baş bitmemesi için ateşle yakmak zorunda kaldı [Grimal 1963³, 215b: Burkolter - Trachsel 1981, 47]. Typhon ejderhası gözlerinden ateş kıvılcımları [Grimal 1963³, 466b: Burkolter - Trachsel 1981, 47], ağızından ise ateş saçıyordu [Seippel 1939, 90: Burkolter - Trachsel 1981, 47]. Kuyruklu yıldız ve yıldırımla ilişkilendirildi [Schaubert 1958¹⁷, 90: Burkolter - Trachsel 1981, 39]. Öte yandan Zeus tarafından kaçarken yıldırımla vuruldu [Grimal 1963³, 466b: Burkolter - Trachsel 1981, 47].

İran'da ejderha Sruvara'nın, zehirli olduğu ve sarı bir zehiri bir mızrak boyu kadar yukarıya kadar püskürttüğünden söz edilir [Christensen 1941, 17: Burkolter - Trachsel 1981, 47]. Kashaf nehrinin ejderhası zehiriyle dünyayı yakar [Lommel 1930, 39, 114vis; Christensen 1941, 22vis: Burkolter - Trachsel 1981, 39]. Ahura Mazda'nın oğlu ateşli yılan Azi Dahaka "kraliyet şerefi" için savaşır [Burkolter - Trachsel, 1981, 47].

Budizmde Buda ile bir naga arasındaki gece savaşı bilinir. Her ikisi de Uruvilva'daki bir evde ateşle birbirlerine saldırırlar. En sonunda Buda'nın ateşinin daha güçlü olduğu belirir ve ejderhayı bir zafer kupası içine hapseder [Vogel 1926, 93, 107vis: Burkolter - Trachsel 1981, 49]. Yıldırımın kendisi de yılan olarak düşünülür [Zimmer 1977, 259: Burkolter - Trachsel 1981, 49].

Mısır'da Re'nin gözleri ateş saçıcı olarak bilinir. Apopsis ejderhasıyla kendi ateşiyle savaşır [Frankfort 1948, 132; Helck 1965, 326, 391f. : Burkolter - Trachsel 1981, 39].

Mezopotamya da, elinde iki veya üç çatalı yıldırım tutan hava tanrısı, erken tarihli betimlemelerde çoğunlukla ejderhanın üzerindedir, daha sonra ejderhanın yerini boğa alır [von Buren 1945, 68vis: Burkolter - Trachsel 1981, 52].

3.3.8.Ejderha, Bu ve Öteki Dünya

Mısır'da ölümler kitabındaki metinlere dayanarak devasa yılan ile ölümler dünyası, öteki dünya arasında bağlantı kuruyoruz [Hornung 1979, 304 vis: Burkolter - Trachsel 1981, 14]. Yılan

gücünü paylaştığı dağda yaşardı. Yılan ve dağ burada sıkı bir ilişki içinde görülüyor. Öteki dünyanın kapısı çeşitli yaratıklar tarafından korunur, bunlar arasında ateş kusan ejderhalar ve yılanlar da vardır [Clark, 1959, 165].

Hz.İsa'nın, "iblis ve şeytan olan yaşlı yılan", ejderhayı yenmesinden sonra öteki dünyaya hapsedilir (Esinlenme 20.1-3) [Burkolter-Trachsel 1981, 16].

Yunanistan'da Gaia (yeryüzü) pekçok ejderha türünün annesidir: Typhon, Echidna, Python [Grimal 1963³, 466: Burkolter - Trachsel 1981, 17]. Homerik Apollon mitinde açıklandığı gibi, Hera (o da Typhon'un annesi olarak geçer) [Grimal 1963³, 466: Burkolter - Trachsel 1981, 17], eliyle toprağa çok kuvvetli biçimde vurdu ve onu böyle yarattı [Seippel 1939, 52: Burkolter - Trachsel 1981, 18]. Typhon daha sonra Zeus tarafından çeşitli savaşım sonucunda Etna dağına kapatıldı ve orada yanardağın püskürmesi ve depremlerden sorumlu oldu [Grimal 1963³, 466; Seippel 1939, 70 vis: Burkolter - Trachsel 1981, 18].

Yunanistan'da yılanlar ve ejderhalar kırların sahibi ve koruyucusu olarak ortaya çıkarlar. Attika'nın ilk Kralı Kekrops yılan biçimindeydi. Ona ait kült, daha sonraları Erechtheus kültüyle anlamını kaybetti. Erechtheus da aynı şekilde yılan biçimliydi. "Ev yılanı" olarak tanrıça Athene'nin kült yerinde onunla birlikte hürmet gördü [Kuester 1913, 116: Burkolter - Trachsel 1981, 18]. Bu ev yılanı Athene'nin kutsal hayvanıydı, onun toprak ve ana tanrıçalığını betimliyordu [Kuester, 1913, 16: Burkolter - Trachsel 1981, 18]. Yılan aynı zamanda tanrıça ve şehir arasındaki sıkı ilişkiyi gösteriyor, çünkü yılan pek çok diğerleri arasında Athene Polias'ın da simgesiydi [De Visser 1903, 170 vis, 241: Burkolter - Trachsel 1981, 18].

Beyaz Rusya öykülerinde kahraman, bir yılanla dağda savaşır. Yılan "dağ yılanı" adını taşır [Ivanov-Toporov 1970, 1182, 1190: Burkolter - Trachsel 1981, 19].

Almanya'da Sigurd tarafından öldürülen kocaman yılan Fafnir, Gnitahede'de yaşamıştı (Wild 1962, 20). İsviçre'de Wallis'te yedi yıl boyunca sütle beslenen kocaman bir yeraltı yılanı bir boğa tarafından öldürülür. Boğa da sonunda kendisini öldürür [Olrik 1922, 57: Burkolter - Trachsel 1981, 19]. Olrik'e göre, bir dağın içinde, yer altında yaşayan Lindwurm için kesin bir gelenek vardır. Danimarka'da Jütland'da Tisted'in kuzeyinde Klöv tepelerinin altında kocaman bir Lindwurm bulunmaktadır [Olrik 1922, 98 vis: Burkolter - Trachsel 1981, 19].

İran'da Ahura Mazda'nın karşıt kişisi Ahriman yılan olan düşünülür. Ahriman öteki dünyanın efendisidir [Seippel 1939, 44vis, 85: Burkolter - Trachsel 1981, 17]. Ahriman'ın yaratıklarına ejderha Azi Dahaka da dahildir. Kahraman Thraitauna tarafından Demavend Dağına tutsak edilmiştir. Kesin olarak yok edilmeden önce, tutsaklığını kırarak, zamanından öne hapisten

kaçar. Demavend dağı bir yanardağdır [Carnoy 1964², 324; Widengren 1969, 464; Burkolter - Trachsel 1981, 19]. Etna yanardağı ile benzer tasarımlarla karşılaşırız. Orada ejderha Typhon tutsak idi. Lav püskürmesi, deprem ve dağdan buharların yayılmasına bir ejderha sebep olmaktadır.

Yazıya geçirilen ilk Türk masallarından birinde, ejderhanın suçluyu suçsuzdan ayıran hakim rolü oynadığını da görüyoruz. Bu öykünün adı Sarıkuşbaşı'tır. Öykü Hançerlioğlu tarafından şöyle anlatılır:

"Bu öykü, Reşideddin "Oğuzname'sinin en ilginç öykülerinden biridir: Kori-Tekin Han'ın üveyanası kendisine aşık olur, yüz bulamayınca iftira eder. Kori-Tekin'in babası Oğuz padişahı "Buğra Han" oğlunun suçlu olup olmadığını anlamak için Oğuz geleneğine başvurur. Bu geleneğe göre suçlu olup olmadıkları bilinmeyen sanıklar, vücutları yaralanarak, Dev kayası dağında yaşayan bir ejderha'ya gönderilmektedir. Suçlular ejderha onları hemen yemekte, suçsuzlar yaraları iyi olarak geri dönmektedirler. "Kori Han"da gözlerine ml çekilerek yola çıkarılır. Bu sırada Kori Han'ın "leşkerkeş" (komutan)'ı "Sarıkuşbaşı" yetişir. Dev kayası dağına birlikte giderler. Ejderha delikanlıya doğru ilerlerken Sarıkuşbaşı kılıcını çekerek ejderhayı öldürmeye kalkar. Ama ejderha, suçsuz olan Kori Han'ın canını almak için değil, gözlerini dilyle yalayıp körülüğünü açmak için ilerlemektedir. Genç Han'la sadık komutanı sevinçle geri dönerlerken "Buğra Han"ın otağını eşkiyaların kuşattığını görürler, hemen kılıç çekip haydutları dağıtırlar. Oğlunun suçsuzluğuna sevinen Buğra Han, üveyanasına verilecek cezanın onun tarafından seçilmesini söyler. Kori Han beş tane at getirir. Kadının iki koluyla iki ayağını ve kafasını başka başka atların kuyruğuna bağlatır. Atlar çeşitli yönlerde doğru kamçılanınca iftiracı üveyana paramparça olur" [Hançerlioğlu 1975,588].

Çin'de Kiangsi'de bir Lung-hu-shan (Ejder-Kaplan Dağı) vardır. Taoistlerin "gökyüzü öğretisi" yeriydi [Eichhorn 1973 , 148, 317; Burkolter - Trachsel 1981, 21]. Han devrinde elemanların düzenlenmesinde çeşitli alimler tarafından "sarı ejderha" ile toprak arasında ilişki kuruldu [Eberhard 1935, 49; Burkolter - Trachsel 1981, 21].

Tibet'te Klu'lar (Ejderha), dünyanın efendisiydi, ama aynı zamanda da suların [Tucci 1970, 245; Burkolter - Trachsel 1981, 22]. Hindistan'daki Naga' larla aynıdır.

Japonya'da yanardağların tanrıları yılan biçimindeydi [Florenz 1919, 250; Burkolter - Trachsel 1981, 23-24]. Genç kızlar dağ tanrılarına kurban edildi [De Visser 1911, 277; Burkolter - Trachsel 1981, 24]. Bir Japon masalında, yılan ve öteki dünya arasında bağlantı olduğu anlaşılmaktadır:

"Bir erkek mağara yoluyla öteki dünyaya girer; orada bir daha sonra evleneceği kadını tanıır. Yeryüzüne dönmek istediğinde, dönüş yolunu tutar. Kadın ona "yılan-yazlık glysi" adlı bir giyecek verir; bu glysinin yukarı dünyanın sınırında bırakılması gereklidir. Fakat o, elbiseyi çıkarmayı unuttuğu için yılan biçiminde kalır" [Naumann 1964, 87 vis: Burkolter - Trachsel 1981, 24].

3.3.9.Ejderha Ölüm, Yaşam ve Doğurganlık

Van Buren doğum, yaşam ve ölüm üçlemesi hakkında şunları söylemektedir:

"Gılgamış destanında da yazıldığı gibi, insanların ölmesi gereklidir ve yılanlar yaşamlarını daima yenilerler. Gılgamış çaldığı ölümsüzlük otuyla, eski derisinden kurtulup; tekrar genç olma yeteneği kazanır ve yeni bir deriye sahip olur (yılanların deri değiştirmesi gibi). Yaşamın diğer bir boyutu, verimliliğin eşeyli çoğalma biçimidir. İlk devirlerden beri bu birbirinin etrafına sarılmış yılan çiftiyle betimlenirdi. Birbirine karışmış ejderha çifti doğurganlık ve öteki dünya tanrısı tanrı Ningizzida'yı da canlandırabilir " [Van Buren 1935-6, 55: Burkolter - Trachsel 1981, 66].

Batı semitik halklarda da yılan doğurganlık tanrıçasının betimlemeleri yaygındır [Joines 1968, 246vis:Burkolter - Trachsel 1981, 67].

Tevrat'ta insanlara ölümsüz yaşamı getiren yılan vardı. Cennetten kovulmaya, insanların yaşam ağacına dokunmaları seçeneklerinin de olduğu şeklinde sebep gösterilir [Burkolter - Trachsel, 1981, 67].

Çin'de de benzeri tasarımlarla karşılaşırız, yılanlar uzun yaşarlar veya kendilerini daima yenilerler [Eberhard 1942, 412: Burkolter - Trachsel 1981, 69]. Bir masalda, insanların da yılanlar gibi daha önceleri deri değiştirdikleri anlatılır [Eberhard 1937, 115vis: Burkolter - Trachsel 1981, 69].

Ejderha yağmur getirici olarak aynı şekilde bereket tanrısının kendisidir de [De Visser 1969², 38,74; Eberhard 1942, 238: Burkolter - Trachsel 1981, 70].

Ejderhanın kış uykusuna geri dönüşü ölümler bayramı için fırsat oluşturur. Ayrılık için lambalar suya bırakılır,bunlar ejderhaya uykuya daldığı yere kadar eşlik ederler, aynı zamanda ölümlerin ruhuna bir bağış olsun diye de [Eberhard 1942, 246: Burkolter - Trachsel 1981, 71].

Japonya'da ejderler ve yılanlar ilk planda yağmur getirici ve doğurganlık tanrılarıdır. İlk çağlarda ejderha tanrılarına at kurban etme âdeti vardı [De Visser 1969², 174vis: Burkolter - Trachsel 1981, 71]. Onu uyandırıp, uçarak yağmur getirmesi için aynı şekilde ejderhanın bulunduğu gölete çöp ya da demir atılır [Aston 1905, 153: Burkolter - Trachsel 1981, 71]. Ejderha ve yılanlar Japonya'da özellikle de Çin'de cinsel bakımdan şehvetli ve aktif olarak görülürler. Pek çok hikayede kendilerini bir erkeğe çevirerek, kadınlarla cinsel ilişkiye geçen ejderha ya da yılanlar bulunur [De Visser 1911, 267vis, 307 vis: Burkolter - Trachsel 1981, 72].

Nagalar herşeyden önce yağmur ve doğurganlık sağlayanlardı [Keith 1964², 241; Vogel 1926, 4: Burkolter - Trachsel 1981, 73]. Nagalar taş üzerine çok başlı yılan ya da yarı insan, yarı yılan olarak betimlenirdi: Çoğunlukla da Siva tapınaklarının avlularına. Kadınlar, oğulları olması ya da tehlikeli bir hastalıktan korunmak için bu tür taşları bağışlardı [Vogel 1924, 311: Burkolter - Trachsel 1981, 73]. Yılanların kendisi yağmur zamanının ilk ayında hediyelerle anılırdı [Vogel 1924, 311: Burkolter - Trachsel 1981, 73].

Widengren doğurganlık bayramıyla ilgili olarak şunları belirtir:

"Hindistan'da ve İran'da bir doğurganlık bayramı kutlanırdı. Burada suyu geri alan ve kadınları esareti altında tutan ejderhanın öldürülmesi önemli rol oynardı. Hindistan'da ejderhayı öldüren tanrı Indra, İran'da kahraman Vere Bragna'dır" [Widengren 1965, 41vis: Burkolter - Trachsel 1981, 73].

Demeter'in verdiği emirle Triptolemos bir ejderha tarafından çekilen arabayla dünyanın etrafında dolaşır ve mısır tohumu serper [Burkolter - Trachsel 1981, 75].

3.4. EJDERHANIN VERİLİŞ TARZI

3.4.1.Duruş ve Konum

3.4.1.1.Karşılıklı Duran Ejderhalar

Cooper iki ejderhanın birbirine göre durumu ile ilgili şunları belirtir:

"Birbiri karşısında duran, "birbiryle savaşan ejderhalar" dualizmin yin-yang güçleri, bütün birbirine karşı ve birbirini tamamlayan güçler, tanrısal ve dünyevi hâkimiyettir. Sırt sırta duran ejderhalar ying-yangı ve sonsuzluğu sembolize ederler. Birbirlerini kuyruklarından yakalarlarsa, bu ying ve yang güçlerinin iki yöne doğru yaratıcı hareketleri için bir simgedir" [Cooper 1986,35].

3.4.2.İki Ejderha ve Aralarındaki Küre

Cooper iki ejderha ve aralarındaki kürenin anlamı konusunda şunları yazmaktadır:

"Çoğunlukla iki ejderhanın arasında güneş, "geceleri görülen inci", veya ay bulunur. Sıklıkla ejderha bir "ejderha küresi" yani "alevli inci" ile gösterilir ve bu resim çeşitli şekillerde yorumlanmıştır: Gürleyen gökgürültüsü veya yağmur getirici ay olarak. Ejderha ya inciyl yutar (küçülen ay), ya da kusar (büyüyen ay). Fakat Daoizmde ve Budizmde ejderhanın kendisi "tüm istekleri yerine getiren incidir"; mükemmeliyetin incisi, akıl, ilham ve evrenin tinsel ruhu demektir. Bodhisattva'yı kaçınılmaz ilhamı da canlandırır [Cooper 1986,35].

Çin Tao, Buda veya Kungfu tapınaklarının çatılarının üzerinde iki renkli pullarla kaplı, bir inciyle oynayan ejderha oturur. [Spitzing 1989, 87].

Anadolu Selçuklu sanatında da aralarında küre olan ejder çiftlerine rastlanılır. Akalın, Karatay Hanı'ndaki bu tür betimlemeler için şu yorumu yapıyor:

"Karatay Hanındaki ejder çiftinin arasına, düğümlü geçmenin karakterine uygun olarak yapılan 'top motifi' Uzakdoğu, Orta Asya ve İran'da da karşımıza çıkmaktadır. Ay'ı simgeleyen bu motifle bağlantılı olarak, bulutlar ayı kapladığı, ya da ejderler inciyl/ayı yuttukları zaman yeryüzüne bereket getirici yağmurlar düştüğünden, ejder çifti bereket sembolü olarak kullanılmıştır [1989, 20].

Aynı bağlamda düşünülebilecek benzeri bir diğer biçimlenme konusunda Erginsoy şunları belirtmektedir:

"Selçuklu devri madeni eserlerinin süslemesinde sık sık, elinde çift-başlı ejder veya bir hilâl tutan, bağdaş kurmuş adam" kompozisyonlarına rastlanılır. E.Esin elde silâh gibi tutulan ejder" figürünün, Orta Asya inançlarına göre "kuvvet"i sembolize ettiğini belirtmektedir. Ejder bazen de karanlığın ve kötülüğün âlameti olarak kullanıldığından, elinde ejder tutan adam kompozisyonunun, "karanlığa ve kötülüğe hâkim olma" anlamına kullanıldığını düşünebiliriz" [1978b,133, dipnot 381 ve 382].

3.4.3.Bayrak ve Armalarda Ejderha

Schöpf kitabında bu konudaki görüşlerini şöyle belirtir:

"Heraldik'te ejderhaları güç sembolü olarak, doğulu ve batılı halkların armalarda, bayraklarda ve diğer kudret ve paye işaretlerinde görüyoruz.

Gerken ejderha imi aslında çok da farklı görünmemektedir; "ejderha", kelimesiyle birlikte, ilk önce Roma sancak işaretlerinden alınmıştır. Romalılar üç boyutlu ejderhayı ordularının simgesi olarak ilk kez 3. yüzyılda, doğulu halkları (Part, İskit) örnek alarak, kullandılar. Aynı zamanda erguvan rengi ejderhali bayrak, İmparatorluğun gücü için özel bir işaret oldu. Anglosaksonlar ve kuzey Gerkenler arasında ejderha sembolü büyük rağbet gördü. Bunun hakkında çok sayıda tarihsel metin bulunmaktadır.

Genel olarak alındığında amblem hayvanı olarak çok nadir ortaya çıkar;

Düşmana karşı savunma amacıyla ordu arması olarak ejderha orta çağ heraldiğinde kabul gördü [Schöpf 1988, 60].

Ejderha hükümdar arması olarak Keltlerde, Saksonyalılar ve Normanlarda kullanıldı [Smith 1977, 35; Burkolter - Trachsel 1981, 64; Wild 1962, 44 vis].

Eski Moskova (Resim 3.18) ve Klagenfurt (Resim 3.19) şehirlerinin armalarında kullanılmıştır.

Bugün ejderhayı Bhutan Prensiği (Himalayalar'ın doğusunda bir prenslik) ve güney Himalayalar'da Hint himayesindeki Sikkim'in armasında görüyoruz.

Notlar

- Akalın 1989 : Akalın, Ş. "Karatay Hanı'nın Bereket ve Nazar Boncukları", **Türkiyemiz**-59, Yıl 19 (Ekim 1989).
- Amelineau 1905 : Amelineau, E. 1905., "Du rôle des serpents dans les croyances religieuses de l'Egypte I", **Revue de l'Histoire des Religions**, tome 51, Paris: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Anderson 1934 : Anderson, J.G. 1934., **Children of yellow earth**, London : Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Appuhn 1985³ : Appuhn, H. 1985³., **Einführung in die Ikonographie der mittelalterlichen Kunst in Deutschland**, Darmstadt.
- Aston 1905 : Aston, W.G. 1905., **Shinto- The way of gods**, London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- "Azize Margarita", **AB**- 15 (1989).
- Balys ve Blezais 1973 : Balys, J. ve Blezais, H. 1973., "Baltische Mythologie", **WdM** -2.
- Baudissin 1876 : Baudissin, W.W. Graf. 1876., **Studien zur semitischen Religionsgeschichte**, Leipzig: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Becker 1981 : Becker, U. 1981., **Lexikon der Astrologie**, Freiburg; Basel; Wien.
- Bhattacharji 1970 : Bhattacharji, S. 1970., **The Indian theogony**, Cambridge: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Boratav 1984² : Boratav, P.N. 1984²., **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul.
- Brendon ve Mitrophanow 1927 : Brendon, J. ve Mitrophanow, J. 1927., **The moon year: A record of Chinese customs and Festivals**, Shanghai: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Briffault 1927 : Briffault, R. 1927., **The Mothers: A study of the origins of sentiments and institutions**, vol. I-III, New York: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Burkolter-Trachsel 1981 : Burkolter-Trachsel, M. 1981., **Der Drache**, Bern; Stuttgart.
- Camman 1953 : Camman, S. 1953., "Types of symbols in Chinese art", **The American Antropologist**-5, vol.55: Burkolter-Trachsel 1981'den.

- Carnoy 1964² : Carnoy, A. 1964², **Mythology of all races -Iranian-**, New York: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Christensen 1941 : Christensen, A. 1941., "Essai sur la déonologie Iranienne", **Det kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Historik-filologiske Meddelelser-27,I**, Kopenhagen: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Clark 1959 : Clark, R.T.R. 1959., **Myth and symbol in Ancient Egypt**, London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Cooper 1986 : Cooper, J.C. 1986., "Drache", **Illustriertes Lexikon der traditionellen Symbole**, Leipzig.
- De Ferdinandy 1973 : De Ferdinandy, M. 1973., "Die Mythologie der Ungarn", **WdM -2.**
- De Groot 1892 : De Groot, J.J.M., 1892., **The religious system of China-**,Leyden: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- der Nercessian 1937 : der Nercessian, S. 1937., **L'illustration du roman de Baarlam et Josaphat** (önsöz C. Diehl) : Keller 1991⁷den.
- De Visser 1903 : De Visser, M.W. 1903., **Die nicht menschengeschalitigen Götter der Griechen**, Leiden: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- De Visser 1911 : De Visser, M.W. 1911., "The Snake in Japanese superstition", **Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen**,1,Abt. Ostasiatische Studien,14.Jg. Berlin:Burkolter-Trachsel 1981'den.
- De Visser 1914 : De Visser, M.W. 1914., "Fire and ignes fatni in China and Japan", **Mittellungen des Seminars Orientalische Sprachen**,Ostasiatische Studien, 17.Jg., Berlin: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- De Visser 1969² : De Visser, M.W. 1969², "The dragon in China and Japan", **Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, Afdeeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, Deel 13, no.2**, Amsterdam: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Dussaud 1935 : Dussaud, R. 1935., "Motifs et symboles du IVe millénaire dans la ceramique orientale", **Syria, Revue d'Art Oriental et d'Archéologie**, tome 16, Paris: Burkolter-Trachsel 1981'den.

- Eberhard 1935 : Eberhard, W. 1935., "Beiträge zur kosmologischen Spekulation Chinas in der Han-Zeit", **Bässler-Archiv-16**, Heft 1-2: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Eberhard 1937 : Eberhard, W. 1937., "Typen chinesischer Volksmärchen", **Folklore Fellows Communications-120**, Helsinki: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Eberhard 1941 : Eberhard, W. 1941., "Volksmärchen aus Südostchina", **Folklore Fellows Communications-128**, Helsinki: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Eberhard 1942 : Eberhard, W. 1942., **Lokalkulturen im Alten China**, Teil 2. Die Lokalkulturen des Südens und Ostens: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Egli 1982 : Egli, H. 1982., **Das Schlangensymbol**, Olten.
- Eichorn 1973 : Eichorn, W. 1973., **The Religionen Chinas**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- "Ejder", ML-6, 1992.
- Eliade 1976 : Eliade, M. 1976., **Histoire des croyances et des idées religieuses-I**, Paris: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Erginsoy 1978b : Erginsoy, Ü. 1978b., **İslam Maden Sanatının Gelişmesi**, İstanbul.
- Erhat 1972 : Erhat, A. 1972., "Andromeda", **Mitoloji Sözlüğü**. İstanbul.
: Erhat, A. 1972., "Argonautlar", **Mitoloji Sözlüğü**. İstanbul.
: Erhat, A. 1972., "Kadmos", **Mitoloji Sözlüğü**. İstanbul.
- Esin 1979 : Esin, E. 1979., **Türk Kosmolojisi**.
- Feix 1963 : Feix, J. 1963., (Hrg), **Herodot, Historien**, 1+2, München: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Florenz 1919 : Florenz, K. 1919., **Die historischen Quellen der Shinto-Religion**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Frankfort 1948 : Frankfort, H. 1948., **Ancient Egyptian religion**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Gierlichs 1993 : Gierlichs, J. 1993., **Drache, Phönix, Doppeladler / Fabelwesen in der islamischen Kunst- Bilderheft** Staatlichen Museen zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz Museum für Islamische Kunst, Heft 75/76, Berlin.
- Goff 1963 : Goff, B.L. 1963., **Symbols of prehistoric Mesopotamia**, New Haven; London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Gombrich 1986³ : Gombrich, E. H. 1986³., **Sanatın Öyküsü**, (Çev.B.Cömert) İstanbul.

- Goodenough 1953-65 : Goodenough, E.R. 1953-65., "Jewish symbols in the Greco-Roman period, vol.I-XII", **Bollingen Series-37**, New York: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Granet 1926 : Granet, M. 1926., "Danses et légendes de la Chine ancienne, tomes 1+2", **Travaux d l'année sociologique, Librairie Felix Alcan**, tome 13, 1+2, Paris: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Gressmann 1909 : Gressmann, H. 1909., **Altorientalische Texte und Bilder zum Alten Testament**, Bd.1:Texte,Bd.2: Bilder,Tübingen: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Grimal 1963³ : Grimal, P. 1963³., **Dictionnaire de la mythologie greque et romaine**, Paris: Burkolter- Trachsel 1981'den.
- Grohmann 1915 : Grohmann, A. 1915., "Göttersymbole und Symboltiere auf südarabischen Denkmälern", **Denkschriften der kaiserliche Akademie der Wissenschaften**, Phil.-Hist. Klasse, 58. Bd., Wien: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Halliday 1924 : Halliday, W.R. 1924., "Of snake-stones", **Folklore Studies Ancient and Modern**, London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Hançerlioğlu, O. 1975 : Hançerlioğlu, O. 1975., "Sarıkulbaş", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- Hartner 1963 : Hartner, W. 1968., "al-Djawzahar", **EI²**: Hartner 1968'den.
- Hartner 1968 : Hartner, W. 1968., **Oriens-Occidens**, Ausgewählte Schriften zur Wissenschafts- und Kulturgeschichte, Festschrift zum 60. Geburtstag (Ed. G.Kerstein, vd.), Hildesheim: G.Olms.
- Heidel 1951² : Heidel, A. 1951²., **The Babylonian genesis**, University of Chicago Press: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Heinz-Mohr 1984^B : Heinz-Mohr, G. 1984^B., "Schlange", **Lexikon der Symbole**, Köln.: Eugen Diedrichs Verlag.
- Helck 1965 : Helck, W. 1965., "Die Mythologie der alten Ägypter", **WdM-1**.
- Hoefner 1970 : Hoefner, M. 1970., "Die vorislamischen Religionen Arabiens", **Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und Madäer**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Hornung 1979 : Hornung, E. 1979., **Das Totenbuch der Aegypter**. Zürich ve München: Burkolter-Trachsel 1981'den.

- Hsien-Chi 1945 : Hsien-Chi, T. 1945., "A study of the nine dragon scroll", **Archives of the Chinese Society of America-II**, New York: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Ivanov ve Toporov 1970 : Ivanov, V. ve Toporov, V. 1970., "Le mythe indo-européen du dieu de l'arage pour-survient le serpent: reconstruction du schéma", **Echanges et Communications**, mélanges offert à C.Lévi-Strauss à L'occasion de son 60ème anniversaire, Bd.2: Studies in General Antropology, vol.5, 2, Paris: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- İncil, Çağdaş Yeni Çeviri, İstanbul-1989.**
- Jahn 1968 : Jahn, K. 1968., "Die ältesten schriftlich überlieferten türkischen Märchen", **Central Asiatic Journal-I**, vol.XII, The Hague; Wiesbaden.
- Jensen 1906 : Jensen, P. 1906., **Das Gilgamesch-Epos in der Weltliteratur**, 1.Bd. Strassburg: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Kautzsch 1900 : Kautzsch, E. 1900., **Die Apokryphen und die Pseudepigraphen des Alten Testaments**, 2 Bände, Tübingen: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Kazarow 1938 : Kazarow, G. 1938., "The Thracian rider and St. George", **Antiquity**, 12.
- Keith 1964² : Keith, A.B. 1964²., **Mythology of all races -Indian-**, New York: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Keller 1991⁷ : Keller, H.L. 1991⁷., "Baalam ve Josaphat", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.
- : Keller, H.L. 1991⁷., "Beatus", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.
- : Keller, H.L. 1991⁷., "Cyriakus", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.
- : Keller, H.L. 1991⁷., "Elutherius ", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.
- : Keller, H.L. 1991⁷., "Füssenli Magnus ", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.
- : Keller, H.L. 1991⁷., "Margareta ", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.
- : Keller, H.L. 1991⁷., "Martha", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.

- : Keller, H.L. 1991⁷., "Narzissus ", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.
- : Keller, H.L. 1991⁷., "Olaf", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.
- : Keller, H.L. 1991⁷., "Servatius ", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.
- : Keller, H.L. 1991⁷., "Silvester ", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.
- : Keller, H.L. 1991⁷., "Ereğilli (Heraclea) Thedor", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.
- Kramer 1963 : Kramer, S.N. 1963., **The Sumerians**, University of Chicago Press: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Kuester 1913 : Kuester, E. 1913., "Die Schlange in der griechischen Kunst", **Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten**, Bd.13, Heft 2, Giessen: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Kugler 1913 : Kugler, F.X. 1913., **Sternkunde und Sterndienst in Babel**, Münster in Westfalen, Bde. I - III, (1907-1913): Burkolter -Trachsel 1981'den.
- Kur'ân., [Kur'ân-ı Kerim Meali-Türkçe Çevirisi: Öztürk 1994].
- Lambertz ve Schroeder 1973 : Lambertz, M. ve Schroeder, K.-H. 1973., "Die Mythologie der Albaner", **WDM -2**.
- Langdon 1964² : Langdon, S.H. 1964² ., **Mythology of all races -Semitic-**, New York: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Lommel 1927 : Lommel, H. 1927., **Die Yäst's des Awesta**, Göttingen ve Leipzig: Burkolter -Trachsel 1981'den.
- Lommel 1930 : Lommel, H. 1930., **Die Religion Zaratustras**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Lurker 1974² : Lurker M. 1974²., **Symbol, Mythos und Legende in der Kunst**, Baden-Baden.
- Lurker 1989² : Lurker, M. 1989²., **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- Merkelbach 1959 : Merkelbach, R. 1959., "Drache", **Reallexikon für Antike und Christentum -IV**, (Hrsg. Th.Klauser), Stuttgart: Anton Hiersemann.
- Mizuno Yamanlar 1994 : Mizuno Yamanlar, M. 1994., **İslam Sanatlarında Taht Sahneleri, Taht Sahnelerini Oluşturan Öğeler Üzerine**

- İncelemeler**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Müller 1923 : Müller, W.M. 1923., **Mythology of all races -Egyptian-**, Boston: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Naumann 1964 : Naumann, N. 1964., "Yama no kami - die japanische Berggottheit", **Asian Folklore Studies**, Tokyo, Teil 1: vol.22; Teil 2: vol.23: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Naumann 1971 : Naumann, N. 1971., "Das Umwandeln des Himmelspfellers", **Asian Folklore Studies**, Monograph, no.5, Tokyo: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Neumann ve Voigt 1973 : Neumann, E ve Voigt, H. 1973., "Germanische Mythologie", **WdM-2**.
- Obayashi 1969 : Obayashi, T. 1969., "Ethnogeneses of the Japanese mythology", **France-Asie-196** :Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Oğuz 1980 : Oğuz, B. 1980., **Türk Halkının Kültür Kökenleri-2**, İstanbul.
- Olrik 1922 : Olrik, A. 1922., **Ragnarök**, die Sagen vom Weltuntergang, Berlin; Leipzig: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Öney 1978 : Öney, G. 1978., **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları**, Ankara: İş Bankası Yay.
- Öztürk 1994 : Öztürk, Y.N. 1994., **Kur'an-ı Kerim Meall-Türkçe Çevirisi**, İstanbul: Hürriyet Yay.
- Peterich 1955⁵ : Peterich, E. 1955⁵., **Götter und Helden der Germanen**, Olfen; Freiburg i.B.: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Przyluski 1933 : Przyluski, J. 1933., "Etudes indiennes et chinoises, 1 Les unipédes", **Mélange chinois et bouddhiques**, no.2, Bruxelles: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Röhrich 1981 : Röhrich, L. 1981., "Drache", **Enzyklopädie des Märchens-3**, Berlin;New York.
- Sachs ve Badstübner ve Neumann 1975 : Sachs, H. ve Badstübner, E. ve Neumann, H. 1975., **Chriatische Ikonographie in Stichworten**, München.
- Schiller 1971 : Schiller, G. 1971., **Iconography of Christian Art**, London.
- Schirmann 1971 : Schirmann, J. 1971., "The battle between Behemoth and Leviathan according to an ancient Hebrew piyyut", **Proceeding of the Israel Academy of Sciences and**

- Humanities**, vol.4, Jerusalem (1969-70): Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Schlegel 1875 : Schlegel, G. 1875., **Uranographie chinoise**, 1.Teil: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Schöpf 1988 : Schöpf, H. 1988., **Fabeltiere**, Wiesbaden.
- Seippel 1939 : Seippel, G. 1939., **The Typhonmythos**, Diss. Greifswald: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Seki 1966 : Seki, K. 1966., "Types of Japanese folktales", **Asian Folklore Studies** -25, Tokyo: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Siecke 1907 : Siecke, E. 1907., "Drachenkämpfe", **Mythologische Bibliothek**, Bd.1, Heft.1, Leipzig: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Skeat 1912 : Skeat, W.W. 1912., "'Snakestones" and stone thunderbolts as subjects for systematic investigation", **Folklore**-23, London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Smith 1977 : Smith, M. 1977., (Ed.) **The dragon**, London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Spitzing 1989 : Spitzing, G. 1989., "Georg, der siegreiche Reiterheilige", **Lexikon byzantinisch-christlicher Symbole**, München.
: Spitzing, G. 1989., "Demetrios, der Reiterheilige", **Lexikon byzantinisch-christlicher Symbole**, München.
- Stchoukine 1971 : Stchoukine, I. 1971., **La Peinture Turque d'Après les Manuscrits Illustrés-II**, de Murad IV a Mustafa III (1623-1773), Institut Français D'Archéologie de Beyrouth, Bibliothèque Archéologique et Historique - T. XCIII, Paris: Librairie Orientaliste P.Genthner.
- Tallqvist 1938 : Tallqvist, K. 1938., "Akkadische Götterepitheta", **Studia Orientalia**-7, Helsinki: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Tanındı 1984 : Tanındı, Z. 1984., **Siyer-i Nebi**, İslâm Tasvir Sanatında Hz.Muhammed'in Hayatı, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay.
- Tucci 1970 : Tucci, G. 1970., "Die Religionen Tibets", **Die Religionen Tibets und der Mongolei**, (G.Tucci- W.Heissig): Burkolter-Trachsel 1981'den.
- van Buren 1935-36 : van Buren, E.D. 1935-36., "Entwined serpents", **Archiv für Orientforschung**-10, Berlin: Burkolter-Trachsel 1981'den.

- van Buren 1945 : van Buren, E.D. 1945., "Symbols of the Gods in Mesopotamian art", **Analecta Orientalia-22**, Rom: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- van Buren 1946 : van Buren, E.D. 1946., "The dragon in Ancient Mesopotamia", **Orientalia**, vol.15, N.S., Rom:Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Vogel 1924 : Vogel, J.P. 1924., "Serpent-worship in ancient and modern India", **Acta Orientalia-2**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Vogel 1926 : Vogel, J.P. 1924., **Indian serpent lore**, London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- von Schaubert 1958¹⁷ : von Schaubert, E. 1958¹⁷., **Heyne-Schückings Beowulf**, Paderborn: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Vos 1977 : Vos, F. 1977., **Die Religionen Koreas**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Widengren 1965 : Widengren, G. 1965., **Die Religionen Irans**, Stuttgart: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Wild 1962 : Wild, F. 1962., "Drachen im Beowulf und andere Drachen", **Oesterreichische Akademie der Wissenschaften**, Phil. -Hist. Klasse, Sitzungsberichte, Bd. 238, 5. Abh., Wien
- Williams 1932 : Williams, C.A.S. 1932., **Outlines of Chinese symbolism and art motives**, Shangai: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- Zimmer 1977 : Zimmer, H. 1977., **Abenteuer und Fahrten der Seele**, Düsseldorf ve Köln : Burkolter-Trachsel 1981'den.

Resimler

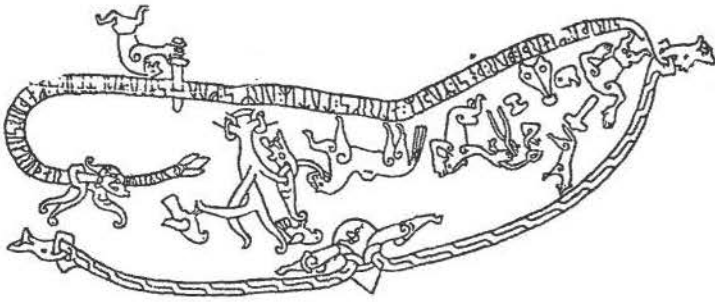
Resim 3.1. Deniz Canavarı-Ejderha

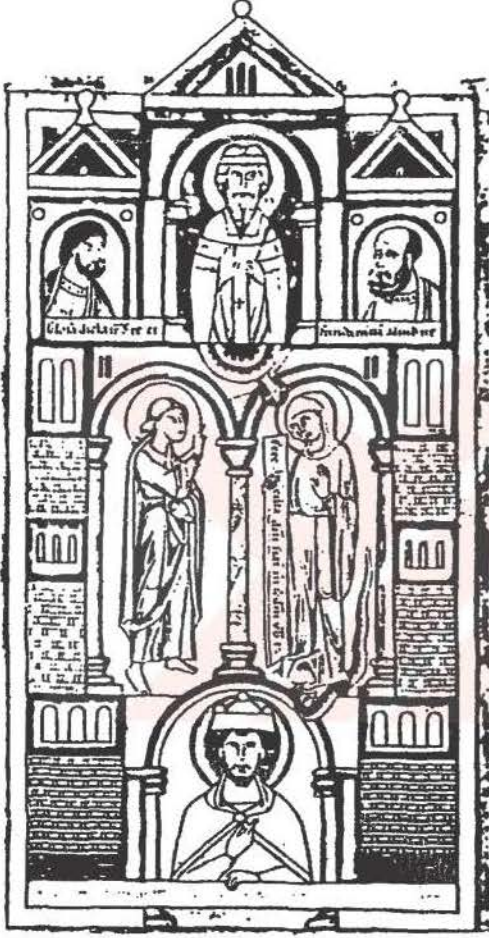
Resim 3.2. Levithan (1595)

Resim 3.3. Laokoon (1610 civarı, El Greco, Washington, National Gallery)

Resim 3.4. Sigurd Efsanesi

Resim 3.5. Hz. Meryem'e Müjde

Resim 3.6. Hz. İsa

3.7. Baş Melek Mikail'in Ejdere Karşı Savaşını

Resim 3.8. Aziz Goerge

Resim 3.9 Aziz Demetrios

Resim 3.10 Azize Margarita

Resim 3.11. Hamile Kadın

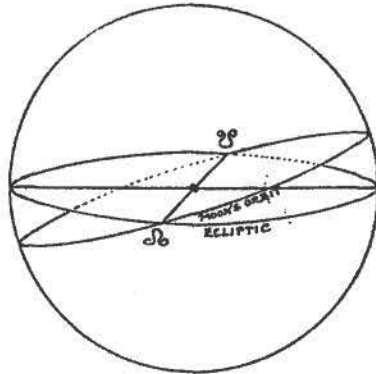
Resim 3.12. Viking Gemi Başı

Resim 3.13 I.Konstantin'in Sikkesi

Resim 3.14. Çin Zodyağı

Resim 3.15. Cevzehir Şeması-1

Resim 3.16. Cevzehir Şeması-2

Resim 3.17. Thor Midgard Yılanı'nı Avlıyor

Resim 3.18. Eski Moskova Şehir Arması

Resim 3.19. Eski Klagenfurt Şehir Arması

4. OSMANLI EJDERLERİNİN SUNULUŞ ŞEKİLLERİ

Bu başlık altında, katalog bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacak tanıtılan 56 adet katalog maddesine göre hazırlanmıştır. Her örneğin yapıldığı tarih, malzeme, teknik, ölçüleri ile bulunduğu yer belirtilmiştir. Ele alınan 56 örneğin, 22 adedi minyatür, 16 adedi kuyumculuk işi, 6 adedi seramik, 4 adedi maden, 3 adedi ahşap üzerine boyama örneği, 3 adedi halı, 1 adedi deri işi (Karagöz figürü), ve 1 adedi de sancaktır.

Ejderha bu örneklerden kiminde gerçekçi, kiminde ise soyutlanmış olarak karşımıza çıkar. Minyatürlerde genellikle sola doğru ilerler biçimde betimlenir. Ama sağa doğru ilerleyen örnekler de vardır. Çeşitli şekillerde betimlenen ejderler bu bölümde üç alt başlık altında farklı yönleriyle irdelenecektir.

Sonuçta "Osmanlı ejderi" imgesini ve onun nasıl betimlendiği bulmayı hedefliyoruz.

4.1. OSMANLI EJDERLERİNİN BİÇİMLENMESİ

Ejderlerin Başı:

Baş biçimlenmesinde en karakteristik öğeler, badem biçimi çekik gözler, olabildiğince iki yana açılan tehdit edici ağız, çene sakalı ve sivri kulaklardır [Tablo 3].

Sivri ucu boyun tarafında olan bir üçgen şeklinde biçimlenen başı minyatürlerde en ince detayına kadar işlenmiştir. Başın üzeri balıklarinkine benzer pullar ya da bu gibi pulları anımsatan beneklerle kaplıdır.

Kökenbilimsel (Etimolojik) olarak da açıklandığı gibi ejderhaların ayırt edici en önemli özelliği korkudan donduran, hatta bir bakışıyla bir kuşu bile öldürebilen gözleridir. Çekik gözleri ve yuvarlak göz bebekleri ilk bakışta dikkate çeker. Kimi maden örneklerinde gözlerin kırmızı renkli kıymetli taşlarla (yakut) özenle belirtilmiş olması ilginç bir detaydır.

İki yana açılan ağızda sivri dişler ile kıvrımlı bir dil, karşısında bulunanı tehdit edecek şekilde; kimi maden örneklerinde ise ağızda inci ve/veya kıymetli taş tutarken de betimlenir [Kat.44, 50].

Halıda ejderhanın ağızdan çıkıyormuş gibi görünen çizgiler, ağızdan saçılan ateş olarak nitelendirilmektedir [Kat.2].

Alt çeneden sarkan bir tüy ya da yaprak biçiminde gösterilen çene sakalına rastlanılır. Bunun yanında minyatürlere de alt çenesinden kulağına doğru kıvrılarak, birbirine dolanarak, dayanarak ilerleyen sakal benzeri kıvrımlar görülür.

Başı bir tepelikle taçlanır. Bu tepelik bazen kıvrımlı, rüzgarda uçuşan bir-iki tüy şeklinde; bazen de rumi yaprak biçiminde görülür.

Maden örneklerinde özellikle de kulplarda, ikinci, hatta üçüncü bir baş da görülür. Bu ikinci baş birinciden daha küçük, ama onun tüm görsele özelliklerine sahip olarak betimlenir. Böylece "iki başlı yılan/ejderha" tanımına uygun bir örnek ortaya çıkar.

Gövdesi:

Ejderhalar minyatürlerde uzun, kıvrımlı ve yılanı bir gövdeye sahiptir. Üzeri pullarla kaplıdır. Zaman zaman minyatürlerde pulları anımsatmak üzere çeşitli büyüklüklerde beneklere yer verildiği olmuştur. Benekler ya da pullar sırt kısmında daha yoğun bir doku oluşturur. Karına doğru giderek açıldığı da görülür. Ejderha çeşitli renklerde de olabilir: Kırmızı [Kat.24], sarı [Kat.32], kahverengi üzerine kırmızı benekli [Kat.9], vb.

Boynu genellikle kıvrımlı olarak gösterilir ve gövdeyle doğrudan bağlantılıdır [Kat.15]. Gövde üzerinde görülen tüm özellikler burası için de geçerlidir.

Sirtında özenle belirtilen kalın bir çizgi yer alır. Böylece ejderhaya adeta koruyucu bir zırh kazandırılır. Bunun aksine karnının yumuşak olduğu hemen ilk bakışta dikkatimizi çeker. Bazen ince bir çizgi ile bazen de aşağıya doğru sarkan, bol kıvrımlı bir deri tabakası görünümüyle belirtilir ve boynundan kuyruğuna kadar devam eder [Kat.15].

Maden örneklerinde ise, kulp veya emzik olarak bir işlevi olabildiğinden buna göre biçimlenir. Minyatür örneklerinde görülen vücut biçimlenmesinin bir yansıması olarak genelde "S" biçimindedirler. Üzerlerinde çeşitli kazıma süslemelerle pullar vb. özellikler gösterilmeye çalışılır. Kanuni'nin kılıcı [Kat.39] üzerinde yer alan ejderhalar zeminde yer alan bitkisel bezemenin öğelerini de üzerlerinde taşırlar.

Minyatürlerde farklı renklerle renklendirilmiştir; minyatürün genel renk tutumu içinde değerlendirilmelidir.

Kuyruk adeta gövdenin incelerek sona ermesi gibidir. Bazen kıvrılarak küçük bir kıvrımla, rumi/bitkisel bir bezemeyle ya da ikinci bir başla da son bulunduğu olur.

Bacakları: [Tablo 4]

Bacak adalelerini kuşatan alevli bir hale dikkati çeker.

Gövde üzerinde olduğu gibi burada da pullar ya da benekler bulunur. Çin betimlemelerinin aksine Osmanlı sanatçısı için pençelerindeki tırnak sayısı pek önem taşıyor olsa gerek. Çünkü ön ayağın birinde farklı, diğerinde farklı, arka ayaklarda ise ön ayaklardan tümüyle farklıdır. Minyatürlerde bazen sol, bazen de sağ ön ayağını ileri doğru uzatır ve böylece bu iki ön ayakla izleyiciye kazandırılan yürüme/hareket ediyormuş izlenimi, arka ayakların öndekilere katılmasıyla iyice güçlendirilir.

4.2. EJDERHANIN ELE ALINIŞI

4.2.1. Tek Başına

Özellikle tek renkli, desen niteliğindeki minyatür çalışmalarında karşımıza çıkar. Ya bitkisel bir zemin üzerinde yer alır, ya da bir ağaca, hatta bir ağacın dalına tırmanırken gösterilir. Ejderhaların yer aldığı bitkisel zemin, iri dallarla, hançer biçimli yapraklardan oluşan; birbiri ardına eklenerek bir tomar oluşturan ya da geniş daireler çizen dallarla biçimlenen bir karakterdedir. [Kat.15,16,19,22,26] Deri üzerine boyanarak ve eş biçimli parçalardan oluşturulan ejder, karagöz biçimleri içinde en ilgi çekenlerden biridir [Kat.56].

Üzerinde tek başına duran ejderle süslenen bir seramik tabak bulunmaktadır [Kat.8]. Buradaki betimlemede bitkisel bezemenin ejderhanın ağzından çıkıyor olması dikkatimizi çekmektedir. Minyatürlerde gördüğümüz ejder ve bitkisel bezemenin birlikte verilmesini, burada başka bir tarzda verilmesi olarak buluyoruz.

4.2.2. Karşılıklı Duran Ejderhalar

Selçuklu sanatında görmeye alıştığımız, aralarında bir küre ya da insan vb. bulunan ejder çifti betimlemelerinden farklı olarak ejderlerin birbirlerinden farklı yerleştirildiklerini görüyoruz.

Ejderli kılıçlar [Kat.35,52], hançer [Kat.54], ayna [Kat.50] ve altın matara [Kat.44] buna iyi bir örnek oluşturmaktadır. Kılıçlar ve hançerde bir at nalı gibi karşılıklı getirilen ejderha başları, at nalı inancında olduğu gibi kılıcı kullanana güç veriyor olsa gerek. Ayrıca bir alemde [Kat.38] gördüğümüz karşılıklı duran ejderha başları ise farklı yönlere bakmaktadır. Aslında aynı gövdeyi paylaşan ejder başlarından başka, daha küçük başlara da yer verilmiştir.

4.2.3. Savaşım Sahnelerinde

4.2.3.1. Hayvanlarla

En ilginç örneklerden birisi Kat.16 'da yer alandır. Burada bir ejderha ile ateş kuşu ve ejderha ile aslanın savaşımı anlatılır. Ejderha ile karşı karşıya duran ateş kuşu ile bu tarz duruş pek çok başka eserde de farklı tarzlarda ele alınmıştır. Burada bitkisel bezemeyi oluşturan yapraklardan biri aslan başıyla son bulur ve ejderhayı ensesinden ısırırken gösterilir.

Ejderha-ateş kuşu gruplaması bir halıda [Kat.1] ve ahşap taht süslemesinde [Kat.10] da karşımıza çıkar. Ejderha bir örnekte [Kat.49] tavşana atak yaparken gösterilir. Tavşan herhalde zayıf bir düşmanı simgeliyor olsa gerek.

4.2.3.2. İnsanlarla

Ejderhanın insanlarla savaşımını gösteren betimlemelerde öne çıkan bir binicinin atının ayakları altındaki ejderi öldürmesi biçimindedir. Bu tarz Aziz Georg betimlemelerini anımsattığından "Aziz Georg" grubu diye de adlandırılabilir. Bu tarz betimlemelere minyatürde [Kat.21] ve ahşap üzerine boyama resimde de rastlarız [Kat.11].

Bu grubun dışında bazı minyatürlerde ilginç öykülerin resimlenmesinde ejderha-insan birlikteliğine rastlanır. Ancak Hz.Muhammed'in önünde evcilleşen [Kat.30] ya da onun sözünü dinleyen, Kelile ve Dimne [Kat.33] ya da Falname [Kat.32] minyatürleri arasında yer alan "Esrük deveden kaçan adam öyküsü"nde olduğu gibi.

4.2.4. Diğer Hayvanların Parçası Olarak

Burada özellikle belirtilmesi gerekli olan figür, hiç kuşkusuz yay burcunun simgesi de olan; geriye dönerek kendi kuyruğunu vurmaya çalışan atlı figürüdür. Atın kuyruğu ejderha başı biçiminde biçimlenir. Kazvini'nin benzer konulu astrolojik minyatürleri incelendiğinde (Resim 4.1), kuyruğun ucunda yer alan ejderin ayrı bir yaratık olarak ele alındığı görülür [Blochet 1929, Pl.LXVIII]. Kataloğumuzda yer alan örneklerden [Kat.17] biri minyatür, diğeri ahşap üzerine boyamadır [Kat.12]. Ahşap üzerine boyama olan örnekte binici at yerine bir kuşa binmekte ve kuşun kuyruğu da bir ejderha başıyla sonlanmaktadır. Bu gruba giren bir diğer örnek ise "himera" ile ilgili olandır. Minyatürde betimlenen yaratığın ise [Kat.14] himera ile bir ilgisi yoktur.

4.2.5. Mimarının ya da El Sanatı Ürünlerinin Bir Parçası Olarak

Mimari bir bütün içinde, o bütünün bir parçası olarak örneğin süslemesi ya da bir ögesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gruba örnek olarak bir çeşmenin su olukları [Kat.36] ile tombak uygulanmış bir fiskiye [Kat.47] gösterilebilir. Burada ejderli öge olmaksızın, o eserde bütünlüğünün sağlanamayacağının özellikle belirtilmesi gereklidir. Su ile ilgili yapılarda (çeşme, havuz vb). ejderhanın su ile olan bağlantısı (sembolik vb.) nedeniyle vazgeçilmez bir öge olarak yer alması kastedilmektedir.

Gene su ya da sıvı (şerbet, baharlı sular) ögesinin esas alındığı ibrik, güğüm, vb. kapların varlığını da biliyoruz. Bunlar kuyumculuk işleri içinde özel bir grubu oluştururlar. Minyatürlerde de betimlenen bir matara [Kat.44] bu gruba gösterilecek en uygun örnektir. Hem değişik tekniklerin uygulanmış olması, hem de kıymetli taşlarla kakma, mıhlama gibi teknik uygulamalar işleyende hayret uyandırmaktadır. Bu grupta yer alanlardan biri de, bir çekmecenin [Kat.40] ayaklarını oluşturan ejderha başlarıdır.

4.2.6. Diğer

Bu başlık altında daha önce belirtilen grupların hiçbirisine girmeyen örnekler söz konusudur. Bunlar arasında bir sancak [Kat.55] ve bir alan özellikle belirtilmelidir. Askerî birer öge olmaları onların üzerlerinde yer alan ejderleri anlamlandırmamızı yönlendirmektedir. Bir yandan Osmanlı ordusunun bir sancağında ve bunun yanında, bir sancak direğinin tepeliğinde yer alan ejderler. Osmanlı ejderlerinin bu askerî ögelerde yer alması simgesel anlamlarının yanında başka sembolik anlamlar da taşıyor muydu?

4.3. OSMANLI EJDERLERİNİN SEMBOLİK DEĞERLENDİRİLMESİ

4.3.1. Ejderha ve Toplumsal Güç

Burada Osmanlı sultanlarının kendilerinde ifadesini bulan toplumsal güçle, kullandıkları ejderli nesnelere arasındaki bağ irdelenmeye çalışılacaktır.

Osmanlı el sanatı verilerinden seçerek oluşturduğumuz katalog bölümümüzde yer alan örneklerin bize ancak yalnızca toplumsal güce sahip olanlar için üretilmiş olduğunu göstermektedir. Madeni kaplarda uygulanan farklı teknikler, kıymetli taşlar, altın ve gümüş gibi maddelerin kullanılması da bunu ispatlamaktadır. Sadece kaplarda değil minyatürlerde de ejderlere rastlarız. Bu minyatürlü yazmalar yoğun bir emek paylaşımıyla ortaya çıkan eserlerdir ve ancak onu belli bir kesimin okuma/bakma/dokunma olanağı vardır.

Minyatürler aynı zamanda bir belge niteliği taşırlar ve zamanının izlenimlerini aynı bir fotoğraf gibi günümüze iletirler. Bu tarz minyatür okulu Osmanlılarda önem kazanmıştır.

Katologumuzda yer alan [Kat.44] altın matara ile ilgili makalesinde Çağman, bu mataraya benzer mataraların bazı minyatürlerde yer aldığını yazmaktadır [1987].

Daha önceki bölümde ejderhaların, mimari öğelerin ve el sanatlarının bir parçası olmasından söz edilmişti. Orada "su" ile bu öğeler arasındaki bağıntı dile getirilirken de benzeri mataralar/su kaplarından da söz edilmişti.

Özellikle Osmanlı sultanlarının tahta çıkışlarını gösteren minyatürlerde ejderli su kaplarına benzer mataraların da yer alması toplumsal gücü ele alanlarla (tahta geçenlerle) ejderhanın bağlantısı sorusunu gündeme getirmektedir. Tahtın arkasında ya da yanında yer alan görevlilerin elinde matara bulunmaktadır. Ayrıca Sultanın kılıcının burada betimlenmesi bu soruyu sormamıza neden olmaktadır [Çağman, 1987, 92, Resim 8 alt yazı]. Mataralarda muhtemelen zenzem suyunun bulunduğunu ya da ab-ı hayat'ı anımsatacak bir sıvının yer aldığını ileri sürebiliriz. Bu tür minyatürlere örnek olarak "Şehensahname" (İ.Ü.Kütüphanesi 1581) ve "Şehname-i Selim Han (TSM Kütüphanesi; 1581) gösterilebilir [Çağman, 1987, 91; Çağman 1973, 411-442]. Benzeri kaplara sultanları avlanırken gösteren av sahnelerinde de rastlarız: "Hünername"nin 1.cildinde, (1584) Yıldırım Bayezid'in Yenişehir'de avlanması ve 2.cildinde de Kanuni Sultan Süleyman'ı Filibe Saray'ında avlanırken betimleyen minyatürler [Çağman 1987, 92-93].

Bir kılıcın üzerinde ejder ve anka kuşu motiflerine rastlarız [Kat.39]. Anka kuşları burada ejderhalarla savaşım vermektedir. Aynı kılıcın kabzasını kınına bağlayan yerde karşılıklı durmaktadır. Bir diğer ilgi çekici örnek ise Topkapı Sarayı Arz Odası'nda bulunan Sultan IV.Mehmed'e ait tahtın tavan süslemeleri arasında bir madalyon içinde ejder ve anka kuşunun savaşımının betimlenmesidir [Kat.10].

Yukarıda belirtilen örnekler ile taht ile ejderha arasında bir bağ olduğunu göstermeye çalıştık. Bu "bağ"ın, Çin (ön) örneğine benzeyip benzemediği, ya da oradan ne kadar etkilendiğini belirtmek için zamanın erken olduğuna inanıyorum.

1664 tarihinde, Hatice Turhan Sultan tarafından, Yeni Cami'nin açılış töreninde, oğlu IV.Mehmed'e hediye ettiği ejderli hançer örneklerimiz arasında yer alır [Kat.51] ve bu bölüm için başka bir boyutu göstermektedir.

4.3.2. Ejderha, Yıldızlar, Gökyüzü ve Burçlar

Ejderhanın yıldız olarak betimlendiği bir örnek kataloğumuzda yer almaktadır [Kat.34]. Uzun yüzyıllar boyunca kuzeyi gösteren bir yıldız olarak kabul görmüştür.

Takvimlerle ilgili olarak 12 hayvanlı Çin takviminin bir ayı ejderhaya ayrılmıştır (Resim 3.14). Ayrıca yay burcunun simgesi de ejderha ile biten kendi kuyruğunu vurmaya çalışan geriye dönmüş ve elinde ok ve yay tutan bir erkektir. Burada belirtilmesi gerekli olan husus, elinde ok ve yay tutan bu figürün kimi zaman bir at üzerinde [Kat.17], kimi zaman da bir kuşun üzerinde [Kat.12] yer almasıdır. Kazvini'nin bir minyatüründe doğrudan savaşçının vücudu bir ejderha başıyla sonlanan kuyruğa sahiptir. (Resim 4.3).

Yıldız fallarına bakma ve olayların önceden bilinmesi Osmanlılar için de önem taşıyor olmalıdır. Bu tür fallar için hazırlanan kitaplar ve bunları süsleyen/yazılanları açıklayan ilgi çekici, fantazi dolu minyatürler de bulunmaktadır.

4.3.3. Ejderha ve Renkler

Üçüncü bölümde ejderhanın renklerinin yönleri belirttiğinden söz edilmişti. Mavi renkli (azur) ejderhanın sembolik ve simgesel anlamlarıyla Türkler arasında kullanıldığı bilinmektedir.

Osmanlı sanatçıları nasıl bir renk kaygısı vardı şeklindeki bir soruya doğrudan cevap vermek zordur. Ancak [Kat.34]'de yer alan ve kuzey gökyüzü burçlarını gösteren minyatürde

kuzeyi gösteren ejderha yeşil renkle belirtilmiştir. Diğer minyatürlerde ise daha çok buldukları çevreye ortama (minyatür, duvar resmi, tabak, vd) uyumlu renklerle renklendirildiğini görüyoruz. Kanuni'nin kılıcında [Kat.39] ise kötü ve olumsuz güçleri nitelercesine koyu renkle vurgulandığı söylenebilir.

Pek çok örnekte ejderhanın gözlerinin yakutla yani kırmızı renkle belirtiyor olması da renk tutumu hakkında bir ip ucu vermektedir.

4.3.4. Ejderha, Metal ve Hazine

Ejderli süslemeler bulduran metal kapların altın ve gümüş gibi asil metallere yapıldığını; kıymetli taşlarla (yakut, zümrüt, firuze) süslediğini ve gene üzerlerine çeşit madeni parçaların kakıldığını kataloğumuzda yer alan örnekler de göstermektedir [Kat.39-54].

Ejderhalar Türk masal ve efsanelerinde genellikle hazine ve defineleri bekler [TDEA 1979, 13]. Buna, Falname minyatürleri arasında yer alan ejderhanın bir hazineyi korurken gösteren betimleme örnek olarak gösterilebilir.

Edebiyatta ejderha, sevgilinin saçları yerine de kullanılır [Pala 1990²,151]. Çünkü sevgilinin kıvrım kıvrım saçları bir ejderhayı andırır. Saç, uçlarının bolluğu ile bin başlı bir ejderhaya benzer [Pala 1990²,151]. Aynı konuda TDEA'da ejderle ilgili şu bilgi ilginizi çekiyor: "Divan edebiyatında da sevgilinin saç, şekil itibarıyla hazineye benzetilen yüzü bekleyen bir ejderhadır.

Dile her mûyu bir ejder görünür ol zülfün
Nice bin ejderi bir yerde tahayyül ne belâ
Nefî" [1979, 13].

Nefî'nin şiiri üzerine şöyle bir yorumda bulunabiliriz: Kıymetli taşlar kakılan, çeşitli teknikler uygulanan kaplar belki de ulaşılamayan bir kadın sevgiliyi (ve hatta onun yüzünü) kabın kenarına dayanan döküm vb. tekniklerle yapılan üç boyutlu ejderha da sevgilisine ulaşmayı bekleyen aşık bir erkek sevgiliyi betimliyor. Bu ejderhanın eril gücüyle ilgili yorumlarla da uyuşmaktadır.

Ayrıca tılsımlı hazineleri de ejderhaların beklediğine inanılır.

4.3.5. Ejderha, Bu ve Öteki Dünya

Boratav'ın derlemeleri arasında Anadolu'dan (Sinop ve Soma'dan) toplanmış ayla ilgili ilginç iki aktarıma rastlıyoruz:

"Sinop'ta ayla ilgili bir inanç: Büyük bir yılan (ejderha) Ayı kovalar, ona dişlerini batırır, vücuduna sarırmış ve böylece onu tüm örter, boğup öldürmeye çalışmış; Soma'dan derlenen bu konudaki inanç ise şöyledir: Devlerle Ejderler Güneş-Kızı, memelerinin sütünü emmek için bulmaya giderlerken Ay-Oğlan onların yolunu keser ve onlarla savaşmış. Bu savaşta devlerle ejderler Ayı dünya dakilerin gözlerinden gizlerlermiş. Soma'da ayı devlerden, ejderlerden koruyan meleklerin kanatları onu bizim gözlerimize gizlermiş" [1984²,23].

Bu inançların kaynakları sorunsal önümüzde duruyor. Ancak Anadolu'daki çeşitli uygarlıkların izlerini taşıdığını ve bir inanç bütünü olarak günümüze kadar aktarıldığını belirtebiliriz.

Özellikle Hz.Yunus'un canavar bir balık tarafından yutulması öyküsünde gördüğümüz gibi [Kat.23], bu dünya dan ayrılarak öteki dünyaya geçiş söz konusudur. Süresi tamamlandığında da tekrar yeryüzüne dönmek söz konusudur. Burada doğanın ilkbaharda canlanıp kışın uykuya yatması fikrini de görüyoruz.

Hız.Musa'nın mucizelerinden biri olan asasını ejderhaya dönüştürmesi [Kat.24,25], bu asanın cennetteki bilgi ağacının bir dalı olduğuna (dolayısıyla öteki dünyaya ait) inanılır.

Bir diğer minyatürde [Kat.3] ejderha bir mağara önünde Hz.Muhammed ve diğer dört peygamber diğerleriyle birlikte gösterilmiştir. Mağaralar yer altına diğer bir deyişle öteki dünyaya gidişin kapısı gibidirler.

Diğer bir minyatürde [Kat.32,33] kuyunun dibinde yer alan ejderha betimlenir. Kuyular da tıpkı mağaralar gibi öteki dünyaya açılan kapılardır. Buradaki minyatürde ejderhanın ağzına düşmek allegorik olarak cehenneme düşmek ile eş anlamlıdır.

Boratav'ın derlemelerinde öteki dünya ile ilgili ilginç bir alıntıya rastlıyoruz:

"Bir düşünceye göre: Cehennem canlı bir varlık, yedi başlı bir ejderhadır; kafirler ve suçlu kullar onun ağzına atılacaklardır" [1984², 23].

4.3.6. Ejderha ve Nazar Değmesi İnancı

Ejderhanın gözlerinin ne kadar etkileyici olduğunu bilmekteyiz. Bunun yanında form olarak da ilgimizi çekiyor.

Kanuni'nin kılıcında [Kat.39] yer alan anka kuşu ile savaşım veren ejderler, hayvan maskları ve kıymetli bir taş olan firuzenin yerleştirilmesi, izleyiciye bunun bir tesadüf olamayacağı izlenimini bırakmaktadır. Osman'ın kılıcındaki At nalı biçimindeki balçağın iki yanındaki ejderler ve firuze taşlarınazara karşı koruyucu etkilerinin artması için kullanılıyor olmalıdır.

4.3.7. Ejderha ve Su

Padişahların kullanımı için üretilen; paha biçilmez taşlarla bezenen ve pek çok tekniğin yanı sıra ustalığın yan yana sunulduğu göz kamaştırıcı pek çok kabın, suyu ya da içine bal ya da baharlı otlar karıştırılan çeşitli suları saklamak için yapıldığı biliniyor. Elbetteki bu kapların bir takım sembolik anlamları içerdiğinden söz edebiliriz. Çeşitli varsayımlar arasında hayat suyuyla ilgili olanlar ön plana çıkabilir. Türk mitolojisinde hayat suyunun önemini Ögel ayrıntılarıyla belirtir [1971, 106-107]. Burada bir yakut destanından söz edilir. Destanda sudan içenlerin ölümsüzlüğe kavuştuğundan ve kaynağın yanibaşında da bir altın tasta söz edilir [Ögel 1971, 107 dipnot 45]. Karamağralı, "İslam dininde Kabe'de bulunan zemzem kuyusundaki su da aynı mahiyettedir" demektedir [1993, 260 dipnot 2].

Böylece, kataloğumuzda da yer alan böylesi kaplardan içenlerin bir tür ölümsüzlüğe ulaştıkları inancı varsayımını ileri sürebiliriz. Karamağralı "kozmetik hayat suyundan içen ölümsüzlüğe ebedi hayata kavuşmaktadır" demektedir. [1993, 260, dipnot 2].

Bazı 15. ve 16.yy. minyatürlerinde, örneğin; İskender'in ve askerlerin ab-ı hayatı bulan Hızır'ı aramaları [Hamse-i Nizami (TSM, 1445-46)] ve Kanuni Sultan Süleyman'ın cenazesini gösteren [Nuzhet el-esrar el-ahbar der sefer-i Sigetvar (TSM, 1568-69)] örnekte ejderhalı bir mataranın bulunması, bu görüşü doğrulamak içindir [Çağman 1987, 89-90]. Ejderhanın sadece su ile ilgili kaplarda değil çeşme, fıskiye gibi su ile ilgili elemanların doğrudan içinden geçerek akıyor olması da bu görüşü doğrular nitelikte görülüyor.

Daha önceki bölümlerde ejderha ve su arasındaki bağlantı irdelenmişti ve dolayısıyla orada belirtilen görüşler ışığında ve suyun da insan yaşamındaki önemi bilindiğinden, "su ile ejderha" bağlantısını Osmanlı sanatındaki ilginç bir buluşma olarak nitelendirebiliriz.

4.3.8. Ejderha ile Savaşım

4.3.8.1. Hayvanlarla

Ejderhanın hayvanlarla savaşını gösteren betimlemeler arasında en önemlisi ejderhanın ateş kuşu ile yaptığıdır. Kataloğumuzda yer alan eserlerde de görüleceği gibi farklı malzemelere uygulanan çeşitli örnekleri görmek olasıdır. Bu iki hayvandan oluşan grup bir Çin motifidir. ve Enderlerin'e göre: 13.yy.ın bir yeniliğidir. İlk kez Çin'de, İ.ö.480-221 yılları arasında ortaya çıkar.

"Çin sanatında ejderha ve ateş kuşu İmparator çiftinin, gökyüzünün ve yeryüzünün sembolüdür. Orta ve yakın doğuya hâkim olan Moğolların aracılığıyla Orta Doğuya erişmiştir". [1991].

Bu iki zıt karakteri bir arada gösteren gruba, bu biçimiyle olmasa da sanatta pek çok kez rastlanır. Yılan avlayarak havaya kaldıran kartal ya da benzeri yırtıcı bir kuş bu motifin çıkış noktasını oluşturmuş olmalıdır. Ancak Osmanlı sanatında, Çin'den alınan bir motif olarak, farklı bir kültürel çevreden değişik yollarla aktarılan öge olarak karşımıza çıkıyor.

Ejderle savaşan hayvanlar arasında aslanla olan bir örnek ilgimizi çekiyor [Kat.16]. Ejderi boynundan ısırın aslana bir başka yerde rastlamıyoruz.

Ejder çeşitli hayvanlara atak yaparken de betimlenmiştir. Gümüş bir kupa üzerindeki tavşana saldırın ejderha betimlemesi belirtilmesi gerekli en önemli örneklerden biridir [Kat.49].

Ejderha ve benzeri yaratıklar yalnızca atak yaparken değil, barışçıl şekilde de betimlenirler. Kat 7'de yer alan kasedeki iki şahmeran buna iyi bir örnek oluşturmaktadır.

4.3.8.2. İnsanlarla

Betimlemelerde hemen öne çıkan bir grup hiç kuşkusuz "Aziz George" grubu olarak nitelendirilebilecek ejder-binici savaşımını gösterenlerdir: İster, Hristiyan geleneğinden alınarak, başta kahramanlık, takvim vb. anımsatmak için kullanılıyor olsun; (Hristiyan sanatçıların etkisi gözardı edilmemeli) ister eski elinde yırtıcı kuşla ava giden atlı/binici betimlemelerindeki zaman zaman atların ayaklarının altında yer alan çeşitli av hayvanlarının yerini ejderha alsın.

Bu grubun sembolik açıklaması bir düşmanı, bir zorluğu, bir kötülüğü yenmektir.

Diğer bir grup ise dinî ve mitolojik öykülerin anlatımı için resimlenenlerdir. Onları yer aldıkları ya da yapıldıkları metin içinde değerlendirmek gereklidir.

Bir başka önemli grup ise Hz.Yunus ile ilgili olandır. Hz.Yunus'u yutan canavar, hep kocaman bir balık olarak betimlenir [Kat.23]. Burada doğrudan doğruya savaşım insanın kendi kendisiyledir. Ancak doğru kararı verinceye kadar bulunduğu yer bir canavarın/balığın karnı olduğundan, ve ancak tanrının rızası ile oradan çıkabildiği için gene de bu yaratıkla insan arasındaki bir savaşımın söz edilebilir. Çünkü insanı ancak böylesi kolay yenilemez bir hayvanın karnında hapis tutmak olasıydı.

Ejderhayı yenebilen kişiler hep çok özel kişilerdir. Benzersiz niteliklere ve kimsenin sahip olamadığı yeteneklere sahiptirler. Kulplar ejder başıyla sonlanan kaplarda, ejderhalar ile kapaklar birbirine küçük halkalardan oluşan bir zincirle bağlanmıştır. Kullanım açısından kapağın kaybolmaması için böyle bir yol izlenmiş olmalıdır. Ancak, sembolik anlamı olup olmadığını düşündüğümüzde ise, bu kapların ejderlerin zincirle hâkimiyet altına alındığını; onların bir görev için kullanılmaya razı edildiği şeklinde bir yorumda bulunabiliriz inancıdayım.

Notlar

- Blochot 1929 : Blochet, E. 1929., **Musulman Painting XIIth-XVIIth Century**, (Fransızcadan İngilizceye Çev.C.M.Binyon), London.
- Boratav 1984² : Boratav, P.N. 1984²., **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul.
- Çağman 1973 : Çağman, F. 1973., "Şahname-i Selim Han ve Minyatürleri", **Sanat Tarihi Yıllığı-V**, İstanbul.
- Çağman 1987 : Çağman, F. 1987., "Altın Hazine Matarası" **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-2** İstanbul.
- Gierlichs 1993 : Gierlichs, J. 1993., **Drache, Phönix, Doppeladler / Fabelwesen In der islamischen Kunst- Bilderheft Staatlichen Museen zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz Museum für Islamische Kunst, Heft 75/76, Berlin..**
- Karamağralı 1993. : Karamağralı, B. 1993., "İççe Daire Motiflerinin Mahiyeti Hakkında" **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G.İnal'a Armağan, Ankara.
- Ögel 1971 : Ögel, B. 1971., **Türk Mitolojisi-I**, Ankara.
- Pala 1990² : Pala, İ. 1990²., "Ejdeha", **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Ankara: Akçağ:54.

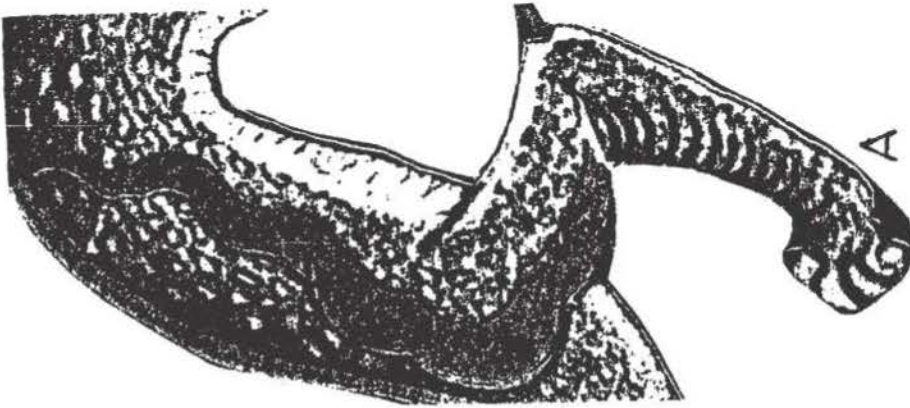
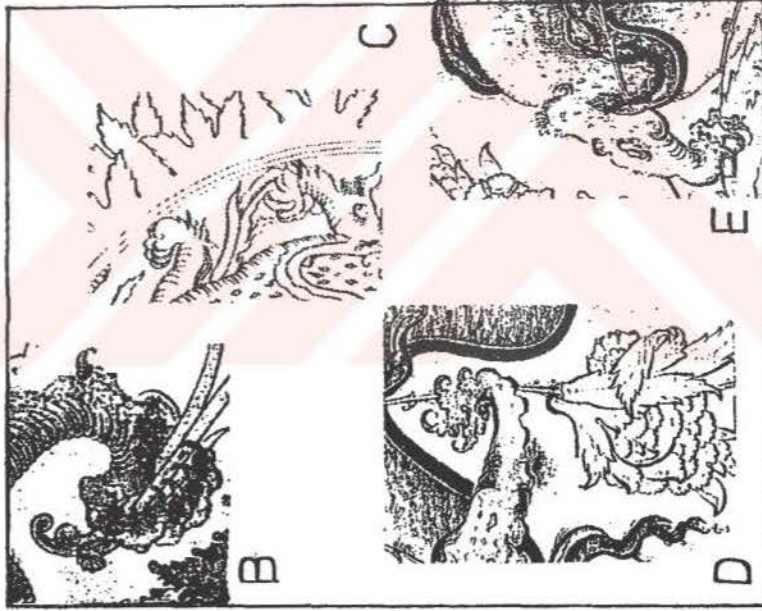
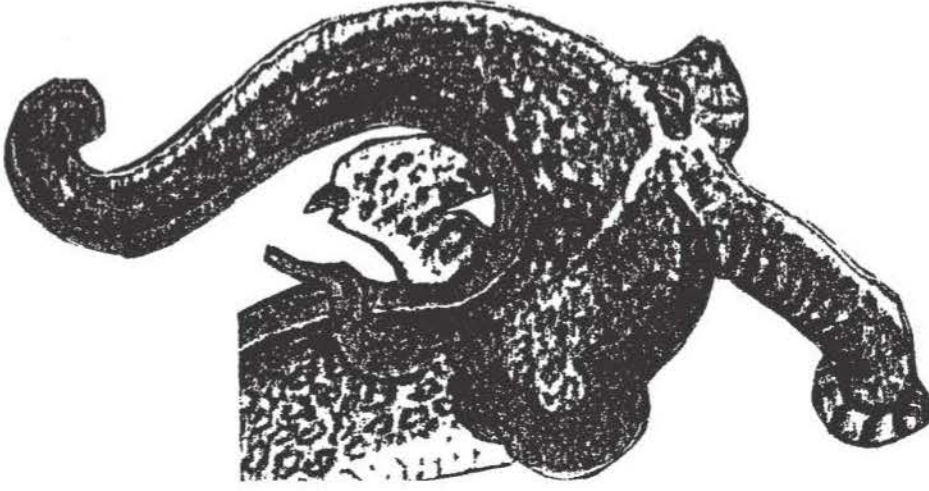
Tablo 3 Ejderhanın Başı

Tablo İle İlgili Açıklamalar:

- A : Kat.15 Ejderha Deseni-1
B : Kat.50 Altın Ayna
C : Kat.10 Taht Süsü
D : Kat.51 Uzun Boyunlu İbrik
E : Kat.9 Ejderli Tabak
F : Kat.1 Ejderha ve Ateş Kuşlu Halı
G : Kat.38 Alem
H : Kat. 4 İbrik
I : Kat.21 Ejderha İle Savaşan Binici
İ : Kat.40 Yeşim Çekmece
J : Kat.41 Maşrapa
K : Kat.32 Esrük Deveden Kaaçan Adam Öyküsü-1
L : Kat.47 Tombak Su Fıskiyesi
M : Kat.36 Ejder Başlı Çeşme Lülesi
N : Kat.6 Sürahi

Tablo 4 Ejderhanın Bacakları

Tablo İle İlgili Açıklamalar:

- A : Kat.24 Hz.Musa ve Harun Firavun Önünde**
- B : Kat.15 Ejderha Deseni-1**
- C : Kat.10 Taht Süsü**
- D : Kat.22 Ejderha Deseni-3**
- E : Kat.22 Ejderha Deseni-3**

Resimler

Resim 4.1. Astrolojik Minyatür (Kazvini)

Resim 4.2. Yay Burcu (1503, Kazvini, Herat/Iran, Or.12220 (24b))

5. KATALOG

Kat.No.1 **Levha No. 1** **Fotoğraf No. 1** **Çizim 1**

EJDERHA VE ATEŞKUŞU MOTİFLİ HALI

Yapıldığı Tarih : 15.yy.ın ilk yarısı
Malzeme ve Teknik : Yün
Ölçüleri : 172 x 90cm.
Bulunduğu Yer : Staatliche Museen zu Berlin, Museumfür Islamische Kunst Inv.-
 Nr.1-4.

Anadolu hayvan motifli halıların en tanınmışlarından biridir. Bir diğer tanınmış örnek ise, bir ağacın her iki yanında birer kuş bulunan iki sekizgen madalyonun bulunduğu Marby Halısı'dır (Stokholm, Stateus Histariska Museet).

Bu halı eş iki alana ayrılmış; içinde birbiriyle savaşıyor ejderha ve ateş kuşu motifi betimlenmiştir. Halı, Berlin Halı Koleksiyonu'nun kurucusu Wilhem von Bode tarafından 1886'da Roma'da satın alınmış; aynı yıl El Sanatları Müzesine hediye edilmiş ve daha sonra 1906'da İslam Müzesi'ne aktarılmasını sağlamıştır. 1892'de Bode makalesinde Siena'da Spedale della Scala'da 1440-1444 arasında Domenico die Bartolo tarafından bir freskte özdeş ejder ve ateş kuşu çiziminin tekrarlanmış olduğunu göstermiştir.

Bode, böylece bu halıyı 1400 civarına tarihlenmiştir. Benzer bir motifin, 13.yy. sonuna tarihlenen kakma tekniğiyle süslenmiş Suriye işi leğenin ortasında da yer aldığını görüyoruz.

Ejderha ve Ateş kuşu Çin ön örneğinin biçimine tam uygun olarak kopya edilmektedir. İlk önceleri canlı bir şekilde hareket eden her iki hayvandan oluşan grup, halıda sert geometrik biçimlere dönüştürülmüştür.

Ejderhanın özelliklerini ayrıntılı olarak tanıyoruz, halıyı dokuyan ateş kuşunun biçiminde başının ve uçan kuyruk tüylerinin tekrarlanmasında kısaltma yapmıştır.

Kaynak:

Aslanapa 1987;Enderlein 1991,Resim 1; Yetkin 1991², 25-26;Gierlichs 1993, Kat.18 ,Resim 1.

Kat.No.2 **Levha No.2** **Fotoğraf No.2** **Desen 1**

HAYVANLI HALI

Yapıldığı Tarih : 15.yy. sonu
Malzeme ve Teknik : Argaçlar doğal beyaz iki yün iplik; Arış kırmızı ince iki bükümlü yün ;
 Gövdes düğümü 32x32/10cm² 1024 düğüm; Renkler-kök boya,
Ölçüleri : 1,20 x 1,32m; Halının zemini: 0,90 x 0,90 cm.
Bulunduğu Yer : TIEM, Env.No.566

Konya Alaeddin Cami'nden getirilen bir halıdır. Halının kırmızı renkli zeminin ortasında koyu mavi renkle belirtilen sekiz kenarlı bir madalyon bulunur. Sekizgenin etrafı içte kırmızı zemin üzerine mavi, dışta ise kahverengi zemin üzerine sarı, köşeli, "S" li iki çerçeve içine alınmıştır.

Madalyonun ortasında ise beyaz renkte iri haç şeklinde bir motif vardır. Haçın kollarında kırmızı ve mavi sekiz köşeli yıldızlar yer almıştır. Haçın kolları arasındaki boşluklara ikisi yukarda ikisi aşağıda olmak üzere birer, birbirine bakar şekilde iki kuş yerleştirilmiştir. Bunları iki taraftan kırmızı renkte sivri kancalı birer şerit çevreler. Bu çok stilize edilmiş ve başları tam tepede ters yöne çevrilmiş birer ejder figürüdür. Ağızları hizasındaki kırmızı ve sarı çizgiler adeta ejderlerin ağızlarından çıkan alevler gibidir.

Bu büyük sekizgenin etrafında daha küçük sekizgenler yer alır. Küçük sekizgenlerin iki tarafında bir ağacın iki tarafına stilize kuş figürleri yerleştirilmiştir.

Kaynak:

Yetkin 1972-73, 293-294, Resim 2, Desen 2,2a,3; Yetkin 1991²,30, Levha 23.

Kat.No.3 **Levha No.3** **Fotoğraf No.3**

HAYVANLI HALI

- Yapıldığı Tarih** : 15.yy.sonu
Malzeme ve Teknik : Argaç-kahverengi ve beyaz iki yün iplik Arış-kırmızı iki yün iplik
Gördes düğümü; 28x30/10 cm2
Renkler kök boya
Ölçüleri : 2,21x1,53m. (Halının zemini 1,36x1,10)
Bulunduğu Yer : İstanbul, Vakıflar Halı Müzesi

Kırmızı zeminli, geometrik desenli bir halıdır. İki sekizgen içine yerleştirilen ağaçlar ile bunların iki yanındaki kuşlar dikkati çekmektedir. Sekizgenlerin içinde, ağaçların alt ve üstlerinde köşelere doğru yerleştirilmiş dört hayvan figürü daha bulunur. Mavi renkte olan bu stilize hayvan figürleri uzun boyunları ve kıvrık kuyruklarıyla ejdere benzemektedir.

Yetkin, 1973'te yayınladığı makalesinde, 1973'te İstanbul'da Vakıflar Müdürlüğünün Yeni Cami Hünkar Kasrı'ndaki Teberrükat Ambarı'nda (Env.No.9) olduğu bildiriyor.

Kaynak:

Yetkin 1972-1973, 291-293, Resim 1, Desen 1; Yetkin 1991², 20-21, Levha 17.

Kat.No.4 **Levha No.4** **Fotoğraf No.4**

İBRİK

- Yapıldığı Tarih** : 959 Ermenice 1510, 11 Mart
Malzeme ve Teknik : Kuvarslı cam hamur-sıraltı boyama
Ölçüleri : Yükseklik:17 cm.
 Çapı : 11,2 cm
 Ayak çapı: 7,3 cm.
Bulunduğu Yer : Londra, British Museum, G.19831.1 Godman Bequest.

Kütahya'da yapılmış, kademeli bir ayak üzerine şişkin karınlı bir ibrik; yüksek (uzun) bir emzik, yassı omuz, boğumun üzerinde yükselen, giderek genişleyen ağız kısmı ve araya yılan-ejder biçiminde bir kulp eklenmiştir. Kabın gövdesi bir dizi halinde beyaz ve mavi zemin frizler ve şakayık, arabesk yapraklı dallar; boyun üzerinde on iki kez bir kaçı kuşatan bir örgü bandı ile kaplanmıştır. Hayvan figürü kuyruğunun deseni bozduğu dikkate alınmaksızın plastik olarak biçimlenmiştir. Sivri dişlerle dolu ağız kabın ağız kısmına yerleştirilmiştir. Ayakta Ermenice yazıda bir bildirim bulunur: "Bu kap (veya: ölçü güğümü) Allahın hizmetkarı K'ot'aylı Abraham'ın anısına hizmet ediyor 959 yılında, 11 Mart."

Kaynak:

Lane 1957a, 255, n.271 Resim 27-28; Carswell 1972, I, 78 - 79; Şahin 1981 - 1982; Aslanapa, 1981-82; Frankfurt, 1985, 2/4.

Kat.No. 5 Levha No.5 Fotoğraf No.5

CAMI KANDILI

- Yapıldığı Tarih** : 1515 civarı
Malzeme ve Teknik : Seramik; sır altı boyama.
Ölçüleri : Yükseklik: 30 cm.
Çap: 22,8 cm.
Bulunduğu Yer : Museum für Islamische Kunst, Berlin, Inv. no. 00,125.

Bu İznik'te yapılan kandil şiş karınlı bir gövde ile ağız kısmına doğru gederek genişleyen bir boyun kısmından oluşmaktadır. Boyun kısmında "Allah" ve "Muhammed" yazıları aynı kartuşun içinde yer alır ve bu kartuşları boynu çepeçevre dolaşır. Gövde üzerinde de benzeri kartuşlara rastlanılır. Ancak bunların içi boştur. Esas ilgimizi çeken, "S" biçimindeki kulplardır. Bunlar özenli bir şekilde ayrıntılı olarak belirtilmişlerdir. Cami kandilinin kulpları aslında bir yaprak biçimindedir. Ancak ilk bakışta bir ejderha izlenimi uyandırmaktadır. Paris'te Louvre Müzesi'nde yer alan bir örnekte (inv.no.5547) de benzeri kulplara rastlarız. İznik sergisinin kataloğunda yer alan cami kandillerinin hiçbirinde kulplar böylesine "ejderha" benzeri değildir. Buradaki ejderlerin aydınlık-karanlık ikilemiyle de ilgileri olsa gerek. Ayrıca kuzey kutbunu gösteren ejderha takım yıldızı nedeniyle, doğru yönü gösteren yön işlevi de olduğunu ileri sürebiliriz.

Kaynak:

Kat.İsl.Kunst 1954 Nr.258; Lane 1957b, 247-81, Levha. 7, Resim 22; Kat. Türk. Kunst 1965 Nr.124; Kat.İsl.Kunst 1967 Nr. 302, Resim, 46; Kat.Düsseldorf 1967, Nr. 80, Levha. 20 A. 1967; Zick-Nissen 1979²,154, Resim 80, Kat.575; İznik 1994², Kat. 78.

Kat.No.6 Levha No.6 Fotoğraf No.6

SÛRAHI

Yapıldığı Tarih : 1520 civarı
Malzeme ve Teknik : Seramik hamuru, sır altı boyama.
Ölçüleri : Boyu: 22,5 cm
Bulunduğu Yer : Londra, Victoria and Albert Museum, Inv.No. 349-1897

İznik yapımı, Baba Nakkaş işi olan bu kap ilginç bir biçimlenme gösterir. Dışarıya doğru bombeli, köşeli bir kaptır. Köşeli kap, eğimli bir omuzla silindirik boyna bağlanır. Omuz ve kabın dört yüzü ayrı şekillerde süslenmiştir. Omuz kısmında beyaz bir band üzerinde turkuvaz ve kobalt mavisi ile yapılan Rogers'a göre "Tuğrakeş spiral üslubu"nu gösteren bir süsleme yer alır.

İlgimizi çeken bir detay da, kabın emziğidir. Muhtemelen, kaba monte edilen ağız ve kulp gibi diğer metal aksamlarla birlikte daha geç bir tarihe ait olmalıdır.

Emziğin uç kısmı aslan başına benzer bir ejderha başı biçimlenmesiyle sonlanır. Gövdesi pullarla kaplıdır. Açık ağız, sivri dişleri, badem biçimi gözleri ve sivri kulakları onu ejderhaya yaklaştırır.

Kaynak:

Rogers 1983, 109, Kat.109; İznik 1994², Kat.126.

Kat.No.7 **Levha No.7** **Fotoğraf No.7**

KÂSE

- Yapıldığı Tarih** : 1570-80 civarı
Malzeme ve Teknik : Seramik hamuru, sıraltı boyama
Ölçüleri : Yükseklik 22,3 cm. Çap: 39,4 cm.
Bulunduğu Yer : British Museum, Londra Env.No.G.1983.158.

Halka biçimli bir kaide üzerine oturan, ağız kısmına doğru giderek genişleyen bir kâsedir. Kâsenin ağız kenarı geometrik bir geçmeyle bezenmiştir. Kabın üzeri çok çeşitli hayvanlarla süslenmiştir. Bunlar arasında maymunlar, kuşlar, yırtıcı hayvanlar, hüma kuşu hemen dikkati çekiyor. Dikkati çeken bir, hayat ağacının iki yanında yer alan insan başlı, taçlı, iki ön ayağı olan, yilansı gövdeli yaratıklardır. Gövdeleri gibi yüzleri de ayrıntılı olarak işlenen bu figürleri "Mantikora" ya da "şahmeran" olarak adlandırılabilir. Ayrıca bu iki figürden birisinin erkek, diğèrinin dişi olduğunu da ileri sürülebilir. Benzeri bir tasarıma Lizbon'da Gülbenkyan Koleksiyonu'ndaki bir tabakta (En.no.774) da rastlanmaktadır.

Kaynak:

İznik 1994², Kat. 547.

Kat.No.8 **Levha No.8** **Fotoğraf No.8**

TABAK

- Yapıldığı Tarih** : 16.yy.in ortası
Malzeme ve Teknik : Kuvarslı cam hamur-sır altı boyama
Ölçüleri : Yükseklik: 5,2 cm.
 Çapı : 23 cm
 Ayak çapı: 9,7 cm.
Bulunduğu Yer : Londra British Museum, G.1983.163 Godman Bequest.

İznik'te yapılmış, profilendirilmiş yüksek bir halka ayağın üzerinde duran tabaktır. Ayak, çukur tabak aynası ve dışa doğru çıkan kenar büyük uyum içindedir. Çerçeveselenmiş olan aynada, kenarlarda olduğu gibi, yeşil zemin üzerine mavi çizgili doğal ve fantastik hayvan grupları arasında siyah serviler bulunur. Dış yüzde yeşil merkezli altı (kez) mavi rozet çiçekleri ile üçlü gruplar halinde lalelerin değişimi/alması görür

Tabağın orta kısmında soldan gelen bir aslan, boynuzlu, onu saran ve ısırın yılan-ejderha ile boğuşmaktadır.Kenarda ışinsal düzenlenen serviler arasında bir aslan, iki uçan boynuzlu hüma kuşunu, geyiği, tavşanı ve kuşu kovalamaktadır.

Benzer hayvanlı süslemeli kaplardan farkı, yılan-ejderhanın ve hüma kuşlarının boynuzu, aslandaki gibi mavi çizgiler, alegorik bir birlikteliği gösterilmesidir. Aslanın saldırması Bektaşî dervişlerinde Hz.Ali'nin kötüyü yenen "tanrının aslanı" olması görüşünü dektelemektedir.

Yabani hayvanlar böylesi bir allegoriye uymaktadır ve Hüma Kuşunun gölgesinin Osmanlı şairlerine göre bir yerden uçarak geçmesi oraya bereket getirirdi.

Kaynak:

Aslanapa 1969, Abb.14; Frankfurt 1985, 2/18; İznik 1994² , Kat.544.

Kat.No.9 **Levha No.9** **Fotoğraf No.9**

EJDERLI TABAK

Yapıldığı Tarih : 17.yy
Malzeme ve Teknik : Seramik hamuru, Sıraltı boyama boya
Ölçüleri : Yükseklik: 5,7 cm
 Çapı: 26,3 cm.
Bulduğu Yer : Münih Staatliches Museum für Völkerkunde
 Zweigmuseum Oettingen Env. Nr.37-31-23

Beyaz hamurlu bir tabaktır. Krem rengi zemin üzerinde, ince, şeffaf, renksiz sır altında kahverengimsi kırmızı, sarı kahverengi arası toprak boyası, kobalt mavisini, turkuaz ve kahverengi ile yapılan bezeme gösterir. Turkuvaz üzerine sarımsı kahverengi renk sürülmüş, mavi ve turkuvaz renk akmıştır.

Tabağın ortasında sola doğru yatan kırmızı benekleri ve kırmızı kanatları olan kahverengi bir ejderha başını geriye çevirerek gösterilmiştir. Açılmış ağızından bir çiçek sapı ile ondan ayrılan ve tabağa yayılan mavi laleler, kırmızı güller, karmaşık çiçekler ve kırmızı bir sümbül vardır.

Tabağın kenarında mavi zeminli dörtlü ya da altılı sekizliye kadar giden spiral motifler bulunmaktadır. Tabağın dış kenarında ise kırmızı rozet çiçekler üç yapraklı bezemelerle almaşık (birbirini izler şekilde) yerleştirilmiştir.

Kaynak:

Münih 1988, Resim 8a, 111/112.

Kat.No.10 **Levha No.10** **Fotoğraf No.10**

TAHT SÜSÜ

Yapıldığı Tarih : 1597-98
Malzeme ve Teknik : Ahşap üzerine lake boyama
Ölçüleri : Yayında Belirlenmemiştir
Bulunduğu Yer : TSM-Arz Odası

Topkapı Sarayı Arz Odası'nda bulunan Sultan III.Mehmed için hazırlanan tahtın saz üslubundaki lake tavan süslemeleri arasında bir madalyon içinde ejder ile ateş kuşunun savaşımı betimlenmiştir.

Bitkisel süslemeli zemin üzerinde dairesel bir madalyon içinde yer almaktadır. Çizime göre, altta ateş kuşu üstte ejderha bulunmaktadır. Kıvrımlı ve beneklerle kaplı bir vücuda sahip olan ejder, ateş kuşuna saldırırken gösterilmiştir. Aşırı süslemecilik eğilimi görülür; örneğin ejderhanın vücudunu saran sarmal dallar gibi. Bu gibi detaylar figürleri kolaylıkla ayırt etmemizi neredeyse engellemektedir. Mahir'e göre, bu madalyondaki betimleme Ertüşük masalının yansıması olmalıdır.

Kaynak :

Çiğ 1972; Çiğ 1976; Mahir 1993.

Kat.No.11 **Levha No.11** **Fotoğraf No.11**

YAY BURCU BETİMLEMESİ

Yapıldığı Tarih : 1009/ 1600-1601
Malzeme ve Teknik : Ahşap üzerine boyama.
Ölçüleri : yak. 10x10cm
Bulunduğu Yer : Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Islamische Kunst Inv.
 No.1.2862.

Bugün, Berlin'de İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenen Butrus as-Samsar'ın Halep'teki evinin duvar kaplamaları birbirinden ilginç süslemeleri açısından dikkat çekmektedir. Şakayıklar, yaprakları kıvrımlı dallarla birbirine bağlanan çiçekler, vd. bitkisel süslemelerin arasında baklava biçimli bir madalyon içinde kendi kuyruğunu vurmaya çalışan bir atlı figürüne rastlıyoruz. Ancak alıştığımız betimlemelerden farklı olarak atlı, bir kuşun üzerindedir. Alıştığımız 'kentaür' betimlemelerinde üstü insan, altı at olan bir yaratıkla karşılaşırız. Burada pençeleri ve kanatlarıyla açıkça kuş olarak belirtilen kuş-insan ve ejder başı bütünleşmesi ilgimizi çekmektedir. Kuşun kuyruğu kıvrımlı bir şekilde uzar ve ejderhayla sonlanır. Figür aslında okunu doğrudan ona doğrultmuş da değildir.

Ejder başının biçimlenmesine gelince, alışıldığı gibi iki yana açılmış ağız, sivri dişler, badem biçimli göz ve başının üzerinde uçuşan tüyler ilk dikkati çeken öğelerdir.

Kuşun vücudu ve özellikle de kanadı büyük bir özenle işlenmiştir. Yay burcunun bir simgesi olduğunu ileri sürebiliriz.

Baklava biçimli madalyonun zeminin mavi, üzerinde yer aldığı bitkisel fonda kahverengi-siyah, kiremit rengi, pembe, beyaz renklere yer verilmesi renkçi bir tutumu bize gösterir. Mavi-kahverengi zıtlığı özellikle dikkat çekicidir. Figürün yer aldığı madalyonun yer yer bozulduğu görülür.

Kaynak:

Gierlichs 1993, 16.

Kat.No.12 **Levha No.12** **Fotoğraf No.12**

AZİZ GEORG

Yapıldığı Tarih : 1009/1600-1601
Malzeme ve Teknik : Ahşap üzerine boyama
Ölçüleri : Yak. 10x10 cm.
Bulunduğu Yer : Staatliche Museen zu Berlin Museum für Islamische Kunst
 I.2862

Bugün, Berlin'de İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenen Butrus as-Samsar'ın Halep'teki evinin duvar kaplamaları çeşitli süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Şakayıklar, yaprakları kıvrımlı dallarla birbirine bağlanan çiçekler, vd. bitkisel süslemelerin arasında sekiz köşeli bir madalyon içinde Aziz Georg'u ejderi öldürürken gösteren bir duvar resmine rastlıyoruz. Tamamiyle İslamlaştırılan figür, üç toplu motiflerin de (çintemani) bulunduğu mavi zemin üzerinde beyaz atıyla soldan gelmektedir. Atının ayaklarının altındaki ejderhanın gövdesi açık mavi ve ağzı kırmızı turuncu olarak belirtilmiştir. Aziz Georg ikonografisinden de bilindiği gibi, o ejderi uzun bir mızrakla öldürür. Burada da o mızrağı görüyoruz. Yalnız mızrağın ucuna bir de sancak benzeri uçuşan bir kumaş eklenmiştir. Atının üzerinde eğerinin altında zengin eğer örtüsü ve detaylı bir şekilde gösterilen binici kıyafeti ilgimizi çekiyor. İlginç detaylardan biri de ayçanın alevli hal almasıdır. Bu da figürün İslamlaştırıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Sekiz köşeli yıldız madalyonun zeminin mavi, üzerinde yer aldığı bitkisel fonda kahverengi-siyah, kiremit rengi, pembe, beyaz gibi renklere yer verilmesi renkçi bir tutum göstermektedir. Mavi-kahverengi zıtlığı özellikle dikkat çekicidir. Figürün yer aldığı madalyonun yer yer bozulduğu görülür.

Kaynak:

Aziz Georg vd.lerinin yer aldığı "Halep Odası" ile ilgili genel bilgi için:
 Enderlein tarihsiz., 75-77.

Kat.No.13 Levha No.13 Fotoğraf No.13

RÜSTEM'İN EJDERLE SAVAŞIMI

Yapıldığı Tarih : 15.yy.ortası
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine renkli guaj boyama.
Ölçüleri : 40 x 26,5 cm (sayfa boyutu)
 11,6 x 17,5 cm. (minyatür)
Bulunduğu Yer : TSM H.1518 f.39b.

II.Murad devrinde (1415-51) yapılan Şahname çevirisinde yer alan bir minyatürdür. Bu cilt Şahname'nin ikinci kımından başlamaktadır.

Dağlar arasında bir mağranın önünde yer alan ejder ile Rüstem'in savaşı anlatılmıştır. Minyatürde ejderha betimlenmesi kısmen yıprandığı için, özellikle baş kısmı tam olarak incelenememektedir.

Ejderha açık mavi renkle renklendirilmiştir. Rüstem ise tüm savaş donanımlarıyla birlikte betimlenmiştir. Kılıcıyla ejderhayı parçalarken gösterilmiştir. Ayrıca olaya tanık olan kimi atlı çeşitli büyüklüklerde figürler de minyatür içinde kendine yer bulur.

Fonda pembe, mor ve eflatun renklerle betimlenmiş, kısmen ağaçlandırılmış dağlar yer alır. Gökyüzü ise altın yıldızla gösterilmiştir.

Olayın, masalarda sıklıkla ejderhanın bulunduğu yerler arasında gösterilen bir mağranın önünde geçmesi ilginçtir. Buna karşılık Şahname'nin ikinci cildinde olayın çölde geçtiği anlatılmaktadır.

Kaynak:

Şahname: Firdevsi 1992², 118-123.

Kat.No.14

Levha No.14

Fotoğraf No.14

HİMERA İLE SAVAŞIM

- Yapıldığı Tarih** : 1500 civarı
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine renkli guaj boya
Ölçüleri : 11 x 15,5cm.
Bulunduğu Yer : İ.Ü.K. Env.No.F 145, fol.27.

Kuvvetli renklerle yapılmış bir minyatür beyaz atıyla soldan gelen atının, Petsopoulos'a göre kanatlı bir tür ejderha (himera) ile olan mücadelesini göstermektedir. Himera eski Yunanca'da keçi anlamına gelir. Görsel sanatlarda ön kısmı aslan, ortası keçi, arkası ejderha olarak betimlenir. Burada ise yılanı bir vücut ile yırtıcı bir kuşun kanatları bir araya getirilmiştir. Ejderha ile bağdaştırabildiğimiz sadece başı ve gövdesidir. Kocaman başı ayrıntılı olarak işlenmiştir: İki yana açılan ağız sivri dişleri, İri gözü, tepeliği, çene sakalıyla ve pençeli ayaklarıyla oluşturulduğunu görüyoruz.

Olay dağlık, tepelik ağaçlıklı, çok sayıda bitki ve hayvanın yer aldığı bir mekanda geçmektedir. Bu olayın şahidi olan kişi ağaçların arasında gösterilmiştir. Arka fon ise yıldızla belirtilmiştir.

At, beyaz rengi ile hemen göze çarpmakta; atının yendiği yaratığın gri koyu kahverengi gövdesinin rengiyle zıtlık oluşturmaktadır. Bu da her iki figürün sembolik ifadelerine (aydınlık - iyilik / karanlık - kötülük) uymaktadır.

Kaynak:

Grube 1982, Resim 193.

Kat.No.15

Levha No.15

Fotoğraf No.15

EJDERHA DESENİ-1

- Yapıldığı Tarih** : 16.yy.ortası
Malzeme ve Teknik : Mürekkep, yer yer altın yaldız
Ölçüleri : 16,1 x 30,6 cm.
Bulunduğu Yer : Fogg Art Museum, Harvard Uni. Cambridge.

Bu minyatürde yer alan, ağaç yapraklarından bir tomar dalı sıkıca tutarak vahşi bir şekilde hareket eden kocaman bir ejderha, İstanbul Saray Okulunun ressamı için en sevilen motiflerden biri olmuştur.

Tek bir renk tonunu (mavimsi gri-siyah), sadece birkaç yerde altın yaldız süslemeyle koruyan minyatür, bu okulun biçiminin bütün karakteristik öğelerini ortaya koyar: (Ejderin) Canavarın bütün sırtı boyunca uzanan güçlü koyu çizgi, hayvanın yılanımsı vücut hareketi ve sıkıca kapalı olan pençeleri, içiçe geçerek hareket eden yapraklar ve bazı tüy biçimli yapraklarda görülen hareketler.

Desen bir yazıt bulundurmaktadır. Ejderhanın sağ ön ayağının altında nakkaşın ismi görülür: Nakkaş Mir Sayyid Muhammad. Ejderhanın üzerinde sayfanın en üst kenarına yakın bir yerde şunu okuruz: Navvab Han Ahmet al-Hasani'nin devamlı adaletin sağlandığı yerin kölesinin işi. Bu belki de resmin kendisi için yapıldığı kişinin adıdır. Her iki yazıt da aynı eldendir ve çizimle çağdaştır. Ne yazık ki ne nakkaş, ne de yazıtı yazan hakkında bilgimiz yok. Bu minyatürü, 16.yy. ortalarındaki ilgili diğer eserlerle kıyaslamak en uygun yol olarak görünür.

Kaynak:

Grube 1962a,76; Grube 1962b, 221, fig.15; Stchoukine 1971, 49, Lev.20, Welch 1972a,291.

Kat.No.16 Levha No.16 Fotoğraf No.16

EJDERLİ ALBÜM YAPRAĞI

Yapıldığı Tarih : 16.yy.in ortası
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine kalem, üzeri cilalanmış
Ölçüleri : 17,5x40 cm. albüm yaprağı
Bulunduğu Yer : Cleveland, Museum of Art, Inv.Nr. 44.492

Bu yaprak bir albümden alınmıştır. Arka yüzünde daha sonra ilave edilmiş ve zengin şekilde bezenmiş IV.Mehmet'in (1648-1687) tuğrası bulunmaktadır. Konu gibi ona göre gelişen kurallar da gerçek dışıdır.

Heybetli bir ejderha sola doğru pekçok kez yılan gibi kıvrımlar yaparak yürümektedir. Kendini saran yapraklar öne ve arkaya doğru ilerler. Büyük bir yaprak topluluğundan solda bir "simurg" un başı oluşur; ateş kuşu benzeri bir yaratıktır, onun kuvvetle açılmış gagası ejderhanın açılmış ağızının karşısında durur. Bir başka yerde bir yaprak ejderhayı ensesinden ısırarak bir aslan başıyla son bulur. Çizimin güzelliği çizgilerin uçuş hareketleri ile anlamlarıyla oluşan kaligrafik (yazıyı anımsatan) canlılığından ileri geliyor.

Nesne ve teknik bakımından Çin örneklerini hatırlatan bir örnektir.

İki ejderhanın duruşu Çinli ateş kuşu-ejderha gruplanmalarını hatırlatıyor. İki ejderhanın arasında, damga içinde İbrahim suresi'nden bir ayet [Kur'an, 14,44] yer alır.

Kaynak:

Martin 1912 Bd.II, Taf.127 B; Grube 1961, 181 f; Grube 1962a, Grube 1982, Resim 191; Frankfurt, 1985, 1/14; Kur'an, Kur'an-ı Kerim Meali-Türkçe Çevirisi Öztürk 1994

Kat.No.17 Levha No.17 Fotoğraf No.17

KENTAUR

Yapıldığı Tarih : 16.yy.
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine renkli guaj boyama.
Ölçüleri : 27 x 18 cm (sayfa boyutu)
4,5 x 7,5 cm. (minyatür)
Bulunduğu Yer : TSM H.408 f.39.

Kazvini'nin Acaib el-mahlukat adlı el yazmasının 16.yy.da yapılan kopyasında yer alan minyatürdür.

Kentaur, alt kısmı at, üst kısmı geri dönmüş ve kuyruğunu vurmaya çalışan bir insan olarak betimlenmiştir. Kuyruğu bir ejderha başıyla bütünleşir. Açık ağzı, badem biçimli gözü ve sivri kulağıyla profilden işlenmiştir.

Figürün üst kısmı sarı, altı ise mavi renk ile renklendirilmiştir Zemin ise pembe ile belirtilmiştir. Bu üç renk arasındaki ilişki ilgimizi çekiyor. Minyatüre ayrılan alanın en solunda kırmızı çiçekleri olan olan bir bitki yer alır.

Buradaki figür yay burcunun simgesi olark yer alıyor olmalıdır.

Kaynak: Yayınlanmamıştır.

Kat.No.18 Levha No.18 Fotoğraf No.18

ADEM VE HAVVA

Yapıldığı Tarih : 16.yy.
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine renkli guaj boyama.
Ölçüleri : 36 x 23,2 cm (sayfa boyutu)
 23,4 x 17 cm. (minyatür)
Bulunduğu Yer : TSM H.1228 f.8a.

Peygamberlerin hayatını anlatan el yazmasından (Kıyas-ı Enbiya) alınan bir minyatürdür. Farsça el yazmasından muhtemelen 16.yy.da kopya edilmiştir.

Minyatür cennetten kovulan Adem ve Havva'yı göstermektedir. Dokunulması yasak olan kutsal meyveye dokunan Adem ve Havva, cennetten kovulma ile cezalandırılmıştır. Her iki figürün ortasında yer alan ağaç, kutsal meyva ağacını gösteriyor olmalıdır. Adem, kırmızı renkli bir ejderhanın, Havva ise bir tavus kuşunun sırtına binmiştir. Belden yukarıları çıplaktır ve başlarında ateşli harelere taşıyan iki figür sola doğru ilerler. İçinde yer aldıkları cennet bahçesi zengin ve çok renkli çiçeklerle bezelidir. Fırtınalı ve pek çok bulutla gösterilen gökyüzünde bir melek (Cebrael ?) ile elinde mızrak tutan bir diğer figür de minyatürde gösterilmektedir.

Bu ve benzeri pekçok minyatürde yer alan kutsal öyküde betimlenen ejderha ve tavus kuşu dünyevi arzuları sembolize etmektedir.

Kırmızı renkli ejderha kıvrımlı vücudu sonuna kadar açılmış ağız, haleli bacaklarıyla cenneti betimleyen kısımda koyu zemin üzerinde hemen dikkati çekiyor.

Kaynak: Yayınlanmamıştır.

Karşılaştırma ve İslâm sanatında yer alan aynı konulu örnekler için:

Brosh ve Milstein 1992, 25-31.

Kat.No.19 **Levha No.19** **Fotoğraf No.19**

EJDERHA DESENİ-2

Yapıldığı Tarih : 16.yy.ortası
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine mürekkep
Ölçüleri : 32,8 x 47,0 cm. (sayfa boyutu),
 17,3 x 27,5 cm. (minyatür).
Bulunduğu Yer : New York, Metropolitan Museum of Art No.57.51.26.

Daha önceki örnekte olduğu gibi temel olarak aynı konuyu işliyor: Pençeleri arasında tuttuğu yapraklardan oluşan tomar üzerinde sola doğru ilerleyen bir ejderha betimlenmiştir. Motif itibarıyla daha az karışık ve daha az özen gösterilmiştir. Çizim bu okulun Türk nakkaşlarının tipik sanat eserlerinde bulunan özelliklerin tümünü taşır. Ejderhanın başının arkasında sayfanın en üstünde nakkaşın adını Şah Kulu (Şah kulu işi) ve "meşk" terimini içeren bir kartuş bulunur. Bu kelimenin anlamı ve bununla beraber yazıtın diğer kısmı tam olarak tatmin edici bir şekilde henüz açıklanmamıştır. "Meşk", hicretten iki yüz yıl öncesine kadar kullanılan belirli bir tip hattatlığın ismidir. Onun anlamı uygulamada olduğu gibi çeşitli değişikliklere uğramıştır. Fakat en son olarak genel bir yükseklik pahasına temelde yatay uzanım ile karakterize olmuş olan bir el yazısı olarak tanımlanabilir. Aslında "mashaqa" fiili boyda uzama (genişletme) ve hızlandırmak anlamına gelir ve mashq-el yazması da uzatılmış yatay vuruşlarla süratli bir şekilde yazılmış demektir. Kelime konusunda belirli bir yazı formu tanımlaması ötesinde çok az şey biliniyor, fakat buradaki kullanımı aynı zamanda genel olarak özel bir çeşit hattatlık uygulamasını ifade ediyor anlamına geldiğini gösteriyor. "Meşk" kelimesinin Mode 19772m Arapça'da hala kullanılan başka bir anlamı var. Genellikle bir yazıyla bağlantılı olarak bir Mode 19772li veya bir örneği kopya yapmak olarak gösterir. Bu aynı zamanda yazıttaki deyim en olası çevirisidir. O zaman çizimin Şah Kulu tarafından ya öğrencilerine, ya da okulda kendi etrafında çalışanlara bir Mode 19772li olarak yapıldığı söylenir. Ayrıca okuma, seramik çini veya bu gibi alanlarda çalışan sanatçıların kullanması için de yapılmış olabilir.

Yazıtın bir imzasının olmayışı, buna karşın bir affetme oluşunun vurgulanması gerekmez. Fakat herşeye rağmen Şah Kulu'nun isminden bahsedilmesi, bu ressam ve okulu tarafından, ne tip ve çeşit sanat eserlerinin yapılmış olduğunun bilinmesini göstermesinden dolayı önem kazanır. Şah Kulu, İstanbul Saray Okulu'na, Sultan Süleyman (1520-1566) için çalışmaya gelen tarihçi Ali'ye göre Bihzad'ın öğrencisi olan Aga Mirak'ın bir öğrencisiydi.

Kaynak:

Grube 1962a,78.

Kat.No.20 **Levha No.20** **Fotoğraf No.20**

EJDERHA-ATEŞ KUŞU SAVAŞIMI

Yapıldığı Tarih : 16.yy.ın 2.yarısı
Malzeme ve Teknik : Kısmen renkli kağıt üzerine mürekkep, guaj ve yaldız.
Ölçüleri : 20,2 x 7,2 cm
Bulunduğu Yer : Londra, British Library, or.2976, Bl.2b/3a (F).

Bu tür kitapçıklar şiir antolojileri için sevilerek kullanılan "sefine" tipine bir örnek oluşturur. Bunlarda sayfa boylamasına kullanılır ve yukarıdan aşağıya yazılırdı, fakat ciltleme ensiz dar kısımdan yapılırdı.

Sayfa 2b'de mavimsi yeşil kağıt üzerine İran tarzında zengin bir bezeme görülür. Sayfanın ortasında karşı karşıya gelen ejderha ve ateş kuşunu gösteren bir desen bulunur.

Bu motif gibi tüy şeklinde, kuvvetlice savrulan insan profilleriyle bezeli yapraklar da sayfa 3a'da olduğu gibi saray atölyelerinin repartuarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, III.Murad'ın Viyana'daki Albümü diye bilinen el yazmasında da bulunmaktadır. Bu el yazmasının 16.yy.ın sonlarında İstanbul'da saray atölyelerine ait olmayan bir etkiyle yazılmış olduğu kabul edilir.

Kaynak:

London 1983, Nr.20; Frankfurt 1985, 1/59.

Kat.No.21

Levha No.21

Fotoğraf No.21

EJDERHAYLA SAVAŞAN BİNİCİ**Yapıldığı Tarih** : 16.yy.ın ikinci yarısı**Malzeme ve Teknik** : Kağıt üzerine mürekkep**Ölçüleri** : 37,5 x 22,9cm.(sayfa boyutu), 17,2 x 14,6 cm. (minyatür)
27,1 x 153 cm. (minyatür çerçeve ile birlikte)**Bulunduğu Yer** : New York, The Pierpont Morgan Library, no. M.386-6.

Buhara Emiri'nin Albümünden alınan bir minyatürdür. Kendisine saldıran dev bir ejderha ile savaşan bir şövalyeyi gösteren bu minyatürdür. Atının üzerinde bir elinde hançeriyle, diğer eliyle ejderhanın çenesinden tutarak ejderhaya karşı koymaya çalışan binici ile atı adeta tamamen sarmalayan ejderin savaşımı gösterilmiştir. At bile bu savaşıma katılmaktadır. Olay en dramatik noktasında betimlenmiş, bundan sonra olacakları ise bilememekteyiz. Olayın geçtiği yer birkaç çiçek, ot kümesi, vb. ile belirtilmiştir.

1550 civarına Buhara'ya ve 16.yy. ortalarına İran'a atfedilmiştir. İstanbul'da 16.yy.da bir Türk saray okuluna atfetmenin dayanağı saraydaki albümlerde hala basılmamış olan benzer materyallere ve bu resimdeki ejderha betimlemesi ile daha önceki katalog maddelerindeki Türk sanatçılarına ait sayılan bu tip betimlemeler arasındaki büyük benzerliktir. Minyatür aynı zamanda yumuşak ve açık renkler kullanımı dolayısıyla da bu grupta yakınlıkla ilişkilidir ve 16.yy.ın ikinci yarısına yerleştirilebilmektedir.

Konu "İskender'in ejderha ile savaşımı" olarak ifade edilmiştir. Canavar ve ejderhalarla dövüş 16.yy.da oldukça popüler olmuş ve pekçok kez betimlenmiştir.

Kaynak:

Grube 1962a, 78.

Kat.No.22 Levha No.22 Fotoğraf No.22

EJDERHA DESENİ-3

Yapıldığı Tarih : 1560 civarı
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine mürekkep, suluboya ve yaldız.
Ölçüleri : 35,5x23cm (sayfa boyutu), 12,3x19cm.(minyatür)
Bulunduğu Yer : İÜK. F.1426

Çoğunluğu nestalikle yazılmış 49 yapraklık bir albümden alınmış bir desendir.

Sağa doğru yönelen ve bir dala tırmanan ejderha. Dal, tüy yapraklar ve lotus çiçekleriyle bezenmiştir. Kıvrımlı dal, çiçekler ve yapraklar arasında kuvvetlice "S" biçimli kıvrılan bir ejderha betimlenmiştir. Ejderhanın üç tınaklı pençeleri vardır, ön ve arka ayakları ateşli hatlarla özellikle belirtilmiştir. Zemindeki bitkisel dokunun durgunluğuna karşı ejderha sanki kuvvetli bir rüzgar içinde hareket ediyormuş gibidir. Akıcı çizgileriyle zeminden kolaylıkla ayrılmaktadır.

Saz üslubunu gösteren tipik bir örnektir.

Kaynak:

İstanbul 1983 E 63-4; Mahir 1986; Washington 1987 Nr. 49 a-f; London 1988; Nr.53 a-f; Berlin 1988 Nr.55 a-f.

Kat.No.23 **Levha No.23** **Fotoğraf No.23**

HZ. YUNUS

Yapıldığı Tarih : 1575-76
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine renkli guaj boyama.
Ölçüleri : 35 x 23,7 cm (sayfa boyutu)
 : 22,1 x 13,4 cm. (minyatür)
Bulunduğu Yer : TSM B.250 f.157 b.

Peygamberlerin hayatını anlatan Farsça el yazmasından (Kısas-ı Enbiya) alınan bir minyatürdür.

HZ. Yunus canavar balığın içinden çıkarken gösterilmiştir. Resim alanı doğrudan ikiye ayrılmış ve deniz ile kara özenle belirtilmiştir. Ateşli bir ayçayla betimlenen peygamber, yarı beline kadar çıplak gösterilir. Yakarışları tanrı tarafından canavar balığın kamındayken kabul olan HZ.Yunus'un buradan çıkışını ve balık tarafından kıyıya kadar getirilişini izleriz. Kıyıda ona elinde giysilerini sunan bir figürle, olayı hayretle izleyen bir diğer figür bekler. TSM H.1227, f.122 b.'de yer alan aynı konulu bir başka minyatürde, giysileri sunan melek olarak gösterilmiştir. Bunun tanrısal mesajı getiren Cebrail olduğu ileri sürülebilir. Böylesine giysi sunma doğu toplumlarında saygının ifadesi olarak algılanmaktadır.

Kara, eflatun renkle gösterilen tepeler, otlar, çiçekleri de olan ağaçlar ile betimlenir. Gökyüzü altın yaldızla boyanmıştır. Gökyüzünde biri büyük, diğeri küçük iki top bulut dikkati çekiyor.

Kaynak: Yayınlanmamıştır.

Karşılaştırma ve İslâm sanatında yer alan aynı konulu örnekler için:

Brosh ve Milstein 1992,39-40.

Kat.No.24 **Levha No.24** **Fotoğraf No.24**

HZ.MUSA VE HARUN FİRAVUN ÖNÜNDE-1

Yapıldığı Tarih : 1583
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine renkli guaj
Ölçüleri : 64.7x41.3 cm (sayfa boyutu)
Bulunduğu Yer : TİEM 1973 f.32 b

Metnini Seyyid Lokman Aşuri'nin hazırladığı Zübdet-üt Tevarih yazması, 1583 yılında yazılıp minyatürlenmiş ve III.Murad'a sunulmuştur. Yaklaşık 49 Peygamberle ilgili olayı anlatan yazmada, yer alan 23 minyatür, Osmanlı dinsel minyatürlerinin bilinen en erken örneğini gösterir.

Zübbet üt-Tevarih'te Hz. Musa'nın hayatından tek bir olay canlandırılmıştır. Musa ile kardeşi Harun, firavunun huzurundadırlar. Musa peygamber bir mucize yaratarak esasından ejderha çıkarır. Kendisine doğru atılan ejderhayı gören firavun olaya bakakalmıştır.

Burada Hz.Musa'nın dokuz büyük mucizesinden birine tanık oluyoruz. Olay su kenarında (muhtemelen Nil nehri) yer alan, yeşil bahçesi olan, pek çok zengin mekanı olan bir sarayda geçmektedir. Firavun solda su üzerinde yer alan bir locada oturur. Ateşli ayçalarıyla Hz.Musa ile Harun ve ejder ortada, olayı izleyenler ise arkada çeşitli büyüklükte gösterilen mekanlarda görülür. Harun'un önünde durduğu kapı, sarayın kapılarından biri olmalıdır. Firavun'un locası ile kapı arasında gösterilen, kıvrımlı, kırmızı renkli ejderha, yeşil renkli zemin üzerinde bulunması nedeniyle de hemen göze çarpar. Ağzını olabildiğince iki yana açan ejderin yılankavi kıvrılan vücudun, dört ayağı ve kol ve bacak adalelerinin etrafında ateşten haleler vardır. Zengin geometrik süslemeleri olan saray, çim kümeleri belirtilen bahçe ve su bir bütünlük oluşturmaktadır. Zemin altın yaldızla belirtilmiştir.

Kaynak:

Renda 1977, 60,62, Resim 7.

Kat.No.25 **Levha No.25** **Fotoğraf No.25**

HZ.MUSA VE HARUN FİRAVUN ÖNÜNDE-2

Yapıldığı Tarih : 1586
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine renkli guaj
Ölçüleri : 22,2x48 cm.
Bulunduğu Yer : TSM-H.1321 f.37 b.

Lokman Aşuri'nin "Zübdet-üt Tevarih" adlı eseri "tarihlerin özü" anlamına gelen bir genel dünya tarihi kitabıdır.

Eser iki bölümden oluşmaktadır: Peygamberler tarihi (24 minyatür 4 halife portresi) ve Osmanlı tarihi (12 padişah portresi).

Anlatılan konu TİEM-1973 f. 32 b ile aynıdır. Musa Peygamberin kardeşi Harun ile birlikte Firavun huzurunda arasından bir ejderha çıkarması mucizesini izliyoruz. Saray gene bir su kenarında yer alır. Arkada ise ağaçlar ve tepeler görülür. Diğer minyatüre göre daha sade bir sarayla karşı karşıyayız: Firavun gene locasında oturmaktadır. İki katlı olan loca bir kubbe ile taçlanmıştır. Olayın tanıkları geride yer alan çatılı mekanlarda bulunurlar. Ateşli ayçalarıyla gösterilen iki peygamber ise ön plandadır.

Kıvrımlı gövdesi, bacak adaleleri etrafındaki alevli haleleri ve iki yana açılmış ağızıyla ejderha en dikkat çekici figürdür.

Kaynak:

Renda 1972-73, 455-57, Resim 7.

Kat.No.26 **Levha No.26** **Fotoğraf No.26**

EJDERHA DESENİ-4

Yapıldığı Tarih : 16.yy.sonu
Malzeme ve Teknik : Kağıt, mürekkep, yer yer altın yaldız.
Ölçüleri : 30,2x20,5 cm.
Bulunduğu Yer : TSM. H.2147-f.32b

32 yapraktan oluşan; resim, çizim ve Derviş Hasan'ın 1004/1595-6'ya tarihlenen kaligrafi örnek sayfalarını da içeren bir albümdür. Bu albüm 1021/1612-13'e tarihlenen Derviş Abdi ve Fahri Burusevi'e ait kaatı (kağıt kesme) işlerini de içerir. Böylece albümün I.Ahmed devrinde (1603-1617) bir araya getirildiğine dair bir dayanak oluşturulur.

Palmet ve lotus yapraklarından oluşan kıvrımlı dalın arasında bir aslan ile bir ejderha ölümcül savaşım verirken gösterilmiştir. Kıvrımlı dallar arasına yerleştirilen iki figür ilk bakışta zeminden kolaylıkla ayırt edilememektedir. Hem kuvvetli bir "S" çizen ejderhanın, hem de aslanın gövdesindeki en küçük detaylar bile verilmeye çalışılmıştır. Aslanın gövdesi lekesele, ejderha ise çizgisel olarak ele alınmıştır. Ayrıca bazı çiçeklerin üzerinde kuşlar da bulunmaktadır. Çiçekler, dallar, hayvanlar vd. inanılmaz bir devinim içindedirler.

Kaynak:

Grube 1961, b; Grube 1969; Denny 1983; Washington 1987 no.45 a-d; Berlin 1988 no 52 d.

Kat.No.27 **Levha No.27** **Fotoğraf No.27**

EJDERHA TAKIM YILDIZI

Yapıldığı Tarih : 1595 civarı
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine renkli guaj boyama.
Ölçüleri : 25,2 x 16,5 cm (sayfa boyutu)
 : 7,9 x 10 cm. (minyatür)
Bulunduğu Yer : TSM A.3632 f.27.

Al-Aca'ib ve'l Garaib adlı el yazmasından alınan bir minyatürdür. Burçların anlatıldığı sayfalarda ejderha takım yıldızını gösteren minyatür ilgimizi çekiyor.

Mavi bir zemin üzerinde yer alan ve grimsi siyah renkle gösterilen ejder sola doğru ilerlerken betimlenir. İki yana açılmış ağız ve gözleri, alevli diliyle başı biçimlenir. Kıvrımlar yapan bir gövdeye sahiptir. Dört bacağı bulunan yaratık koşarcasına sola doğru hareket etmektedir. Vücudunu adeta saran yıldız bir kontur görülmektedir. Ayrıca bacak adalelerini kuşatan alevli haleler de figürü daha dikkat çekici bir hale getirmektedir.

Sayfanın yukarısında yer alan ayı betimlemesiyle birlikte bir bütünlük oluşturur. Şöyleki, ejderha takım yıldızı küçük ve büyük ayı takım yıldızlarının arasında yer alır. En önemli özelliği ise en kuzeyi gösteriyor olmasıdır.

Kaynak: Yayınlanmamıştır.

Kat.No.28

Levha No.28

Fotoğraf No.28

GÖKYÜZÜNE KAÇIRILAN EJDERHA**Yapıldığı Tarih** : 1595**Malzeme ve Teknik** : Kağıt üzerine renkli guaj boyama, altın yıldız.**Ölçüleri** : 38,5 x 27 cm. (sayfa boyutu)**Bulunduğu Yer** : TSM, H. 1222, 127a.

Siyer-i Nebi'nin ikinci cildinden alınan bir minyatürdür. Minyatürde Hz.Muhammed'in mucizelerinden biri anlatılmaktadır. Kâ'be'nin temelinde ortaya çıkan ejderi Hz.Muhammed'in mucizesiyle bir ukab kuşu gökyüzüne doğru kaçırıyor. Minyatürde olayın son anı betimlenmiştir. Ortada Kâ'be, onun sol yanında yeşil giysisi, peçeli yüzü ve alevli ayçasıyla gösterilen Hz.Muhammed ve sol önde ise zemzem kuyusu yer alır. Bu mucizeye tanık olanlar, ya dua ederken, ya olayın şaşkınlığını yaşarken, görülürler. Gökyüzüne kaçırılan ejderhanın sadece kuyruğunun ucu resmedilmiştir. Spiral çizerek içine doğru kıvrılan sarı renkli bir kuyruktur. Ejderhanın kendisi betimlenmemiştir.

Kaynakça:

Tanındı 1984, Resim 22.

Kat.No.29 **Levha No.29** **Fotoğraf No.29**

HZ.ALİ VE EJDERHA

Yapıldığı Tarih : 1595
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine renkli guaj boyama, altın yaldız
Ölçüleri : 38,5 x 27 cm. (sayfa boyutu)
Bulunduğu Yer : TSM H. 1223, y.70b.

Siyer-i Nebî adlı el yazmasından alınan bir minyatürdür. Hz. Ali'nin yılan-ejderhayla yaptığı savaşım anlatılır. Beni-neccar kabilesiyle savaşmak için giden müslüman ordusunun önüne büyük bir yılan-ejderha çıkar. Hz.Ali onu tek başına, çift uçlu kılıcı (zülfikâr) ile öldürür. Tepelerin arasında yer alan ejderha koyu yeşil renkli ve benekli bir gövde ve alevlerle gösterilir. Hz.Ali tarafından kılıçla kesilen boynundan kanlar fışkırmaktadır. Kesik baş tüm detaylarıyla işlenmiştir. (badem biçimi göz, sivri dil, açık ağız vd) Hz.Ali, resim alanının ortasında yer alır. Yüzü ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Önünde simgesi aslan ve sağ yanında da hizmetkârı gösterilir. Sağ arkada olaya tanık olanları görüyoruz.

Kaynakça:

Tanırdı 1984, Resim 71.

Kat.No.30 **Levha No.30** **Fotoğraf No.30**

HZ.MUHAMMED VE EJDERHA

Yapıldığı Tarih : 1595
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine renkli guaj boyama altın yıldız.
Ölçüleri : 38,5 x 27 cm. (sayfa boyutu)
Bulunduğu Yer : TSM, H. 1222, y.40b.

Siyer-i Nebî adlı el yazmasının Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan ikinci cildinde yer alan minyatürlerden biridir. Minyatürde anlatılan olay, Hz.Muhammed'in mucizelerinden biridir. Hz. Muhammed, ejderha kervanının yolunu kesen ejderha ile konuşurken gösterilir. Olay tepelik bir arazide geçiyor. Sol yanda kayalıklar arasında yer alan mavi renkli ejderha ve Hz.Muhammed, bu grubun arkasında pembe renkli bir tepe, onun arkasında da develer ve kervanda bulunan insanlar gösterilmiştir. Figürlerin bazılarının yüzleri silinmiştir. Hz.Muhammed yeşil renkli kıyafeti, yüzünü örten peçesi, alevli halesiyle betimlenmiştir.

Ejderhanın gövdesi, mavi renkle sırtı ve karnı altın yıldızla belirtilmiştir. Gövdesinin üzeri beneklerle kaplıdır. Ejderhanın başı ayrıntılı olarak işlenmiştir. Olabildiğince açılan ağzı, sivri, kıvrımlı dili, çekik gözü, çene sakalları, tepeliği vd.

Kaynak:

Tanırdı 1984, Resim 18.

Kat.No.31

Levha No.31

Fotoğraf No.31

MAĞARA CANAVARI MÜSLÜMANLARI TEHDİT EDİYOR

Yapıldığı Tarih : 1610/20 arası
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine mürekkep, guaj ve yaldız.
Ölçüleri : 22x14 cm.
Bulunduğu Yer : Berlin Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz
Ms.or.oct.1596,BI.28b

62 yapraktan oluşan, 22 minyatürlü bir yazmadan alınmıştır. Meleğin zorlukla zincirle alıkoyduğu çok başlı, ejderha benzeri bir canavar, ateş kusuyor ve sadece basit bir örtüyle giyinen insanlara Kur'an'ın inançsız ve "iki yüzlüleri"ne saldırıyor.

Çok sayıda inanan yukarıda solda nimbus (ayça) larıyla peygamber olduğu belirtilen dört kişinin İbrahim, Yakup, Muhammed ve İlyas'ın arkasında durmaktadır. Bu dört kişi ellerini kendilerini korurcasına ileri uzatmışlardır.

Hız.Muhammed İslam öncesi Peygamberlerden tümüyle, yeşil giysili figürünü çevreleyen nimbus (ayça) ve yüzü yerine bol alevli nimbus yoluyla öne çıkarılmıştır. Giysilerin yoğun ve zıtlık dolu renkliliği, canavarın gri-siyah tonlarıyla kuvvetli bir zıtlık oluşturmaktadır.

Kaynak:

Berlin 1980, Nr.98; Frankfurt, 1985, 1/23, Berlin 1993, Kat. 29.

Kat.No.32

Levha No.32

Fotoğraf No.32

ESRÜK DEVEDEN KAÇAN ADAM ÖYKÜSÜ-I**Yapıldığı Tarih** : 17.yy.**Malzeme ve Teknik** : Kağıt üzerine renkli guaj**Ölçüleri** : 68.5 x 46.5 cm (sayfa boyutu), 59.5 x 36 cm. (minyatür)**Bulduğu Yer** : TSM-H.1703-f. 40b

Falname adlı el yazmasından alınmıştır. Minyatürde hayatın asıl amacının ahirete hazırlanmak olduğunu ve ecelden kaçılmayacağını anlatan bir öykü anlatılmaktadır. Öykünün özeti şöyledir:

"Esrük bir deveden kaçan adam sığınacak yer bulamadığı için kendini önüne çıkan bir kuyuya atar. Fakat kuyunun dibinde bir ejderha ağzını açmış beklemektedir. Ayağını kuymak istediği yerde dört yılan vardır. Başını kaldırıp bakar; görür ki tutunduğu dalları biri ak, biri kara iki sıçan kemirmektedir. Nasıl kurtulacağını düşünürken bir petek görür, eliyle biraz bal alarak ağzına atar ve korkularından biraz da olsa uzaklaşır. Fakat sonunda ejderhanın ağzına düşer."

Anlatılan öykü Hint Buda öykülerinden, Hristiyan "Altın Efsane" ye alınan öyküyle benzerlik gösterir. Orada kovalayan bir gergedandır [Keller 1991⁷,73].

Minyatür dört renk alanına ayrılmıştır. En üstte yaldızlı bir zemin, bulutlu gökyüzünü temsil ediyor. Onun altında yer yer çiçeklerle vb.ile bezenmiş dağları gösteren alan vardır; burası yeşil ile gösterilmiştir. Koyu pembe renkli alan ise olayın geçtiği esas yerdir. Esrük deve, fareler ağaçlar ve çiçekler yer alır. Kayaların ayrıntılar ile gösterildiği çok renkli son alan ise, kuyuya düşen adam ve ejderhayla birlikte dikkati çekiyor. Kuyu, siyah, ejderha ise hemen göze çarpan sarı renk ile belirtilmiştir.

Falname'de bu öykünün minyatüründe sıçanların ikisi de gri renkte gösterilmiş ve adamın başının üzerinde bulunması gereken petek gözükmemektedir. Öyküde geçen farelerden beyaz olması gerekeni gündüzü, siyah ise geceyi, yani ömrün tüketilmesini anlatmaktadır. Dört yılan, dört unsuru yani su, hava, toprak ve ateşi; deve eceli; ejderha da ölümü simgelemektedir. Adamın başının üzerinde bulunan petekten akmakta olan incecik bal ise dünya nimetleriyle avunmasının ifadesidir [Toska, 1992, 50-51].

Öyküde geçen ejderha, büyük bir özenle gösterilmiştir: Sarı renkle belirtilmiş başı ve gövdesinde renkli noktalar bulunur. Ağzını olabildiğince iki yana açan ejderhanın sivri dişleri ve alev biçimli sarı dili ayrıntılı olarak işlenmiştir. Arka planda yer alan siyah renk ejderin hemen görülmesini sağlamaktadır. Sadece başını ve gövdesinin bir kısmını gördüğümüz ejderhanın yılanvari bir vücuda sahip olduğunu tahmin edebiliriz.

Kaynak:

Toska 1992, 52, Resim 7; Keller 1991⁷,73.

Kat.No.33

Levha No.33

Fotoğraf No.33

ESRÜK DEVEDEN KAÇAN ADAM ÖYKÜSÜ-2

Yapıldığı Tarih : 17.yy
Malzeme ve Teknik : Kağıt üzerine renkli guaj
Ölçüleri : yak. 60 x 36 cm.
Bulunduğu Yer : TSM-Revan 1022, v.22b.

Kelile ve Dimne adlı el yazmasına ait bir minyatürdür. Öykü Falname'dekinin aynıdır. Ancak bu minyatürde, diğerinde eksik bırakılan bazı detaylar özenle gösterilmiştir. Örneğin farelerin renkleri gibi.

Anlatılan olay aynı olmasına rağmen, anlatım tamamen farklıdır. Olay üç kademeli bir mekan anlatımıyla verilmiştir. Sağ taraf, çalılıkların ve ağacın bulunduğu en arka planı göstermektedir. Önde açık renkli alanda deve ve doğadan detaylar (otlar, çalılar vb) işlenmiştir. En solda ise esas olayın yani öykünün geçtiği yeri görüyoruz.

Ejderha, aynı konulu diğer minyatürde olduğu gibi kuyunun içinde gösterilmiştir. Açık ağzında dişleri ve alevli dili görülebilmektedir. Kıvrım yapan bir boynu dışında gövdesini göremiyoruz. Ama herhalde alışlageldiği gibi kıvrımlı bir gövdeye sahip olmalı.

Kaynak:

Toska 1992, 53, Resim 9.

Kat.No.34

Levha No.34

Fotoğraf No.34

KUZEY GÖKYÜZÜ BURÇLARI**Yapıldığı Tarih** : 18.yy.**Maizeme ve Teknik** : İnceltilmiş sulu boya ile renklendirme ve yer yer altın yıldız.**Ölçüleri** : 20 x 22cm.**Bulunduğu Yer** : Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Islamische Kunst.

Astronomik bir el yazmasından olan bu minyatürde, kuzey gökyüzünün burçları Arap pozisyonundan gösterilir. 18.yy.dan bu minyatürü içeren Türk el yazması Arap, hatta Yunanlı ön örneklere dayanır.

Ortasında ejderha takım yıldızı olan bu harita, ekliptik sisteme göre kurulmuş; ancak, geceleyin gökyüzünde yön bulmaya yardımcı olan kutup yıldızına göre düzenlenmemiştir.

Ekliptik dairenin kenarında kesilen 12 burç imgesi, 12 parçalı daire içinde sıralanmıştır; (saat yönünün aksi istikametinde), Boğa burcunu, İkizler, Yengeç, Aslan, Başak, Terazi, Akrep, Yay Oğlak, Kova ve Balık burcu izler.

Ejderha, yeşil rengiyle ve kendi etrafında dönerek oluşturduğu düğümüyle dikkati çeker. Gözü, ağzı ve kulakları belirtilmiş; gövdesi kıvrımlı çizgilerle gösterilmiştir. Kuyruğu bir ok ucu ile sona erer. Ejderha, Arapça tinnin (yılan-ejderha) açıklamasıyla belirtilir.

İnceltilmiş sulu boya ile renklendirilmiş yıldız haritası, her 30⁰'de bir değişen altı pastel renkle (pembe, açık mavi, açık sarı, erguvani, menekşe rengi, açık yeşil) boyanmıştır. Zemin üzerinde yıldızları anımsatan dekoratif olarak dağılmış çok sayıda altın noktacıklar vardır.

Kaynak:

Hickmann 1989, 25-27.

Kat.No.35**Levha No.35****Fotoğraf No.35****KASIM BEY'İN KILICI**

- Yapıldığı Tarih** : 1530 civarı
Malzeme ve Teknik : Çelik, gümüş, yıldız, demir, ahşap; kakma, döküm.
Ölçüleri : Uzunluk: 116 cm (tümü)
: 105 cm (kın) x 4 cm (en)
Bulunduğu Yer : Viyana, Kunsthistorisches Museum Wien, Waffensammlung,
Inv.No.C.162.

Silah, Kasım Bey'e aittir. Onun ordusu, Viyana yakınlarında Baden'de Schertlin von Burtenbach komutasındaki Avusturya İmparatorluk ordusuna yenilmiştir.

Kılıcın en ilginç yanı, balçağının uçlarının ejder başıyla son bulmasıdır. Ejderhaların başlarının biçimlenmesi, badem biçimi gözler, sivri dişler, açık ağız, çene sakalı ve sivri kulaklar şeklindedir.

Kılıcın kınının üzerinde içi bitkisel bezemelerle doldurulmuş çeşitli biçimlerde olan rozetler bulunmaktadır.

Kılıçlarda benzeri biçimlenmeyi Hz.Osman'ın ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kılıcında da rastlarız.

Kaynak:

Berlin 1989, Kat.7/66, Resim 796.

Kat.No.36

Levha No.36

Fotoğraf No.36

EJDER BAŞLI ÇEŞME LÜLESİ**Yapıldığı Tarih** : 16.yy.**Malzeme ve Teknik** : Pirinç, döküm.**Ölçüleri** : Yayında belirtilmemiş**Bulunduğu Yer** : Ankara-Ayaş Karakaya Kaplıcası'nın yanında.

Çeşme, yalıklı, kemer üzengilerine kadar çift renk taşların kullanıldığı, derince Osmanlı kemeri ile örtülmüştür. Küçük ayna taşı beyaz mermerden işlenmiş olup, üstte bir pano ve bunun altında profilli bir Bursa kemerini gösterir. Lüleler bu kemerin içinde yerleştirilmiştir.

Önge'nin incelemelerine göre (1970):

"1949 yılında gerek çeşmenin, gerekse hamamın orjinal lüleleri eskidiği için, yerlerine pirinçten birer kopyası yerleştirilmiştir. Bu değişiklik sırasında döküm hatası olarak ejderin gözleri gibi bazı detayları kaybolmuştur. Bu lüle, ejderin dudak ve dişleri ile boynu altındaki kıvrık tüylerin stilize bir şekilde ifadesi bakımından İskit maden işçilik eserlerini hatırlatmaktadır".

Kaynak:

Önge 1970, 183-184, Resim 1, 4.

Kat.No.37

Levha No.37

Fotoğraf No.37

MANİSA MURADIYE CAMİ MİNARE KAPISINDAKİ KAPI TOKMAĞI

- Yapıldığı Tarih** : 1585 (en erken)
Malzeme ve Teknik : Bronz, döküm
Ölçüleri : 6,5 x 0,8 cm.
Bulunduğu Yer : Manisa Muradiye Cami Minare kapısı.

Kapı tokmağı iki parçadan oluşmuştur. Altta yer alan parça, yarım küre şeklindedir. Kenarları dilimli ve küçük deliklerle süslenmiş; ortasında üç yapraktan oluşan bir motif yer alır. Bu çark-ı felek motifine benzer yapraklı süslemenin, her bir yaprağı, benzer şekilde çiçekler, küçük yapraklar ve dallarla doldurulmuştur. Kapı tokmağının halkası ortada yer alan bir halkaya bağlanan iki ucunda ejderler yer alan büyük bir halka şeklindedir. Ejderlerin ağızları açıktır ve badem biçimli gözleri ile kulakları belirtilmiştir. Sırtları hafif çıkıntı yapmıştır.

Anadolu'da, Selçuklu çağından tanıdığımız, Cizre Ulu Cami kapı tokmaklarından sonra Beylikler devrinde de ejderli kapı tokmaklarından biri olan bu örnek ilgimizi çekiyor.

Kapı tokmakları gibi anahtarlarının da ejder başıyla süslenmiş örnekleri tanınmaktadır. Bunun için Topkapı Sarayı Müzesi'nde Kutsal Emanetler Seksiyonunda Kabe'nin, ejder başlı anahtarı ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

Kaynak:

Acun 1993, 5-6 Resim 6.

Kat.No.38

Levha No.38

Fotoğraf No.38

ALEM

- Yapıldığı Tarih** : 17.yy.
Malzeme ve Teknik : Bronz, döküm, kazıma
Ölçüleri : Yükseklik: 44 cm, Çapı: 29 cm.
Bulunduğu Yer : Özel Koleksiyon.

Damla biçimli bir levha ile bunu çevreleyen ve iki ucu ejderha başı ile sona eren bir çataldan oluşmaktadır. Bu çatalın ucunda yer alan ejderlerin dışında her iki tarafta da ikişer baş vardır. Açılmış ağızları, badem biçimi gözleri, tepeliği ve sivri kulakları ile çene sakalı özenle belirtilmiştir. Kare biçimli gövdelerinin üzeri baklava biçimi süslemelerle bezenmiştir.

Levhanın ön yüzü dört bölümden oluşan bir yazıtla kaplıdır. Arka tarafında ise birbiri içine giren çizgiler vardır. Yazıt birşey anlatmamasına rağmen, içinde besmele, Muhammed, Ali ve birçok Arapça kelime barındırır. Levhanın üst kısmında iki ejder başının arasına lehimlenen levha dikkatimizi çekmektedir. Her iki yüzde de yer alan bu el biçimli levhalar "Fatma'nın eli" olarak bilinir ve üzeri kazma tekniği ile süslenmiştir.

Titiz bir şekilde tasarlanan ejderhalar yazıtla tam olarak uyum sağlamaz. Bu da ortadaki bronz yazıtın daha sonradan yapıldığını göstermektedir.

Buna benzer alemler 14.yy.a kadar geri giden minyatürlerde anlatılmıştır. Üzerinde, uzun kılıç resmi olan bayrak ve Hz.Ali'nin iki uçlu kılıcı (Zülfikar) olan böylesi alemler veya bazen de başka bir tipte olanlar komutanın yanında taşınırlardı.

Kaynak:

von Gladif, 1993, 166, Kat. 109.

Kat.No.39

Levha No.39

Fotoğraf No.39

SULTAN SÜLEYMAN'IN KILICI

Yapıldığı Tarih : 933/1526-7
Malzeme ve Teknik : Çelik, altın, yakut, fildişi,dövme, kakma.
Ölçüleri : Uzunluğu 66 cm.
Bulunduğu Yer : TSM 2/3776

Kabzası fildişindendir; ince, oyulmuş ve siyahla boyanmış çiçek dalları ile altından çiçekli kıvrım dallar ve bulut bantlarından oluşan bir süsleme taşır. Tepe kısmında büyük merkezi kıymetli bir taş eksiktir. Fakat zarif lotus kıvrımları küçük yakutlarla bezelidir. En üst kısımda altınla kaplanmış büyük bir firuze taşlı gümüş bir kabartma yer alır. Bağlantı kısmı altın bir levhadan oluşur ve kabartma dallardan oluşan süslemesi vardır.

Kılıcın kesici kısmının her iki yüzü üzerine Arapça Sultan Süleyman'ın resmî saray ünvanı ve 933/1526-7 tarihlerin birer yazıt kakılmıştır. (Yazıt tümüyle İstanbul 1958, Nr. 69'da verilmiştir). Kenarda ince kabartma lotus dalları ve fantazi kıvrımlar ile aslan, ejderha, maymun, v.d. başları ilerler. Kabzadan hemen sonra kılıcın her iki yüzünde ateş kuşu ve ejderhanın ikili savaşımının birer versiyonu yer almaktadır. İkili savaşım dışarıya taşkın ince lotus dallarının üzerinde Timurlu-Çin üslubunda betimlenmiştir. Her iki hayvan çifti mavileştirilen ve kısmen yaldızlanan demir veya çeliktendir ve açıkçası ayrıca dökülmüş veya dövülmüş ve göz olarakda yakut eklenmiş olarak kıvrım üzerine yerleştirilmiştir. Osmanlı ve Safevi sanatında paraleli olmayan yüksek ince zevki gösteren bir örnektir. Yazıtta göre savaşım sahneleri alışılmadık şekilde baş aşağı durmaktadır. Kılıcın sırt kısmı (omurga) Nastalîk tarzda yazılmış bir şiir ve ustası Ahmed Tekelü'nün imzasını taşır. Karabecik (1913) inandırıcı olarak nisbası yoluyla 16.yy.nın başlarında Meşhed yakınlarında kurulan Kızılbaş birliğine bağlı Teke-Türkmenlerinin bir üyesi olduğunu ve I.Selim'in 1514 yılında Tebriz'den getirttiğini ve elde kalan belgelerde adı geçmesine/bulunamamasına rağmen ustalardan biri olması gerektiğini betimledi.

Ne olursa olsun bu kılıç Süleyman'ın Acem-Altın işleyicisi/kuyumcularının onun hakimiyetinin başlangıcında onun için hazırladıkları işleri için iyi bir tasarıma aracı olmaktadır.

-Ejderha-Ateş Kuşu Savaşimleri:

Her iki yüzde de yer alan savaşımı gösteren bu sahneler oyuncuların her defasında farklı bir şekilde betimlenmesiyle dikkati çeker.

Zengin bir bitkisel fonda yer alan her iki savaş sahnesinde ortak olan özellikler şunlardır. Ateş kuşunun açık bir renkle (altın), ejderhanın ise koyu bir renkle mavileştirilmiş demir (çelik) ile verilmesidir. Bu her iki hayvanın sembolizmine de uymaktadır. (Ateş kuşu-aydınlık/ iyilik, buna karşın ejderha karanlık /kötülük). En ince detaylara varıncaya kadar işlenen hayvanların her iki yüzde farklı farklı ele alındığı gözlenir. Bir yüzde konturları açıkça belirtilen ejdere karşı, diğerinde yer yer yaldızlamaya gidilmiştir.

Hayvan Maskları:

Kılıcın üzerinde ejderha-ateş kuşu savaşım sahnesi ile yazıt arasında yer alır. Kıvrımlı dallar arasına yerleştirilen çeşitli hayvan başlarını/masklarını görmek olasıdır. Bu tasarım tarzı bize Türk-Çin 12 hayvanlı takvimini anımsatmaktadır.

Kılıç böylece gerek firuze renkli taşı (nazar için olsa gerek), gerek savaşım sahneleri ve gerekse de hayvan masklarıyla devrin büyü/inanç düşüncesi için inanılmaz bir örnek oluşturmaktadır.

Kaynak:

Münih 1910, Nr.148; İstanbul 1958, Nr.69; Yücel 1964-1965; İstanbul 1983, E.85; Köseoğlu 1987, Taf.82; Washington 1987, Nr.86; Londra 1988, Nr.83; Berlin 1988, Nr.84.

Kat.No.40 **Levha No.40** **Fotoğraf No.40**

YEŞİM ÇEKMECE

Yapıldığı Tarih : 1540-50 civarı
Malzeme ve Teknik : Yeşim taşı, altın gümüş, firuze, yakut; kakma, döküm, savat.
Ölçüleri : Uzunluk 14,8 cm.
Bulunduğu Yer : TSM 2/2085

Koyu yeşil yeşim taşından yapılan kutunun sürme bir kapağı vardır. Kakılmış ve savat uygunlanmış altınla kaplanmış bir gümüş çerçevesi vardır ve altından döküm ejderha ayaklar üzerinde yükselir. Yıldızlanmış gümüş çerçeve ve yeşim plakalar firuze ve yuvarlak kesilmiş (kubbe gibi) yakutlar çiçek biçimi çerçevelerle çerçevelenmiş kancalı yuvalara kakılmıştır. Diziler halinde düzenlenmiştir ve spiral motifler oyulmuş küçük altın levhalarla değiştirilerek sıralanmıştır.

Topkapı Sarayı'nda pekçok benzer çekmece bulunmaktadır (İstanbul 1983, E.82).

Ejderha biçimli ayaklar birer balığı andırmaktadır. Sadece yüz kısımları işlenen altın döküm ejderhalarda detaylar önem kazanıyor: Gözler, kulaklar ve pullarla kaplı cilt.

Kaynak:

Tokyo 1985, N.313 ;Washington 1987,63; Milano 1987, Nr.286; Londra 1988, Nr.70; Berlin 1988, Nr.71.

Kat.No.41 **Levha No. 41** **Fotoğraf No.41**

MAŞRAPA

Yapıldığı Tarih : 16.yy ortası
Malzeme ve Teknik : Gümüş üzerine kazıma ve döküm
Ölçüleri : Yükseklik 13,2 cm.
Bulunduğu Yer : Eric Grünberg Fine Arts, Paris.

262 gr. ağırlığındaki bu kap, II.Selim'in tuğrası ile gözden geçirme damgasını taşımaktadır. Tabanında Yunanca bir yazıt bulunmaktadır: "Kisilsk, kyr(i)akan". Bu belki de yapım yerini göstermektedir. Yazıtı izleyen K, S ve D harfleri, (2), 20, 200 ve 4 sayılarına denk gelmektedir.

Üç enli yassı halka (kuşak) maşrapanın dış yüzeyini iki kısma ayırmaktadır. Bu altta ve üstte kabın ağız kısmı ile ayağını göstermektedir. Ayrılan iki alan oyularak hayvan, çiçek ve yapraklı dallarla süslenmiştir.

Kulpun ise her iki ucu ejder başıyla sonlanmaktadır. Her iki ejder başı da ayrıntılı olarak işlenmiştir. Kabın ağız kısmına dayanan başın, iki yana açılan ağız ve badem biçimli gözü dikkati çekmektedir. Öteki baş ise "S" çizerek döner, gövdeyi ısırır. İki yana doğru olabildiğince açılan ağız, badem biçimli olan gözü diğer başla benzerlik göstermektedir. İkinci baş kabın ortasındaki kuşağa dayanır ve bu noktadan itibaren, kulp aşağı doğru biraz daha ilerler.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan, 16.yy.ın ikinci yarısına tarihlenen seramik İznik maşrapasında da buna benzer bir süsleme görülür. Bu gümüş kabın veya benzer örneklerin süslemesi seramik kaplar için muhtemelen motif örneği olarak kullanılmıştır.

Kaynak:

Otto-Dorn, 1957, Resim 81; Ingelheim 1992, 75, Kat.11; İznik 1994², Kat.616.

Kat.No.42 Levha No.42 Fotoğraf No.42

KAPAKLI MAŞRAPA-1

Yapıldığı Tarih : 16.yy ortası
Malzeme ve Teknik : Gümüş, kısmen yaldızlanmış; derin oyma ve döküm, ajur.
Ölçüleri : Yükseklik 17,8 cm.
Bulunduğu Yer : Eric Grünberg Fine Arts, Paris.

Yuvarlak gövdesi, kademelendirilmiş yassı bir bantla, silindirik boyna bağlanır. Kap, dışarıya doğru genişleyen bir ayak üzerinde durur. Kubbe biçimli kapağın kenarı çıkıntılı ve ajur tekniğiyle yapılmış şekillerle süslenir. Kapak ve tek ejder başıyla biçimlenen kulp birbirine zincirle bağlanır.

"S" biçimli kulp stilize bir ejderha başıyla son bulur. Baş, boynu çepeçevre saran Yunanca yazıta dayanır. İki yana açılmış ağız ve dili ayırt edilebilmektedir. Gövdesi ise şişkin karın üzerinde sona erer.

Bu nadir parça, benzer biçimli, ejder başıyla sonuçlanan kulpları olan ve kapakla donatılmış örneklerden oluşan bir gruba aittir. Çin motiflerine dayanan süslemesi, Timurlu üslubunun Osmanlı uyarlaması iken; kabın biçimi, 15.yy İran örneklerine kadar gitmektedir. .

Zemindeki Çin tarzı çiçekler de gösterdiği gibi, bu kap İznik'te üretilen kaplara belirli süsleme biçimleri, aynı şekilde hayvan motifleri için de ön örnek olmuş olmalıdır.

Daha sonradan kapak ve boyun üzerine II.Osman'ın (1618-1622) tuğrası işlenmiştir. Boyunda çepeçevre dolaşan Yunanca bir yazıt da bulunmaktadır. Bu gümüş kapaklı kap, bugüne kadar bulunan tek örnektir.

Kabın üzerinde birbirinden ayrı iki alanda sağa doğru koşan pekçok yaban hayvanı yer almaktadır. Bu hayvanlar içinde tek boynuzlu at, şeytansı yaratıklar ve tavşan dikkati çekmektedir. Zeminde ise birbirine bağlanan çiçekler bulunmaktadır.

Bu tür kaplar, baharlı ya da ballı sular (şerbet) için içme kabı olarak kullanılırdı.

Kaynak:

Grünberg ve Torn, 1988; Petsopoulos 1982, 25, Resim 18; Paris 1990, 174; Ingelheim 1992, 76 Kat.13.

Kat.No.43

Levha No.43

Fotoğraf No.43

KAPAKLI MAŞRAPA-2

- Yapıldığı Tarih** : 16.yy.ın ortası
Malzeme ve Teknik : Gümüş, noktalama, kabartma,kulp, dökme
Ölçüleri : Yükseklik: 16 cm
Çap : 12,7 cm.
Bulunduğu Yer : Londra, Victoria and Albert Museum, 158-1894.

Silindirik boyunlu şişkin karınlı ve kubbe biçimli kapaklı ve kapağının etrafında kalaydan bir çelengi olan, ejder başı ve kuyruğuyla özenle belirtilen bir kulbu olan maşrapadır. Gövdesi üzerinde noktalanmış zemin üzerine kabartma işi arabesk ve şakayık dallarıyla bir dizi, birbirini kesen baklava biçimi alanlar oluşturulmuş; merkezlerine büyük çiçekler yerleştirilmiştir. Boyun üzerinde dalga biçiminde çatal yaprak dalları görülür.

Ejderhanın başı ve açılmış ağızındaki sivri dişleri ile kabın ağız kenarına dayanmaktadır. Yüzü, gözleri ve kulakları özellikle belirtilmiştir. Gövdesinin yani kulpun üzerinde bitkisel süsleme görülür. Kuyrukta ayrı bir baş yerine arabesk dallar ve şakayık yaprakları bulunur.

Kaynak:

Frankfurt 1985,6/23;

Karşılaştırma için:

Yılmaz 1988, 363. Resim 1.

Kat.No.44 **Levha No.44** **Fotoğraf No.44**

ALTIN MATARA

Yapıldığı Tarih : 1560 civarı
Malzeme ve Teknik : Altın, yakut, zümrüt, yeşim taşı, inci; altın üzerine değerli taş kakılması, savat
Ölçüleri : Yükseklik:28 cm
Bulunduğu Yer : TSM 2/3825

Mataranın basık, armut biçimli gövdesi, ileri doğru çıkan bir ayağı, dar bir boynu ile zincirle bağlanan tıkaçı, ejder biçimli bir emziği ve zincirden ağ örgülü bir sapı vardır.

Gövde öne çıkan çakılmış palmetlerden oluşan bir dekor gösterir. Palmetlerde de çevresindekiler gibi ince, kakılmış çiçek filizleri görülür ve küçük yapraklardan oluşturulan yuvalara oturtulan baget ya da gül kesimli yakut ile zümrütlerle bezenmiştir.

Her iki yüzün ortasında sütlü gri yeşim taşından birer madalyon bulunur. Bunların üzerlerinin, altından bakışık yerleştirilen dallar ile altından yaprak çelenklere oturtulan baget ya da gül kesimli zümrüt ve yakutlarla süslendiğini görüyoruz.

Çok sayıda dört köşe yuva içindeki zümrüt ve yakut ile tepesindeki (pembe) gül renkli bir yakutun gösterdiği gibi, tıkaç biçimine göre mataranın gövdesinden daha sonra yapılmıştır. Tıkaçın alt kısmı TSM ve zemin üzerine savat uygulanmış altın çerçeveli bir madalyon bulundurur.

Mataranın omuz kısımlarında iki ejder başı bulunur. Bunlardan biri ağızda inci tutar. Hem 640 rakamını hem de "tecdid" (yenilenme) diye okunan bir yazıt taşır. Sayılar açıkça mataranın dirhem olarak ağırlığı hakkında bilgi verir. Resmi Tebriz dirheminin 3,072 g. olmasına göre, ağırlığı 1966,08 g.dır ve böylece yaklaşık 2 kg gelir. (1966,08 : 3,072=640). Kelime ise belki de "tecdid" değil, kayıt veya bir evrakın yazılması için kullanılan resmi bir terim olan "tahrir" olarak okunmalıdır. Buradaki anlamı tamamıyla belirsizdir.

Mataranın alışılmadık biçimi deriden yapılan mataralardan (su kapları) kaynaklanmaktadır. (III.Murad'ın İmparator II.Rudolf'e hediye ettiği matara ile karşılaştırınız; Viyana,

Kunsthistorisches Museum). Osmanlı Sultanları böylesi altın mataraların içinde içme suyu bulundururlardı ve sıklıkla minyatürlerde bir hizmetkarın elinde görünürdü.

Kaynak:

Raby ve Allan 1982, Nr. 28; İstanbul 1983, E 206; Köseoğlu 1987; Washington 1987, Nr.54; London 1988,Nr.63; Çağman 1987, 85-87, Resim 1; Berlin 1988, Nr.65.

Kat.No.45

Levha No.45

Fotoğraf No.45

TAŞ MAŞRAPA

- Yapıldığı Tarih** : 1560 civarı
Malzeme ve Teknik : Siyah Kadıköy taşı ya da obsidyen, yakut ve daha değersiz yedek taşlar, altın; kakma, emaye, ajur.
Ölçüleri : Yükseklik:19 cm
Bulunduğu Yer : TSM 2/3831

Yekpare bir taştan (muhtemelen siyah Kadıköy taşı veya obsidyen) oyulmuş kapaklı bir maşrapadır. Ejder biçimli kulpu vardır. Kabartmalı, altından kıvrımlı yapraklarla birbirine bağlanan, çiçek biçimli yuvalara yerleştirilmiş, baget kesilmiş yakutlarla bezenmiştir. Yerinden düşen yakutların yerine daha sonra daha az değerli olan yedekler konulmuştur.

Diğer altın kakmalara kenarda, kapağın içinde ve maşrapanın ayağında raslanır. Kapak ve ayakta yer alan altın yuvalar dışarıdan açık-koyu yeşil, mavi, beyaz ve sarı ince emaye ile bezenmiştir. Kapakta kapalıyken görülemeyen ince lale ve sümbüller bulunur. Ayak kısmında ajur uygulanmıştır ve yeşil, mavi ve beyaz mine işi ile donatılmıştır. Kabin boyunun içinde altın levhadan bir filtre bulunmaktadır. Ortasında savat uygulanmış ve firuze yerleştirilmiş dallardan oluşan bir madalyon bulunur. Madalyonun etrafında ajur tekniği uygulanarak çalışılmış Kur'an'dan alınmış bir ayet bulunur: (Kur'an 76,21: "Ve Rabları onlara tertemiz bir içki sunmuştur" [Türkçe çevirisi: Öztürk,1994].

II.Bayezid'in (1481-1512) piyasaları düzenleyen emirnamesine göre, mine işi erken zamanlarda Edirne'de uygulanmıştır. Fakat 17.yy dan önceki mine işleri hakkında hiçbir bilgi yoktur.

Kabin kulbunu bir ejderha oluşturur. Maşrapa gibi yekpare taştan oyulmuş ve üzerine altından yuvalara oturtulmuş zümrüt, altın yaprak ve küçük altın rozetler kakılmıştır. Ağızını açmış olarak gösterilen baş diğerinden büyüktür. Dişleri de belirtilen ejderin çene sakalı ve kulağı özenle belirtilmiştir. Göz yerinde bir zümrüt bulunur. Diğer baş kuyruğundadır ve geriye dönerek gövdeyi ısırmaktadır. Bunun da göz yerinde bir zümrüt vardır.

Kaynak:

Washington 1966, Nu.219; Shelton 1978, Abb. I; London 1983, Emaye için referans; Tokyo 1985; Türkoğlu 1985, 41; Köseoğlu 1987, Taf.50; Washington 1987, Nr.64; London 1988, Nr.71; Berlin 1988, Nr.72; Sözen 1992², 280-281.

Kat.No.46

Levha No.46

Fotoğraf No.46

ALTIN KUPA

- Yapıldığı Tarih** : 16.yy sonu
Malzeme ve Teknik : Altın, saf kuars, yakut zümrüt kakma, renkli kağıt, döküm
Ölçüleri : Yüksekliği:20 cm
 Çapı :15,5 cm.
Bulunduğu Yer : TSM 2/8

Soğan biçimli, hareketli boyunlu, kubbe benzeri kapaklı ve ejder biçiminde dökümden kulbu olan kupa hasara uğramış ve şimdi halka biçimli ayağın üzerinde durmaktadır. Çiçek benzeri yuvalara kakılmış baget kesilmiş zümrüt ve yakutlarla bezenmiş saf kuarstan sekiz eğri traşlanmış plaka kupanın gövdesi üzerindeki altın yuvalara yerleştirilmiştir. Bunların altlarına mavi zemin üzerine yıldız, beyaz kırmızı ve sarı ile boyanmış kağıtlar konmuştur.

Bu alışılmadık şekilde altın, saf kuars, kıymetli taşlar ve boyalı kağıtların bir araya getirilmesine bir kalem kutusunda da rastlanılır. (TSM 2/22)

Altından yüzeyde ve kapakta nokta şeklinde oyulmuş zemin üzerinde kıvrımlı dallar görülür ve belirli aralıklarla yuvalara yerleştirilmiş yakutlarla kaplanmıştır.

Belki de sonradan temin edilen tabanı halka biçimli ayağa monte edilmiş bir altın levhadır. Üzerine altı köşeli yıldız ve bir rozet kakılmıştır.

Altın dökme kulbun iki ejderha başı vardır. Diğerine göre daha büyük olan baş kapağa yakın bir yerde gövdeye bağlanır. Ağız iki yana açılmış, dişlerini gösterirken betimlenen; yüzünde gözleri özellikle dikkati çeken ejderhanın boynunda zincir biçiminde bir boyunluk gözükür. Gövdesinin üzeri birbirine paralel çizgilerle bezenmiştir. Kuyruğunda ise ikinci başı bulunur. Diğerinin aksine ağız kapalıdır. Hemen altında/önünde duran yarı küresel üzeri çiçeklerle süslü rozete saldıracakmış gibi durur. Ejderhalar, dökme rozet, kazıma yıldız ve rozet bir bütün oluşturmaktadır.

Kaynak:

İstanbul, 1983, E.211; Tokyo 1985, 31; Türkoğlu 1985, 12; Köseoğlu 1987, Taf.52;
Washington 1987, Nr.61; London 1988, Nr.68. Berlin 1988, Nr. 69; Sözen 1992², 276.

Kat.No. 47

Levha No.47

Fotoğraf No.47

TOMBAK SU FISKİYESİ

- Yapıldığı Tarih** : 16.yy.
Malzeme ve Teknik : Döküm, tombak
Ölçüleri : Yükseklik: 32,7 cm.
Bulunduğu Yer : Edwin Binney III Koleksiyonu.

"S" biçimli ve bir ejderhayla sonlanan boru kısmı ile bunun bağlı olduğu ve üst kısmı lale biçiminde olan bir gövdeden oluşur.

Ejderha özenle işlenmiştir: İki yana açılan gaga biçimli ağızı, sivri dişleri, badem biçimi gözleri, tepeliği ve sivri kulaklarıyla "S" biçimli gövdesi köşeli bir yapı gösterir.

Ejderhalı kısmın bağlı bulunduğu sap kısmı ise çok sadedir: Tam açılmamış bir lale ile ortasında kubbemsi bir çıkıntı. Burası ve ejderhanın ağızı suyun aktığı/çıktığı yer olmalıdır. Suyun basıncıyla gövde kendi etrafında dönüyor olmalıdır.

Kaynak:

Raby ve Allan 1982, Kat. 17.

Kat.No. 48 Levha No.48 Fotoğraf No.48

GÜMÜŞ MAŞRAPA

Yapıldığı Tarih : 1515 civarı
Malzeme ve Teknik : Gümüş, kabartma, noktalama, döküm.
Ölçüleri : Yükseklik: 13,5 cm.
Bulunduğu Yer : St.Petersburg, Ermitage Müzesi Inv. No. N.T.358.

Halka biçimli bir ayak üzerinde, şişkin karınlı bir maşrapadır; tepesinde topuzlu bir kapağı ve ejderha biçiminde kulpu vardır. Gövdenin üzerinde "S" biçimli kalın dallar ve rumi yapraklar ile bunların arasında birbirine sarılarak ilerleyen çiçek, gonca ve yapraklardan oluşan bir süsleme görülür. Boyun ve kapakta da benzeri bitkisel süsleme görülür. 16.yy İznik maşrapalarıyla biçimsel ve süsleme açısından yakınlıklar gösterir. Boyunla kapağın birleştiği yerde ejder başlı kulp gövdeye yaslanır. Yüzü oldukça ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir: Açık ağız, alev biçimli gözler ve kulaklar, yele. Gövdesi düzdür ve kuyruk yerinde ikinci bir başı yoktur. Kulp "S" biçimindedir.

Yılmaz bu tür kapların kökeni konusunda şunları belirtmektedir:

"Özellikle malzemenin gümüş olarak kullanıldığı bir grup eser Sultan II.Bayezid'den başlayarak bütün 16.yy. boyunca görülen maşrapa formundadır. Form olarak Herat'a bağlanan, yeşim ve madenden örneklerin Timur döneminde bulduğumuz maşrapa formundaki eserlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır".
[1988, 363]

Kaynak:

Raby ve Allan 1982, Resim 7c.

Karşılaştırma için:

Yılmaz 1988, 363, dipnot 2, Resim 1.

Kat.No.49

Levha No.49

Fotoğraf No.49

MAŞRAPA**Yapıldığı Tarih** : 16.yy**Malzeme ve Teknik** : Gümüş; kazıma, noktalama, döküm.**Ölçüleri** : Yükseklik 15,3 cm.**Bulunduğu Yer** : Özel Koleksiyon, Londra

Sultan III.Murad veya IV.Murad'ın tuğrasıyla bir mühür taşımaktadır. Ağız kısmına doğru daralan konik biçimli bir maşrapadır. Tepesi topuzlu bir kapağı vardır.

Gövdenin üzeri ve kademelendirilmiş kapak, saç örgülü altı kuşakla çeşitli bölümlere ayrılır. Gövdede kuşaklar arasındaki kısımlarda birbirini kovalayan ve birbirine saldıran hayvanlar yer almaktadır. En alttaki konumuzla ilgili olduğundan burada ayrıntılı olarak belirtilmelidir. Bir tavşana atak yapan bir ejderha betimlenmiştir. Gövdesi pullardan oluşur ve bir düğüm yapar. Ejderhanın yüzü ayrıntılı olarak işlenmiş, gözü, sivri dişleri ve kulağı görülmektedir.

Tepelikli kapak ile ejder biçimli kulp birbirine gümüş halkalardan oluşan bir zincir ile bağlanır. Kulp "S" biçimindedir. Başlardan birisi kabın ağız kısmına dayanır. Diğeri ise gövdeyle birleşmeden önce bir diğeri benzeri yarattığı yutmaya hazırlanırken gösterilir. Her üç başta da benzeri badem gözler, olabildiğince açılmış ağızlar ve eş çizgiler izlenmektedir.

Kaynak:İzник 1994², Kat. 615.

Kat.No.50 **Levha No.50** **Fotoğraf No.50**

ALTIN AYNA

Yapıldığı Tarih : 16-17.yy.
Malzeme ve Teknik : Altın ve yeşim taşı; yakut, zümrüt kıymetli taş kakma.
Ölçüleri : Uzunluğu: 49 cm.
Bulunduğu Yer : TSM/1795

Yaprak biçimli altından ayna levhası ve çok kenarlı tek parça yeşim taşından sapı olan bir aynadır. En üst ucu bir hilal ile sonlanan altın ayna levhasının üzerinde simetrik bir süsleme düzeni görülür. Kenarına bir sıra halinde madalyon biçimli yeşim taşı plakalar ile aralarında dairesel altın levhacıklar yerleştirilmiştir. Daha iç sırada bitkisel formlu levhacıklar ve ortada merkezde yer alan büyük yeşim levha ile aynanın sapla birleştiği yerde yer alan diğer çiçek (lale) biçimli levha dikkatimizi çekmektedir. Yeşim taşı levhaların üzerine altından çiçek biçimli yuvalar kakılmış, bunların içlerine de zümrüt ve yakutlar yerleştirilmiştir. Çiçekler birbirine ince altın dallarla bağlanmıştır. Daire ya da bitkisel formlu levhalar üzerine doğrudan yuva açılmak suretiyle kıymetli taşlar yerleştirilmiştir. Altın ayna levhasının üzerinde yer alan altın ve yeşim taşından levhaların arasına, yuvalara yerleştirilmiş zümrütler serpiştirilmiştir.

Aynanın yeşim taşından tek parça sapının ayna ile birleştiği yer ile sapın en alt ayna levhasında olduğu gibi altından yuvalara yerleştirilmiş zümrüt ve yakut çiçekler ile bunları birbirine bağlayan altından dallardan oluşan süsleme görülür. Ayrıca sap üzerinde ince yaprak biçiminde altından kakmalar da görülür.

Aynanın bizim için en ilginç süslemesi hiç kuşkusuz ağızlarında yeşim taşı tutan bir çift ejderdir. Gövdeleri aynanın sapla birleştiği yerin biraz altından, saptan çıkarak "S" çizer ve aynanın en alt yaprak dilimine dayanır. Böylece bir süsleme ögesi değil de ağır altın ayna levhasını kolayca taşıyan zarif birer sütun başlığı gibidirler. St.Petersburg Ermitage Müzesi'nde bulunan altın üzerine yeşim taşı kakılmış ve kakma yapılmış bir aynayla (Env.no. NV 2 710) da benzerlik göstermektedir.

Kaynak:

İstanbul 1983, E 265; Miller 1978, 106-114; Rogers 1987, 211, Kat.57.;Türkoğlu 1992, 38.

Kat.No.51

Levha No.51

Fotoğraf No.51

UZUN BOYUNLU İBRİK

- Yapıldığı Tarih** : 16. veya 17.yy.
Malzeme ve Teknik : Pirinç, döküm, ajur, kazıma
Ölçüleri : Yükseklik: 51 cm.
Çap: 19 cm.
Bulunduğu Yer : Oxford, Ashmolean Müzesi Env.No.1976.43

Döküm tekniği ile pirinçten yapılmış ibriğin gövdesinin üzerinde oluklu spiral bir dekorasyon görülür. Aynı tür dekorasyon ibriğin giderek genişleyen ağız kısmı ve emziğin üzerinde de dikkatî çeker. Zarif ibrik haffçe dışarıya doğru giderek açılan ajur tekniği gösteren bir ayak üzerinde durur. Kulbun üzerinde kazıma desen; boynun üzerinde bir kartuş içinde "Hacı Abdurrahim" yazıtı bulunur. Tepesi topuzlu bir kapağı vardır.

İbriğin emziğinin ağız kısmında ve kulpun boyna bağlandığı yerde birbirinin eşi olan, ağızlarının içinden bir sıvı akmasını sağlayacak şekilde iki yana açmış, stilize edilmiş birer ejderha başı vardır.

Kaynak:

Raby ve Allan, 1982, Kat.48.

Kat.No.52

Levha No.52

Fotoğraf No.52

H. OSMAN'IN KILICI

- Yapıldığı Tarih** : 17.yy. başı
Malzeme ve Teknik : Çelik, altın, yakut; döküm kakma, kazıma.
Ölçüleri : Uzunluk: 115 cm.
Bulunduğu Yer : TSM, Env.No.3775

Altın kabzanın uç kısmında yakuttan gözü olan kedi başı vardır. Palanın gövdeyle birleştiği yerde dört köşe rozetin içinde altın bir yuvaya oturtulmuş düz kesimli bir yakut hemen göze çarpar. Ayrıca balçağının her iki yanında mücevherlerle süslü birer ejderha başı bulunur.

Gövde, dövülerek desenlendirilmiştir. Orta kısmına oluklar açılmıştır. Altın kaplı kabank yapraklar ve mücevherler kakılmış kıvrımlı dallar monte edilmiştir. Zengin altın kakma işçiliği yalnızca zengin yaprak işlerinde değil Fatıha suresinde de görülür. Sapın üzerine ise altın yuvalar içine bir dizi yuvarlak kesimli yakut kakılmıştır.

Ortada yer alan, oluklu kısımda etrafında Fatıha Suresi bulunan küçük bir kare alan "Uthman" veya "Osman"a seslenen bir yazıt bulundurur. Burada zemin koyudur. Yazıtlar yıldızlanmıştır.

Kılıç, damgalanmamış görünür ve daha önce Aya İrene'de bulunan Osmanlı silah deposunun bir işaretini taşır. Bu kılıç, Hırka-i Saadet dairesindeki Mekke ve Medine'den getirilen kutsal emanetle ilişkili tutulur. Diğer iki kılıçla beraber bu kılıç, yorumlara göre bu Peygamberin çevresinden birine veya halifelerden birine ait olmalıdır.

Yazıtının da gösterdiği gibi, kılıç Halife Osman (644-656)'dan kalmış olabilir. 19. yy boyunca, her Sultan, Halife Osman'ın kılıcıyla kılıç kuşanmış ve kılıç kuşanma töreninin vaz geçilmez ögesi olmuştur.

Aynı şekilde Halife Osman'dan değil de, Osmanlı hanedanının kurucusu olan Osman'dan da (1281) kalmış olabilir. (Arapça'da her iki isim de aynı şekilde yazılır).

Tek parçadan oluşan kılıcın işçiliğinin ustalığı 14.yy. kadar, 7.yy.ı da olanaksız kılmaktadır. Tutamak çubuğu ve gövde eş zamanlı olmalı ve muhtemelen 17.yy.ın başlarına ait olmalıdır.

Balçağının her iki yanında yer alan ejderler kılıcın sivri ucuna doğru kıvrılır. Ejder başlarının biçimlenmesine gelince, badem biçimi gözler, başın üzerinde uçuşan tüyler, açık ağız, sivri dişleri, çene sakalı vardır. Her iki ejder başına da birer küçük firuze taş monte edilmiştir.

Kılıf, lacivert veya siyah kadifedendir. Üzerine yakut, zümrüt ve elmaslar kakılmış, savat yapılmış altından parçalar konmuştur. Askısı metal ipliklerden örülmüştür.

Kaynak:

Rogers 1987, 206 (Kat.33); Türkoğlu 1992, 25.

Kat.No.53

Levha No.53

Fotoğraf No.53

KAPAKLI SÜRAHİ**Yapıldığı Tarih** : 17.yy (?)**Malzeme ve Teknik** : Yeşim taşı, altın, yakut, zümrüt; kakma, repousé, emaye, ajur.**Ölçüleri** : Yükseklik 28 cm.**Bulunduğu Yer** : TSM, Env.No.3800

Basık damla biçiminde gövdeli, silindirik boyunlu, kıvrık kulplu, dışarıya doğru açılan bir ayağa oturan sürahidir.. Kapaklı olan sürahi yeşim taşından çeşitli plakalar ile üzerlerine altın yuvalar içine yerleştirilen kıymetli taşlarla yapılmış bir süsleme gösterir. Kıymetli taşların oturtulduğu yuvalar birbirine ince yapraklı dallarla bağlanır. Kap, çeşitli teknikleri birarada göstermektedir: Örneğin, kulbun iç kısmında emaye tekniği, ayakta ise ajur tekniği gibi. Kapak ve emzik farklı renkli altınla işlenmiş ve kıymetli taşlarla bezenmiştir.

Kabın formu geç Safavi ve Osmanlı metal işlerinde sıklıkla görülür ve muhtemelen geç Çin Ming porselenlerinden esinlenmiştir.

Emziğin uç kısmına, iki yana açılan ağız ve badem biçimi gözleriyle betimlenen bir ejder başı yerleştirilmiştir.

Kaynak:

Rogers 1987, 210 (Kat.55); Sözen 1992², 275.

Kat.No.54 **Levha No.54** **Fotoğraf No.54**

HANÇER VE KINI

Yapıldığı Tarih : 1664 civarı
Malzeme ve Teknik : Çelik, altın, elmas, zümrüt, mine; kıymetli taş
Ölçüleri : 32 cm.
Bulunduğu Yer : TSM 2/152

Kabzası som zümrüttendir. Kolçak, altın üzerine düz kesim elmaslarla bezeli ve iki ucu ejder başı formunu andıran yaprak biçimindedir. Altın kınının ön yüzünün altı ve üstü elmaslarla kaplanmış, ortası ve kınının arka yüzü, mine işçiliği ile, mavi zemin üzerine dallar ve çiçeklerle bezenmiştir. Kabza ağzında da mine işçiliği görülür.

Bu hançer, Hatice Turhan Sultan tarafından Eminönü'nde inşaatı tamamlatılan Yeni Cami'nin II Recep 1074 (8 Şubat 1664) Cuma günü açılış töreninde, oğlu IV.Mehmed'e hediye edilmiştir. Valide Sultan'ın hediyeleri arasında elmaslarla süslenmiş bir kuşak ve donatılmış on küheylan da bulunuyordu.

Kaynak:

İstanbul 1994, Nr. C.60

Kat.No.55 Levha No. 55 Fotoğraf No.55

BİR YENİÇERİ BİRLİĞİNİN SANCAĞI

- Yapıldığı Tarih** : 17.yy sonu (1688 öncesi?)
Malzeme ve Teknik : Uzunluğu: 155 cm. (sırığa kadar)
 Eni: 154,5 cm (en geniş yerinde)
 İç alanı: 137 x 133,5 cm.
 Pamuklu Dokuma: Dokuma eni: 65,5 cm.
Bulunduğu Yer : Badisches Landesmuseum, Karlsruhe, Inv.Nr. D.23.

Yıpranmış ve kısmen parçalanmış, bir kısmı eksik kare biçimli sancağın, düzgün olmayan biçimde basamaklanan uç kısmı, ilk önceleri geniş açılı formuyla dışarı doğru yönelmiş üçgen biçimindeydi. Önceleri beyaz (?) olan iç alana açık yeşil aplikeler yapılmıştı. Bunlar eğri konulmuş Hz.Muhammed'in iki uçlu kılıcı (zülfikar), kenarlarda ise düzgün olmayan şekilde düzenlenmiş bir el, hilal, yıldız ve rozetler ile üç küçük yuvarlak disklerdir.

Açık yeşil kenar çerçevesinden, sırık tarafında enli bir kuşak kalmıştır. Sırığa geçirmek için hazırlanan halkalar uzun kısımda görülebilmektedir.

Yere saplamaya yarayan alt kısmındaki metal bölüm haricinde, sancak direği, hemen hemen küre biçiminde el kabzası ve geriye kalan alanı ise beyaz zemin üzerine siyah ve kırmızı ile yapılan süslemeyle konik ağzın üzerindeki dört köşe demir uçla donatılmıştır.

Sancağın üzerindeki kılıcın kabzasının kılıçla birleştiği yerde ejderhalar yer alır. Bu tür kılıçlarla ilgili öyküye Hz.Ali'ye ayırdığımız bölümde yer vermiştik. Kılıçlardaki ejderhalar, onunla savaşımı anımsatıyor olmalıdır. Ayrıca köşede yer alan el "Allah'ın eli" olarak da belirtilmektedir.

Kaynak:

Petrarsch 1991, 73-74, Kat.8.

Kat.No.56

Levha No.56

Fotoğraf No.56

KARAGÖZ'DE EJDERHA

- Yapıldığı Tarih** : 1913 öncesi
Malzeme ve Teknik : Deri üzerine boyama, hareketli parçalar
Ölçüleri : Yükseklik 12 cm. En: 78 cm.
Bulunduğu Yer : Münih, Staatliches Museum für Völkerkunde
Zweigmuseum Oettingen Env.-Nr.13-72-223

Kahverengi, sarı, yeşil, kırmızı ve siyahla boyanmıştır. Figür, 10 parçadan oluşmaktadır. Ok biçimli bir kuyrukla sona eren gövde bir dizi yuvarlak puldan oluşmuştur. Sabitleme deliği gözün arkasındadır. Günlük olayların yanısıra doğaüstü veya alışılmadık konular da sıklıkla Karagöz oyunlarına/parçalarına girmiştir. İnsan yiyen ejderhalar, büyülü ağaçlar, cin ve masal yaratıkları kahramanı sıklıkla zorluklarla karşı karşıya getirir. Kahramanlar, büyüyle başka biçime sokulmuş figürleri yenmek zorundadır.

Örneğimiz her ne kadar 20.yy.'a aitse de daha önceki yüzyıllarda da benzeri ejderlerin Karagöz oyunlarında yer aldığı inancındayım.

Kaynak:

Münih 1988, 141/145,Res.130.

Notlar

- Acun 1993 : Acun,H. 1993., "Ejderha Motifli Kapı Tokmakları ve Değişik Örnekler", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G.İnal'a Armağan, Ankara.
- Allan 1986 : Allan, J. 1986., **Metalwork of the Islamic World**, The Aron Collection, London.
- Aslanapa 1969 : Aslanapa, O. 1969., "Pottery and kilns from the Iznik excavations", **Forschungen zur Kunst Asiens**, In Memoriam Kurt Erdmann, İstanbul.
- Aslanapa 1981-1982 : Aslanapa, O. 1981-1982., "Kütahya Keramik Sanatı", **Kütahya**, Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılına Armağan, İstanbul.
- Aslanapa 1987 : Aslanapa, O. 1987., **Türk Halı Sanatının Bin Yılı**, İstanbul.
- Brosh ve Milstein 1991 : Brosh, N. ve Milstein, R. 1991., **Biblical Stories in Islamic Painting**, The Israel Museum, Jerusalem.
- Carswell 1972 : Carswell, J. 1972., **Kütahya tiles and pottery from the Armenien Cathedral of St.James Jerusalem**, vol.1,2, Oxford.
- Çağman 1987 : Çağman, F. 1987., "Altın Hazine Matarası" **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-2**, İstanbul.
- Çiğ 1972 : Çiğ, K. 1972., "Türk Lâke Tezyinatının Bir Şaheseri", **Türkiyemiz-7**, (Haziran 1972),İstanbul.
- Çiğ 1976 : Çiğ, K. 1976., "The Decoration on the Ceiling of the Throne which belongs to Mehmed III in the Reception Room of the Topkapı Palace", **IVème Congrès International D'Art Turc**, (Aix-En-Provence, 10-15 September 1971).
- Denny 1983 : Denny, W.B. 1983., "Dating Ottoman works in the Saz style", **Muqarnas-I**.
- Enderlein 1991 : Enderlein, V. 1991., **Anatolische Tierteppiche**, Staatliche Museen zu Berlin, Islamisches Museum im Pergamon Museum, Berlin.
- Enderlein tarihsiz : Enderlein, V. tarihsiz., **Islamisches Museum**, Staatliche Museen zu Berlin, Wegleitung durch die Ausstellungen des Pergamonmuseums, Rostock:Ostsee.

- Firdevsi 1992² : Firdevsi. 1992², **Şehname-II**, (Çev. N.Lugal), Şark-İslâm Klasikleri:18, İstanbul:MEB Yay:1169.
- Gierlichs 1993 : Gierlichs, J. 1993., **Drache, Phönix, Doppeladler / Fabelwesen in der islamischen Kunst- Bilderheft** Staatlichen Museen zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz Museum für Islamische Kunst, Heft 75/76, Berlin.
- Grube 1961 : Grube, E.J. 1961., "A school of Turkish miniature painting", **First International Congress of Turkish Arts** (Ankara, 1959), Ankara.
- Grube 1962a : Grube, E.J. 1962a., **Muslim Miniature Paintings** from the XIII to XIX Century from Collections in the United States and Canada, Catalogue of the Exhibition, Venezia: Neri Pozza Editore.
- Grube 1962b : Grube, E.J., "Istanbul Miniatures", **Panteon-XX**.
- Grube 1969 : Grube, E.J. 1969., "Herat, Tabriz, İstanbul", The development of a pictorial style, **Paintings from Islamic Lands**, (Ed. R.H.Pinder-Wilson), Oxford: Cassirer.
- Grube 1982 : Grube, E.J. 1962., "Malerei", **Kunst und Kunsthandwerk unter den Osmanen**, (Hrsg. Y. Petsopoulos), München.
- Grünberg ve Torn 1988 : Grünberg,E. ve Torn, E.M. 1988., **Four centuries of ottoman taste**, Sergi Kataloğu, London.
- Hickmann 1989 : Hickmann, R. 1989., **Schätze islamischer Buchkunst**, Berlin: Volkseigener.
- Keller 1991⁷ : Keller, H.L. 1991⁷., "Barlaam und Josaphat", **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart:Reclam.
- Köseoğlu 1987 : Köseoğlu, C. 1987., **Topkapı, The Treasury**, (Ed. J.M.Rogers) London.
- Kur'ân., [Kur'ân-ı Kerim Meali-Türkçe Çeviri Öztürk 1994].
- Lane 1957a : Lane, A. 1957a., **Later Islamic pottery: Persia, Syria, Egypt, Turkey**, London.
- Lane 1957b : Lane, A. 1957b., "The Ottoman pottery of İsnik", **Ars Orientalis-2**, Ann Arbor, Michigan.
- Mahlr 1986 : Mahl, B. 1986., "Saray Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-1**, İstanbul.
- Mahir 1993 : Mahir, B. 1993., "Osmanlı Saz Üslubu Resimlerinde Ejder İkonografisi", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G. İnal'a Armağan, Ankara 1993, 271-294.

- Martin 1912 : Martin, F.R. 1912., **The miniature paintings and painters of Persia, India and Turkey from the 8th the 18th century**, 2.Bde. London-Leipzig (repr. 1968).
- Miller 1978 : Miller, J.A. 1978., "O nekotorych kontaktach iskusstva Turcii XVII-XVIII vekov schudozestvennoj kul'turoj drugich stran", **Trudy Gosudarstvennogo Ermitaza-XIX**.
- Otto-Dorn 1957 : Otto-Dorn, K. 1957., **Türkische Keramik**, İstanbul.
- Önge 1970 : Önge, Y. 1970., "Anadolu'da Ejder Başlı Madenî Çeşme Lüleleri", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi-I** (1969), Ankara: Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü.
- Petrarsch 1991 : Petrarsch, E.vd. 1991., **Die Karlsruher Türkenbeute: "die Türckische Kammer" des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden-Baden; die "Türckischen Curiositaeten" von Baden-Durlach**, München: Hirmer.
- Petsopoulos 1982 : Petsopoulos, Y. (Hrsg). 1982., **Kunst und Kunsthandwerk unter den Osmanen**, (İngilizceden çeviren H.Bartels) München.
- Raby ve Allan 1982 : Raby, J. ve Allan, J. 1982., "Metallarbeiten", **Kunst und Kunsthandwerk unter den Osmanen**, (Hrsg. Y. Petsopoulos) München.
- Renda 1972-73 : Renda, G. 1972-73., "Topkapı Sarayı Müzesindeki H.1321 No.lu Silsilename'nin Minyatürleri", **STY-5**, İstanbul: İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü.
- Renda 1977 : Renda, G. 1977., "Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki Zübdet-üt Tevarih'in Minyatürleri", **Sanat-6**, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.
- Rogers 1983 : Rogers, M. 1983., **Islamic art & design, 1500-1700** London.
- Rogers 1987 : Rogers, J.M. 1987., **Topkapı Sarayı - Museum, Herrsching am Ammersee**: Schuler.
- Shelton 1978 : Shelton, R. 1978., "Characteristics of later Turkish jade carving", **Fifth International Congress of Turkish Art**, (Ed.G.Fehér), Budapeşte.
- Sözen 1992² : Sözen, M. 1992²., **Arts in the Age of Sinan**, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.
- Şahin 1981-82 : Şahin, F. 1981-82., "Kütahya'da Çinili Eserler", **Kütahya**, İstanbul.
- Tanıncı 1984 : Tanıncı, Z. 1984., **Siyer-i Nebî**, İslam Tasvir Sanatında Hz.Muhammed'in Hayatı İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay.

- Toska 1992 : Toska, Z. 1992., "Resimdeki Söz, Sözdeki Resim", **Sanat Dünyamız-49 Yıl: 17 Güz 1992**, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Türkoğlu 1985 : Türkoğlu, S. 1985., "Saray Kuyumculuğu", **Sanat Dünyamız 11/34 (1985)**, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Türkoğlu 1992 : Türkoğlu, S. 1992., "Metalwork and Jewellery", **Traditional Turkish Arts (Ed.M.Özel)**, İstanbul:Kültür Bakanlığı Yay.
- Türkoğlu 1985 : Türkoğlu, S. 1985., "Saray Kuyumculuğu", **Sanat Dünyamız 11/34 (1985)**, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Türkoğlu 1992 : Türkoğlu, S. 1992., "Metalwork and Jewellery", **Traditional Turkish Arts (Ed.M.Özel)**, İstanbul:Kültür Bakanlığı Yay.
- von Gladiß 1993 : von Gladiß, A. 1993., "Metalwork", **Oriental Splendour, Islamic Art from German Private Collections (Ed.C.-P. Haase+J.Kröger+U.Lienert)**, Museum für Kunst und Gewerbe Hamburg, Hamburg.
- Welch 1972 : Welch, S.C.Jr. 1972., "Two Drawings, a tile, a dish and a pair of scissors", **Islamic Art in the Metropolitan Museum of Art**, New York.
- Yetkin 1972-73 : Yetkin, Ş. 1972-73., "Yeni Bulunan Hayvan Figürlü Halıların Türk Halı Sanatındaki Yeri", **STY-5**, İstanbul.
- Yetkin 1991², : Yetkin, Ş. 1991², **Türk Halı Sanatı**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Yılmaz 1988 : Yılmaz 1988., "16.Yüzyıl Maden Sanatı", **Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı**, (Yay.Haz.Z.Sönmez), İstanbul: İş Yay.
- Yücel 1964-65 : Yücel, Ü. 1964-65., "Türk Kılıç Ustaları", **TED-7/8 (1964-65)**.
- Zick-Nissen 1979² : Zick-Nissen, J. 1979²., "Moscheeampel", **Museum für Islamische Kunst Berlin**, Katalog 1979 Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz, Berlin.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

6.1.OSMANLI İKONOĞRAFİSİ VE PANOFSKY’NİN YÖNTEMİNİN KULLANILMASI SORUNSALI

Yenişehirlioğlu, “Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar” adlı seminerdeki tebliğinde, Panofsky’nin Rönesans sanatının incelenmesi için öne sürdüğü yöntemin Osmanlı sanatı için de kullanılıp kullanılamayacağını sormaktadır [1993, 584].

Aynı yazar bu konudaki bir başka makalesinde şöyle yazar:

“Panofsky’ye göre Rönesans sanatını anlayıp yorumlayabilmemiz için ampirik olarak kontrol edebileceğimiz üç bilimsel analiz noktasından hareket etmemiz gerekmektedir. Bu üç nokta ayrıca ayrıntıdan tüme ve tümden ayrıntıya dönmektedir. Yöntemin çıkış noktasını ise İkonografik araştırma yani konunun araştırılması oluşturur” [1986, 89].

Bu aşamaya kadar ejderhalarla ilgili tüm bilgilerin, yorumların ve ortaya konan görüşlerin değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Böylesi bir çaba yer yer aynı bilgileri tekrarlanmasıyla sonuçlanacaktır. Birbiriyle çelişen doğu ve batı dünyasının ejderleri, bunların anlamı, mitolojik değerlendirilmesi ve yorumlanmasına tekrar değinmek yerine, Osmanlı ikonografisine bu çevrelerin katkısı ne olmuştur sorusunu sormak daha bilimsel bir tavır olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki ejderhada sonuçta ikonografik bir ögedir.

Yenişehirlioğlu’na göre:

“Panofsky, ikonolojik yöntem ile sanat eserlerine sadece nesnel olarak bakılmaması gerektiğini fakat her sanat eserinin karmaşık içerik taşıyan

İlişkilerden oluştuğunu savunur. İkonoloji, "ifade biçimini" oluşturan tüm bilinçli ve bilinçsiz yasaların varlığını ortaya koymaya çalışır" [Panofsky 1967; Panofsky 1969; Panofsky 1975; Yenişehirlioğlu 1986, 88-89; Cömert 1972].

Adım adım Panofsky'nin ikonolojik yöntemini izleyerek, ejderha ikonografisinin Osmanlı sanatındaki yerini irdeleyelim. Panofsky'nin üç noktası şunlardır:

1. İkonografi Öncesi Dönem: Salt düz, biçimsel anlatımdır, konuyu en basit şekilde, biçimsel olarak anlatır. Panofsky'nin en ünlü örneği "şapkasını çıkaran adam" motifidir. Sokakta bir adam yürümektedir. Elini kaldırarak başına görür ve şapkasını çıkarır. Karşından ise bir kadın ona doğru gelmektedir. Veya Leonardo da Vinci'nin Sok Akşam Yemeği tablosunda ilk algıladığımız masanın etrafında onüç tane adamın oturuyor olmasıdır [Yenişehirlioğlu 1986, 89].

Bizim bakış açımızdan ejderhanın görünüşü olarak değerlendirilmesi söz konusudur. Yılan benzeri kıvrımlı bir vücut iki yana açılmış ağız, sivri dişler, badem gözler vd. onun karakteristik özellikleridir. Kimi zaman diğer hayvanların parçası olarak ta ortaya çıkar; onların örneğin kuyruklarının uç kısmında yer alır. Renkli olanlar minyatürlerde hemen ilgimizi çekiyor.

2. İkonografik Dönem: Bu aşamada gördüğümüz imgelere alışlagelmiş anlamlar yükleriz. Bu anlam, içinde yaşadığımız uygarlık düzeyinin kültürel biçimlenmesine koşut olarak betimlenen nesnelere algıladığımız dönemdir. Yani şapkasını çıkaran adam, karşısındaki kadını selamlamak için şapkasını çıkarmaktadır, bu nedenle belli bir kültür düzeyinden gelen kibar bir adamdır. Veya Leonardo'nun Son Akşam Yemeği tablosunda anlatılan konu Hristiyan dininden kaynaklanan bir hikayedir [Yenişehirlioğlu 1986, 89].

Osmanlı sanatında incelediğimiz dönemde ejderhaların anlamlandırılması için şunları söyleyebiliriz. Gördüğümüz imgelere alışlageldik anlamlar yüklediğimiz bu aşamada, birbirinden ayrılan iki gruptan, ya da iki farklı yönelişten söz edebiliriz.

Birinci grupta belirli bir konuyu ya da öyküyü betimlemek veya anlatmak için yapılanlar bulunmaktadır. İkinci grupta ise sanat eserini süslemek amacıyla kullanılan ve öykünme yoluyla yer verilen süsleyici öge olanlar.

Birinci grupta yer alanlar içinde dinsel öykülerin anlatımlarında kuzeyi göstermek için ve sıklıkla ejderha betimlemesi kullanıldığı görülür. Bu konunun gerektirmesi nedeniyle yer almaktadır. Ancak, burada yer alan ejderhanın biçimlenişinde başka kültür çevrelerinden gelen etkilere söz konusu olabilir.

Öykünme yoluyla giren ejderha betimleri için devrin modası ya da dünya görüşü etkili olmuştur diyebiliriz. Osmanlı sarayına çeşitli kanallar yoluyla gelen (ticaret, savaş ganimeti, hediye vb) pek çok ejderha betimlemeli sanat eseri söz konusuydu. Saray sanatçıları için diğer konular gibi bu eserlerde yer alan ejderler, önce olduğu gibi taklit edilecek, sonrada üzerinde yorumlar yapılabilecek bir konu olarak görülmüş olsa gerek. Atasoy, İznik Çinileriyle ilgili makalesinde, bu konuya da değinmiş ve

"Kimi örneklerde Çin porselenlerine özgü motiflerin, kimilerinde de bütün desenin olduğu gibi kopye edildiği görülse de çoğu kez motifler yeniden yorumlanıyordu. ... İznikli ustalar ulaştıkları teknik üstünlüğün yanı sıra son derece etkili desenler de yaratıyorlardı"

şeklinde görüşlerini belirtmiştir [1989, 12]. Sonuçta hangi kökenden kaynaklanıyor olursa olsun bu figür de "Osmanlılaştırılıyordu" düşüncesini ileri sürebiliriz.

Tarih boyunca saraylar sadece göz kamaştırıcı hazinelerin ve eşsiz sanat eserlerinin bulunduğu; zengin koleksiyonların olduğu birer merkez değil; aynı zamanda hiç bir yerde bulunamayacak buluşların (mekanik saat ve oyuncaklar gibi) yer aldığı yerlerdi. Bunların yanında tuhaf yaratıklar (o ülkede bulunmayan hayvanlar gibi) ile sarayda hizmetkarlar içinde bulunan cüceler, vb. gibi insanlar da o sarayın ilginç koleksiyonlarını oluşturuyorlardı. Hemen her sarayda fantastik sanat yapıtlarına da yer verildiği olmuştur: Archimboldo'nun portreleri gibi. Bütün bu özellikler bir sarayın ilginçliğini ve diğerlerinden farkını da ortaya koymaktadır.

Osmanlıların da sarayda oluşturdukları çeşitli koleksiyonlardan söz etmek olasıdır. Bunlar arasında Çin porselenleri ve minyatürlü el yazmalarından öncelikle söz edebiliriz. Osmanlılar da belki de yukarıda sözü edilen böylesi bir düşünceyle ejderhalı eserlere önem verdiklerini öne sürebiliriz.

3. İkonolojik Dönem: Sanat eserinde, tablodaki figürler, davranış biçimleri sadece geleneksel olarak bilinen bir konuyu işlemekle kalmaz fakat onu yaratanın da belki farkında olmadığı, bilinçaltında oluşmuş başka anlamlar da içerir. Bu aşamada analizi kültürel prensipler üzerine kurmak gerekiyor. Böylece Son Yemek sadece Leonardo'nun bir eseri olarak değil fakat Yüksek Rönesansın dünya görüşünü belirleyen bir ifade biçimi haline dönüşüyor [Yenişehirlioğlu 1986, 89].

Osmanlı ikonolojisi ve ikonografisi araştırmacılar tarafından yeni yeni araştırma gündemine alınmaktadır. Yenişehirlioğlu'nun tebliği bunun için hemen ilk adımı oluşturmaktadır [1993].

Panofsky'nin varsayımındaki üçüncü nokta olan İkonolojik dönemde öne sürülen görüşler doğrultusunda aşağıdakileri belirtebiliriz:

Eşsiz Bir Hükümdar ya da İnsan Olmak

Bu başlık altında neler toplanabilir? Böylesi bir hükümdar ya da insan olabilmek için eşsiz savaş aletlerine (kılıç vb.), giysilere (kılıç veya kurşun işlemediğine inanılan gömlekler vd.), nazardan ve kötü gözlerden sakınmak için büyüdü bir takım nesnelere (muskalar vb), eşsiz yani yenilmez bir güce ve akla sahip olmak (eski dinsel ve dinsel olmayan destansı öykülerindeki kahramanlar gibi) gerekiyordu. Ayrıca kahramanın ölümsüzlüğünü sağlayabilecek hayat suyunu taşımak için değerli kaplara da ihtiyaç vardı. Bunlar tümüyle gerçekleştiğinde de eksik olan birşey kalıyordu. Süleyman Peygamberde olduğu gibi doğadaki tüm yaratıkların dilinden anlamak. Böylece hem kendisini, hem de ülkesini kötülüklerden kurtarması olasılığı yüksekti. Doğadaki en yenilmez yaratıklarla güç denemesine girmesi ve onu yenmesi de bekleniyordu. Bunun karşılığında da ödül aldığı da oluyordu (genç bir kız).

Hükümdarın erkek olmasını simgeleyecek arma ve amblemlere de gereksinimi vardı. Bunlar arasında ejderhalı olanlar belki de en sevilenlerdi. Böylece doğada en yenilmezi simgeleyen ya da su gibi yaşam için en vazgeçilmezi simgeleyen ejderha ile hükümdar eş tutuluyordu.

Düşmanlar zaman zaman ejderhalarla eş tutulduğundan daha önceki bölümlerde değinilmişti. Buna örnek olarak, Fatih Sultan Mehmet'i gösteren bir bakır baskı resim (Resim 6.1) [Pollaiuolo, Floransa 1475 civarı, Berlin, SMPK, Kupferstichkabinett (140-1879)] ilginizi çekiyor. Portrede sultanın şapkasında ateş saçan bir ejderhanın bulunması başka türlü nasıl açıklanabilir [Lippmann 1881; Kat.London 1910; Babinger 1959; Babinger 1961:Berlin 1989].

Hükümdar ya da örnek olması beklenen kişilerin bir özelliği de adil olmalarıdır. Yazıya geçirilen en eski Türk masallarından birinde ejderha diğer ulusların söylemlerine karşın suçluyu suçsuzdan ayıran hakim rolü oynar [Jahn 1968,33]. Bu eski masal kuşaktan kuşağa aktarılarak ideal kişiliğin oluşmasına yardımcı olmuştur.

Eski Dinsel İnançların Anımsanması

Çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere geçildiğinde, eski dine ait özellikler yeni dinle bağdaştırılabiliyordu. Buna bir örnek olarak kurban kesilmesini verebiliriz.

Toplumların topluca hafızalarında yer edinen kimi şeyler bir zaman sonra hatırlanıyor olabilir. Buna Anadolu'nun kültürel mozayığı de büyük fırsatlar sağlıyorken, örneğin Hititler çağından beri Anadolu'da fallarda (Muş Falı) [Dinçol 1979, 10] yılanların kullanıldığı, Hitit söylencelerinde (Illuyanka) ejderin yer aldığı biliniyordu. Bu uzak geçmişin izleri bu uygarlığı izleyen kuşaklar boyunca çeşitli şekillerde anımsanmış olmalıdır. Burada şunu söylemek istiyoruz: Anadolu'da yılan yüceltme yönünde bir düşünce vardı. Bu çeşitli uygarlıklar boyunca işlendi, değiştirildi. Farklı içerik ve boyutlarla bir diğerine aktarıldı. Böylece bir birikim oluştu. Günün birinde bu sefer yılanlı değil ama ejderlerle betimlenmiş eserler gündeme geldiğinde hiç yadırganmadan kabul görmüş olduğunu söyleyebiliriz. Buna en ilginç örnek Selçuklu ejderleridir.

Korkular

İnsanları yönlendiren duygular arasında korkulardan da söz edilebilir. Bugün sebebini bilmediğimiz yilandan korkmayı, insanın atasının ağaçta yaşarken edindiği ve kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar iletildiğini ileri süren yazarlar vardır. Çünkü yılanlar çok hızlı hareket edebilirler, toprak altında, üstünde ve suda yaşayabilirler, zehirleriyle insanları öldürebilir, değiştirdikleri derileriyle sonsuza dek genç kalabilirlerdi. Çeşitli renk ve biçimli olabilirlerdi. İnsanlar onlarla karşılaştıklarında çaresizlik içinde kalmış olabilirlerdi. Her an her yerde olabilirlerdi.

Korkular yalnızca bilenen şeylere karşı değil, örneğin bir takım göksel olayların yorumlarıyla da ortaya çıkmış olmalı. Buna bir örnek olarak, 1577-78'de beliren bir kuyruklu yıldızın yarattığı panik [Berlin 1988,56] gösterilebilir. Böylesi göksel olaylardan biri, 1203 yılındaki güneş tutulmasıdır. Mardin Artuklularından Nasır ad-Din Artuk Aslan'ın bastırıldığı sikkenin üzerindeki yay burcunun simgesi de olan "kuyruğundaki ejderi vurmaya çalışan avcı" motifinin, bu güneş tutulmasıyla bir ilgisi olduğu ileri sürülür [Spengler ve Sayles 1991,122vis :Gierlichs 1993, 16]. Aynı şekilde 16.yy.ın sonlarında görülen göksel olayın, yani kuyruklu yıldızın da sanat eserlerine yansımış olabileceğini bir varsayım olarak ileri sürebiliriz.

Kötü Olanı Anımsatma

Ejderhanın doğu kültürlerinde "iyi" olanı, batı kültürlerinde ise "kötü" olanı simgelediğini biliyoruz.

Neden Kötü? Buna pek çok cevap vermek olası. Bunlar içinden sadece birini irdelemek istiyorum. O da, ejderhanın Mezopotamya kültürlerinden itibaren nehir/su tanrısı ve ona kurbanlar sunulması ile ilişkisi olsa gerekir düşüncesindeyim. Yaşamsal suyu vermek için kurban isteyen bir yaratığın sevilme şansı ne olabilir?

6.2. SONUÇ

Ejderhalarla ilgili ön araştırmalarımız sırasında, ne denli karmaşık ve evrensel bir konuyla karşı karşıya olduğumuzu farkettilik. Bütün gayretimiz araştırmamızın boyutlarını kavramsal planda tutmak olmuştur.

İki etkin kültür çevresi olan Akdeniz ve Çin birbirlerine İpek ve Baharat Yolu adı verilen iki yolla bağlanmıştı. Her iki kültür çevresi de birbiriyle kültürel ilişki kurmuş ve birbirlerinden etkilenmiştir.

Bu çalışma boyunca Osmanlı sanatı öncesinde İslâm sanatının değişik aşamalarında "ejderli" betimlemelerin kullanılması incelenmiştir.

Osmanlı sanatında gördüğümüz ejderli kimi örnekleri kataloğumuza aldık. Bunların benzerlerini İpek Yolu boyunca oluşan kültürel köprüdeki ulusların sanat ürünlerinde görmek olasıdır. Örneğin bir alemde: "Bir geyiği yutmaya çalışan ejderha" (Resim 6.2) Ahşap oyma, Pazırık 2.Kurgan'dan, İ.ö. 5./4. yy. Eremitage Müzesi, St. Petersburg [Haussig 1992, 29, Katalog ve Resim 31]; ya da bir gümüş güğümde (Resim 6.3), üzerindeki motiftten 8.yy'ın ilk yarısında İran'da yapıldığı anlaşılıyor (Bugün Japonya'da Nara, Shosoin'de) özellikle kulbu ilgimizi çekiyor (Ejderli kulplar böylesi bir geleneğe mi bağlı?) Hem kabın üzerindeki, hem de kulplarda yer alan geyikler göçebe kültürün izlerini taşır. İlgili çekici diğer bir detay da kabın üzerindeki geyiğin boynuzlarındaki tüylerin belirtilmesidir [Haussig 1992, 252-54, Katalog ve Resim 436]. Belki de kulplarda yılan ya da ejderlelerin yer alması İ.ö. 4.yy.a ait siyah sırlı bir Etrüsk "oichochone"sinden [Ashmoelan Museum, Oxford; (1936.157)] (Resim 6.4) kaynaklanmaktadır

Osmanlı sanatı ile bağlarını henüz tam olarak kuramadığımız, ama aralarında sanat alanında da alışverişin bulunduğu inandığımız kimi ülkelerin (örneğin İspanya) sanat verileri arasında balçağı ejderli ve kıymetli taşlarla süslü bir kılıca [Boabdil Kılıcı 15.yy. Granada; Kassel,

Staatliche Kunstsammlungen, Hessisches Landesmuseum (B II 60B)] (Resim 6.5) rastlamamız ilginçtir çekmektedir [Gomez Moreno 1947: Berlin 1989, Kat.7/22, Resim 441]. Bu tür ortak coğrafi bağları (Akdeniz) bulunan ülke sanatlarının verilerinin karşılaştırmalı ve ayrıntılı olarak incelenmesi yararlı olacaktır inancındayım.

Madeni kapların formlarının aynen seramiğe aktırıldığını biliyoruz. Kataloğumuzda yer alan maşrapa [Kat.42] buna iyi bir örnek oluşturmaktadır. Yılmaz'ın belirttiği gibi,

“Özellikle malzemenin gümüş olarak kullanıldığı bir grup eser Sultan II.Bayezid'den başlayarak bütün 16.yy. boyunca görülen maşrapa formundadır. Form olarak Herat'a bağlanan, yeşim (Resim 6.6, 6.7) ve madenden [Grube 1974, res.107-108] örneklerin Timur döneminde bulduğumuz maşrapa formundaki eserlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır [1988,362].

Nuhad Es-Said Koleksiyonu'nda (no.25) bulunan [Allan 1982] Timurlu maşrapasının ve seramik örneğin formlarının benzerliği (Resim 6.8) şaşırtıcıdır. Kulpu ejderli bu örnek Anadolu için ön örneklerden biri olmalıdır.

Eserlerin elden ele dolaşımına da örnekler gösterilebilir. Her yeni sahibi onu değiştirmiş ve “güzelleştirmiş”tir [Skelton 1973, 98-110:Rogers 1987, 209, Kat.48] (Resim 6.9).

Osmanlı sarayında çeşitli yollarla oluşturulmuş, değerli eşyaları ve kıymetli taşları kitapları, betimlemeler içeren bir koleksiyon bulunmaktaydı. Bu tür eşyaların ticareti de özellikle Kanuni devrinde yaygınlaşmıştır [Berlin 1988, 50].

Sadece kıymetli ya da eşsiz eserler değil; şair, bilim adamı, sanatçı gibi pek çok kişi de çeşitli şekillerde sarayda toplanmıştır.

Osmanlı sanatındaki ejderhaların sadece kataloğumuzda yer alan el sanatları örnekleri bağlamında ele alınmadığını görüyoruz. Fantastik figürler günlük yaşamda da yer almışlardır. Devrin günlük yaşamını gösteren şenlikleri anlatan minyatürlerde bu tür figürler ayrıntılarıyla betimlenmiştir. Bunlar arasında 1582 Şenliği'ni betimleyen “Şehenşahname II” (TSM, B.200) ve 1720 Şenliği'ni gösteren “Surname-i Vehbi I” (TSM, A.3593) minyatürleri özellikle ilginçtir. Üç boyutlu olarak tasarlanan kimi fantastik bu figürler o devrin figüre karşı ilgi ve hoşgörüsünü de ispatlamaktadır. Burada özellikle üzerinde durulması gerekli nokta, üç boyutlu imge sanatıdır. Bu figürlerin kimileri şekerden yapılmış ve boyanmıştır. Bunların yanında uçan fişekler ile kukla türleri ve dev kuklalar, otomatlar, uçan anka kuşları, deniz altılar da söz konusudur [And 1982, 89-99, Resim 34, 35, 38, 39, 41, 42, 43, 46].

1720 şenliğinin minyatüründeki üç başlı ejder bize, 18.yy. için ilginç bir örneği sunmaktadır [And 1982, Resim 140] (Resim 6.10).

Bu bölüme kadar ele aldığımız konular çerçevesinde özet ve sonuç olarak şunlar söylenebilir:

- 1) Ejderha motifi evrenseldir. Osmanlı sanatında da sevilerek kullanılmıştır.
- 2) Ejderhanın biçimlenmesinde, içinde yer aldığı kültür çevresi ile bununla iletişimde bulunan diğer kültür çevrelerinin de önemi vardır.
- 3) Ejderha kelimesinin kökeni yılanı dayandığı gibi, kendisinin biçimlenmesinde de yılan önemli rol oynar.
- 4) Ejderha çeşitli şekillerde biçimlendirilebilir. Bunda iki yönelimin var olduğunu görüyoruz: Yılanı kıvrımlı bir ejderha ile dinazor benzeri, iri kocaman gövdeli, çok başlı, sırtı çıkıntılarla dolu olan.
- 5) Ejderha çeşitli şekillerde anlamlandırılabilir. Bu ejderhanın hangi ortamda (hava, toprak, su vd.) yer aldığıyla ilgili olarak değişmektedir.

Bunun yanında taht sahnelerinde, tahta çıkan ile ilgili; böylesi sahnelerde görülen su kapları (matara, vb) uzun ömür/ölümsüzlük ya da tahtta uzun yıllar geçirmesi dileği ile ilgili; savaşım sahnelerinde üstesinden gelinmesi zor olan düşmanı alt etmeyi ya da takvimli ilgili eski gelenkleri anımsatıyor olmalıdır.

Ejderha hem iyi, hem de kötü olabilir. Örneğin su bereket demektir. Ama suyun azlığı kuraklığa, çokluğu da sel felaketini getirir. Eski geleneklerden beri süre gelen tahttakilerin en önemli görevi "su"yu yani hayatın devamını sağlamaktır.

- 6) Osmanlı sanatında ejderhaların yer alışında iki yöneliş önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, dinsel ya da epik öykülerin/şairlerin anlatımında kullanılmasıdır. İkincisi ise, Osmanlıların mirascısı oldukları Anadolu uygarlığının ve kültürlerinin oluşturduğu birikimin, diğer sanat çevrelerinden gelen ejder imgesi ve düşüncesiyle yeniden canlanması söz konusudur.
- 7) Anadolu ejderhalar için bir kaynak olmuştur. Çeşitli şekillerde biçimlendirilmiş ve kazandığı farklı anlamlarla tarih boyunca zenginleşmiştir.

Günümüzde ejderhaya olan ilgi kaybolmuş görünse de, aslında canlılığını korumaktadır. Hâlâ benzin istasyonlarında (Petrol Ofisi) ağzından alev saçan kırmızı ejderler günlük yaşantımızın vazgeçilmez parçasıdır.

Çin'den dışalım yoluyla gelen mallarda görülen ve açılan Çin lokantalarının dekorasyonlarında kullanılan ejderler, buldukları büyük şehirlere renk katmaktadır. Geçtiğimiz yıl oluşan doğal olaylar (Van Gölü'nün yükselerek taşması vb.) Gıme Kalesi'ndeki peçeli baykuşun ejderha olarak nitelendirilmesi ilgimizi çeken ve ejderha ile bağlantımızın kopmadığını; hâlâ onun anımsanabilir olduğunu göstermektedir.

Notlar

- Allan 1982 : Allan, J.W. 1982., **Islamic Metalwork: the Nuhad Es-Said Collection**, London.
- And 1982 : And, M. 1982., **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Sanat Eserleri Di.2**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay: 529.
- Atasoy 1989 : Atasoy, N. 1989., "1989 İznik Yılı", **Sandoz Bülteni-34**, 1989-2, Yıl 9, İstanbul.
- Babinger 1959 : Babinger, F. 1959., "Dschem-Sultân im Bilde des Abendlandes", **Aus der Welt der islamischen Kunst**, Festschrift für E.Kühnel zum 75.Geburtstag, Berlin : Berlin 1989.
- Babinger 1961 : Babinger, F. 1961., **Ein weiteres Sultansbild von Gentile Bellini?**, Hg. v.d. Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist.Kl. 237/3: Berlin 1989.
- Berlin 1988 : Schätze aus dem Topkapı Serail (Schloß Charlottenburg, Berlin 1988).
- Cömert 1972 : Cömert, B. 1972., "Görsel Sanatlarda Yöntem, Resmin Anlamları", **Barış** 19 Ocak 1972.
- Dinçol 1979 : Dinçol, B. 1979., "Hititlerde Fal ve Kehanet", **Arkeoloji ve Sanat- 1/2**, İstanbul.
- Gierlichs 1993 : Gierlichs, J. 1993., **Drache, Phönix, Doppeladler / Fabelwesen in der islamischen Kunst- Bilderheft Staatlichen Museen zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz Museum für Islamische Kunst, Heft 75/76**, Berlin.
- Gomez Moreno 1947 : Gomez Moreno, M.E. 1947., **Mil joyas del arte español. Piezas selectas. Monumentos magistrales**, vol.I. Barcelona: Berlin 1989'dan.
- Grube 1974 : Grube, E. 1974., **Gururâjamânjarika**, Napoli.
- Haussig 1992 : Haussig, H.W. 1992., **Archäologie und Kunst der Seidenstrasse**, Darmstadt: Wiss.Buchges.
- Jahn 1968 : Jahn, K. 1968., "Die ältesten schriftlich überlieferten türkischen Märchen", **Central Asiatic Journal-I**, vol.XII, The Hague; Wiesbaden.

- Lippmann 1881 : Lippmann, F. 1881., "Unbeschriebene Blätter des 15. bis 17.Jahrhunderts im Kupferstichkabinett", Jahrbuch der Preußischen Kunstsammlungen, 2 (1881): Berlin 1989
- Panofsky 1967 : Panofsky, E. 1967., **Essais d'iconologie**, Paris : Yenişehirlioğlu 1986.
- Panofsky 1969 : Panofsky, E. 1969., **l'Oeuvre d'art et ses significations**, Paris: Yenişehirlioğlu 1986.
- Panofsky 1975 : Panofsky, E. 1967., **La perspective comme forme symbolique**, Paris: Yenişehirlioğlu 1986.
- Rogers 1987 : Rogers, J.M. 1987., **Topkapı Sarayı - Museum**, Herrsching am Ammersee: Schuler.
- Skelton 1973 : Skelton, R. "The Relationship between the Chinese and Indian Jade Carving Traditions", **The Westward Influence of the Chinese Arts from the 14th to 18th Century**, hrsg.v. W.Watson, Colloquies on Art and Archeology in Asia, No.3, Percival David Foundation, University of London : Rogers 1987'den.
- Spengler ve Sayles 1991 : Spengler, W.F. ve Sayles, W.G. 1991., **Turkoman Figural Bronze Coins and their Iconography**, I: The Artuqids, 122vis :Gierlichs 1993'ten.
- Yenişehirlioğlu 1986 : Yenişehirlioğlu, F. 1986., "Sanat Tarihi mi? Sanat Sosyolojisi mi?", **Sanat Yazıları-III**, Ankara.
- Yenişehirlioğlu 1993 : Yenişehirlioğlu, F. 1993., "Osmanlı İkonografisi", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G.İnal'a Armağan. Ankara.
- Yılmaz 1988 : Yılmaz, T. 1988., "16.Yüzyıl Maden Sanatı", **Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı**, (Yay.Haz.Z.Sönmez), İstanbul: İş Yay.

Resimler

Resim 6.1. Fatih Sultan Mehmet'in Portresi

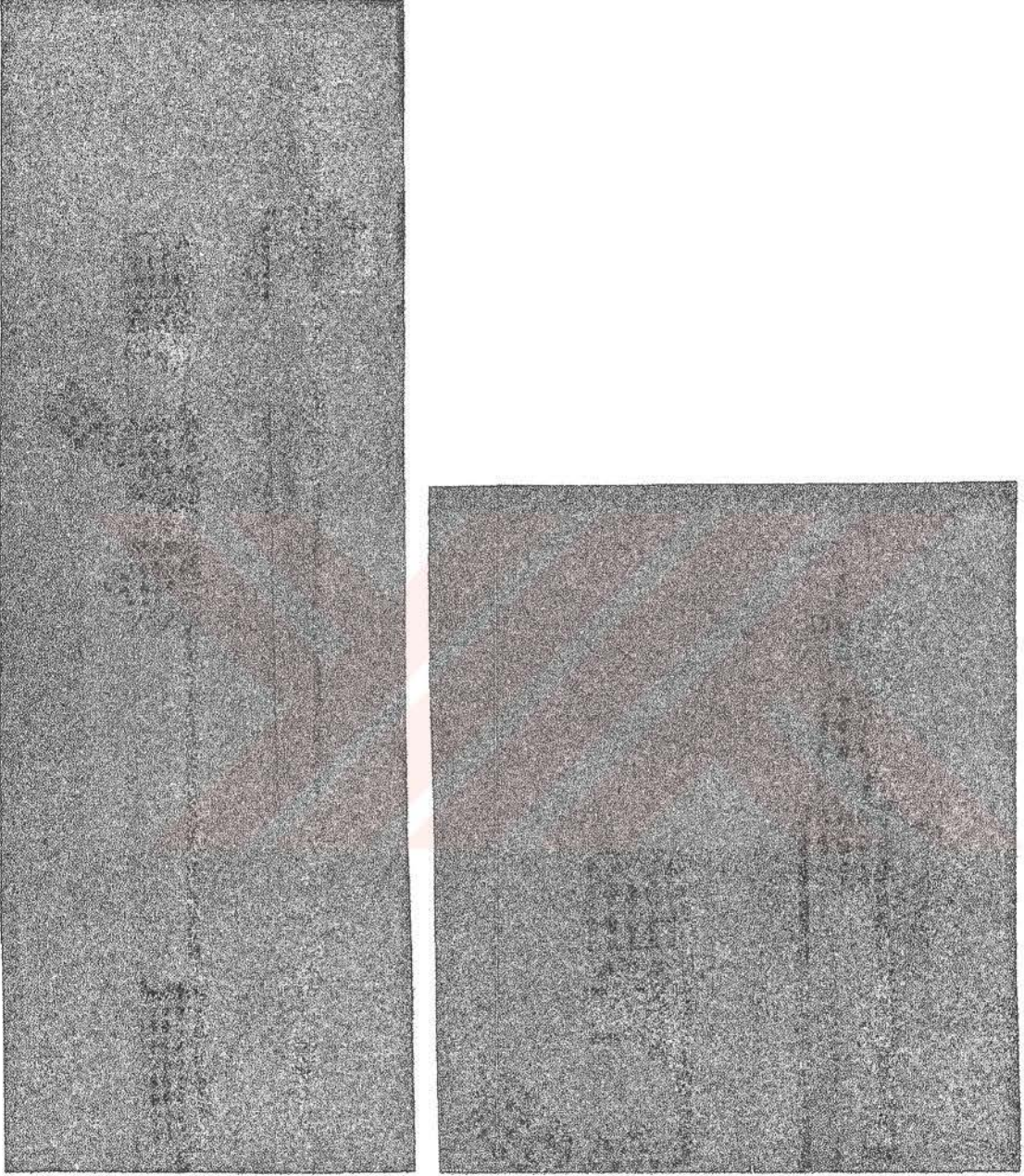
Resim 6.2 Geyiği Yutmaya Çalışan Ejderha

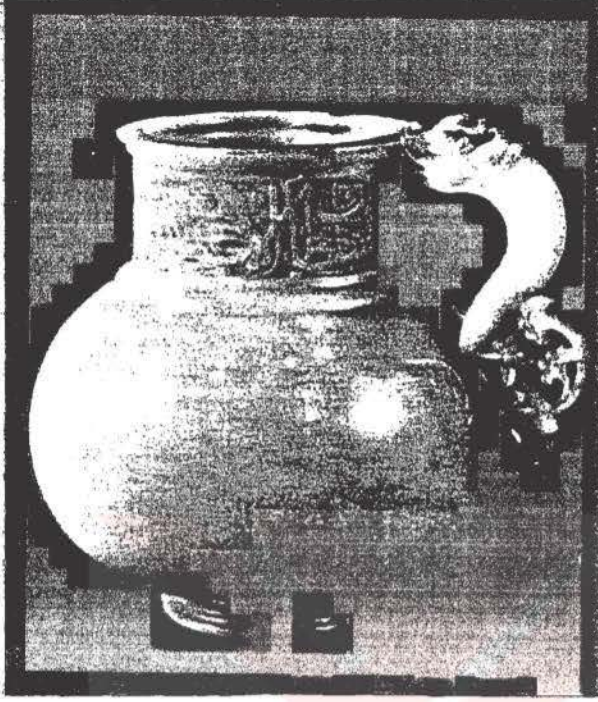
Resim 6.3. Gümüş Güğüm

Resim 6.4. Oichochoone

Resim 6.5. Boabdil Kılıcı

Resim 6.6 Yeşim Maşrapa-1

Resim 6.7. Yeşim Maşrapa-2

Resim 6.8. Sıraltı Mavi Bezeli Maşrapa & Kakmalı Bronz Maşrapa

Resim 6.9. Koyu Yeşil Yeşim (Nephrit) Güğüm

Resim 6.10. Üç başlı Ejderha

7. SÖZLÜK

Bu başlık altında ya kendisi bir ejderha olan, ya adı ejderhalarla birlikte anılan ya da hizmetkarı bir ejderha vb. olan yaratıkları ele almak istiyoruz. Bu bir anlamda bu yaratıkların adlarını içeren bir sözlük denemesi de olacaktır. Bu yolla ejderhanın evrenselliğini vurgulamak istiyoruz. Her dilde, her kültürde kendine yer bulan ejderin kültürler arası geçişimini bu sözlük denememiz bize göstermesini bekliyoruz. Bu bölümü hazırlarken iki yazarın Lurker 1989² ve Mode 1977² nin yayınlarından olabildiğince yararlandık.

Alkyoneus : Ejderha ayaklı Yunanlı bir dev, [Mode 1977², 249]. Gök ile Toprak Tanrıların (Uranos ve Gaia) oğlu. Devler arasında en güçlülerden biri olan Alkyoneus Makedonya'daki devler savaşına katılmış ve yararlılıklar göstermiştir. Herakles tarafından başka ülkeye götürülmüş ve bir okla öldürülmüştür. [Erhat 1972, 37; Hançerlioğlu 1975, 41].

Amphisbäne : İki başlı bir yılan. Plinius'a göre canlı olarak hamilelikte korumayı, ölü olarak da romatizmada iyileşmeyi sağlar [Mode 1977², 250].

Apokaliptik Hayvan : Yedi başlı ve on boynuzlu, ayının pençeleri ve aslanın ağızıyla biçimlenir. (Esinlenme 13, 1 vi) [Mode 1977², 250].

Arba : İslam yazınında karışık bir yaratık, insan görünümünde kanatlı ve şemsiye olarak kullandığı uzun kuyruğu vardır [Mode 1977² 250].

Aspis : Müzikten anlayan küçük bir ejderhadır; ortaçağda kilise sanatında sıklıkla betimlenmiştir [Mode 1977², 250].

Astaroth : Ortaçağın sonlarında ejder araştırmalarında çirkin bir melek biçiminde canlandırılan cehennem iblisi. Bir ejderhanın sırtında oturur ve pençeleri arasında bir yılan tutar. Geçmişe, bugüne ve geleceği görür; ondan hiçbirşey saklı kalmaz. Bu yüzden görsel sanatların koruyucusudur [Lurker 1989², 47].

Basilisk : Yılanların Kralı. Horoz başı, ayakları ve gagasıyla ve üç başlı yılan kuyruğuyla canlandırılan büyük canavar. Onun bakışı, Medusa başının bakışında olduğu gibi, öldürücü etkiler. İnsan onu kendine siper ettiği bir aynayla öldürür [Hançerlioğlu 1975, 96; Mode 1977², 251] (Resim 7.1).

Bel : (Baal) Akkadça bir söz, anlamı "Bey, Efendi" ve çeşitli tanrı adlarının tamamlayıcı ifadesi. Bel: Nippur Tanrısı Enlil, Babil Tanrısı Marduk bu adla anıldı. Yunanlılar "Beltis" derler. Bu durum İncil için de sözü geçen yerlerde (ör. Jeremias 46,1; Daniel 14,3) geçerlidir. Babil Krallığı "Bel'in ellerinin dokunuşu" töreni ve buna bağlı olarak yeni yıl töreni ile (akitu) birleştirilmişti. Bel-Marduk ile bağdaştırılan hayvan yılan-ejderha Muşhuşu'dur. Babililerin yaradılış efsanelerinin Grekçe bir uyarlamasında tanrı Belos olarak adlandırıldı. [Deimel 1914 (Nr.2078); Unger 1970, 207-211; Lurker 1989², 68; Hançerlioğlu 1975, 101].

Chen-lung : Dünyanın içindeki hazineyi ölümlülere koruyan Çinli bir ejderhadır [Mode 1977², 252].

Chiao : Dağlarda veya kırdaki yaşayan ejderhadır ve devlet adamlarını canlandırır [Lurker 1989²].

Dahnâk: İki omuzunda iki yılan başı bulunan mitolojik kral [Hançerlioğlu 1975, 133].

Djall : Arnavutluk'ta şeytanın adı; dil açısından Latince "diabolus"tan türemiştir. Onun diğer bir ismi ise dreqi'dir, o da latince "draco" (ejderha, yılan) dan gelmektedir [Lurker 1989², 115].

Dou Dou : Mons'ta Aziz Georg Kilisesi'nin canavar ejderi [Mode 1977², 253].

Ejderha : Farklı kültürlerde, çeşitli şekillerde betimlemeleri bulunabilen, çoğunlukla yılan benzeri karışık yaratık tiplemesinin toplu adı. İsmi Latince "draco"dan kaynaklanmaktadır. Biçimi eski Mezopotamya mitlerine geri gitmektedir. Doğu Asya'da ve Hristiyan ortaçağında sayısız biçimleri görülür [Mode 1977², 253] (Resim 7.2).

Ekidna : Yarı yılan, yarı ejderha, Typhonla birleşerek yeryüzünün bütün canavarlarını o doğurmuştu. İni, Kilikya'daki Arima dağındadır [Hançerlioğlu 1975, 164; Erhat 1972, 124,68].

Fafnir : ("Çevirici", Bir madeni bir başka madene çeviren) Germen mitolojisinde şeytansı yaratık. Babasını öldürmüş ve bir ejderha olarak Sigurd (Siegfried) tarafından öldürülünceye kadar büyük bir hazineyi (Nibelungenhort) beklemiştir [Lurker 1989², 133; Hançerlioğlu 1975, 89].

Gargouille : Fransa'da Rouen'de bulunan bir ejderha-canavar, dini alaylarda taşınır [Mode 1977² 255] (Resim 7.3).

Gul (dişisi Gula) : Çölde yaşayan Arap canavarı, kan emici ve insan yiyici. Anlatılanlara göre hem insanlara, hem de hayvanlarla benzerlikleri vardır [Mode 1977² 255].

Gong Gong : (Kung Kung) Çinli şeytan, tufanın dizginlerini çözen ve tanrıya karşı gelendir. Bir siyah ejderha onun vücut bulmasıdır. Hizmetkarı dokuz başlı, yıla vücutlu Xiang Yao (Hsiang Yao)'dur. Onun atığı pis kokulu kaynak ve bataklıkları yaratır [Münke, 1976: Lurker 1989², 152].

Graouilli : Metz'te bulunan ejderha-canavar [Mode 1977², 255].

Hedamnu : Hurrilelere ait yılan-iblis, amfibi olarak düşünülen; hem karada, hem de suda yaşayabilen, yılan-ejderha [Mode 1977², 255].

Huang-di : "Sarı İmparator", Bir kültür kahramanının fonksiyonunda Çin'in ilk zamanlarının mistik hükümdarı. Pek çok şey arasında tekerleği buldu ve insanların araba yapmalarını olası kıldı. Asi Chi-yu'ya karşı yürütülen savaşta kanatlı ejderhayla yardım etti. Birkaç defa tanrıça "Ba" kızı olarak görüldü. Huang-di'nin ruhu Xian-yuan (Hsien-yüan) adı altında hareket etti ve daha sonra sarı bir ejderhanın vücuduna sahip oldu. En son olarak göksel bir tanrının işlevinde ortaya çıktı [Münke, 1976; Seidel, 1987: Lurker 1989², 180].

Hydra : Yılan ya da ejder anlamına gelen H., Typhon ile Ekidna'nın kızı ve Kerberos, Khimaira, Phiks gibi canavarların kız kardeşi sayılır. Herakles ikinci iş olarak bu canavarı öldürür [Erhat 1972, 186] (Resim 7.4).

İblis : Araplarda şeytan, Hz. Adem'in topraktan yaratılmış olmasını ileri sürerek; önünde eğilmeye direndiği için cennetten kovulmuştur. Kur'an'da cinlerden biridir ve bunlar gibiler kanatlarla donatılmışlardır [Mode 1977², 256; Haçerlioğlu 1975, 598-599; Haçerlioğlu 1984, 176].

İfrit : "1001 Gece Masalları"ndaki cin biçimlerinden, boynuzlarıyla, aslan pençeleriyle ve eşek nallarıyla ve korkunç büyük biçimleriyle görülürler [Mode 1977², 256]. Kur'an'da da geçer, çok güçlü anlamındadır. Sonraları şeytan anlamında da kullanılmıştır [Haçerlioğlu 1975, 261-262; Haçerlioğlu 1984, 176].

Itzamna : Maya tanrısı Hunab Ku'nun oğlu. İnsanlara yiyecek maddelerini (mısır ve kakao) tanıttı ve yazı sanatını buldu. Halkına kültür getirdi; Mayaların ulusal tanrısı oldu. Güneş tanrısıyla özdeşleştirildi, o doğunun ve batının da efendisiydi. Onun diğer adı Yaxkokahmut (Bilimlerin Efendisi)'dir. İspanyol Landa'nın raporunda (16.yy) adı Izamna (Sağlık Tanrısı) biçimindedir. Sonuçta göksel bir tanrı haline dönüştü; iki başlı gök ejderhası ile bağlantısını göstermektedir. Itzamna adı "damlaların evi" olarak (gökyüzünün bir çeşit betimlenmesi) veya "kertenkenle evi" olarak dilimize çevrilebilir. Sonuncu ifade, gökyüzünün yuvarlatılmış kerkentele sırtı şeklindeki tasarımıyla bağlantılı olabilir. Resimli el yazmalarındaki tanrı ejderhaya karşılık olabilir. [Thompson 1970; Rätsch,1986 : Lurker 1989², 195].

Kalinag(a) : Hint mitolojisinde canavar, bin başlı yılan [Mode 1977², 258].

Kaukas : Litvanyalılarda hayali bir yaratık, herşeyden önce şans getiren cin anlamında; kısmen de hazine koruyan ejderha tasarımıyla da bağlantılıdır. Fince ve Estland dilinde "ko, kauki" ruh veya şeytanı ifade eder [Bezenberger 1882, 63vis: Lurker 1989², 215].

Kilin (Ch'i-lin) : Çinli karışık bir yaratık. Çoğunlukla pullarla kaplı geyik gövdesi ve ejder başından oluşur. İslam sanatına da alınmıştır. [Mode 1977², 252] (Resim 2.30).

Konfiçyüs : Kong-fu-zi (K'ung-fu-tzu, "Usta Kung")'nin Latinceleştirilmiş halidir. Çinli filozof. İ.ö.174 yılında bugün hala görülebilen mezarı, ilk kez Han Soyu'ndan gelen bir imparator tarafından yaptırıldı. Kısa bir süre sonra burada ilk tapınak inşa edildi. Sonuçta imparatorluğun son yıllarında (1906) bir fermanla gök ve yeryüzünün en yüce tanrısıyla özdeşleştirildi. Efsanevi bir aktarıma göre, Konfiçyüs'ün doğumu sırasında

ailesinin evinin üzerinde iki ejderha belirmiş. Budist panteon'unda Konfiçyüs Bodhisattva olarak kabul edilir. [Lessing 1957, Eichhorn 1976: Lurker 1989², 223].

Kulshedra (Kuçedra) : Arnavutluk halk inançlarında şeytansı yaratık. Ya sarkık göğüsleriyle devasa bir kadın ya da ateş püsküren bir ejderha olarak düşünülmüştü [Lambertz, 1973: Lurker 1989², 229]. Mode, ondan, yüzü ve vücudu uzun kıllarla kaplı, kocaman, gri renkli cadı, uzun bir kuyruğu ve dokuz dili vardır diye söz etmektedir [1977², 257]. Silah olarak idrarını kullanırdı. Kuçedra su sıkıntısına yol açabilirdi ve sadece bir insanın kurban edilmesiyle yatıştırılırdı. Adı Latince "chersydrus" tan kaynaklanmaktadır ve anlamı aşağı yukarı "suda ve karada yaşayan yılan" olarak dilimize çevrilebilir. Kuçedra'nın eril biçimi şeytanın işlevine sahiptir [Lambertz 1973: Lurker 1989², 229].

Ladon : Grek mitolojisinde şeytansı yılan-ejderha, Hesperdlerin bahçesinde altın elmalı ağacı beklerdi. Burç biçimine dönüştürülen yüz başlı ejder Herakles tarafından öldürülmüştür [Haçerlioğlu 1975, 353; Lurker 1989², 234].

Leviathan: Fenike mitolojisinin canavarıdır. Ungarit'te Lotan (?) adıyla bilinirdi. Yahudilik ve Hristiyonlukta ünlenmiştir. Yahudilerin kutsal kitabı Eski Ahid'in Eyyûb'un kitabında timsal biçiminde anlatılır. İsa'nın Apokalips'inde de Tanrıya baş egeceği bildirilir. Tevat'ta (Psalm 74,14)'de Jahve (Yehova) tarafından yenilen kaos ejderhası; (Jasaias 27,1)'de yılan biçiminde düşünülmüştü. Genel olarak denizde yaşar ve bu yüzden timsah ve balinayla eş tutulurdu. Apokaliptikte ve Hristiyan çağında şeytanın bir görünüm biçimi olarak kabul edildi [Kaiser 1962; Gutmann 1968; Palli 1971: Lurker 1989², 240; Haçerlioğlu 1975,360].

Li : Boynuzsuz ejderha, denizde yaşar ve derinlere hakimdir [Lurker 1989²].

Lilith : İncil'de geçen yılan, Yunan mitolojisindeki Hydra gibi çok başlıdır [Mode 1977², 258].

Lindwurm : Germen-nordik halk inançlarının kanatlı canavar yılan-ejderhası [Mode 1977², 258].

Long - ma : Vietnam'da bulunan at-ejderha, herhalde Çin'den alınmıştır ve bazen tek boynuzlu atla eş tutulurdu [Mode 1977²].

Lung : Çin mitolojisinin ateş kusan, pullarla kaplı ve boynuzlu ejderhası [Mode 1977², 258]. "Lung", mavi (azur) ejderha, en yüce olandır; gökyüzünde yaşar ve yaşamın ruhu,

tanrısal güç, sonsuz doğa üstü güç ve yeryüzünde imparatora aktarılan şahane güçtür. İmparator ejderhasının beş tırnağı vardır, başı güneyi, kuyruğu kuzeyi işaret eder. Doğuyu ve bereket getiren yağmurları canlandırır. Bilgeleri de sembolize eder.

Mang : Bu basit ejderhanın dört tırnağı vardır ve adı "zamanla sınırlı güç" anlamına gelir. Üç tırnaklı ejderha Çin tarzı erken bir örnektir ve daha sonra Japon ejderhası oldu [Mode 1977²].

Mantikora : Canavar hayvanlardan bir araya getirilen karışık bir yaratık; büyük ihtimalle Hint kökenli olmalıdır. Ktesias'ın bir rivayetine kadar geri gider. Dört ayaklı yaratık kadın başı ve akrep kuyruğuyla biçimlenir. Uçan bir kuştan daha hızlı koşar. En fazla insan eti sever, hatta Mantikora bulmak yerine [Mode 1977²,259] (Resim 2.29).

Maritu-un : İslam yazınında yer alan benzer şekilde biçimlenen Mantikora [Mode 1977²,259].

Midgard Yılanı : Kendi kuyruğunu ısırarak, nordik mitolojide yer alan şeytani dev yılan [Mode 1977²,259].

Muşhuşşu : (Sümerce "muš-huš" ateş kırmızısı ejderha). Eski Mezopotamya mitolojisinde Tiamat tarafından yaratılan canavarın yılan gövdesi, boynuzlu yılan başı vardı. Ön bacakları aslanın, arka bacakları kartalın ve akrep kuyruğu ile biçimlenirdi. Marduk'un amblem hayvanıydı ve onun tarafından eğitilen ve hizmete alınan kaos gücü anlaşılırdı. [Unger 1970: Lurker 1989², 281].

Mötu : Yeni Asur şiirinde öteki dünyanın tanrısı ve ölümün kişileştirilmesi. Bir yılan-ejderha başıyla belirtilmişti [Lurker 1989², 282].

Naga : Hint tasarımına göre kısmen insan, kısmen yilandan oluşan yarı tanrı. Karşılaştırma için cennette insanları kandıran insan başlı yılan gösterilebilir. İslam dünyasında ve avrupalı tasarımlarda da benzer şekilde karışık yılan yaratıklar vardır [Mode 1977², 260; Hançerlioğlu 1975, 440] (Resim 7.5).

Nidhögg : (Kıskançlık ejderhası) Nordik efsanelerde ölü yiyen iblis. O bir öteki dünya ejderhasıdır. Dünyanın başlangıç ve son noktasında yer alan daima yeşil kalan diş budak ağacının (Yggdrasil) köklerini kemirir ve tüm evreni tehdit eder. Bir aktarıma göre (Gylfaginning 51): Ölümlere acı çektirdiği Hvergelmir pınarında yer alır [Lurker 1989², 295].

Peri : Güzel olarak canlandırılan İranlı cadılardır ve insanları cinsel günaha teşvik için uğraşırlar. Devler gibi severek insan eti yerler. Ama kural olarak insanlarla iyi geçinirler [Mode 1977², 259]. Çok tanrıcılığın sevinli, güleryüzlü, şarkıcı ve neşeli perileri tektanrıci dinlerde, çok tanrıcılığı yadsımak için ve tüketmek amacıyla, kötücül sayılmıştır [Hançerlioğlu 1975, 502].

P'eng-Niao : Çin mitolojisindeki ejderha benzeri kuş [Mode 1977²,259].

Pi-hsi : Çin mitolojisinde kaplumbağa - ejder biçiminde bir nehir tanrısı [Mode 1977²,259].

Pükis : Letonya halk inançlarında yer alan ejderha biçimi. İsmi Almanca "Puck" ile akraba olmalı. Pükis genelde kötü karakterli değildir; zenginliğin toplanmasında yardımcı olur. Litvanya'da insan biçimli cin benzeri ev cini ve Pükys kelimesi biçimiyle de zenginlik getiren ejderha olarak görülür. [Aunning 1891: Lurker 1989², 337].

Python : Tanrı Apollon'un Parnassos eteğindeki bir su başında bulup öldürdüğü yılan. Bütün ejderler gibi Pyython da Toprak Ana'dan doğmadır. Delphoi yöresinde bulunan kehanet merkezinin bekçisiydi. Tanrı Apollon'un tapınağını kurduğu kayalığındaki inde yaşarmış. Apollon, kendi kehanetini yerleştirmek için bu canavarı öldürmek zorunda kaldı. Pythia'nın üç ayaklı sehпасı, içinde dumanlar çıkan, bu inin üstünde kurulmuş [Erhat 1972, 333; Hançerlioğlu 1975, 529]. Bir diğer aktarıma göre Apollon'un tek düşmanı Delphynes adlı dişi bir yilandı. Python tanrı Apollon'la birlikte anılan hayvanlarından biri olmasına rağmen, Delfi'de kehanette bulunan bir rahibeden (Pythia) dolayı bu ismi aldı [Fontenrose 1959: Lurker 1989², 339].

Qetzalcoatl : Meksikalı tanrı, "tüylerle kaplı yılan", diğerleri arasında havanın sembolü [Mode 1977²,259].

Ryu : Havada, suda ve karada yaşayıp hareket edebilen Japon ejderhası [Mode 1977²,259].

Sâgara : Budizmde dünya denizlerinin hakimi ve aynı zamanda ejderha biçiminde Bodhisattva. Sadece incileri (temizliğin, saflığın sembolü) korumaz, bunun yanında tüm bilgi ve büyü hazinesinin hakimi [Lurker 1989², 352].

Sârkány : Macarlarda yedi ya da dokuz başlı hava ejderi. Öteki dünya da yaşardı; kılıç ve gürz ile silahlanmıştı. Atının sırtında fırtına bulutlarıyla hücumu geçer (fırtınaya sebep

olur). Sıklıkla bir büyücü ona eşlik eder. Sárkány insanları taşa çevirir. Masallarda bir ejderin iblisinin adı olarak gösterilmiştir [de Ferdinandy 1973: Lurker 1989², 357].

Sebek (Suchos): Eski Mısır timsah tanrısının Grekçe adıdır. Tanrının adı sessiz harflerle Sbk şeklinde yazılmış ve Sobek şeklinde okunmuştur. Onun esas kültürel ortamı Fayum'da Krokodilopolis ve yukarı Mısır'da Kom Ombo idi. Mitolojide Neith'in oğlu olarak ortaya çıkar. Tanrının Horus ile bağlantısı çifte taçla süslenen doğan başlı timsah betimlemelerinden kaynaklanmaktadır. Tanrı Re ile kişileştirilmesi güneş kurslu timsah biçimine yönelmiştir. Eski Yunanlılar Suchos'u Helios olarak ışılan çelenkle betimlemişlerdi. Simgesi olarak eline bir timsah vermişlerdi [Dolzani, 1961; Brovarski, 1984: Lurker 1989², 387; Hançerlioğlu 1975, 563].

Senmurv : Tohum serper. İranlı mitsel kuş canavar, toprak, hava ve suyun birleşmesini sembolize eder [Mode 1977², 262]. (Resim 7.8).

Skoffin : İzlandalı karışık bir yaratık, en yakın olarak basiliske karşılık gelmektedir. Bazı kaynaklara göre bir horoz yumurtasından çıkar, bazılarına göre ise erkek kedi ve dişi tilkinin meleziidir. Bakışı öldürür [Mode 1977², 263].

Stihi : Güney Arnavutluk'ta kendisinden korkulan dişi iblis, ateş saçan ejderha olarak hazine korur. [Lurker 1989², 386].

Susano(w)o : Japon fırtına tanrısı, aynı zamanda denizin de. Güneş tanrıçası Amaterasu'nun erkek kardeşi. Kızkardeşinin bir hareketi onu öfkelenmiştir, bu yüzden kızkardeşinin dünya üzerindeki hakimiyetini cehenneme çevirmiş. Izagani'nin oğlu. Gökgürültüsü tanrısı olarak yılan ve ejderhalarla ilişkide bulunur. Onun ana tapınağı bugün "Izomo'nun büyük feryadı"dır (Izumo Taisha) [Holtom 1956; Ouwehand 1956; Fuimo 1987: Lurker 1989², 389].

Şable: Çerkezlerde gökgürültüsü ve yıldırımlar oluşturulan göksel bir ejderhadır. Adı yılan (ejderha) - at anlamına gelmektedir [Dumézil 1986, 50].

Şeytan : (İbranice "Karşı gelen, düşman", grekçe satanas) Tevrat'ta (Sacharja 3,1 vi.; İjob 1,6-2,7) tanrısal mahkemede "davacı rolü"ndedir. Bunun yanında tekbaşına "iblis" ve "kandırıcı" olarak ta ortaya çıkmaktadır (1.Chronik 21,1) ve Hristiyanlıkta kötünün canlı prensipleri olarak (Markus 4,15) görünür. Apokripik Henoh Kitabı'ndan sonra tanrıya karşı isyanı dolayısıyla baş melek Mikael (Michael) tarafından dipsiz bir derinliğe atıldı.

Kilise ileri gelenleri ilk kez şeytani güçleri temsil eden Luzifer adını şeytan için kullandılar. "Bu dünyanın prensi" ve yılan ve ejderha olarak düşünüldü. Beezebub ve Belial adları da onun için kullanıldı. Ortaçağın sonlarında resimlerde ruhları ele geçiren, insan yiyen canavar olarak göründüler. Sonuçta hayvansı özellikleri çoğaldı: Örneğin, boynuz, kuyruk, hayvan kulağı, pençe ya da yırtıcı kuş kanadı gibi. At ayağı için daha çok yazınsal metinler örnek oluşturmaktadır. Gnostik-kabbalistik Bahir Kitabı'nda (12.yy) kuzeyden (kuzey : Felaket ve Ölüm Yöresi) bu yana etkileyen bir güçtür. Bu yüzden "kuzey rüzgarı" olarak adlandırılmıştı. Manikeizm ve Gnosis'ten etkilenen tarikatlara göre Satanel tanrının ilk doğan ve kendine karşı gelen oğluydu. Cennet'ten kovulmuş ve artık bundan böyle -kendisinin yeni, bu dünyaya ait imparatorluğunda- su ve çamurdan insan vücudunu biçimledi. [Turmel 1931; Henninger 1948; Ricoeur 1967; Kluger 1967; Haag 1974; Boyd 1975; Frick 1982; Lurker 1989², 357-358; Hançerlioğlu 1975, 598-599; Rosenberg 1986, 144-168; Hançerlioğlu 1984, 582-586].

Tannin : Batı Sami halklarında ejderha benzeri canavar. Anat(h) ile savaşmıştır. Anlam bakımından paraleli Tevrat'ta Jesias (51,9)'da bulunur. Tannin (tnn) tarih öncesinde yaşamış "ejderha"dır, Leviathan gibi denizlerde yaşamış ve Jahwe (Yehova) tarafından paramparça edilmiştir (Ps 74, 12-14) [Ohler, 1964, 104 vis: Lurker 1989², 393; Hançerlioğlu 1975, 639, 163].

Tarasque : Tarasconlu ejderha, önemli ve ünlü bir ejderha [Lurker 1989², 264].

Tatzlwurm : Germen efsanesindeki kanatlı, ateş kusan ejderha [Lurker 1989², 264].

Th-uban : İslam yazınında ateş kusan ejder benzeri yaratık. Araplar arasında Tinnin olarak bilinir [Lurker 1989², 404]. Moğollar arasında Moghur olarak isimlendirilir. Herhalde başlangıçta basit bir yılanı, zaman geçtikçe devasalaştı ve ateş kusan ejderhaya dönüştü [Mode 1977², 264]. Belki de bu tasarımin arkasında islam öncesi yılan tanrısı bulunmaktadır. Tevrat'taki ejderle (Tannin) olan ilişkisi kesin değildir [Lurker 1989², 404].

Tiamat : (Akkadça "deniz"), Eski Mezopotamya mitolojisinde evreni doğuran ilk (ön) annenin adı, tatlısuyun ve tatlı su tanrısının eşinin (Apsu) kişileştirilmesi. Tiamat tarih öncesine ait, ejderha benzeri bir kaos canavarıdır. Tanrı Marduk tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Onun iki yarısından yer ve gökyüzü oluşmuştur. Tiamat'ın hizmetinde şeytansı Kingu

bulunur [Garelli ve Leibovici 1964; Lampert 1966; Lurker 1989² 405; Hançerlioğlu 1975, 640].

Tinnin : Arap ejderhası [Mode 1977² 264].

Triptólemos : Eski Yunan mitolojisinde bir biçim. İlk önceleri savaşçı bir işlevi vardı. Bu yüzden adı "üç kere savaşçı"dır. Antik etimolojide "üç kere çiftçi" mitolojiye dayanmaktadır. Kanatlı bir ejderha tarafından çekilen arabayla genç Triptolemos insanlara Demeter'den tahıl taşır; başak bu yüzden onun sembolüdür. Sokrates'in Savunma'sında ve Apulyalı öte dünyayı gösteren vazoların üzerinde kahraman ölü hakimi olarak görülür [von Geisau 1975; Lurker 1989² 411-412; Hançerlioğlu 1975, 646; Erhat 1972, 370].

Uroboros : Kendi kuyruğunu ısırın yılan. Sonsuzluğun en eski sembolüdür [Mode 1977², 264] (Resim 7.6).

Vahagn : Cesaret ve başarıyı temsil eden Ermeni tanrısı. İranlı Verethragna ile aynıdır. Lakabı "Viskapal" etimolojik açıdan "ejderboğan" (ejder öldüren) veya bir hava tanrısının karakterinde "gök yüzüne doğru yükselen ejderha" şeklinde şüphe götürmez bir biçimde açıklanamaz. Mitolojiye göre Vahagn ateşe benzemektedir ve saçlarında alevler vardır. "Interpretatio graeca"da (Yunan yorumunda) Herakles ile eş tutulmuştur [Iskhol-Kerovpian 1986; Lurker 1989² 425-426; Dumézil 1986, 148-152].

Vairocana : (Sanskritçe "güneşin oğlu") Hinduizm'de bir Asura, Budizm'de beş Dhyâni Budası'ndan biri. Dünyanın beş merkezinden ortadaki ve mevsimlerden kış onunla düzenlenmiştir. Beyaz renkte giyinmiştir; ellerinde diğer bir deyişle dinsel dua jesti vardır (dharmacakra - mudrâ, tekerlek çevirme jesti, burada "Öğretinin Tekerleği"ni harekete geçiren Buda'nın ilk duası söz konusu). Onun bir diğer yalnızca tipik Mudrâ, sağ elin işaret parmağının sol elin parmaklarıyla çevrilmesiyle oluşur; Ruhsal ve maddesel olanların içiçe olması için bir semboldür. (Beş öge içinde çokluğun dünyası). Vairocana burada kendi bilgeliği açısından gösterilir, bundan dolayı da keşiş kıyafetindedir; bunun dışında kendini bir hakim olarak başında tacı, zengin takılarıyla ve çoğunlukla da bir tekerleğe dönüştürülen güneş kursu içinde betimlenir. Araç olarak ona bir ejderha ya da aslan çifti hizmet görürdü. Tantrizm'de üç yüzlü ve altı kollu olabilir. Çin'de Vairocana "Bi-lu-fo" (Pi-lu-fo) adıyla tanınırdı; birkaç kez dünya hükümdarının yerine geçti. Japon mezheplerinde (Tendai ve Shingon) tüm evren Budası (Adibudda) ile özdeşleştirildi. Bütün diğer Budalar, Bodhisattvalar ve tanrılar

sadece onun birer görüntüsüdür [Banerjee 1972; Grönbold 1985; Orzech 1987; Lurker 1989² 426].

Vişap : Ermeni masal ve efsanelerindeki kötü ruh. İsmi etimolojik olarak "ejderha" olarak açıklanır, ruhun kendisi daha çok bir yılan olarak düşünülür. Fırtına ile olan bağlantısı ilgi çekicidir. Halk ağzında meteorolojik bu olay "ejderhanın gök yüzüne yükselişi" (vishap hanel) olarak adlandırılır [Ishkol-Kerovpian 1986; Lurker 1989² 438; Dumézil 1986, 155-157].

Vouivre : İsviçre'de Fransızların yoğun olarak bulunduğu kesimde tek gözlü ejderha. Gözü kırmızı yakuttan oluşur. Zenginliği ve büyük tehlikeyi de önceden haber verir [Mode 1977² 265].

Yu-lung : Bir yarısı balık, diğer yarısı ejderha biçimindeki Çinli deniz canavarı [Mode 1977² 265]. (Resim 7.7).

Notlar

- Aunnig 1891 : Aunnig, R. 1891., "Über den lettischen Drachan-Mythos", **Magazin der lettisch-literarischen Gesellschaft-19**: Lurker 1989²den.
- Banerjee 1972 : Banerjee, P. 1972., "Vairochana Buddha from Central Asia", **Oriental Art N.S.-18**: Lurker 1989²den.
- Bezenberger 1882 : Bezenberger, A. 1882., **Litauische Forschungen**: Lurker 1989²den.
- Boyd 1975 : Boyd, W. 1975., "Satan and Māra", **Christian and Buddhist Symbols of Evil**, Leiden: Lurker 1989²den.
- Brovanski 1984 : Brovanski, E. 1984., "Sobek", **LÄ-5** Lurker 1989²den.
- Deimel 1914 : Deimel, A., 1914., **Pantheon Babylonicum**, Roma: Lurker 1989²den.
- de Ferdinandy 1973 : de Ferdinandy, M. 1973., "Die Mythologie der Ungarn", **WdM-2**.
- Dolzani 1961 : Dolzani, Cl. 1961., **Il Dio Sobk**, Rom: Lurker 1989²den.
- Dumézil 1986 : Dumézil, G. 1986., "Šable", **Mythologie der kaukasischen Völker WdM-4**.
- Eichhorn 1976 : Eichhorn, W. 1976., **Die alte chinesische Religion and das Staatskultwesen**: Lurker 1989²den.
- Erhat 1972 : Erhat, A. 1972., "Alkyoneus", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul.
: Erhat, A. 1972., "Ekhidna", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul.
: Erhat, A. 1972., "Hydra", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul
: Erhat, A. 1972., "Pyton", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul
: Erhat, A. 1972., "Triptólemos", **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul.
- Flaherty 1987 : Flaherty, W.D.O., 1987., "Vrtra", **ER-15**, New York: Lurker 1989²den.
- Fontenrose 1959 : Fontenrose, J. 1959., **Python**, A Study of Delphic Myth and its Origins, Berkeley: Lurker 1989²den.
- Frick 1982 : Frick, K.R.H. 1982., "Satan und die Satanisten-1", **Das Reich Satans**: Lurker 1989²den.
: Frick, K.R.H. 1982., "Luzifer/Satan/Teufel", **Das Reich Satans**: Lurker 1989²den.
- Fumio 1987 : Fumio, K., 1987., "Susano-o-no Mikoto", **ER-14**, New York: Lurker 1989²den.

- Garelli ve Leibovici 1964 : Garelli, P. ve Leibovici, M. 1964., "Akkadische Schöpfungsmýthen", **Schöpfungsmýthen**, Quellen des Alten Orients: Lurker 1989²den.
- Grönbold 1984 : Grönbold, G. 1984., "Variocana", Die Miythologie des Indischen Buddhismus **WdM-5**.
- Granet 1926 : Granet, M. 1926., **Dances et légendes de la Chine ancienne**: Lurker 1989²den.
- Gutmann 1968 : Gutmann, J. 1968., "Leviathan, Behemont and Ziz", **The Hebrew Union College Annual-39**: Lurker 1989²den.
- Haag 1974 : Haag, H. 1974., **Teufelsglaube**: Lurker 1989²den.
- Hançerlioğlu 1975 : Hançerlioğlu, O. 1975., "Alkyoneus", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Basilikos", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Bel", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Dahhâk", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Ekidna", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Fafnir", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "İfrit", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Ladon", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Leviathan", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Naga", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Peri", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Python", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Sarikulbaş", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Sebek", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Şeytan", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Tannin", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Tiamat", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
- : Hançerlioğlu, O. 1975., "Triptolemos", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.

- Hançerlioğlu 1984 : Hançerlioğlu, O. 1975., "Yılan", **İnanç Sözlüğü**, İstanbul.
 : Hançerlioğlu, O. 1984., "İblis", **İslam İnançları Sözlüğü**, İstanbul.
 : Hançerlioğlu, O. 1984., "Şeytan", **İslam İnançları Sözlüğü**, İstanbul.
- Henninger 1948 : Henninger, J. 1948., "Satan", **Etudes Carmélitaines-27**: Lurker 1989²den.
- Holtom 1956 : Holtom, D.C. 1956., "The Stormgod Theme in Japanese Mythology", **Sociologus-6**: Lurker 1989²den.
- Ishkol-Kerovpian 1986 : Ishkol-Kerovpian, K., 1986., "Vahagu", **Mythologie der vorchristlichen Armenier, WdM-4**.
 : Ishkol-Kerovpian, K., 1986., "Vişap", **Mythologie der vorchristlichen Armenier, WdM-4**.
- Kaiser 1962 : Kaiser, O. 1962., **Die mythische Bedeutung des Meeres in Ägypten, Ugarit und Israel**: Lurker 1989²den.
- Keith 1935 : Keith, A.B. 1935., "Indra and Vrtra", **Indian Culture-1**, Calcutta: Lurker 1989²den.
- Kluger 1967 : Kluger, R.S. 1967., **Satan in the Old Testament**, Evanston: Lurker 1989²den.
- Lambert 1966 : Lambert, W.G. 1966., "Enuma elis", **The Babylonian Epic of Creation**, Oxford: Lurker 1989²den.
- Lambertz 1973 : Lambertz, M. 1973., "Kulshedra" **Die Mythologie der Albaner WdM-2**.
- Lessing 1957 : Lessing, F.D. 1957., "odhisattva Confucius", **Oriens-10** (1957): Lurker 1989²den.
- Lurker 1989² : Lurker, M. 1989²., "Astroth", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
 : Lurker, M. 1989²., "Bel", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
 : Lurker, M. 1989²., "Djall", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
 : Lurker, M. 1989²., "Fafnir", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
 : Lurker, M. 1989²., "Huang-di", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
 : Lurker, M. 1989²., "Itzamna", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
 : Lurker, M. 1989²., "Kaukas", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.

- : Lurker, M. 1989²., "Konfiçyüs", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Kulshedra", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Ladon", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Leviathan", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Li", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Muşhuşsu", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Mûtu", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Nidhögg", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Pukis", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Python", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Sâgara", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Sárkány", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Sebek", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Stih", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Susanowo", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Şeytan", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Tannin", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Tarasque", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Tatzlwurm", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.

Mode 1977²

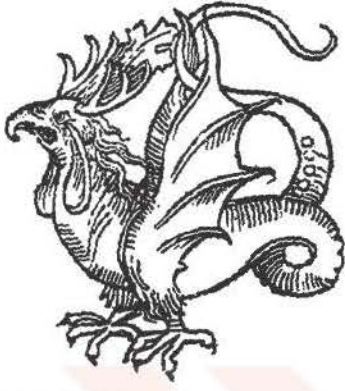
- : Lurker, M. 1989²., "Th'uban", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Tiamat", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Triptolemos", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Lurker, M. 1989²., "Vagahn", **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- : Mode, H. 1977²., "Amphisbäne", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Apokaliptik Hayvan", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Arba", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Aspis", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Basilisk", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Chen-hung", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Dou Dou", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Ejderha", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Gargouille", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Gul", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Gong Gong", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Graouilli", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Hedammu", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "İblis", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Kalinag(a)", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Kilin (Chi-lin)", **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.

- : Mode, H. 1977²., "Lilith", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Lindwurm", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Lung", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Manticora", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Maritu-un", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Midgard", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Naga", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Peri", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "P'eng-Niao", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Pi-hsi", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Qetzalcoate", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Ryu", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Senmurv", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Skoffin", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Th'uban", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Tinnin", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.
- : Mode, H. 1977²., "Uroboros", **Fabeltire und Dämonen**, Leipzig.

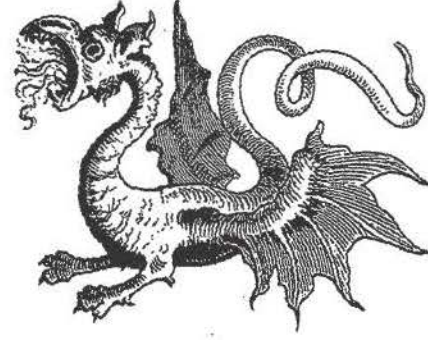
- Münke 1976 : Münke, W. 1976., "Kung Kung", **Die klassische chinesische Mythologie**: Lurker 1989²'den.
- Münke 1976 : Münke, W. 1976., "Yu K'iang", **Die klassische chinesische Mythologie**: Lurker 1989²'den.

- Ohler 1969 : Ohler, A. 1969., **Mythologische Elemente im Alten Testament**: Lurker 1989²den.
- Orzech 1987 : Orzech, Ch.D. 1987., "Mahāvairocana", **ER-9**, New York: Lurker 1989²den.
- Ouwehand 1959 : Ouwehand, C. 1959., "Some Notes on the God Susa-no-o", **Monumenta Nipponica-14**: Lurker 1989²den.
- Palli 1971 : Palli, L. 1971., "Leviathan", **Lexikon der christlichen Ikonographie-3**.
- Rätsch 1986 : Rätsch, C. 1986., "Chactun", **Die Götter der Maya**: Lurker 1989²den.
- Renon 1934 : Renon, L. 1934., "Vrtra et Orthragua" **Étude de mythologie indo- Iranienne**: Lurker 1989²den.
- Ricoeur 1967 : Ricoeur, P. 1967., **The Symbolism of Evil**: Lurker 1989²den.
- Rosenberg 1986² : Rosenberg, A. 1986²., **Engel und Dämonen**.
- Seidel 1987 : Seidel, A. 1987., "Huang-Ti", **ER-6**: Lurker 1989²den.
- Thompson 1970 : Thompson, J.E.S. 1970., **Maya History and Religion**, Norman: Lurker 1989²den.
- Turmel 1931 : Turmel, J. 1931., **Histoire du diable**, Paris: Lurker 1989²den.
- Unger 1970² : Unger, E. 1970²., **Babylon**: Lurker 1989²den.
- von Geisau 1975 : von Geisau, H., 1975., "Triptolemos", **Der kleine Pauly-5**: Lurker 1989²den

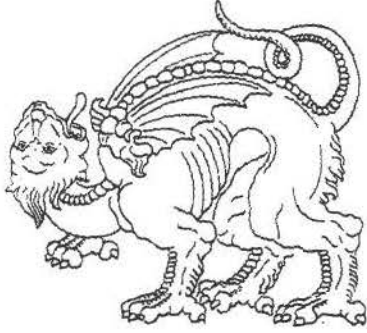
Resimler

Resim 7.1. Basilisk

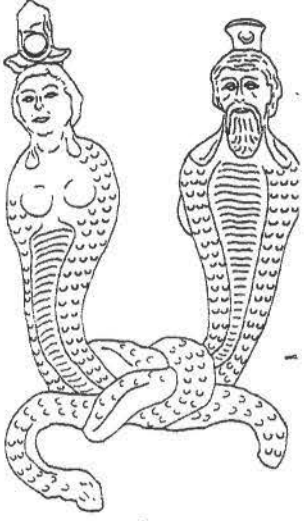
Resim 7.2. Ejderha

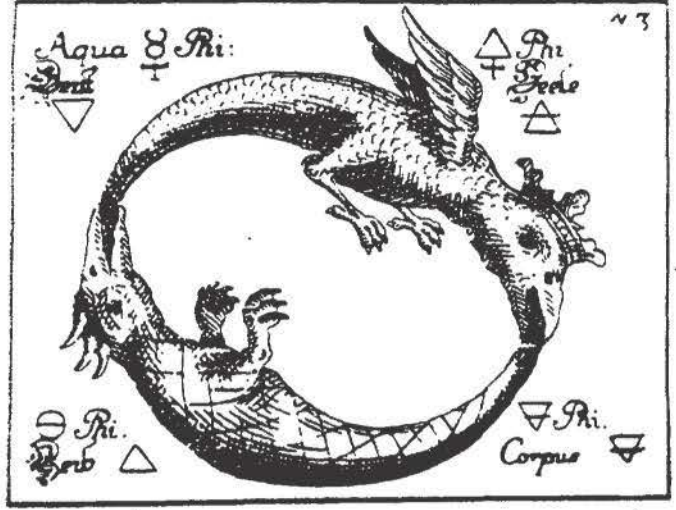
Resim 7.3. Gargouille

Resim 7.4. Hydra

Resim 7.5. Naga

Resim 7.6. Uroboros

Resim 7.7. Yu-lung

KISALTMALAR LİSTESİ

Yayınlara İlgili Olanlar:

- AARP** : Art and Archeology Research Papers.
AB : Anabritannica Ansiklopedisi
AUA : Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi
EI² : The Encyclopaedia of Islam, New Edition. Leiden/London 1960sqq.
EM : Enzyklopädie des Märchens.
LM : Lexikon des Mittelalters, München; Zürich: Artemis Verlag, 1986.
ML : Meydan Larousse Ansiklopedisi
RE : Paulys Realencyclopädie
SAW : Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften, Philosophisch -
 Historische Klasse, München, 1860ff.
TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
WdM : Wörterbuch der Mythologie.
ZDA : Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur, Wiesbaden u.a. 1841ff.

- Yunus XIII-XIV : Yunus Emre Divanı
 Kel.XIV : Kelile ve Dimme
 Ac.XV : Acayibü'l-Mahlûkat
 Şeref XVI : Şerefü'l-İnsan
 Şeh Ş.XVI : Şehname Tercümesi
 Bürh. XVIII-XIX : Bürhan-ı Katı' Tercümesi

Tarama Sözlüğü : 13.Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan
 Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, Ankara 1988² : TDK Yay. : 212.

Mitoloji Sözlüğü : Erhat, A. 1972., Mitoloji Sözlüğü, İstanbul: Remzi:

Sergilerle İlgili Olanlar:

- Berlin 1980** : Islamische Buchkunst aus 1000 Jahren (Staatlichen Museen zu Berlin Preußischer Kulturbesitz 1980).
- Berlin 1988** : Schätze aus dem Topkapı Serail (Schloß Charlottenburg, Berlin 1988).
- Berlin 1989** : Europa und der Orient 800 - 1900. (Eine Ausstellung des 4. Festivals der Weltkulturen Horizonte'89 im Martin-Gropius-Bau, Berlin).
- Berlin 1993** : Drache, Phönix, Doppeladler/Fabelwesen in der islamischen Kunst (Staatlichen Museen zu Berlin Preußischer Kulturbesitz 1993).
- Frankfurt 1985** : Türkische Kunst und Kultur aus osmanischer Zeit, (Museum für Kunsthandwerk, Frankfurt am Main 1985).
- Ingelheim 1992** : Türkei, Abendland begegnet Morgenland 16. - 18. Jahrhundert, (Museum Altes Rathaus Ingelheim am Rhein 1992).
- İstanbul 1958** : Kanuni Sultan Süleyman Sergisi (Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul 1958).
- İstanbul 1983** : Anadolu Medeniyetleri (İstanbul 1983).
- İstanbul 1994** : Çağlarboyunca Anadolu'da Kadın (Arkeoloji Müzesi, İstanbul 1993-94).
- İzmit 1994²** : The Pottery of Ottoman Turkey, N.Atasoy ve J.Raby (İstanbul 1989).
- London 1983** : Islamic Art & Design 1500 -1700 (British Museum, London 1983).
- London 1988** : The Age of Süleyman the Magnificent (Londra 1988).
- Milano 1987** : Anatolia, Immagini di civiltà.Tesori dalla Turchia (Milano 1987).
- Münih 1910** : Die Ausstellung von Meisterwerken Mohammedanischer Kunst, (München 1910), F.Sarre, F.R.Martin ve M.von Berchem (München 1910 I - IV; reprinted Alendria Press, London 1985).
- Münih 1988** : Diplomaten und Wesire, Krieg und Frieden im Spiegel türkischen Kunsthandwerks (Staatliches Museum für Völkerkunde, Münih 1988).
- Paris 1990** : Soliman de Magnifique, (Paris 1990).
- Tokyo 1985** : Uygurliklar Ülkesi Türkiye, Land of civilisations, Turkey (Tokio 1985).
- Washington 1966** : Art Treasures of Turkey (Smitsonian Institution, Washington 1966).
- Washington 1987** : The Age of Süleyman the Magnificent, E.Atıl, (National Gallery of Art, Washington DC. 1987).

Kat.Isl.Kunst 1954: Ehemalige Staatliche Museen Berlin, Islamische Kunst aus den Berliner Museen (Berlin 1954) und Ergänzung (1959)

Kat.Türk. Kunst 1965 : Türkische Kunst, historische Teppiche und Keramik (Darmstadt 1965).

Kat.Isl.Kunst 1967 : Islamische Kunst. Ausstellung des Museums für Islamische Kunst (Berlin 1967)

Kat.Düsseldorf 1967: Preußischer Kulturbesitz. Ausstellung in der Städtischen Kunsthalle Düsseldorf (Düsseldorf 1967).

Yazımla İlgili Olanlar

vdv : ve devamı
vis : ve izleyen sayfalar
yy : yzyıl
Yay. : yayını, yayınları
Sa : sayı
Di : dizisi

RESİM LİSTESİ

Bölüm 1

- Resim 1.1. Meşatta Sarayı Cephesi** (Ürdün, 743/744, Museum für Islamische Kunst, Staatliche Museen zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Inv.Nr. I.6163) [Enderlein ve Meinecke 1993'ten].
- Resim 1.2. Pisa Grifonu** (1000 civarı, Pisa, Museo dell'Opera del Duomo di Pisa) [Erginsoy 1978b'den].
- Resim 1.3. Ejderha Minyatürü** (15.yy.in ilk yarısı, Kazvini- Acaib al-mahlukat, Museum für Islamische Kunst, Staatliche Museen zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Inv.Nr. I.6943, fol.95v) [Gierlichs 1993'ten].

Bölüm 2

- Resim 2.1. Lindisfarne İnciller Kitabı** (700 civarı, Londra British Museum) [Gombrich 1986³'den]
- Resim 2.2. Fahrettin Karaaslan'ın Bakır Sikkesi** (1144-74, Berlin Münzkabinett) [Gierlichs 1993'ten]
- Resim 2.3. Çin Sanatı'nda Ejderhanın Evrimi** [Rawson 1984'ten]
- Resim 2.4. Gök tanrısı İlluyanka'yı öldürüyor** (Malya Aslantepe. Kent duvarı kabartması, Erken Geleneksel Stil. İ.ö. 1050-850, Ankara, Anadolu Medeniyetleri Müzesi [Akurgal 1989² 'den]
- Resim 2.5. Bergama Tapınağı'ndan Kabartma** (Pergamon Museum, Berlin) [Kunze ve Käster 1990'dan].
- Resim 2.6. Aziz George ve Aziz Demetrius** (Kapadokya) [Eyice 1982'den].
- Resim 2.7. Aziz Georg ve Ejderha Savaşımı** (Paolo Ucello, National Gallery, Londra)
- Resim 2.8. Cizre Ulu Cami Kapı Tokmağı** (Artuklu Bölgesi, TİEM, İstanbul Env.No.3749) [Erginsoy 1978b'den].
- Resim 2.9. Otomata** (el-Cezarî, 1206, detay) [°Ali İbrahim 1976'dan].
- Resim 2.10. Kapı Tokmağı** (Kahire /al- Muzhariya Cami) [°Ali İbrahim 1976'dan].
- Resim 2.11. Diyarbakır Kalesi-Urfa Kapısı Ejderi** [Öney 1969'dan]
- Resim 2.12. Cizre Köprüsü'nde Kentaur ve Ejder** (1164) [Öney 1969'dan]
- Resim 2.13. Tunç Davul** (13.yy. başı, Diyarbakır, TİEM, İstanbul, Env.No.2832/2251) [Erginsoy 1978b'den]
- Resim 2.14. Bobrinski Kazanı**
- Resim 2.15. Wade Cup** (13.yy.ilk çeyreği, Cleveland Müzesi, yazı-detay) [Erginsoy 1978b'den]
- Resim 2.16. Kalem dan** (1210, Freer Gallery, yazı-detay) [Erginsoy 1978b'den]

- Resim 2.17. Ayaklı Tas** (Napoli Pinakoteği, yazı detay) [Erginsoy 1978b'den]
- Resim 2.18. Çelik Ayna** (13.yy.ın ikinci çeyreği, Artuklu Bölgesi, İstanbul TKS, Env.No.2/1792) [Erginsoy 1978b'den]
- Resim 2.19. Sfenks** (Artuklu Bölgesi, Diyarbakır Müzesi Env.No.627) [Erginsoy 1978b'den]
- Resim 2.20. Ahlat Mezartaşı** (13.yy.sonu) [Öney 1969'dan].
- Resim 2.21. Türkmen Mezartaşı** (13.yy.sonu) [Seyirci ve Topbaş tarihsiz].
- Resim 2.22. Adana Ulu Cami Doğu Kapısı- Ejder Kabartması** [Kum 1941'den].
- Resim 2.23. Ejderli Alem** (Kırıkkale, Koçu Baba Türbesi) [Tiryaki 1979'dan].
- Resim 2.24. Memluk Alemi** (Malatya, 16.yy ilk yarısı, İstanbul TKS, Env.No.1/618)
- Resim 2.25. Basilisk** (1601-3) [Schöpf 1988'den]
- Resim 2.26. İki Başlı Yılan-Ejderha** [Egli 1982'den].
- Resim 2.27. Gundestrup Kabı** (Kopenhag, National Museum) [Hartner 1968'den].
- Resim 2.28. Uçan Ejderha** (1611) [Magin 1993'ten].
- Resim 2.29. Mantikora** (17.yy) [Mode 1977² 'den].
- Resim 2.30. Senmurv** (Gümüş Tabak, Orta Asya/İran, 9.-10.yy. Museum für Islamische Kunst, Staatliche Museen zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Inv.Nr. I.4926) [Gierlichs 1993'ten]
- Resim 2.31. Kilin** (Eski Bir Çin Çiziminden) [Mode 1977² 'den]
- Resim 2.32. Sünnet Odası Kilinleri** (İstanbul,TKS)
- Resim 2.33.Şahmeran** [Gökalp 1993'den]
- Resim 2.34. Balık Melusine** (Rus)[Mode 1977² 'den]

Bölüm 3

- Resim 3.1. Deniz Canavarı - Ejder** [Mode 1977² 'den].
- Resim 3.2. Levithan** (1595) [Schöpf 1988'den].
- Resim 3.3. Laokoon** (1610 civarı, El Greco, Washington, National Gallery).
- Resim 3.4. Sigurd Efsanesi** (1000, Ramsundsberget'te Bir Taşın Üzerinde, İsveç) [Steffen 1989²'den].
- Resim 3.5. Hz. Meryem'e Müjde** (1160-80, El Yazması Resmi, Hildesheim).
- Resim 3.6. Hz.İsa** (Fildişi Levha, 10.yy.başı, Metz).
- Resim 3.7.Baş Melek Mikail'in Ejdere Karşı Savaşımı** (1498, Albrecht Dürer, Ahşap baskı).
- Resim 3.8.Aziz Georg** (15.yy., İkona, Nowgorod).
- Resim 3.9.Aziz Demetrios** (Mozaik, Osios Lukas Manastır Kilisesinin Kemerinde 1000 civ.) [Spitzing 1989'dan].
- Resim 3.10. Azize Margarita** (Dua Kitabından).
- Resim 3.11. Hamile Kadın** (1498,Dürer, Ahşap Baskı)
- Resim 3.12. Viking Gemi Başı** (820 dolayları, Oslo Üniversite Müzesi) [Gombrich1986³'den]
- Resim 3.13. I.Konstantin'in Sikkesi** [Merkelbach1959'dan]

Resim 3.14.Çin Zodyağı [Becker 1981'den]

Resim 3.15. Cevzehir Şeması-1 [Hartner 1968'den]

Resim 3.16. Cevzehir Şeması-2 (Abu Ma'shar, De Magnis Conjunctionibus) [Hartner 1968'den]

Resim 3.17. Thor ile Midgard'ı Avlıyor (Uppland)

Resim 3.18. Eski Moskova Şehir Arması

Resim 3.19.Eski Klagenfurt Şehir Arması [Schöpf 1988'den].

Bölüm 4

Resim 4.1. Astrolojik Minyatür (1388, Kazvini, Tebriz, Bib.Nat., Paris) [Blochet 1929'dan].

Resim 4.2. Yay Burcu (1503, Kazvini, Herat/İran, Or.12220 24b) [Tittley 1981a'dan].

Bölüm 6

Resim 6.1. Fatih Sultan Mehmet'in Portresi (Pollaiuolo, Floransa 1475 civarı, Berlin, SMPK, Kupferstichkabinett -140-1879)

Resim 6.2.Geyiği Yutmaya Çalışan Ejderha (İ.ö.5./4.yy., Ahşap oyma, Pazırık 2.Kurgan, Leningrad Ermitage Müzesi) [Haussig 1992'den].

Resim 6.3.Gümüş Güğüm (Shosoin in Nara, Japonya) [Haussig 1992'den].

Resim 6.4. Oichochoone (Ashmolean Museum Oxford- 1936.157)

Resim 6.5. Boabdil Kılıcı (15.yy., Granada; Kassel, Staatliche Kunstsammlungen, Hessisches Landesmuseum -B II 608).

Resim 6.6. Yeşim Maşrapa-1 (Uluğ Bey Gürgani için Yapılmış, 15.yy.in ilk yarısı, Lisbon Gülbenkyan Koleksiyonu Müzesi).

Resim 6.7. Yeşim Maşrapa-2 (Orta Asya, 15.yy.)

Resim 6.8. Sıraltı mavi bezeli maşrapa (Suriye ya da Anadolu 16.yy.başı Asmholean Museum, Oxford-1978.1736) ; **Kakmalı Bronz Maşrapa** (Timurlu-İran, 1484, Nuhad Es-Said Koleksiyonu, no.25).

Resim 6.9. Koyu Yeşil Yeşim (Nephrit) Güğüm (TSM, Env.No.1844)[Rogers 1987'den].

Resim 6.10. Üç başlı Ejderha (1720, Surname-i Vehbi I, TSM, A.3593'dan detay) [And 1982'den].

Bölüm 7

Resim 7.1.Basilisk [Mode 1977² 'den]

Resim 7.2 Ejderha [Mode 1977² 'den]

Resim 7.3.Gargouille[Mode 1977² 'den]

Resim 7.4 Hydra [Mode 1977² 'den]

Resim 7.5.Naga [Mode 1977² 'den]

Resim 7.6. Uroboros [Mode 1977² 'den]

Resim 7.7.Yu-lung [Mode 1977² 'den]

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo 1	Çin Ejderleri [Xin ve Yihua ve Naixiang 1988'den]
Tablo 2	Selçuklu Devri Ejderleri
Tablo 3	Ejderhanın Başı
Tablo 4	Ejderhanın Bacakları

LEVHALARIN LİSTESİ

- Levha 1** : **Kat.1 Ejderha ve Ateşkuşu Motifli Halı**
 Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Islamische Kunst Inv.Nr.1-4
Çizim 1 Ejderha ve Ateşkuşu Motifi, (Madeni kabin orta kısmı, gümüş kakılmış bronz; 13.yy.in sonu, Kuzey Suriye, Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Islamische Kunst Inv.Nr.I.C. 1061 [Enderlein'dan].
- Levha 2** : **Kat. 2 Hayvanlı Halı-1**
 TIEM Env.No.566
Desen 1 Ejderha [Yetkin 1972-73'ten].
- Levha 3** : **Kat. 3 Hayvanlı Halı-2**
 İstanbul Vakıflar Halı Müzesi
- Levha 4** : **Kat. 4 İbrik**
 Londra, British Museum, G.1983.1 Godman Bequest
- Levha 5** : **Kat. 5 Cami Kandili**
 Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Islamische Kunst Inv.Nr.00,125
- Levha 6** : **Kat. 6 Sûrahi**
 Londra, Victoria and Albert Museum Inv.No.349-1897
- Levha 7** : **Kat. 7 Kâse**
 Londra, British Museum Kunst Inv.No.1983.158
- Levha 8** : **Kat. 8 Tabak**
 Londra, British Museum G.1983.163 Godman Bequest
- Levha 9** : **Kat. 9 Ejderli Tabak**
 Münih Staatliches Museum für Völkerkunde, Zweigmuseum Oettingen
 Inv.Nr.37-31-23
- Levha 10** : **Kat.10 Taht Süsü**
 TSM-Arz Odası
- Levha 11** : **Kat.11 Yay Burcu Betimlemesi**
 Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Islamische Kunst Inv.Nr.I.2862
- Levha 12** : **Kat.12 Aziz Georg**
 Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Islamische Kunst Inv.Nr.I.2862
- Levha 13** : **Kat.13 Rüstem'in Ejderle Savaşımı**
 TSM H.1518 f.39b
- Levha 14** : **Kat.14 Himera ie Savaşım**
 I.Ü.K. Env.No. F.145, fol.27
- Levha 15** : **Kat.15 Ejderha Deseni**
 Cambridge, Fogg Art Museum, Harvard Uni.
- Levha 16** : **Kat.16 Ejderli Albüm Yaprağı**
 Cleveland Museum of Art, Inv.Nr.44.492

- Levha 17** : **Kat.17 Kentaur**
TSM H.408 f.39
- Levha 18** : **Kat.18 Adem ve Havva**
TSM H.1228 f.8a
- Levha 19** : **Kat.19 Ejderha Deseni-2**
New York, Metropolitan Museum of Art, Inv.No.57.51.26
- Levha 20** : **Kat. 20 Ejderha-Ateş Kuşu Savaşımı**
Londra, British Library, or.2976, Bl.2b/3a (F)
- Levha 21** : **Kat. 21 Ejderhayla Savaşan Binici**
New York, The Pierpont Morrgan Library, Inv.no.M.386-6
- Levha 22** : **Kat. 22 Ejderha Deseni**
I.Ü.K. F.1426
- Levha 23** : **Kat. 23 Hz.Yunus**
TSM B.250 f.157 b
- Levha 24** : **Kat. 24 Hz.Musa ve Harun Firavun Önünde-1**
TIEM 1973 f.32b
- Levha 25** : **Kat. 25 Hz. Musa ve Harun Firavun Önünde-2**
TSM H.1321 f.37b
- Levha 26** : **Kat. 26 Ejderha Deseni-4**
TSM H.2147 f.32b
- Levha 27** : **Kat. 27 Ejderha Takım Yıldızı**
TSM A.3632 f.27
- Levha 28** : **Kat. 28 Gökyüzüne Kaçırılan Ejderha**
TSM H.1222 y.127a
- Levha 29** : **Kat. 29 Hz.Ali ve Ejderha**
TSM H.1223 y.70b
- Levha 30** : **Kat. 30 Hz.Muhammed ve Ejderha**
TSM H.1222 y.40b
- Levha 31** : **Kat. 31 Mağara Canavarı Müslümanları Tehdit Ediyor**
Berlin Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz Ms.orr.oct.1596.Bl.28b
- Levha 32** : **Kat. 32 Esrük Deveden Kaçan Adam Öyküsü-1**
TSM H.1703 f.40b
- Levha 33** : **Kat. 33 Esrük Deveden Kaçan Adam Öyküsü-2**
TSM Revan.1022 v.22b
- Levha 34** : **Kat. 34 Gökyüzü Kuzey Burçları**
Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Islamische Kunst
- Levha 35** : **Kat. 35 Kasım Bey'in Kılıcı**
Viyana, Kunsthistorisches Museum Wien, Waffensammlung, Inv.No.C.162
- Levha 36** : **Kat. 36 Ejder Başlı Çeşme Lülesi**

- Ankara-Ayaş Kaplıcası'nın Yanındaki Çeşmede
- Levha 37** : **Kat. 37 Manisa Muradiye Cami Minare Kapısındaki Kapı Tokmağı**
Manisa Muradiye Cami Minare Kapısı
- Levha 38** : **Kat. 38 Alem**
Özel Koleksiyon
- Levha 39** : **Kat. 39 Sultan Süleyman'ın Kılıcı**
TSM 2/3776
- Levha 40** : **Kat. 40 Yeşim Çekmece**
TSM 2/2085
- Levha 41** : **Kat. 41 Maşrapa**
Paris, Eric Grünberg Fine Arts
- Levha 42** : **Kat. 42 Kapaklı Maşrapa-1**
Paris, Eric Grünberg Fine Arts
- Levha 43** : **Kat. 43 Kapaklı Maşrapa-2**
Londra, Victoria and Albert Museum, 158-1894
- Levha 44** : **Kat. 44 Altın Matara**
TSM 2/3825
- Levha 45** : **Kat. 45 Taş Maşrapa**
TSM 2/3831
- Levha 46** : **Kat. 46 Altın Kupa**
TSM 2/8
- Levha 47** : **Kat. 47 Tombak Su Fıskiyesi**
Edwin Binney III Koleksiyonu
- Levha 48** : **Kat. 48 Gümüş Maşrapa**
St.Petersburg, Ermitage Müzesi Inv.No.N.T.358
- Levha 49** : **Kat. 49 Maşrapa**
Paris, Eric Grünberg Fine Arts
- Levha 50** : **Kat. 50 Altın Ayna**
TSM Env.No.1795
- Levha 51** : **Kat. 51 Uzun Boyunlu İbrik**
Oxford, Ashmolean Müzesi Env.No.1976.43
- Levha 52** : **Kat. 52 Hz.Osman'ın Kılıcı**
TSM Env.No.3775
- Levha 53** : **Kat. 53 Kapaklı Sûrahi**
TSM Env.No.3800
- Levha 54** : **Kat. 54 Hançer ve Kını**
TSM 2/152
- Levha 55** : **Kat. 55 Bir Yeniçeri Birliğinin Sancağı**
Karlsruhe, Badisches Landesmuseum Inv.Nr. D.23

Levha 56 : Kat. 56 Karagöz'de Ejderha

Münih Staatliches Museum für Völkerkunde, Zweigmuseum Oettingen

Inv.Nr.13-72-223

KAYNAKÇA

- ACUN,H. 1993., "Ejderha Motifli Kapı Tokmakları ve Değişik Örnekler", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G.İnal'a Armağan, Ankara.
- AKALIN, Ş. 1989a., "Karatay Hanı'nın Berekt ve Nazar Boncukları", **Türkiyemiz-59**, Yıl:19 (Ekim 1989), İstanbul: Akbank.
- 1989b., "Karatayhan'ın Çeşme Eyvanını Kuşatan Hayvan Figürleri İle İlgili Bazı Yorumlar", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi-5**, Cilt.2 (Ağustos 1989), İstanbul.
- AKERSON, F. 1990., "Yaşananı Dile Dökme", **Cumhuriyet Kitap**, Sa.13, (11 Mayıs 1990), İstanbul.
- AKURGAL, E. 1989²., **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul.
- ÇALI İBRAHİM, L. 1976., "Dragons on a Cairene Mosque", **AARP** - 10, (Dezember 1976) London.
- ALLAN, J. 1986., **Metalwork of the Islamic World**, The Aron Collection, London.
- 1982., **Islamic Metalwork: the Nuhad Es-Said Collection**, London.
- AMELINEAU, E. 1905., "Du rôle des serpents dans les croyances religieuses de l'Égypte I", **Revue de l'Histoire des Religions**, tome 51, Paris: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- AND, M. 1982., **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları**, Sanat Eserleri Di.2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay: 529.
- ANDERSON,J.G. 1934., **Children of yellow earth**, London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- APPUHN, H. 1985³., **Einführung in die Ikonographie der mittelalterlichen Kunst in Deutschland**, Darmstadt.
- ARSEVEN, C.E. 1944., "Dragon", **Fransızcadan Türkçeye Sanat Lügati**, Ankara.
- ASLANAPA, O. 1969., "Pottery and kilns from the Iznik excavations", **Forschungen zur Kunst Asiens**, In Memoriam Kurt Erdmann, İstanbul.
- 1971., **Turkish Art and Architecture** London.
- 1981-1982., "Kütahya Keramik Sanatı", **Kütahya**, Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılına Armağan, İstanbul.
- 1987., **Türk Halı Sanatının Bin Yılı**, İstanbul.
- ASTON, W.G. 1905., **Shinto- The way of gods**, London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- ATASOY, N. 1989., "1989 İznik Yılı", **Sandoz Bülteni-34**, 1989-2, Yıl 9, İstanbul.
- AUNNIG, R. 1891., "Über den lettischen Drachan-Mythos", **Magazin der lettisch-literarischen Gesellschaft-19**: Lurker 1989²den.
- BABINGER, F. 1959., "Dschem-Sultân im Bilde des Abendlandes", **Aus der Welt der islamischen Kunst**, Festschrift für E.Kühnel zum 75.Geburtstag, Berlin : Berlin 1989.

- . 1961., **Ein weiteres Sultansbild von Gentile Bellini?**, Hg. v.d. Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist.Kl. 237/3: Berlin 1989.
- BAER, E. 1965., **Sphinxes and Harpies in Medieval Islamic Art**, Oriental Notes and Studies, No.9. Jerusalem.
- BALL, M.K. 1927., **Decorative Motives of Oriental Art**, London: John Lane the Bodley Head; New York: Dodd, Mead and Co.,
- BALYS, J. ve BIEZAIS, H. 1973., "Baltische Mythologie", **WdM-2**.
- BANERJEE, P. 1972., "Vairochana Buddha from Central Asia", **Oriental Art N.S.-18**: Lurker 1989²den.
- BATUR, E. 1979., "Doğu ve Batı Kültüründe Düşsel Yaratıklar", **Ulusal Kültür-3**, Yıl.1, (Ocak 1979).
- BAUDISSION, W.W. Graf. 1876., **Studien zur semitischen Religionsgeschichte**, Leipzig: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- BAUER, W. ve DÜMOTZ, I. ve GOLOWIN, S. 1983⁴., **Lexikon der Symbole**, Wiesbaden: Fourier.
- BAYAT-SARMADI, D. 1970., **Erziehung und Bildung im Schachname von Firdousi**, Eine Studie zur Geschichte der Erziehung im alten Iran, Islamkundliche Untersuchungen, Band.4, Freiburg: Klaus Schwarz.
- BECKER, U. 1981., **Lexikon der Astrologie**, Freiburg; Basel; Wien.
- BELLİ, O. ve KAYAOĞLU, İ.G. 1993., **Anadolu Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi**, Bakır Yatakları, Üretimi ve Atölyeleri, İstanbul: Sandoz Yay.No.14.
- BERNDT, H. 19852., **Unterwegs zu deutschen Sagen**, Ein phantastisches Reise- und Lesebuch, Düsseldorf; Wien: Econ.
- BEZZENBERGER, A. 1882., **Lituanische Forschungen**: Lurker 1989²den.
- BHATTACHARJI, S. 1970., **The Indian theogony**, Cambridge: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- BIEDERMANN, H. 1989., **Knaurs Lexikon der Symbole**, (Hrsg. von G. Riemann), München: Droemer Knaur.
- BIEDERMANN, H.M. 1986., "Drache"/ Spätantike und mittelalterliche (gelehrte lateinische Tradition), **LM - 1**, München; Zürich.
- BLOCHET, E. 1929., **Musulman Painting XIIth-XVIIth Century**, (Fransızcadan İngilizceye Çev.C.M.Binyon), London: Methuen & Co.Ltd.
- BORATAV, P.N. 1984²., **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul.
- BOYD, W. 1975., "Satan and Mâra", **Christian and Buddhist Symbols of Evil**, Leiden: Lurker 1989²den.
- BRANDENBURG, D. 1982., **Islamic Miniature Painting in Medical Manuscripts**, Basle: Editiones Roche.
- BRENDON, J. ve MITROPHANOW, J. 1927., **The moon year: A record of Chinese customs and Festivals**, Shanghai: Burkolter-Trachsel 1981'den.

- BRIFFAULT, R. 1927., **The Mothers: A study of the origins of sentiments and institutions**, vol. I-III, New York: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- BROSH, N. ve MILSTEIN, R. 1991., **Biblical Stories in Islamic Painting**, The Israel Museum, Jerusalem.
- BROVARSKI, E. 1984., "Sobek", **LÄ-5 Lurker** 1989²'den.
- BRÜCKNER, W. 1986., "Drache" / Kulturgeschichte und Volkskunde des späteren Mittelalter, **LM - 3**, München; Zürich.
- BURKHOLTER-TRACHSEL, M. 1981 ., **Der Drache**, Bern ; Stuttgart.
- CAMMAN, S. 1953., "Types of symbols in Chinese art", **The American Antropologist-5**, vol.55: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- CARNOY, A. 1964²., **Mythology of all races -Iranian-**, New York: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- CARSWELL, J. 1972., **Kütahya tiles and pottery from the Armenien Cathedral of St.James Jerusalem**, vol.1,2, Oxford.
- CHRISTENSEN, A. 1941., **Essai sur la Demanologie Iranienne**, København: Ejnar Munsksgaard,
- CLARK, R.T.R. 1959., **Myth and symbol in Ancient Egypt**, London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- COOPER, J.C. 1982., **Symbolism**, Wellingborough, Northhamptonshire: The Aquarian Press,
- . 1986., "Drache", **Illustriertes Lexikon der traditionellen Symbole**, Leipzig: VEB E.A. Seemann,
- CÖMERT, B. 1972., "Görsel Sanatlarda Yöntem, Resmin Anlamları" , **Barış** 19 Ocak 1972.
- ÇAĞMAN, F. 1973., "Şahname-i Selim Han ve Minyatürleri", **Sanat Tarihi Yıllığı-V**, İstanbul.
- . 1987., "Altın Hazine Matarası" **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-2**, İstanbul.
- ÇAM, N. 1982., **Adana Ulu Cami**, Ankara.
- ÇİĞ, K. 1972., "Türk Lâke Tezyinatının Bir Şaheseri", **Türkiyemiz-7**, (Haziran 1972),İstanbul.
- . 1976., "The Decoration on the Ceiling of the Throne which belongs to Mehmed III in the Reception Room of the Topkapı Palace", **IVème Congrès International D'Art Turc**, (Aix-En-Provence, 10-15 September 1971).
- ÇORUHLU, T. 1993., **Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Teçhizatları** (Askeri Müze'den Örneklerle) Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yay.
- DARGA, A.M. 1992., **Hitit Sanatı**, İstanbul: Ak Bank Kültür ve Sanat Kitapları:56.
- DE FERDINANDY, M. 1973., "Die Mythologie der Ungarn", **WdM-2**.
- DE GROOT, J.J.M., 1892., **The religious system of China-I**, Leyden: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- DEIMEL, A., 1914., **Pantheon Babylonicum**, Roma: Lurker 1989²'den.
- DEMİRAY, K. 1974⁶., **TDK-Türkçe Sözlük**, Ankara:TDK Yay:403.

- DENNY, W.B. 1983., "Dating Ottoman works in the Saz style", **Muqarnas**-1.
- DER NERCESSIAN, S. 1937., *L'illustration du roman de Baariam et Josaphat* (önsöz C.Diehl): Keller 1991⁷'den.
- DE VISSER, M.W. 1903., **Die nicht menschengeschaltitigen Götter der Griechen**, Leiden:Burkolter-Trachsel 1981'den.
- . 1911., "The Snake in Japanese superstition", **Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen**, 1, Abt. Ostasiatische Studien, 14.Jg. Berlin: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- .1914., "Fire and ignes fatni in China and Japan", **Mitteilungen des Seminars Orientalische Sprachen**, Ostasiatische Studien, 17.Jg., Berlin: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- . 1969²., "The dragon in China and Japan", **Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam**, Afdeeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, Deel 13, no.2, Amsterdam: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- .1984., "Dragon", **Dictionary of Symbols and Imagery**, Amsterdam; London: Nort - Holland,
- DİNÇOL, A.M. 1982., "Hititler", **AUA-1** İstanbul.
- DİNÇOL, B. 1979., "Hititlerde Fal ve Kehanet", **Arkeoloji ve Sanat-** 1/2, İstanbul.
- DİYARBEKİRLİ, N. 1968., "Diyarbakır Müzesindeki Tunç Sfenks", **Türk Kültürü-** 66, Ankara.
- . 1971., "Vestiges de Croyances Altaïques dans L'Art seldjoukide", **Turcica**, Tome III, Paris.
- DOLZANI, G. 1961., **Il Dio Sobk**, Rom: Lurker 1989²'den.
- DORSCH, K.J. 1983., **Georgszyklen des Mittelalters**: Ikonograph. Studie zu mehrszengien Darst. d. Vita d.hi. Georg in d. abendländ. Kunst unter Einbeziehung von Einzelszenen d. Martyriums, Frankfurt am Main; Bern; New York.
- DUMÉZIL, G. 1986., "Šable", *Mythologie der kaukasischen Völker* **WdM-4**.
- DUSSAUD, R. 1935., "Motifs et symboles du ive millénaire dans la ceramique orientale",
- EBERHARD, W. 1935., "Beiträge zur kosmologischen Spekulation Chinas in der Han-Zeit", **Bäessler-Archiv-16**, Heft 1-2: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- . 1937., "Typen chinesischer Volksmärchen", **Folklore Fellows Communications-120**, Helsinki: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- . 1941., "Volksmärchen aus Südostchina", **Folklore Felows Communications-128**, Helsinki: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- . 1942., **Lokalkulturen im Alten China**, Teil 2. Die Lokalkulturen des Südens und Ostens: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- EBERLE, M. 1973., "Wie schön ist die Perspektive" Ein Bild zwischen den Zeiten: Paolo Ucellos „Drachenkampf“, **Westermanns Monatshefte-3**, (März 1973), Bruanschweig.
- EGLI, H. 1982., **Das Schlangensymbol**, Olten.

- EICHORN, W. 1973., **The Religionen Chinas**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- 1976., **Die alte chinesische Religion and das Staatskultwesen**: Lurker 1989²'den.
- EILERS, W. **Sinn und Herkunft der Planetennamen**, Philosophisch-Historische Klasse, Sitzungsberichte, Jahrgang 1975, Heft 5, München: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 1976.
- ELIADE, M. 1976., **Histoire des croyances et des idées religieuses-I**, Paris: Burkolter-Trachsel 1981'den:
- ENDERLEIN, V. 1991., **Anatolische Tierteppiche**, Staatliche Museen zu Berlin, Islamisches Museum im Pergamon Museum, Berlin.
- tarihsiz., **Islamisches Museum**, Staatliche Museen zu Berlin, Wegleitung durch die Ausstellungen des Pergamonmuseums, Rostock:Ostsee.
- ENDERLEIN, V. ve MEINECKE, M. 1993., **Mschatta Fassade**/Museum für Islamische Kunst, "Graben- Forschen - Präsentieren, Probleme der Darstellung vergangener Kulturen am Beispiel der Mschatta Fassade, Sonderdruck aus Jahrbuch der Berliner Museen-34 (1992), Berlin: Staatliche Museen zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz.
- ENGEMANN, J. ve BINDING, G. 1986¹⁰., "Drache"/Kunstgeschichte-Frühchristentum und westliches Mittelalter, **Lexikon des Mittelalters-1** München; Zürich.
- 1986¹⁰., "Drache"/Allgemein, **Lexikon des Mittelalters-1** München; Zürich.
- ERALP, T.N. 1993., **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar**, Ankara: AKDITYK, Atatürk Kültür Merkezi-68.
- EREN, H. 1992., **TDK-Türkçe Sözlük**, İstanbul: Milliyet Yay.
- ERGİN, M. 1971²., **Dede Korkut Kitabı**, İstanbul:MEB.
- ERGİNSOY, Ü. 1978a., **Maden Sanatı**, (G.Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları Kitabının içinde), Ankara.
- 1978b., **İslam Maden Sanatının Gelişmesi**, İstanbul.
- ERHAT, A. 1972., **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Yay.
- ERTUĞRUL, Ö., 1990., "Anadolu Kültüründe Burçlar", **Türkiyemiz-60**, Yıl.20, İstanbul: Ak Yay.
- ESCHENBACH, U. 1978., **Das Symbol im therapeutischen Prozeß bei Kindern und Jugendlichen**, Stuttgart: Bonz.
- ESİN, E. 1970., "Evren, Selçuklu Sanatı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi-1** (1969), Ankara.
- 1975 "The cosmic mountain, the tree and the auspicious bestiary in Turkish iconography", **AARP - 8**, Dezember 1975, London.
- 1979., **Türk Kosmolojisi**.

- ETHÉ, H. 1868., **Zakarija ... el- Kazwîni's Kosmographie**. Nach der Wüstenfeldschen Textausgabe ... Die Wunder der Schöpfung. Erster Halbband, Leipzig: Gierlichs 1993'den.
- EYİCE, S. 1982., "Türkiye'de Bizans Sanatı", AUA-3, İstanbul.
- EYUBOĞLU, İ.Z. 1987., "İlluyanka", **Anadolu İnançları- Anadolu Mitolojisi**, İnanç - Söylence Bağlantısı, İstanbul: Geçit:17.
- 1990²., **Tann Yaratan Toprak Anadolu**, İstanbul: Der Yay.
- 1991²., **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, İstanbul:Sosyal Yay.
- FEIX, J. 1963., (Hrg), **Herodot, Historien**, 1+2, München: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- FİRDEVSİ, 1992²., **Şehname-II**, (Çev. N.Lugal), **Şark-İslâm Klasikleri:18**, İstanbul:MEB Yay:1169.
- FLAGGE, I. 19 ., **Untersuchungen zur Bedeutung des Greifens**, Sankt Augustin: Hans Richarz.
- FLAHERTY, W.D.O.,1987., "Vrtra", **ER-15**, New York: Lurker 1989²den.
- FLORENZ, K. 1919., **Die historischen Quellen der Shinto-Religion**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- FONTENROSE, J. 1959., **Python**, A Study of Delphic Myth and its Origins, Berkeley: Lurker 1989²den.
- FRICK, K.R.H. 1982., "Satan und die Satanisten-1" ,**Das Reich Satans**: Lurker 1989²den.
- 1982., "Luzifer/Satan/Teufel", **Das Reich Satans**: Lurker 1989²den.
- FRANKFORT, H. 1948., **Ancient Egyptian religion**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- FUMIO, K., 1987., "Susano-o-no Mikoto", **ER-14**, New York: Lurker 1989²den.
- GARELLI, P. ve LEIBOVICI, M. 1964., "Akkadische Schöpfungsmymthen", **Schöpfungsmymthen**, Quellen des Alten Orients: Lurker 1989²den.
- GIERLICH, J. 1993., **Drache, Phönix Doppeladler/Fabelwesen** in der islamischen Kunst-Bilderheft Staatlichen Museen zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz Museum für islamische Kunst, Heft 75/76, Berlin.
- GOFF, B.L. 1963., **Symbols of prehistoric Mesopotamia**, New Haven; London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- GOMBRICH, E. H. 1986³., **Sanatın Öyküsü**, (Çev.B.Cömert) İstanbul.
- GOMEZ MORENO, M.E. 1947., **Mil joyas del arte español**. Piezas selectas. Monumentos magistrales, vol.I. Barcelona: Berlin 1989'dan.
- GOODENOUGH, E.R. 1953-65., "Jewish symbols in the Greco-Roman period, vol.I-XII", **Bollingen Series-37**, New York: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- GÖKALP, A. 1993., "Şahmeran ve Melusine Perisi Efsaneleri", **Sandoz Dergisi-2**, İstanbul.
- GRABAR, O. 1988., **İslam Sanatının Oluşumu**, (Çev.N.Yavuz), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay.
- GRANET, M. 1926., "Danses et légendes de la Chine ancienne, tomes 1+2", **Travaux**

- d l'année sociologique, librairie Felix Alcan, tome 13, 1+2, Paris: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- GRAY, B. 1987., "Persian influence on Chinese art from the eighth to the fifteenth centuries", **Studies in Chinese and Islamic art**, (selected studies in the history of art) vol.II Islamic Art, London: The Pindar Press.
- GRESSMANN, H. 1909., **Altorientalische Texte und Bilder zum Alten Testament**, Bd.1: Texte, Bd.2: Bilder, Tübingen: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- GRIMAL, P. 1963³., **Dictionnaire de la mythologie greque et romaine**, Paris: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- GRIMM, J. ve W. 1984., **Grimm Deutsches Wörterbuch**, München.
- GRÖNBOLD, G. 1984., "Variocana", Die Miythologie des İndischen Buddhismus **WdM-5**.
- GROHMANN, A. 1915., "Göttersymbole und Symboltiere auf südarabischen Denkmälern", **Denkschriften der kaiserliche Akademie der Wissenschaften**, Phil.-Hist.Klasse, 58.Bd., Wien: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- GRUBE, J.E. 1961., "A school of Turkish miniature painting", **First International Congress of Turkish Arts** (Ankara, 1959), Ankara.
- .1962a., **Muslim Miniature Paintings** from the Collections in the United States and Canada, Catalogue of the Exhibitions.
- .1962b., "Istanbul Miniatures", **Panteon-XX**.
- .1969., **Paintings from Islamic Lands**, (Ed.R.Pinter-Wilson) for Basil Gray, Oxford: Bruno Cassier.
- . 1974., **Gururâjamânjarika**, Napoli.
- .1982., "Malerei", **Kunst und Kunsthandwerk unter den Osmanen**, (Hrsg. Y. Petsopoulos), München.
- GRÜNBERG, E. ve TORN, E.M. 1988., **Four centuries of ottoman taste**, Sergi Kataloğu, London.
- GUTMANN, J. 1968., "Leviathan, Behemont and Ziz", **The Hebrew Union College Annual-39**: Lurker 1989²'den.
- HAAG, H. 1974., **Teufelsglaube**: Lurker 1989²'den.
- HALİKARNAS BALIKÇISI (Kabağaçaılı, C.Ş.). 1992⁷., Anadolu Efsaneleri, (Baskıya Haz. Ş.Gökovalı), Halikarnas Balıkçısı Bütün Eserleri: 14, Ankara: Bilgi Yay.: 241.
- HALL, J. 1985. "Dragon", **Dictionary of Subjects and Symbols in Art**,
- HALLIDAY, W.R. 1927., "Of snake-stones", **Folklore Studies Ancient and Mode 1927**, London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- HANÇERLİOĞLU, O. 1975., **İnanç Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Yay.
- .1984., **İslâm İnançları Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Yay.
- HARTNER, W. 1938., "The Pseudoplanetary Nodes of the Moon's Orbit in Hindu and Islamic Iconographies", **Ars Islamica-V**, Pt.2, Ann Arbor: Hartner 1968'den.

- . 1959., "Zur astrologischen Symbolik des " Wade Cup " ", **Aus der Welt der Islamischen Kunst**, Festschrift für E.Kühnel, (Ed.R.Ettinghausen), Berlin: Gebr.Mann: Hartner 1968'den.
- . 1963., "al-Djawzahar", **EI²**: Hartner 1968'den.
- . 1968., **Oriens-Occidens**, Ausgewählte Schriften zur Wissenschafts- und Kulturgeschichte, Festschrift zum 60. Geburtstag (Ed. G.Kerstein, vd.), Hildesheim: G.Olms.
- HAUSSIG, H,W. 1965., **WdM-1** (Yayına hazırlayan).
- . 1992., **Archäologie und Kunst der Seidenstrasse**, Darmstadt: Wiss.Buchges.
- HEIDEL, A. 1951²., **The Babylonian genesis**, University of Chicago Press: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- HEINZ-MOHR, G. 1984⁸., "Schlange", **Lexikon der Symbole**, Köln.: Eugen Diedrichs Verlag.
- HELCK, W. 1965., "Die Mythologie der alten Ägypter", **WdM-I**.
- HENNINGER, J. 1948., "Satan", **Etudes Carmélitaines-27**: Lurker 1989²'den
- HICKMANN, R. 1989., **Schätze islamischer Buchkunst**, Berlin: Volkseigener.
- HÖFLER, O. 1978., **Siegfried, Arminus und Nibelungenhort**, Philosophisch - Historische Klasse Sitzungsberichte, 332. Band, Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- HOEFNER, M. 1970., "Die vorislamischen Religionen Arabiens", **Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und Madäer**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- HOLTOM, D.C. 1956., "The Stormgod Theme in Japanese Mythology", **Sociologus-6**: Lurker 1989²'den.
- HORNUNG, E. 1979., **Das Totenbuch der Aegypter**. Zürich ve München: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- HSIEN-CHI, T. 1945., "A study of the nine dragon scroll", **Archives of the Chinese Society of America-II**, New York: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- HÜNEMÖRDER, Ch. 1986¹⁰., "Drache", Spätantike und mittelalterliche gelehrte lateinische Tradition, **LM-I**.
- HUSSEIN, M.I. 1981., **Die Vergnügungen des Hofes und Alltagsleben**, Eine ikonographische Untersuchung der Darstellungen in der Malerei der Fatimidenzeit und deren Wirkung auf die nachfolgenden Epochen in Ägypten (Dissertation), Edition Orient.
- IHWAN as-SAFA, R. 1990., **Mensch und Tier vor dem König der Dschinnen**: aus den Schriften der Lauteren Brüder von Basra, (Arapçasından çeviren ve yayına hazırlayan A.Giese), Philosophische Bibliothek; Bd.433, Hamburg: Meiner.
- ISHKOL-KEROVPIAN, K.,1986., "Vahagu", Mythologie der vorchristlichen Armenier, **WdM-4**.
- .1986., "Vişap", Mythologie der vorchristlichen Armenier, **WdM-4**.

- IVANOV, V. ve TOPOROV, V. 1970., "Le mythe indo-européen du dieu de l'arage poursuivant le serpent: reconstruction du schéma", **Echanges et Communications**, mélanges offert à C.Lévi-Strauss à L'occasion de son 60ème anniversaire, Bd.2: **Studies in General Antropology**, vol.5, 2, Paris: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- INAL, G. 1971., "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", **Sanat Tarihi Yıllığı -4**, (1970-71), İstanbul.
- INCL., **Çağdaş Yeni Çeviri**, İstanbul 1989.
- JAGGI, C. - MEIER, H-R. 1989., "Löwe, Drache, Ritter und Madonna", Zur Ikonographie der Schöntaler Fassadenskulptur", **Unsere Kunstdenkmäler - 4**,
- JAHN, K. 1968., "Die ältesten schriftlich überlieferten türkischen Märchen", **Central Asiatic Journal - XII**, No.1, 1968, Wiesbaden: Harrassowitz; The Hague: Moutaon &Co,
- JENSEN, P. 1906., **Das Gilgamesch-Epos in der Weltliteratur**, 1.Bd. Strassburg: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- JOINES, K.R. 1968., "The bronze serpernt in the Israelite cult", **Journal of biblical literature-87**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- KAISER, O. 1962., **Die mythische Bedeutung des Meeres in Agypten, Ugarit und Israel**: Lurker 1989²'den.
- KALTER, J. 1993., "Die Höfe-Zentren der Macht-Zentren der Kunst, Verbreiter des Glaubens", **Die Gärten des Islam**, Berlin.
- KARAMAĞRALI, B. 1972., **Ahlat Mezartaşları**, Ankara.
- . 1993., "İççe Daire Motiflerinin Mahiyeti Hakkında" **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G.Inal'a Armağan, Ankara.
- KAUTZSCH, E. 1900., **Die Apokrphen und die Pseudegigraphen des Alten Testaments**, 2 Bände, Tübingen: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- KAZAROW, G. 1938., "The Thracian rider and St. George", **Antiquity**, 12.
- KEITH, A.B. 1935., "Indra and Vrtra", **Indian Culture-1**, Calcutta: Lurker 1989²'den.
- . 1964²., **Mythology of all races -Indian-**, New York: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- KELLER, H.L. 1991⁷., **Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten**, Stuttgart.
- KLUGER, R.S. 1967., **Satan in the Old Testament**, Evanston: Lurker 1989²'den.
- KÖHN, H. **Romanische Drachen-Ornament in Bronze- und Architekturplastik**, 1930.
- KÖSEOĞLU, C. 1987., **Topkapı, The Treasury**, (Ed.J.M.Rogers), Londra. (Almanca Baskı Herrsching am Ammersee 1987).
- KRAMER, S.N. 1963., **The Sumerians**, University of Chicago Press: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- KUBAN, D. 1993., **Batıya Göçün Sanatsal Evreleri**, Anadoludan Önce Türklerin Sanat Ortaklıkları, İstanbul:Cem.

- KÜHN, H. 1962., "Das Symbol des Kosmos in der Völkerwanderungszeit", **Symbolon** - 3, Basel; Stuttgart: Benno Schwabe & Co.
- KÜHNEL, E. 1950., "Drachenportale", **Zeitschrift für Kunstwissenschaft**, Band IV, Jahrgang 1950, Berlin: Deutscher Verein für Kunstwissenschaft.
- KUESTER, E. 1913., "Die Schlange in der griechischen Kunst", **Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten**, Bd.13, Heft 2, Giessen: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- KÜNSTLE, K. 1928., **Ikono-graphie der christlichen Kunst** -1, Freiburg i.Br.: Herder,
- KUGLER, F.X. 1913., **Sternkunde und Sterndienst in Babel**, Münster in Westfalen, Bde. I-III, (1907-1913): Burkolter-Trachsel 1981'den.
- KUM, N. 1941., "Yılan ve Ejderha Timsallerinin Mâna ve Mefhumu" **Görüşler**-34 (Nisan 1941).
- KUNZE, M. ve KÄSTNER, V. 1990., **Der Altar von Pergamon**, Berlin.
- KUR'ÂN., [Kur'ân-ı Kerim Meali-Türkçe Çevirisi: Öztürk]
- LAMBERT, W.G. 1966., "Enuma elis", **The Babylonian Epic of Creation**, Oxford: Lurker 1989²'den.
- LAMBERTZ, M. ve SCHROEDER, K.-H. 1973., "Kulshedra" Die Mythologie der Albaner, **WdM**-2.
- LANDSBERGER, B. 1934., "Die Fauna des Alten Mesopotamien nach der Serie Har-ra=Hubulu", **Abhandlungen der Phil.-Hist. Klasse der Sächsischen Akademie der Wissenschaften**, Bd.42, No.6, Leipzig: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- LANE, A. 1957a., **Later Islamic pottery: Persia, Syria, Egypt, Turkey**, London.
- . 1957b., "The Ottoman pottery of Isnik", **Ars Orientalis**-2, Ann Arbor, Michigan.
- LANGDON, S.H. 1964²., **Mythology of all races -Semitic-**, New York: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- LECONTEUX, C. 1979., "Der Drache", **ZDA** - 108.
- LESSING, F.D. 1957., "Bodhisattva Confucius", **Oriens**-10 (1957): Lurker 1989²'den
- LEVEY, M. 1976²., **The world of Ottoman Art**. London: Thames and Hudson.
- LIPPMANN, F. 1881., "Unbeschriebene Blätter des 15. bis 17.Jahrhunderts im Kupferstichkabinett", **Jahrbuch der Preußischen Kunstsammlungen**, 2 (1881): Berlin 1989
- LOFMARK, C. 1976., "Der rote Drache der Waliser", **Festgabe für Otto Höfler zum 75. Geburtstag**, **Philologica Germanica**-3 (Hrsg. H.Birkhan), Wien; Stuttgart: W.Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung.
- LOMMELE, H. 1927., **Die Yäst's des Awesta**, Göttingen ve Leipzig: Burkolter -Trachsel 1981'den.
- . 1930., **Die Religion Zaratustras**: Burkolter-Trachsel 1981'den LOORITS, O. 1955., **Der Hl. Georg in der russischen Volksüberlieferung Estlands**.

- LURKER, M. 1974²., **Symbol, Mythos und Legende in der Kunst**, Baden Baden: Koerner.
- 1982., (hrsg von). **Beiträge zu Symbol, Symbolbegriff und Symbolforschung**, Baden Baden: Koerner.
- 1983a., **Adler und Schlange** : Tiersymbolik im Glauben und Weltbild der Völker, Tübingen: Wunderlich.
- 1983b., "Drache", **Wörterbuch der Symbolik**, Stuttgart: Kröner.
- 1989²., **Lexikon der Götter und Dämonen**, Stuttgart: Kröner.
- MAGIN, U. 1993., **Trolle, Yetis, Tatzelwürmer**, Rätselhafte Erscheinungen in Mitteleuropa, München: Beck.
- MAHİR, B. 1986., "Sarayı Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-1**, İstanbul.
- 1987., "Osmanlı Sanatında Saz Üslubundan Anlaşılan", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-2**, İstanbul.
- 1993., "Osmanlı Saz Üslubu Resimlerinde Ejder İkonografisi", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G. İnal'a Armağan, Ankara.
- MARIN, J. 1952., "The Chinese dragon-a myth and an emblem", **Aryan Path-23**: Burkolter Trachsel, 1981'den.
- MARTIN, F.R. 1912., **The miniature paintings and painters of Persia, India and Turkey from the 8th the 18th century**, 2.Bde. London-Leipzig (repr. 1968).
- MELIKIAN-CHIRVANI, A.S. 1968., "Le Griffon Iranien de Pise", **Kunst des Orients**, v.2 Wiesbaden: Erginsoy 1978b'den.
- MERKELBACH, R. 1959., "Drache", **Reallexikon für Antike und Christentum -IV**, (Hrsg. Th.Klauser), Stuttgart: Anton Hiersemann.
- MILLER, J.A. 1978., "O nekotorych kontaktach iskusstva Turcii XVII-XVIII vekov schudozestvennoj kul'turoj drugich stran", **Trudy Gosudarstvennogo Ermitaza-XIX**.
- MIZUNO YAMANLAR, M. 1994., **İslam Sanatlarında Taht Sahneleri, Taht Sahnelerini Oluşturan Öğeler Üzerine İncelemeler**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MODE, H. 1977²., **Fabeltiere und Dämonen**, Leipzig.
- MÜLLER, W.M. 1923., **Mythology of all races -Egyptian-**, Boston: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- MÜNKE, W. 1976., **Die klassische chinesische Mythologie**, Stuttgart: Gierlichs 1993'ten.
- 1976., "Kung Kung", **Die klassische chinesische Mythologie**: Lurker 1989²'den.
- 1976., "Yu K'iang", **Die klassische chinesische Mythologie**: Lurker 1989²'den.
- NAUMANN, N. 1964., "Yama no kami - die japanische Berggottheit", **Asian Folklore Studies**, Tokyo, Teil1: vol.22; Teil 2: vol.23: Burkolter-Trachsel 1981'den.

- 1971., "Das Umwandeln des Himmelspfeilers", **Asian Folklore Studies**, Monograf, no.5, Tokyo: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- NEUMANN, E ve VOIGT, H. 1973., "Germanische Mythologie", **WdM-2**.
- OBAYASHI, T. 1969., "Ethnogeneses of the Japanese mythology", **France-Asie- 196**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- OĞUZ, B. 1980., **Türk Halkının Kültür Kökenleri-2**, İstanbul.
- OHLEK, A. 1969., **Mythologische Elemente im Alten Testament**: Lurker 1989²'den.
- OLRIK, A. 1922., **Ragnarök**, die Sagen vom Weltuntergang, Berlin; Leipzig: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- ONASCH, K. 1986¹⁰., "Drache", Kunstgeschichte-III Altrussland, **LM-1**.
- ONWEHAND, C. 1959., "Some Notes on the God Susa-no-o", **Monumenta Nipponica-14**: Lurker 1989²'den.
- ORZECH, Ch.D. 1987., "Mahāvairocana", **ER-9**, New York: Lurker 1989²'den
- OTTO-DORN, K. 1957., **Türkische Keramik**, İstanbul.
- ÖGEL, B. 1971., **Türk Mitolojisi-I**, Ankara.
- ÖGEL, S. 1986., **Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler**, İstanbul.
- 1989., "Anadolu'nun Selçuklu Çehresi", **Türkiyemiz-59**, Yıl:19 (Ekim 1989), İstanbul: Akbank.
- 1994., **Anadolu'nun Selçuklu Çehresi**, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları:58.
- ÖNDER, M. 1966., "Selçuklu Ejderi", **TTOK-Belleteni**, no.VIII-287, İstanbul.
- 1978., "Yeni Bulunan Selçuklu Devri Ejder Figürleri", **Kültür ve Sanat-4**,
- ÖNEY, G. 1969., "Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri", **Belleten -2**, Sayı 130, (Nisan 1969'dan ayrı basım), Ankara: TTK.
- 1978., **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları**. Ankara:İş Bankası Yay.
- ÖNGE, Y. 1970., "Anadolu'da Ejder Başlı Madenî Çeşme Lüleleri", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi-I** (1969), Ankara: Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü.
- ÖRNEK, S.V. 1988²., **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, 100 Soruda Di.25, İstanbul: Gerçek.
- ÖZKAN, Ş. 1993., "İnançlar, Yılanlar, Tarsus ve Korikos", **İçel Kültürü-25**, Yıl:7, (Ocak 1993), Hatay.
- ÖZTÜRK, Y.N. 1994., **Kur'ân-ı Kerim Meali-Tükçe Çeviri**, İstanbul:Hürriyet Yay.
- PALA, İ. 1990²., "Ejdeha", **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Ankara: Akçağ:54.
- PALLI, E.L. 1968., "Drache", **Lexikon der christlichen Ikonographie - I**, Rom; Freiburg; Basel; Wien: Herder.
- 1971., "Leviathan", **Lexikon der christlichen Ikonographie-3**. Rom; Freiburg; Basel; Wien: Herder.
- PANOFKY, E. 1967., **Essais d'iconologie**, Paris: Yenişehirlioğlu 1986.
- 1969., **l'Oeuvre d'art et ses significations**, Paris: Yenişehirlioğlu 1986.

- . 1975., **La perspective comme forme symbolique**, Paris: Yenişehirlioğlu 1986.
- PAULSEN, P. 1966., **Drachenkämpfer, Löwenritter und die Heinrichsage**.
- PETERICH, E. 1955⁵., **Götter und Helden der Germanen**, Olten; Freiburg i.B.: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- PETRARSCH, E.vd. 1991., **Die Karlsruher Türkenbeute: "die Türckische Kammer" des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden-Baden; die "Türckischen Curiosaeten" von Baden-Durlach**, München: Hirmer.
- PETSOPOULOS, Y. (Hrsg). 1982., **Kunst und Kunsthandwerk unter den Osmanen**, (İngilizceden çeviren H.Bartels) München.
- PLOSS, E. 1966., **Siegfried-Sigurd**, der Drachenkämpfer.
- PRESTON, P., 1983., "Dragon", **A Dictionary of Pictorial Subjects from Classical Literature**, New York: Charles Scribner's Sons.
- . 1983., "Snake", **A Dictionary of Pictorial Subjects from Classical Literature**, New York: Charles Scribner's Sons.
- PRZYLUKI, J. 1933., "Etudes indiennes et chinoises, 1 Les unipédes", **Mélange chinois et bouddhiques**, no.2, Bruxelles: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- RAAP, J. ve RICHTER, C. ve STOSCHUS-SCHUMANN, C. 1981., **Drachenspuren**, Regionmuseum Xanten- Ausstellungskatalog, Köln: Rheinland.
- RABY, J. 1982., "Silber und Gold/Metallarbeiten", **Kunst und Kunsthandwerk unter den Osmanen** (Ed.Y.Petsopoulos), München.
- RABY, J. ve ALLAN, J. 1982., "Metallarbeiten", **Kunst und Kunsthandwerk unter den Osmanen**, (Hrsg.Y.Petsopoulos) München.
- RÄTSCH, C. 1986., "Chactun", **Die Götter der Maya**: Lurker 1989²den.
- RAFF, Th. 1980., "Der Hl.Georg als Knabenretter", **Münchener Zeitschrift für Balkankunde** -3, München: Rudolf Trofenik.
- RANKE, K. ve BAUSINGER, H. 1981., **Enzyklopädie des Märchens** -3, Berlin, New York.
- RAWSON, J. 1984., **Chinese Ornament**, The Lotus and the Dragon, British Museum Pub.Ltd.
- REISNER, E. 1989., **Der Dämon und Sein Bild**, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- RENDA, G. 1972-73., "Topkapı Sarayı Müzesindeki H.1321 No.lu Silsilename'nin Minyatürleri", **STY-5**, İstanbul: İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü.
- . 1977., "Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki Zübdet-üt Tevarih'in Minyatürleri", **Sanat-6**, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.
- RENON, L. 1934., "Vrtra et Orthragua" **Étude de mythologie indo- Iranienne**: Lurker 1989²den.
- RICE, D.C. 1955., **The Wade Cup**, Paris
- RICOEUR, P. 1967., **The Symbolism of Evil**: Lurker 1989²den.

- RÖHRICH, 1981., "Drache, Drachenkampf, Drachentöter", **Enzyklopädie des Märchens** - 3, (Hrsg. K.Ranke - H.Bausinger), Berlin; New York: Walter de Gruyter.
- ROGERS, J.M. 1983., **Islamic Art and Design, 1500-1700**, London: British Museum.
- 1987., **Topkapı Sarayı - Museum**, Herrsching am Ammersee: Schuler.
- ROSENBERG, A. 1967., **Engel und Dämonen**, München: Prestel
- SACHS, H. ve BADSTÜBNER, E. ve NEUMANN, H. 1975., **Christliche Ikonographie in Stichworten**, München.
- SAND, A. 1986., "Drache" / Bibel, **LM** - 3, München; Zürich.
- SCRERRATO, U. 1966., **Metalli islamici** : Berlin 1989
- SCHADE, H. 1967., "Die Tiere in der mittelalterlichen Kunst" Untersuchungen zur Symbolik von zwei Elfenbeinreliefs, **Studium Generale**, Zeitschrift für die Einheit der Wissenschaften im Zusammenhang Ihrer Begriffsbildungen und Forschungsmethoden, 20.Jahrgang 1967, Berlin; Heidelberg; New York: Springer.
- SCHILLER, G. 1971., **Iconography of Christian Art**, London.
- SCHIRMANN, J. 1971., "The battle between Behemoth and Leviathan according to an ancient Hebrew piyyut", **Proceeding of the Israel Academy of Sciences and Humanities**, vol. 4, Jerusalem (1969-70): Burkolter-Trachsel 1981'den.
- SCHLEGEL, G. 1875., **Uranographie chinoise**, 1.Teil: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- SCHMIDT, H.P. 1980., "The Senmurv of Birds and Dogs and Bats", **Persica-9**: Gierlichs 1993'ten.
- SCHMIDT, H. ve SCHMIDT, M. 1989⁴., **Die vergessene Bildersprache christlicher Kunst**, München.
- SCHNEIDER, J.W. 1981., **Michael und seine Verehrung im Abendland**, Dornach: Rudolf Geering.
- SCHÖPF, H. 1988., **Fabeltiere**, Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt.
- SCHRAMM, P.E. 1955., **Herrschaftszeichen und Staatssymbolik**.
- SEIDEL, A. 1987., "Huang-Ti", **ER-6**: Lurker 1989²'den.
- SEIPPEL, G. 1939., **The Typhonmythos**, Diss. Greifswald: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- SEKI, K. 1966., "Types of Japanese folktales", **Asian Folklore Studies** -25, Tokyo: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- SEYİRCİ, M. ve TOPBAŞ, A. tarihsiz., **Afyonkarahisar Yöresi Türkmen Mezar Taşları**, İstanbul.
- SHELTON, R. 1978., "Characteristics of later Turkish jade carving", **Fifth International Congress of Turkish Art**, (Ed.G.Fehér), Budapeşte.
- SIECKE, E. 1907., "Drachenkämpfe", **Mythologische Bibliothek**, Bd.1, Heft.1, Leipzig: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- SIMEK, R. 1986¹⁰., "Drache" / Germanische Mythologie, Kultur und Sagenüberlieferung, **LM** - 3, München; Zürich.

- SKEAT, W.W. 1912., ""Snakestones" and stone thunderbolts as subjects for systematic investigation", *Folklore*-23, London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- SKELTON, R. "The Relationship between the Chinese and Indian Jade Carving Traditions", **The Westward Influence of the Chinese Arts from the 14th to 18th Century**, hrsg.v. W.Watson, Colloquies on Art and Archeology in Asia, No.3, Percival David Foundation, University of London : Rogers 1987'den.
- SMITH, M. 1977., (Ed.) **The dragon**, London: Burkolter-Trachsel.1981'den.
- SOHRWEIDE, H. 1970., "Dichter und Gelehrte aus dem Osten im osmanischen Reich (1453-1600), Ein Beitrag zur türkisch-persischen Kulturgeschichte", *Der Islam* - 43,3 , September 1970, Berlin: Walter de Gruyter.
- SÖZEN, M. ve TANYELİ, U. 1986. "Ejder", **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Remzi.
- SÖZEN, M. 1992²., **Arts in the Age of Sinan**, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.
- SPENGLER, W.F. VE SAYLES, W.G. 1991., **Turkoman Figural Bronze Coins and their Iconography**, I: The Artuqids,122vis :Gierlichs 1993'ten.
- SPITZING, G. 1989., "Georg, der siegreiche Reiterheilige", **Lexikon byzantinisch-christlicher Symbole**, München.
- . 1989., "Demetrios, der Reiterheilige", **Lexikon byzantisch-christlicher Symbole**, München.
- STAUCH, L. 1958., "Drache", **Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte** - IV, (Hrsg. E. Gall - L.H. Heydenreich), Stuttgart: Alfred Drucken- müller.
- STEFFEN, U. 1989²., **Drachenkampf**, Der Mythos vom Bösen, Stuttgart: Kreuz.
- STEPHENSON, J. 1928., **The Zoological Section of the >Nuzhat-ı Qulub of Hamdullah al Mustaufi al-Qazwini**, London: Gierlichs 1993'ten.
- STCHOUKINE, I. 1966., **La Peinture Turque d'Après les Manuscrits Illustrés-I**, de Suleyman Ier a Osman II (1520-1622), Institut Français D'Archéologie de Beyrouth, Bibliothèque Archéologique et Historique - T. LXXXIV, Paris: Librairie Orientaliste P.Genthner.
- . 1971., **La Peinture Turque d'Après les Manuscrits Illustrés-II**, de Murad IV a Mustafa III (1623-1773), Institut Français D'Archéologie de Beyrouth, Bibliothèque Archéologique et Historique - T. XCIII, Paris: Librairie Orientaliste P.Genthner.
- ŞAHİN, F. 1981-82., "Kütahya'da Çinili Eserler", **Kütahya**, İstanbul.
- ŞAHİN, N. 1992., "Korint Seramiğinde Heraldik Sphinx ve Kutsal Ağaç İkonografisi", **Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi**-6, İzmir: Ege Üni.Edebiyat Fakültesi.
- TALLQVIST, K. 1938., "Akkadische Götterepheta", **Studia Orientalia**-7, Helsinki: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- TANINDI, Z. 1984., **Siyer-i Nebî**, İslâm Tasvir Sanatında Hz.Muhammed'in Hayatı, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay.

- TEZCAN, H. ve TEZCAN, T. 1992., **Türk Sancak Alemleri**, Ankara.
- THOMPSON, J.E.S. 1970., **Maya History and Religion**, Norman: Lurker 1989²'den
- THOMPSON, P. - DAVENPORT, P. "Dragon", **The Dictionary of Visual Language**, London: Bergstrom and Boyle, 1980.
- TİRYAKI, Y. 1989., "Kırkkale'de Koçu Baba Türbesi Hakkında Bir Kaç Not", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi-5** c.2, İstanbul.
- TITLEY, N.M. 1981a., **Dragons in Persian, Mughal and Turkish Art**, London: The British Library,
- 1981b., **Miniatures from Turkish manuscripts: a catalogue and subject index of paintings in the British Library and British Museum**, London: The British Library.
- TOYNBEE, J.M.C. 1983., **Tierwelt der Antike**, Mainz.
- TOSKA, Z. 1992., "Resimdeki Söz, Sözdeki Resim", **Sanat Dünyamız-49** Yıl: 17 Güz 1992, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- TUCCI, G. 1970., "Die Religionen Tibets", **Die Religionen Tibets und der Mongolei**, (G.Tucci- W.Heissig): Burkolter-Trachsel 1981'den.
- TURMEL, J. 1931., **Histoire du diable**, Paris: Lurker 1989²'den.
- TÜRKOĞLU, S. 1985., "Saray Kuyumculuğu", **Sanat Dünyamız** 11/34 (1985), İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- 1992., "Metalwork and Jewellery", **Traditional Turkish Arts** (Ed.M.Özel), İstanbul:Kültür Bakanlığı Yay.
- UNGER, E. 1938., "Drache", **Reallexikon der Assyriologie -II**, (Hrsg. E. Ebeling - B. Meissner), Berlin; Leipzig: Walter de Gruyter & Co.
- 1970²., **Babylon**: Lurker 1989²'den.
- UYSAL, A.O. "Adana Ulu Cami", **Vakıflar Dergisi-19**, Ankara.
- VAN BUREN, E.D. 1935-36., "Entwined serpents", **Archiv für Orientforschung-10**, Berlin: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- 1945., "Symbols of the Gods in Mesopotamian art", **Analecta Orientalia-22**, Rom: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- 1946., "The dragon in Ancient Mesopotamia", **Orientalia**, vol.15, N.S., Rom: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- VAN DER MEER, F 1978., **Apokalypse**, Die Visionen des Johannes in der europäische Kunst.VOGEL, J.P. 1924., "Serpent-worship in ancient and Mode 19772 m India", **Acta Orientalia-2**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- 1926., **Indian serpent lore**, London: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- VON ERDBERG, E. 1983., "Das Tier in der chinesischen Kunst", **Zur frühen Mensch-Tier-Symbiose**, (Hrsg. H.Müller-Karpe), Kommission für Allgemeine und Vergleichende Archäologie des DAI Bonn, AVA-Kolloquien Band.4.
- VON GEISAN, H., 1975., "Triptolemos", **Der kleine Pauly-5**: Lurker 1989²'den

- VON GLADIß, A. 1993., "Metalwork", Oriental Splendour, **Islamic Art from German Private Collections** (Ed.C.-P. Haase+J.Kröger+U.Lienert), Museum für Kunst u.Gewerbe Hamburg, Hamburg.
- VON SCHAUBERT, E. 1958¹⁷., **Heyne-Schückings Beowulf**, Paderborn: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- VOS, F. 1977., **Die Religionen Koreas**: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- WELCH, S.C.Jr. 1972., "Two Drawings, a tile, a dish and a pair-of scissors", **Islamic Art in the Metropolitan Museum of Art**, New York.
- WIDENGREN, G. 1965., **Die Religionen Irans**, Stuttgart: Burkolter-Trachsel 1981'den
-.1969., **Religionsphänomenologie**, Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- WILD, F. 1962., "Drachen im Beowulf und andere Drachen", **Oesterreichische Akademie der Wissenschaften**, Phil. -Hist. Klasse, Sitzungsberichte, Bd. 238, 5.Abh., Wien.
- WILHELMI, C. 1980. "Drache" **Handbuch der Symbole in der bildenden Kunst des 20. Jahrhunderts**, Frankfurt/M.;Berlin: Ullstein.
- WILLIAMS, C.A.S. 1932., **Outlines of Chinese symbolism and art motives**, Shangai: Burkolter-Trachsel 1981'den.
- XIN, Y. ve YIHUA, L. ve NAIXIANG, X. 1988., **The Art of the Dragon**, Boston: Shambhala.
- YENİŞEHİRLİOĞLU, F. 1986., "Sanat Tarihi mi? Sanat Sosyolojisi mi?", **Sanat Yazıları-III** Ankara.
- . 1993., "Osmanlı İkonografisi", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G.İnal'a Armağan. Ankara.
- YETKİN, Ş. 1964., "Bir Tunç Sfenks", **Türk Kültürü-16**, Ankara.
- . 1972-73., "Yeni Bulunan Hayvan Figürlü Halıların Türk Halı Sanatındaki Yeri", **STY-5**, İstanbul.
- . 1991²., **Türk Halı Sanatı** , Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- YILMAZ, T. 1988., "16.Yüzyıl Maden Sanatı", **Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı**, (Yay.Haz.Z.Sönmez), İstanbul: İş Yay.
- YÜCEL, Ü. 1964-65., "Türk Kılıç Ustaları", **TED-7/8** (1964-65).
- ZICK-NISSEN, J. 1979²., "Moscheeampel", **Museum für Islamische Kunst Berlin**, Katalog 1979 Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz, Berlin.
- ZIMMER, H. 1977., **Abenteuer und Fahrten der Seele**, Düsseldorf ve Köln : Burkolter-Trachsel 1981'den.

ÖZET

Bundan 25 yıl önce, Gönül Öney'in Selçuklu devri ejderhalarıyla ilgili makalesi yayımlandı. O günden bu yana ejderhalar araştırmacıların önem verdiği ve çok sevilerek çalışılan bir konu olmuştur.

25 yıl sonra bugün, ejderhalarla ilgili bir doktora tez çalışması hazırladım. Ancak bu kez, konu Osmanlı ejderleriyle ilgili ve 17.yy.ın sonuna kadar olan devreyi kapsamaktadır.

Ejder kadar yaşamın her alanıyla bütünleşmiş başka bir hayal ürünü yaratık daha göstermek olası değil. Her kültür çevresi kendine bir ejder yaratmış ve ona efsaneler, söylenceler, mitler yakıştırmış; onu yüceltmış; aşağılamış; ondan korkmuş; hediyeler ya da kurbanlar sunmuştur.

Takvimler ejderhaya göre ayarlanmış; gökyüzünde bir takım yıldızı onun adıyla anılmıştır. Bitkiler dünyası ve hayvanlar aleminde ejderha adı çeşitli örneklerle verilmiştir. İnsan ruhunun derinliklerinde ejderhanın izleri ruhbilim yöntemleri ile araştırılmıştır. Sözlü ve yazılı yazın ürünlerinde yer alarak çeşitli topluluklar arasında yayılmış; sınırları aşarak evrensel kültürün bir ögesi olmuştur. Sanat eserlerinde yer alan ejderha örnekleri ikonografi, sembol araştırmaları ve daha pek çok araştırma alanının konularından birini oluşturmuştur.

Ejder her zaman var olmuş; şekil değiştirip başka biçimlerde yaşamaya devam etmiştir. Yerde, gökte, su ve toprak altında yaşasa da ve her ne kadar yenilmez görünse de, o yenilmez de değildir. Ancak onu yenebilenlerin veya onunla mücadele edenlerin onun yenilmezlik, konuşma gibi ve buna benzer bazı özelliklerini kazandıkları görülür:

Ejder batı kültüründe "kötü", doğu kültüründe ise "iyi" olanı simgeler. Neden bir kültürde ejderhanın mutlaka öldürülmesi gerekli ve neden diğer bir kültür bu yaratığın öldürülmesine karşı? Buna verilebilecek en basit cevap, doğu ve batı kültürlerinde ejderha sembolünün anlamının birbirinden farklı olmasıdır.

Ortaçağda mutlaka yenilmesi ya da alt edilmesi gerekli bir düşmanı simgeleyen ejder, günümüzde örneğin gazetelerde yer alan karikatürlerde enflasyon gibi savaşım verilmesi gerekli bir alanı göstermek için de kullanılmaktadır.

Ejderha sadece sanat ürünlerinde yer alan bir dekorasyon ögesi değil, bunun yanında gökbilim, yerbilim, canlıbilim, hayvanbilim, ruhbilim, toplumbilim, yazın tarihi, dinbilim, masal araştırmaları gibi çeşitli bilim dallarının araştırma konuları arasında yer almaktadır.

Çalışmamızın amaçlarından biri de Selçuklu çağında olduğu gibi, Osmanlı çağında da karakteristik bir ejderha biçimlenmesinden söz edebilir miyiz; benzerlikler ve farklar nelerdir, sorularına yanıt aramaktır. Sanat eserlerinde gündeme gelen ejderlerden, Osmanlı dönemi ejderha tipolojisi denemesi yapılacaktır.

Son olarak çalışmamızda ejderha ve onunla anılan tanrı, kahraman vd. içeren bir sözlük denemesi yer alacaktır. Bununla hedefimiz çeşitli kültürlerde söz konusu olan ejderhaların vb. fantastik yaratıkların neler olduğunu göstermektir.

Çalışmamız, başlığından da anlaşılacağı üzere iki temel araştırma alanından oluşuyor. Birincisi figür olarak ejderhanın araştırılması, ikincisi de ejderha figürünün Osmanlı sanat eserlerinde yer alışı üzerine açıklık getirmeyi hedefliyoruz. Bu bağlamda Osmanlı sanatıyla çağdaş diğer sanat çevrelerine de bir göz atılacaktır.

Çalışmamızda ejder figürü şöyle ele alınacaktır:

1. Anlamına yönelik çalışmalarda, ejderin nasıl düşünüldüğü, onunla savaşım ve ejderhanın sembolik olarak değerlendirilmesi;
2. Sunuluş şekilleri, ejderhanın veriliş tarzı (tek başına, diğerlerinin parçası olması vb. gibi) ve bunun yanında kullanım yerleri.

Araştırmamızın katalog bölümünde 1453 - 1600 tarihleri arasında Osmanlı sanat çevresinde üretilmiş sanat ürünlerinden seçilmiş örnekler yer alacaktır.

Bu araştırma genel bakış için coğrafi olarak şöyle sınırlandırılmaktadır: Doğu Asya (Çin ve Japonya), Ön Asya (Suriye - İsrail ve Mezopotamya), İran, Hindistan, Mısır ve Avrupa; özelde ise Anadolu ile sınırlanacaktır. Okyanusya, Amerika ve Afrika incelemeye dahil edilmeyecektir.

Çalışmamızı zaman açısından Osmanlı Çağı ve 1453-1600 tarihleri arası olarak sınırlamış bulunuyoruz. Bu dönem Osmanlıların gelişme ve imparatorluk olma dönemidir. Osmanlı sanatının Kasık Çağı'dır: Mimaride, el sanatlarında ve diğer sanat alanlarında giderek

yetkinleşilen bir dönemi vurgulamaktadır. Osmanlı sanatı bir taraftan ele geçirdiği topraklardaki (Balkanlar, Avrupa, Ön Asya, Mısır), diğer yandan Selçuklu Çağı ve sonrasında Anadolu'da oluşan sanatsal gelişimlerin mirasçısı konumundadır. Çeşitli sanat çevrelerinden gelen sanatçılar İstanbul'da saray atölyelerinde yetkin bir sanatın gelişimine katkıda bulundular. Safevi ve Moğol sanat çevreleri Osmanlı sanatıyla eş zamanlı ve aynı temele dayanan (İslam) sanat ürünleri verdiler. Bu iki merkeze Balkanlar da eklenmelidir. Sanat çevreleri arasındaki etkileşim kendini sanat eserlerinde göstermiştir. Sanat eserlerini etkileyen devrin yazın (şiir vd.) ve kültür hayatı da önem taşımaktadır.

Son yıllarda Türk sanatını ya da tek başına sanat ürünlerini (çini gibi) konu alan kapsamlı pekçok sergi açılmıştır. Bu sergilerin kataloglarında bilinen örneklerin yanısıra, bugüne kadar yeterince tanınmayan çeşitli müze ve koleksiyonlarda koruma altına alınan örneklere de yer verilmiştir. Kataloğumuzda yer alacak eserlerin seçiminde bu kataloglardan yararlandık.

Kelimelerin anlamlarını anlayabilmenin yollarından birinin etimolojisinin (kökenbilim) incelenmesinin olacağı belirtilmelidir.

Ejderha kelimesinin hem Türkçede hem de yabancı dillerdeki kökenlerini incelediğimizde bu kelimenin "yılan"dan kaynaklandığını görüyoruz. Yılan bir evrim geçirerek ejderhaya dönüştüğü gibi, yılan kelimesi de ejderhaya dönüşmüştür.

Osmanlı ikonolojisi ve ikonografisi araştırmacılar tarafından yeni yeni araştırma gündemine alınmaktadır. Yenişehirlioğlu'nun tebliği bunun için hemen ilk adımı oluşturmaktadır [1993]. Yenişehirlioğlu, "Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar" adlı seminerdeki tebliğinde, Panofsky'nin Rönesans sanatının incelenmesi için öne sürdüğü yöntemin Osmanlı sanatı için de kullanılıp kullanılmayacağını sormaktadır [1993, 584].

Aynı yazar bu konudaki bir başka makalesinde şöyle yazar:

"Panofsky'ye göre Rönesans sanatını anlayıp yorumlayabilmemiz için ampirik olarak kontrol edebileceğimiz üç bilimsel analiz noktasından hareket etmemiz gerekmektedir. Bu üç nokta ayrıca ayrıntıdan tüme ve tümden ayrıntıya dönmektedir. Yöntemin çıkış noktasını ise ikonografik araştırma yani konunun araştırılması oluşturur" [1986, 89].

Yenişehirlioğlu'na göre:

"Panofsky, ikonolojik yöntem ile sanat eserlerine sadece nesnel olarak bakılmaması gerektiğini fakat her sanat eserinin karmaşık içerik taşıyan ilişkilerden oluştuğunu savunur. İkonoloji, "ifade biçimini" oluşturan tüm bilinçli ve

bilinçsiz yasaların varlığını ortaya koymaya çalışır" [Panofsky 1967: Yenişehirlioğlu 1986, 88-89; Cömert 1972].

Adım adım Panofsky'nin ikonolojik yöntemini izleyerek, ejderha ikonografisinin Osmanlı sanatındaki yerini irdeleyelim. Panofsky'nin üç noktası şunlardır:

1) İkonografi Öncesi Dönem: Salt düz, biçimsel anlatımdır, konuyu en basit şekilde, biçimsel olarak anlatır [Yenişehirlioğlu 1986, 89]. Bizim bakış açımızdan ejderhanın görünüşü olarak değerlendirilmesi söz konusudur. Yılan benzeri kıvrımlı bir vücut iki yana açılmış ağız, sivri dişler, badem gözler vd. onun karakteristik özellikleridir. Kimi zaman diğer hayvanların parçası olarak ta ortaya çıkar; onların örneğin kuyruklarının uç kısmında yer alır.

2.İkonografik Dönem: Bu aşamada gördüğümüz imgelere alışlagelmiş anlamlar yükleriz. [Yenişehirlioğlu 1986, 89]. Osmanlı sanatında incelediğimiz dönemde ejderhaların anlamlandırılması için şunları söyleyebiliriz. Gördüğümüz imgelere alışlageldik anlamlar yüklediğimiz bu aşamada, birbirinden ayrılan iki gruptan, ya da iki farklı yönelişten söz edebiliriz.

Birinci grupta belirli bir konuyu ya da öyküyü betimlemek veya anlatmak için yapılanlar bulunmaktadır. İkinci grupta ise sanat eserini süslemek amacıyla kullanılan ve öykünme yoluyla yer verilen süsleyici öge olanlar.

3. İkonolojik Dönem: Sanat eserinde, tablodaki figürler, davranış biçimleri sadece geleneksel olarak bilinen bir konuyu işlemekle kalmaz fakat onu yaratanın da belki farkında olmadığı, bilinçaltında oluşmuş başka anlamlar da içerir. [Yenişehirlioğlu 1986, 89].

Panofsky'nin varsayımındaki üçüncü nokta olan İkonolojik dönemde öne sürülen görüşler doğrultusunda Osmanlı sanatında ejderhalı betimlemelerin kullanılması hakkında aşağıdakileri belirtebiliriz:

1. Eşsiz Bir Hükümdar ya da İnsan Olmak
2. Eski Dinsel İnançların Anımsanması
3. Korkular
4. Kötü Olanı Anımsatma

Ejderhalarla ilgili ön araştırmalarımız sırasında, ne denli karmaşık ve evrensel bir konuyla karşı karşıya olduğumuzu farkettilik. Bütün gayretimiz araştırmamızın boyutlarını kavramsal planda tutmak olmuştur.

İki etkin kültür çevresi olan Akdeniz ve Çin birbirlerine İpek ve Baharat Yolu adı verilen iki yolla bağlanmıştı. Her iki kültür çevresi de birbiriyle kültürel ilişki kurmuş ve birbirlerinden etkilenmiştir.

Bu çalışma boyunca Osmanlı sanatı öncesinde islâm sanatının değişik aşamalarında "ejderli" betimlemelerin kullanılması incelenmiştir.

Osmanlı sanatında gördüğümüz ejderli kimi örnekleri kataloğumuza aldık. Bunların benzerlerini İpek Yolu boyunca oluşan kültürel köprüdeki ulusların sanat ürünlerinde görmek olasıdır. Örneğin bir alemde: "Bir geyiği yutmaya çalışan ejderha" (Resim 6.2) Ahşap oyma, Pazınk 2.Kurgan'dan, İ.ö. 5./4. yy. Eremitage Müzesi, St. Petersburg [Haussig 1992, 29, Katalog ve Resim 31]; ya da bir gümüş güğümde (Resim 6.3), üzerindeki motiften 8.yy'ın ilk yarısında İran'da yapıldığı anlaşılıyor (Bugün Japonya'da Nara, Shosoin'de) özellikle kulbu ilgimizi çekiyor (Ejderli kulplar böylesi bir geleneğe mi bağlı?) Hem kabın üzerindeki, hem de kulplarda yer alan geyikler göçebe kültürün izlerini taşır. İlgî çekici diğer bir detay da kabın üzerindeki geyiğin boynuzlarındaki tüylerin belirtilmesidir [Haussig 1992, 252-54, Katalog ve Resim 436]. Belki de kulplarda yılan ya da ejderlerlerin yer alması İ.ö. 4.yy.a ait siyah sırlı bir Etrüsk "oichochone"sinden [Ashmoelan Museum, Oxford; (1936.157)] (Resim 6.4) kaynaklanmaktadır

Osmanlı sanatı ile bağlarını henüz tam olarak kuramadığımız, ama aralarında sanat alanında da alışverişin bulunduğu inandığımız kimi ülkelerin (örneğin İspanya) sanat verileri arasında balçağı ejderli ve kıymetli taşlarla süslü bir kılıcı [Boabdil Kılıcı 15.yy. Granada; Kassel, Staatliche Kunstsammlungen, Hessisches Landesmuseum (B II 608)] (Resim 6.5) rastlamamız ilgimizi çekmektedir [Gomez Moreno 1947: Berlin 1989, Kat.7/22, Resim 441]. Bu tür ortak coğrafi bağları (Akdeniz) bulunan ülke sanatlarının verilerinin karşılaştırmalı ve ayrıntılı olarak incelenmesi yararlı olacaktır inancındayım.

Madeni kapların formlarının aynen seramiğe aktratıldığını biliyoruz. Kataloğumuzda yer alan maşrapa [Kat.42] buna iyi bir örnek oluşturmaktadır. Yılmaz'ın belirttiği gibi,

"Özellikle malzemenin gümüş olarak kullanıldığı bir grup eser Sultan II.Bayezid'den başlayarak bütün 16.yy. boyunca görülen maşrapa formundadır. Form olarak Herat'a bağlanan, yeşim (Resim 6.6, 6.7) ve madenden [Grube 1974, res.107-108] örneklerin Timur döneminde bulduğumuz maşrapa formundaki eserlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır [1988,362].

Nuhad Es-Said Koleksiyonu'nda (no.25) bulunan [Allan 1982] Timurlu maşrapasının ve seramik örneğin formlarının benzerliği (Resim 6.8) şaşırtıcıdır. Kulpu ejderli bu örnek Anadolu için ön örneklerden biri olmalıdır.

Eserlerin elden ele dolaşımına da örnekler gösterilebilir. Her yeni sahibi onu değiştirmiş ve “güzelleştirmiş”tir [Rogers 1987, 209] (Resim 6.3)

Osmanlı sarayında çeşitli yollarla oluşturulmuş, değerli eşyaları ve kıymetli taşları kitapları, betimlemeler içeren bir kolleksiyon bulunmaktaydı. Bu tür eşyaların ticareti de özellikle Kanuni devrinde yaygınlaşmıştır [Berlin 1988, 50].

Sadece kıymetli ya da eşsiz eserler değil; şair, bilim adamı, sanatçı gibi pek çok kişi de çeşitli şekillerde sarayda toplanmıştır.

Osmanlı sanatındaki ejderhaların sadece kataloğumuzda yer alan el sanatları örnekleri bağlamında ele alınmadığını görüyoruz. Fantastik figürler günlük yaşamda da yer almışlardır. Devrin günlük yaşamını gösteren şenlikleri anlatan minyatürlerde bu tür figürler ayrıntılarıyla betimlenmiştir. Bunlar arasında 1582 Şenliği’ni betimleyen “Şehenşahname II” (TSM, B.200) ve 1720 Şenliği’ni gösteren “Surname-i Vehbi I” (TSM, A.3593) minyatürleri özellikle ilgimizi çekiyor. Üç boyutlu olarak tasarlanan kimi fantastik bu figürler o devrin figüre karşı ilgi ve hoşgörüsünü de ispatlamaktadır. Özellikle üzerinde durulması gerekli üç boyutlu imge sanatıdır. Bu figürlerin kimileri şekerden yapılmış ve boyanmıştır. Bunların yanında uçan fişekler ile kukla türleri ve dev kuklalar, otomatlar, uçan anka kuşları, deniz altılar da söz konusudur [And 1982, 89-99, Resim 34, 35, 38, 39, 41, 42, 43, 46].

1720 şenliğinin minyatüründeki üç başlı ejder bize, 18.yy. için ilginç bir örneği sunmaktadır [And 1982, Resim 140] (Resim 6.10)

Özet ve sonuç olarak şunlar söylenebilir:

- 1) Ejderha motifi evrenseldir. Osmanlı sanatında da sevilerek kullanılmıştır.
- 2) Ejderhanın biçimlenmesinde, içinde yer aldığı kültür çevresi ile bununla iletişimde bulunan diğer kültür çevrelerinin de önemi vardır.
- 3) Ejderha kelimesinin kökeni yılanı dayandığı gibi, kendisinin biçimlenmesinde de yılan önemli rol oynar.
- 4) Ejderha çeşitli şekillerde biçimlendirilebilir. Bunda iki yönelimin var olduğunu görüyoruz: Yılsı kıvrımlı bir ejderha ile dinazor benzeri, iri kocaman gövdeli, çok başlı, sırtı çıkıntılarla dolu olan.
- 5) Ejderha çeşitli şekillerde anlamlandırılabilir. Bu ejderhanın hangi ortamda (hava, toprak, su vd.) yer aldığıyla ilgili olarak değişmektedir.

Bunun yanında taht sahnelerinde, tahta çıkan ile ilgili; böylesi sahnelerde görülen su kapları (matara, vb) uzun ömür/ölümsüzlük ya da tahta uzun yıllar geçirmesi dileği ile ilgili;

savaşım sahnelerinde üstesinden gelinmesi zor olan düşmanı alt etmeyi ya da takvimli ilgili eski gelenkleri anımsatıyor olmalıdır.

Ejderha hem iyi, hem de kötü olabilir. Örneğin su bereket demektir. Ama suyun azlığı kuraklığa, çokluğu da sel felaketini getirir. Eski geleneklerden beri süre gelen tahttakilerin en önemli görevi "su"yu yani hayatın devamını sağlamaktır.

- 6) Osmanlı sanatında ejderhaların yer alışında iki yöneliş önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, dinsel ya da epik öykülerin/şiiirlerin anlatımında kullanılmasıdır. İkincisi ise, Osmanlıların mirascısı oldukları Anadolu uygarlığının ve kültürlerinin oluşturduğu birikim ile diğer sanat çevrelerinden gelen ejder imgesi ve düşüncesiyle yeniden canlanması söz konusudur.
- 7) Anadolu ejderhalar için bir kaynak olmuştur. Çeşitli şekillerde biçimlendirilmiş ve kazandığı farklı anlamlarla tarih boyunca zenginleşmiştir.

Günümüzde ejderhaya olan ilgi kaybolmuş görünse de, aslında canlılığını korumaktadır. Hâlâ benzin istasyonlarında (Petrol Ofisi) gördüğümüz ağızından alev saçan kırmızı ejder simgeleri günlük yaşantımızın vazgeçilmez parçasıdır.

Çin'den dışalım yoluyla gelen mallarda ve açılan Çin lokantalarının dekorasyonlarında kullanılan ejderler, buldukları büyük şehirlere renk katmaktadır. Geçtiğimiz yıl oluşan doğal olaylar (Van Gölü'nün yükselerek taşması vb.) Girne Kalesi'ndeki peçeli baykuşun ejderha olarak nitelendirilmesi ilgimizi çeken ve ejderha ile bağlantımızın kopmadığını, onun hâlâ anımsanabilir olduğunu göstermektedir.

Notlar

- Cömert 1972 : Cömert, B. 1972., "Görsel Sanatlarda Yöntem, Resmin Anlamları" , **Barış** 19 Ocak 1972.
- Gomez Moreno 1947 : Gomez Moreno, M.E. 1947., **Mil joyas del arte español. Piezas selectas. Monumentos magistrales**, vol.I. Barcelona: Berlin 1989'dan.
- Haussig 1992 : Haussig, H.W. 1992., **Archäologie und Kunst der Seidenstrasse**, Darmstadt: Wiss.Buchges.
- Panofsky 1967 : Panofsky, E. 1967., **Essais d'iconologie**, Paris: Yenişehirlioğlu 1986.
- Panofsky 1969 : Panofsky, E. 1969., **l'Oeuvre d'art et ses significations**, Paris: Yenişehirlioğlu 1986.
- Panofsky 1975 : Panofsky, E. 1975., **La perspective comme forme symbolique**, Paris: Yenişehirlioğlu 1986.
- Rogers 1987 : Rogers, M. 1987., **Topkapı Sarayı - Museum**, Herrsching am Ammersee: Schuler
- Yenişehirlioğlu 1986 : Yenişehirlioğlu, F. 1986., "Sanat Tarihi mi? Sanat Sosyolojisi mi?", **Sanat Yazıları-III**, Ankara.
- Yenişehirlioğlu 1993 : Yenişehirlioğlu, F. 1993., "Osmanlı İkonografisi", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G.İnal'a Armağan. Ankara.

ENGLISH SUMMARY

Twenty-five years ago Gönül Öney published an article about dragons in Seljuk art. Since that time the topic of dragons has become very popular and has received more attention by researchers.

Today, as years later, I have prepared a doctoral thesis about dragons in Ottoman art and covers the period from 1453 to the end of the 16th century.

It's still impossible to imagine any other creature that has captured the human imagination so completely in so many fields of life as the dragon. Every culture has created its own images, symbols and concepts of dragons and has created legends, sayings and myths about it; glorified or discredited it; or been afraid of it and offered gifts and sacrifices to it.

Calendars have been arranged according to the dragon and constellation in the heavens is called by its name. In the world of plants and animals a variety of specimens have been given the name dragon. The footprints of the dragon have been explored psyche in the depths of human. The dragon has become a universal element of culture appearing in the spoken and written works of literature in many different societies. Dragons are also a major topic of research in myth study, symbols and iconography in various works of art.

There has always been a dragon. It has changed form and continued to exist in different shapes. On land, in the sky, underwater and underground -no matter how often it appears to be defeated, it is never really vanished. But those who are able to defeat it or those who battle with it give witness to its invincibility.

The dragon in western culture is a symbol of evil; in eastern culture, however, it's a symbol of good. Why is it that in one culture it is necessary for the dragon to be unquestionable killed while another culture is against the killing of this creature? The simplest response that can be given to this question is that the meaning of the dragon symbol in eastern and western cultures is different.

The dragon was a symbol of an enemy that needed to be overthrown or utterly defeated in the Middle Ages. Today it is also being used, for example, in cartoons in newspapers to show problems that need to be attacked such as inflation.

The dragon is not only a product of art that appears as a decorative element, but it also appears in research topics in various branches of science such as astronomy, geology, biology, zoology, psychology, sociology, as well as in literary history, the study of religions and legends.

The goal of this study is to discuss the form of the characteristic dragon of the Ottoman era as well as to compare and contrast it to the one in the Seljuk period. The dragons of present day will also be compared to typology of the Ottoman-period dragon.

Finally, an assessment of the dragon along with commemorated gods, heroes and others that are included in the lexicon will be part of this study. My goal will be to show what dragons and other fantasy-creatures are under discussion in various cultures.

As is clear from the title, this study consists of two basic fields of research. The first is an investigation of the dragon as a figure; the second aim is to investigate the dragon as it appears in Ottoman artefacts. In this context Ottoman art and other contemporary art systems will be looked at.

The dragon figure will be investigated in this way in this study:

1. Work directed towards the meaning in studies of how the dragon is thought of and fought with, and an evaluation of the dragon as a symbol.
2. The presentation of its form, its manner of delivery (such as by itself or as a component of other elements etc.) as well as places where it is used.

Examples of artefacts that were produced between 1453-1600 in ottoman art appears in the research catalogue section.

Geographically this study is restricted to the Far East (China and Japan), the Middle East (Syria, Israel and Mesopotamia) Iran, India, Egypt, and Europe; with emphasis given to Anatolia. Oceania, the Americas and Africa will not be included in this survey.

I have limited the historical period of this study to the beginning of the ottoman era and the interval of history dating from 1453 to 1600. This period is the period of Ottoman development and empire-building and is the classical age of Ottoman art. It emphasises an era in which art was maturing and spreading into the fields of architecture, artefacts and other fields of art. Ottoman Art inherited elements from the artistic development not only in the lands the Ottoman Empire conquered (Balkans, Europe, Asia, and Egypt) but also from the artistic development which emerged during the Seljuk period and later in Anatolia. Artists coming from various fields of art contributed to the development of art in the palace atelier in Istanbul. Some Safevid and Mongolian artists created similar (Islamic) works of art contemporaneous with Ottoman art. Interaction among the artists is evident in their work. Literature (poetry etc.) and the cultural life influencing the artistic works also have great importance.

In the catalogues of these exhibitions, apart from the patterns that are well known, there are not yet well known but have been preserved in various museums and collections. I used these catalogues in selecting works of art for my own catalogue.

One of the ways of understanding the meaning of the words is to study their etymological structure. When examining the etymological structure of the word 'dragon' both in Turkish and other languages, I see that this word stems from the word 'snake.' As the image of the snake evolved into the image a dragon, the word 'snake' also changed to 'dragon'.

Researchers have only recently started to examine Ottoman iconology and iconography. Because of this, the seminar of Yenişehirlioğlu forms the first step (1993). In her seminar called 'Iconography Researches in the History of Art' Yenişehirlioğlus ask whether Panofsky's method used for examining the Renaissance can also be used for examining Ottoman Art History [1993, 584].

In the direction of the third phase of Panofsky's hypothesis, we can point out the followings about the usage of descriptions with dragon in Ottoman Art.

1. Whether being a unique king or a human being.
2. Reminiscence of old religious beliefs.
3. Fears
4. Reminding the evils.

Two influential centres of culture, The Mediterranean and China were connected to each other by way of two routes, namely The silk Route and The Spice Road. These two cultural centres had both established cultural relationships and been influenced by each other.

In this work, the way artefact with dragons has been studied in different phases of the Islamic Art before the Ottoman Art.

I have included in our catalogue some of the examples of dragons that I find in Ottoman Art. It is possible to find similar images in the art works of the nations that arose in the cultural bridge that formed along the 'Silk Road'. For instance, in a flag; "A dragon trying to swallow a deer" (Picture 6.2) Wood carving from 2nd Kurgan, Pazyryk, BC 5/4 th. century. Hermitage Museum, St. Petersburg [Houssing 1992, 29 catalogue and Picture 31]; or in a silver jug (Picture 6.2) which is presumed to have been made in Iran in the early 8th century. (It is now in Nara, Shosoin, Japan). Its handle is quite remarkable (Do handles with dragons originate from such a tradition). The deer both on the jug and the handle; bear the traces of the nomadic tradition. Another detail worthy of attention is the accentuating of the feathers of the deer's horns [Haussing 1992, 252-54 catalogue and picture 436].

Examples can be shown also of how these works circulated. Each new owner altered and beautified it [Rogers 1987, 209] (Picture 6.9).

In the Ottoman Palace, there was a collection containing valuable articles, precious gems, books and prescriptions obtained through various ways. Trading of this kind of article was common during the reign of Süleyman the magnificent [Berlin 1988, 50].

Not only valuable or unequalled works of art but also many individuals such as poets, scientists or artists had been gathered in the Palace.

I observe that the feigns of dragons in ottoman Art wasn't applied in the way they appeared in the artefacts in our catalogue.

Fancy figures took place in daily life as ill. In the miniatures depicting the festivals of everyday life, such figures are portrayed in detail. Among them 'the miniatures Şehname' (TSM, B.200) depicting the 1582 festival and "Surname-i Vehbi 1" (TSM, A.3593) depicting the 1720 festival deserve special attention. These figures, sometimes fancy and rendered Three-dimensionally, proves the interest and that era showed to 'Figure.' What is of special interest here is the art of three-dimensional symbol. Some of these figures are made of sugar and painted as well. Besides these, there are also different kinds of puppets with fireworks and giant puppets, automates, flying phoenixes, submarines [And 1982, pp.82-99. Pictures 34, 35, 38, 39, 41, 43, 46].

The three headed dragon which is in a miniature of the 1720 festival presents an interesting sample of its kind [And 1982, Picture 140] (Picture 6.10).

In summary and in conclusion there are some important points that can be made. These are;

- 1) The Dragon figure is universal and is also evident in Ottoman art.
- 2) The creation of the dragon has been a process which is based on its cultural environment and related to other cultural environments.
- 3) The snake also plays an important role in the formation of the root of dragon because the word dragon is based on the word "snake."
- 4) The Dragon can be presented in different shapes can be shown as a curly snake similar to a dinosaur; or as a creature with a huge body, many heads and many bulges on its back.

5) Dragon can be interpreted in several ways which depend on the environments (e.g. air, soil, water, etc.) In which the dragon is placed.

Besides this, the dragon must be associated with some scenes such as ascending a throne, fighting with powerful enemies, etc.

The dragon can be both good and bad. For example water is interpreted as a fertility symbol. however either too little or too much water can yield disaster. The most important duty of enthroned persons is to provide "water" that has mean the maintenance of life since ancient times.

6. There are two perspectives which important to understand the place of dragons in Ottoman art. Firstly, the dragon is used in making sense of religions or epochal stories/poems. Secondly the dragon as a symbol and idea express the revitalisation and concretisation of the whole Anatolian cultures and civilisations accumulation as Ill and other cultural environment's.

7. Anatolia has always been a source of dragon. Dragon has been shaped in several ways and enriched along with history by different meanings in Anatolia.

Today, even though it seems that interest in dragons has been last, in fact it is still alive. Breathing fire from his mouth, the red dragons that I always see in gas stations are, somehow, an inseparable part of our daily life.

The dragons, which are used for the decoration at the opening of a Chinese restaurant and are used in the goods that are imported from China, are colourful figures of the cities.

Natural events such as the flooding of Lake Van a few years ago and the masked owl found at Kyrinia Castle in Cyprus referring to a dragon is evidence that I still have a been interest in dragons and it is still commmemorable.

Notes

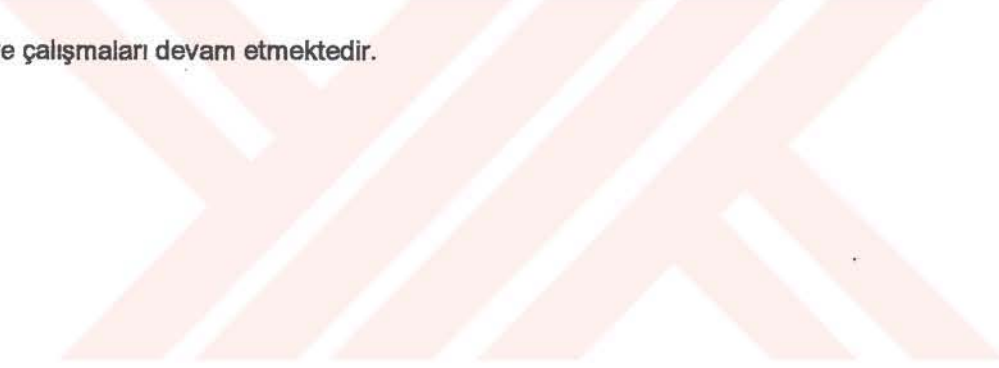
- Cömert 1972 : Cömert, B. 1972., "Görsel Sanatlarda Yöntem, Resmin Anlamları" , **Banış** 19 Ocak 1972.
- Haussig 1992 : Haussig, H.W. 1992., **Archäologie und Kunst der Seidenstrasse**, Darmstadt: Wiss.Buchges.
- Panofsky 1967 : Panofsky, E. 1967., **Essais d'iconologie**, Paris: Yenişehirlioğlu 1986.
- Panofsky 1969 : Panofsky, E. 1969., **l'Oeuvre d'art et ses significations**, Paris: Yenişehirlioğlu 1986.
- Panofsky 1975 : Panofsky, E. 1975., **La perspective comme forme symbolique**, Paris: Yenişehirlioğlu 1986.
- Rogers 1987 : Rogers, M. 1987., **Topkapı Sarayı - Museum**, Herrsching am Ammersee: Schuler
- Yenişehirlioğlu 1986 : Yenişehirlioğlu, F. 1986., "Sanat Tarihi mi? Sanat Sosyolojisi mi?", **Sanat Yazıları-III**, Ankara.
- Yenişehirlioğlu 1993 : Yenişehirlioğlu, F. 1993., "Osmanlı İkonografisi", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**, G.İnal'a Armağan. Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Candan Ülkü

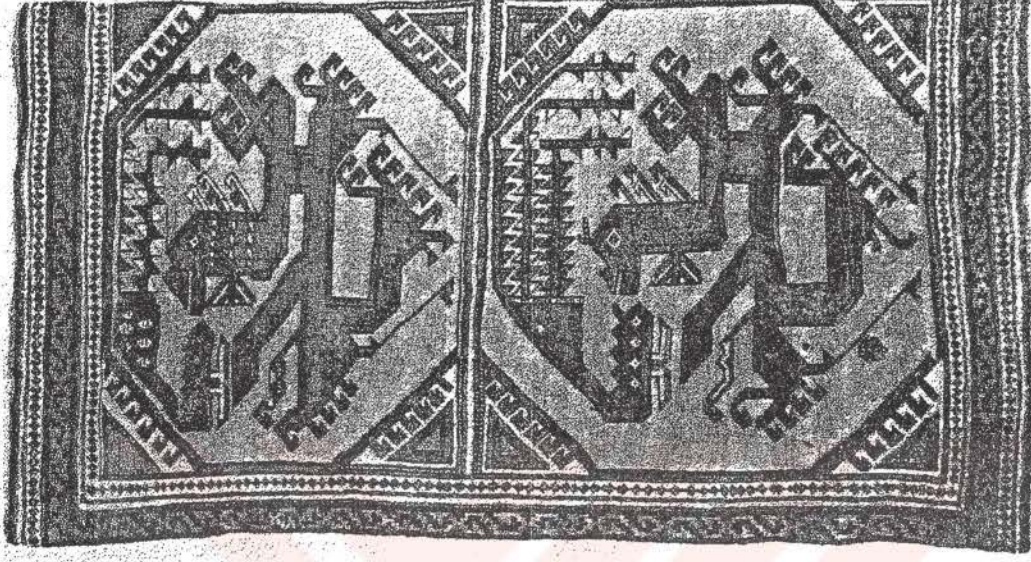
1961 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladı. 1979-1983 yılları arasında Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda okudu. 1983-1986 yılları arasında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Resim-İş Eğitimi Bölümü'nde araştırma görevlisi; 1986 -1994 yılları arasında ise Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Resim-İş Eğitimi Bölümü'nde önce öğretim görevlisi daha sonra araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1988'de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans çalışmalarını tamamladı. 1989 yılında aynı kurumda doktora öğrenimine başladı. 1990-1994 yılları arasında Berlin, Frei Universität (Hür Üniversite) Sanat Tarihi Enstitüsü'nde doktora çalışmalarını, YÖK-Çukurova Üniversitesi tarafından sağlanan yurtdışı bursuyla sürdürdü. 1994 yılı Kasım ayından itibaren Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nde araştırma görevlisidir.

Araştırma ve çalışmaları devam etmektedir.

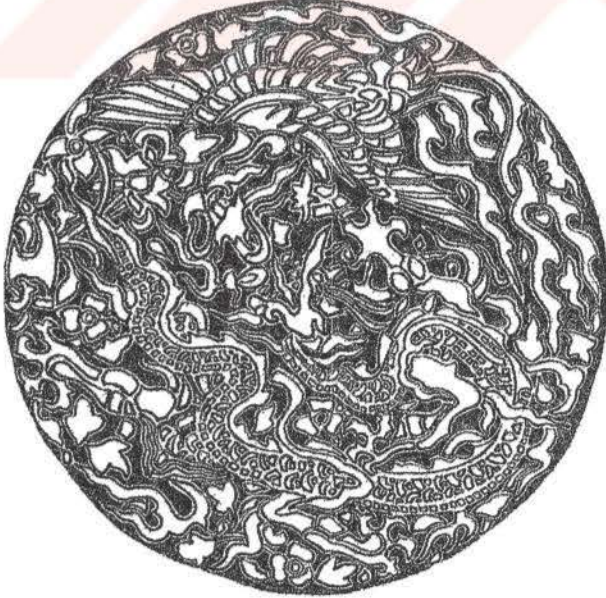

LEVHALAR

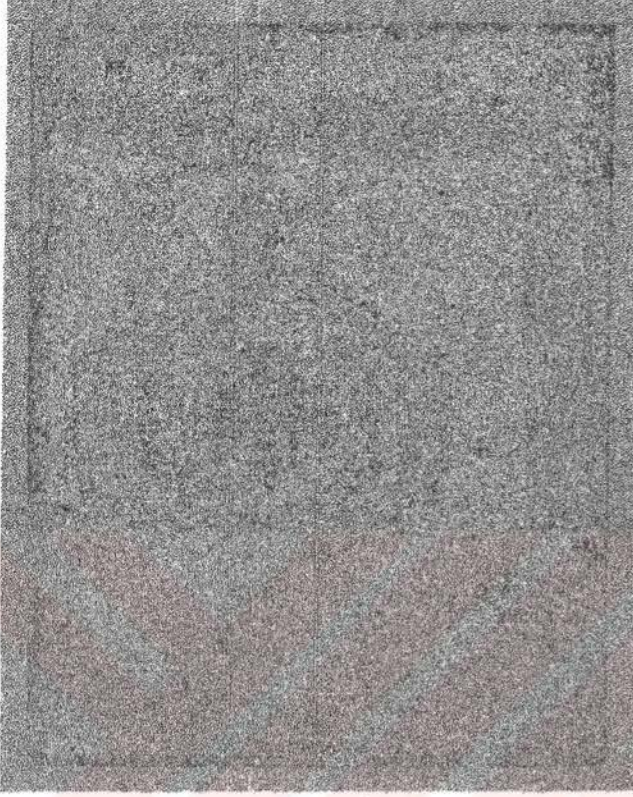

Kat.1 Ejderha ve Ateşkuşu Motifli Halı

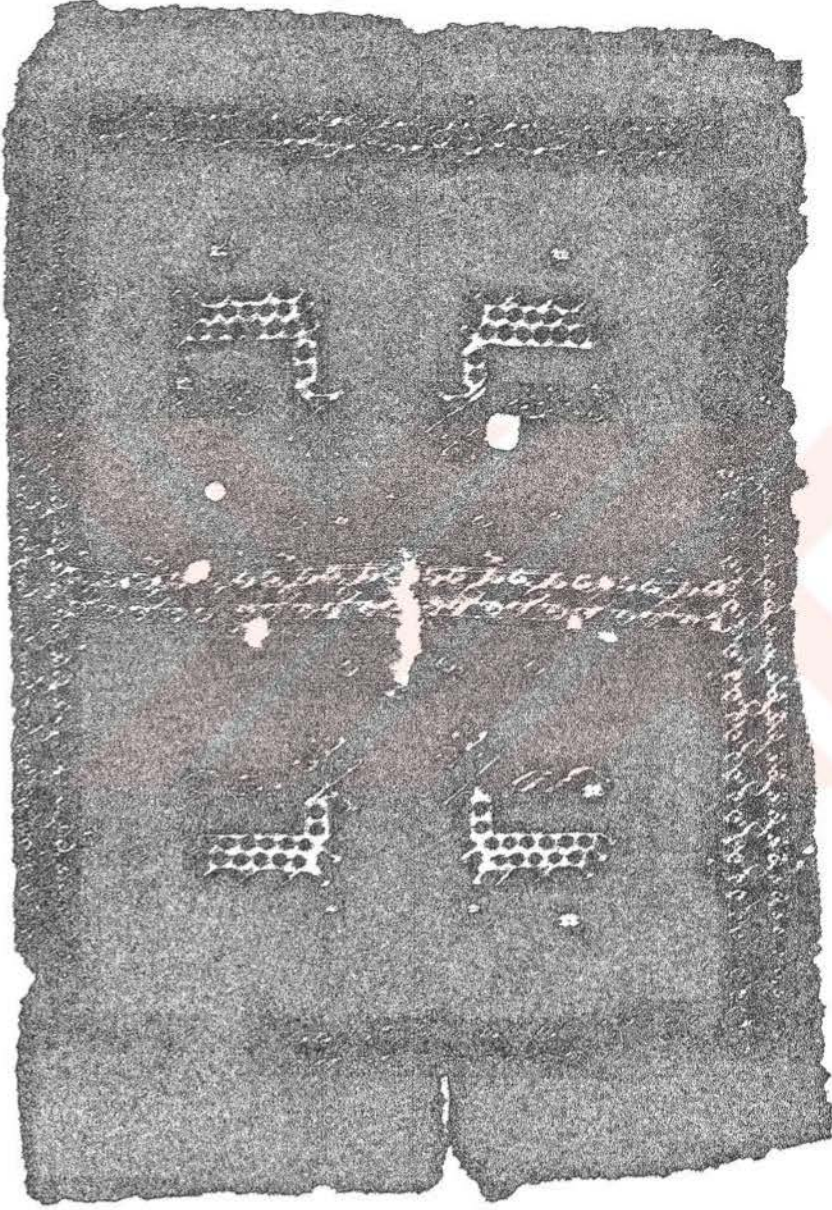
Çizim 1 Ejderha ve Ateşkuşu Motifi

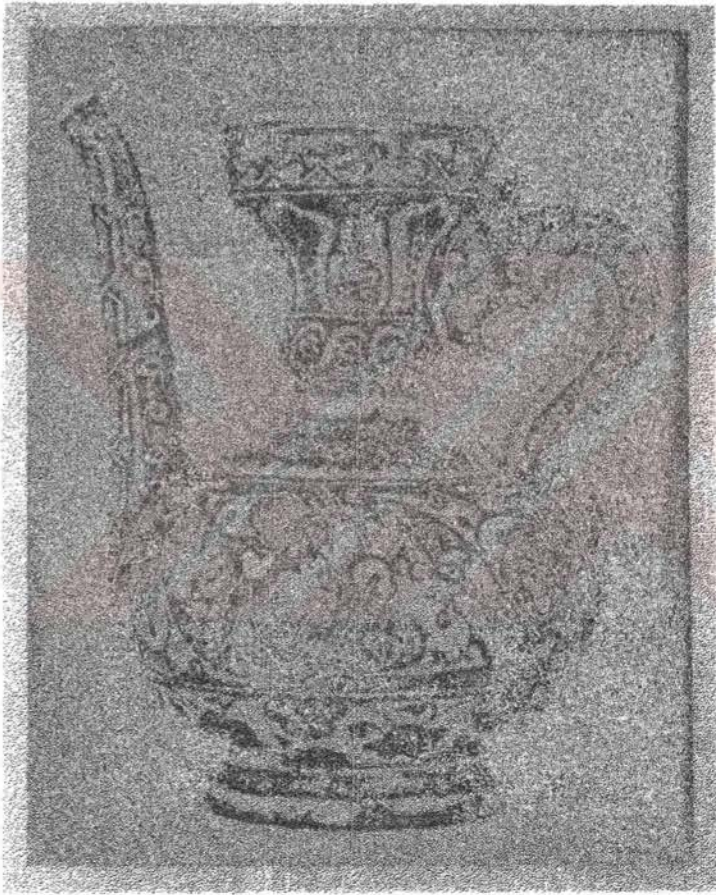
Kat. 2 Hayvanlı Halı-1

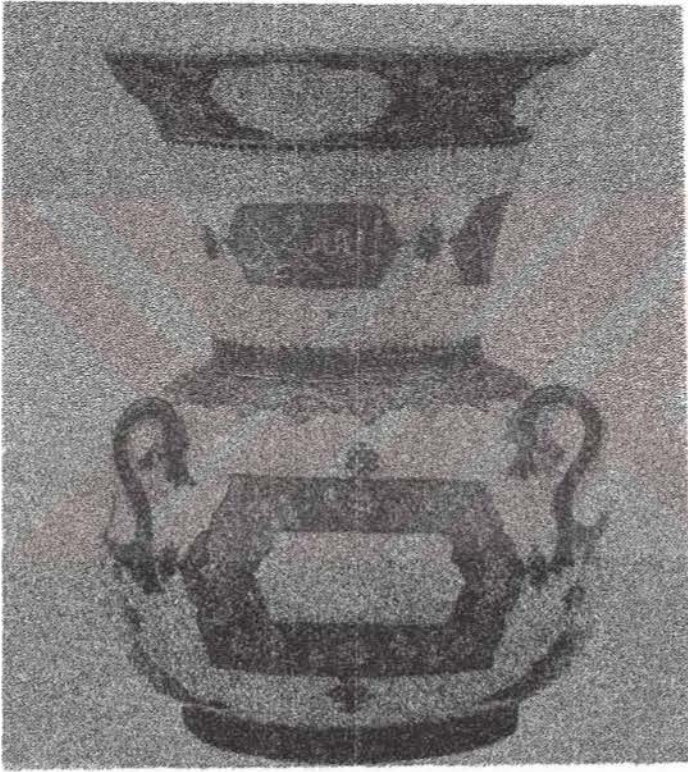
Desen 1 Ejderha

Kat. 3 Hayvanlı Halı-2

Kat. 4 İbrik

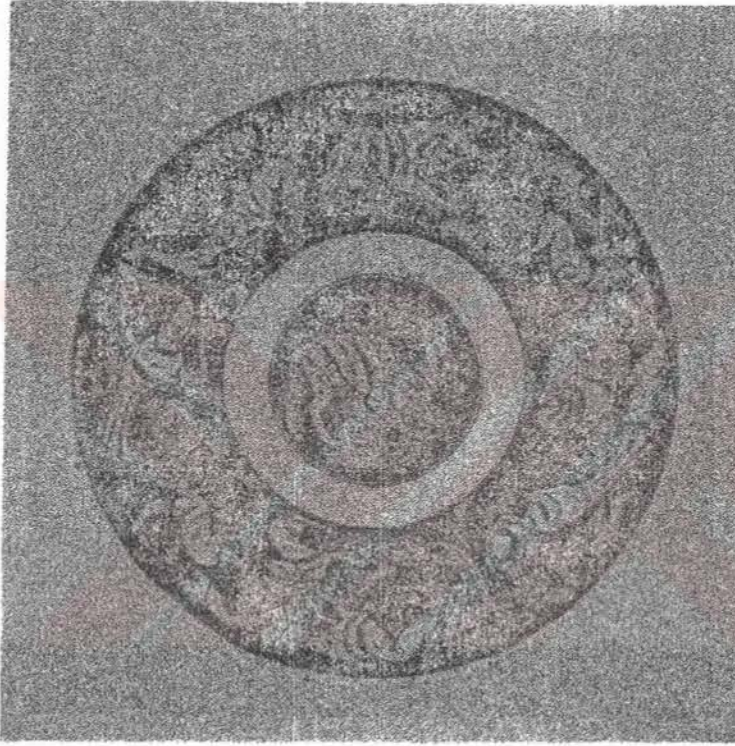
Kat. 5 Cami Kandili

Kat. 6 Sürahi

Kat. 7 Kase

Kat. 8 Tabak

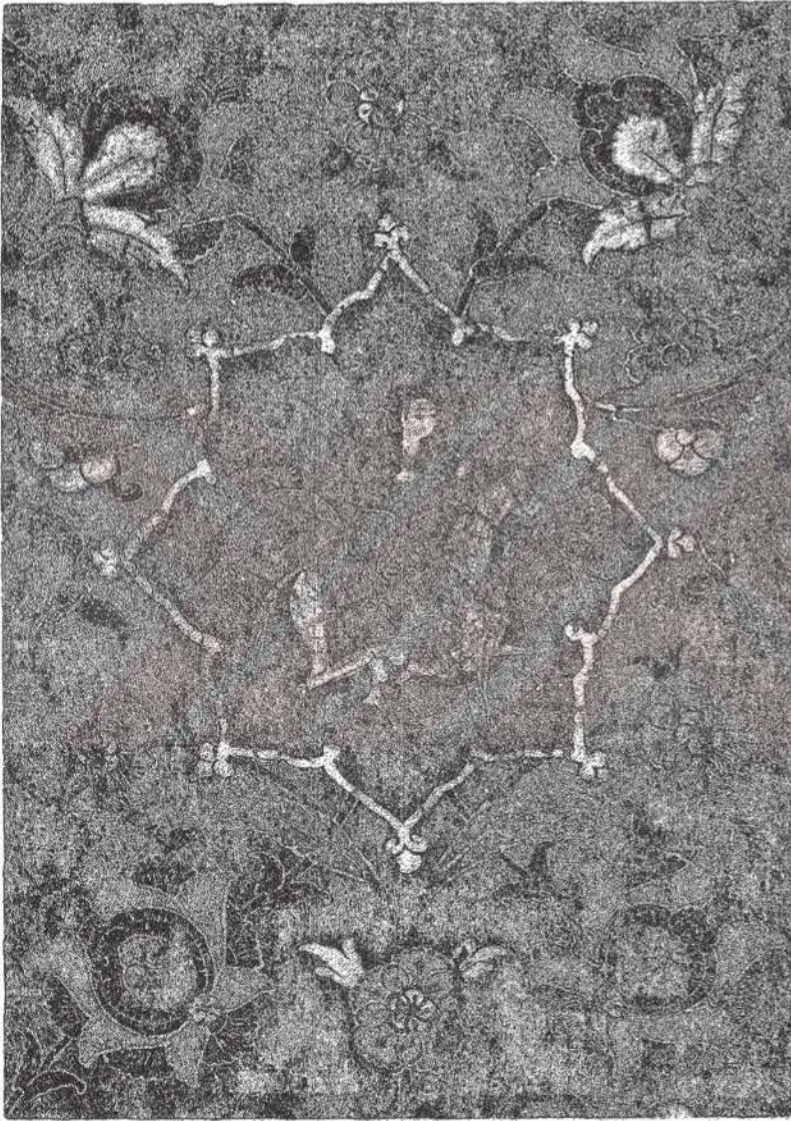
Kat. 9 Ejderli Tabak

Kat.10 Taht Süsü

Kat.11 Yay Burcu Betimlemesi

Kat.12 Aziz Georg

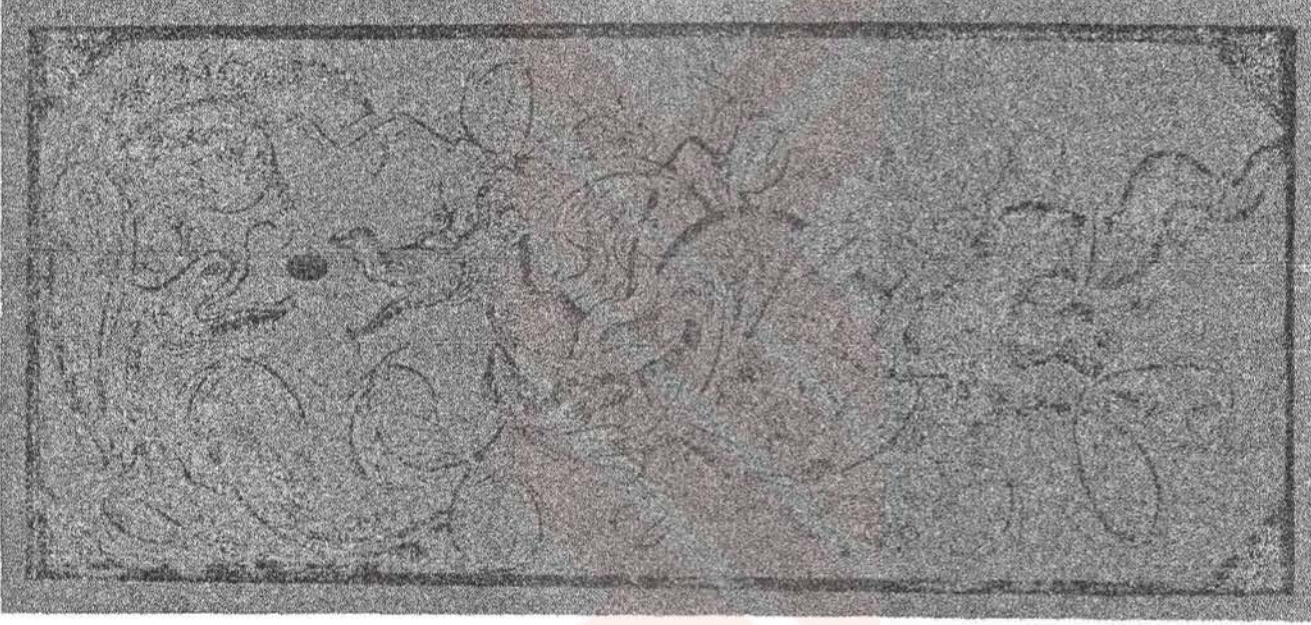
Kat.13 Rüstem'in Ejderle Savaşı

Kat.14 Hirnera ie Savaşım

Kat.15 Ejderha Deseni

Kat.16 Ejderli Albüm Yapağı

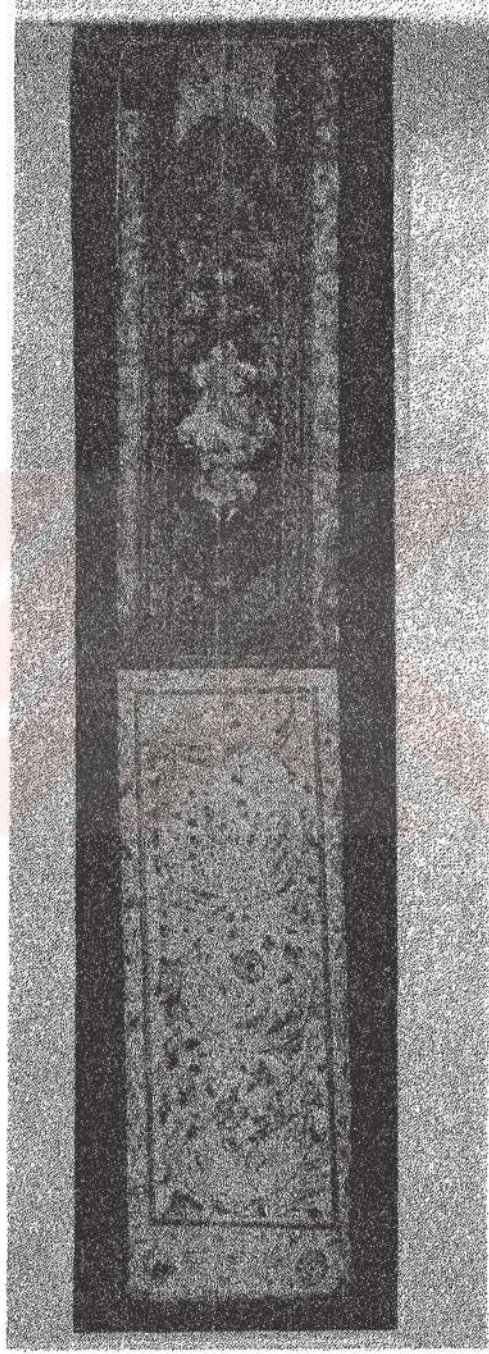
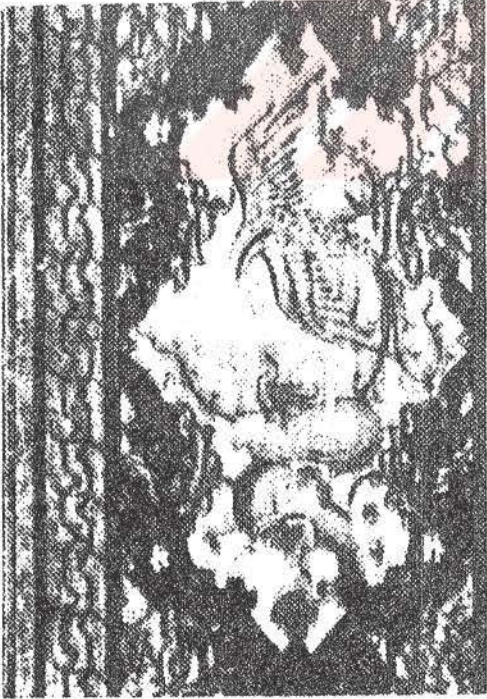
Kat.17 Kentaur

Kat.18 Adem ve Havva

Kat.19 Ejderha Deseni-2

Kat. 20 Ejderha-Ateş Kuşu Savaşı

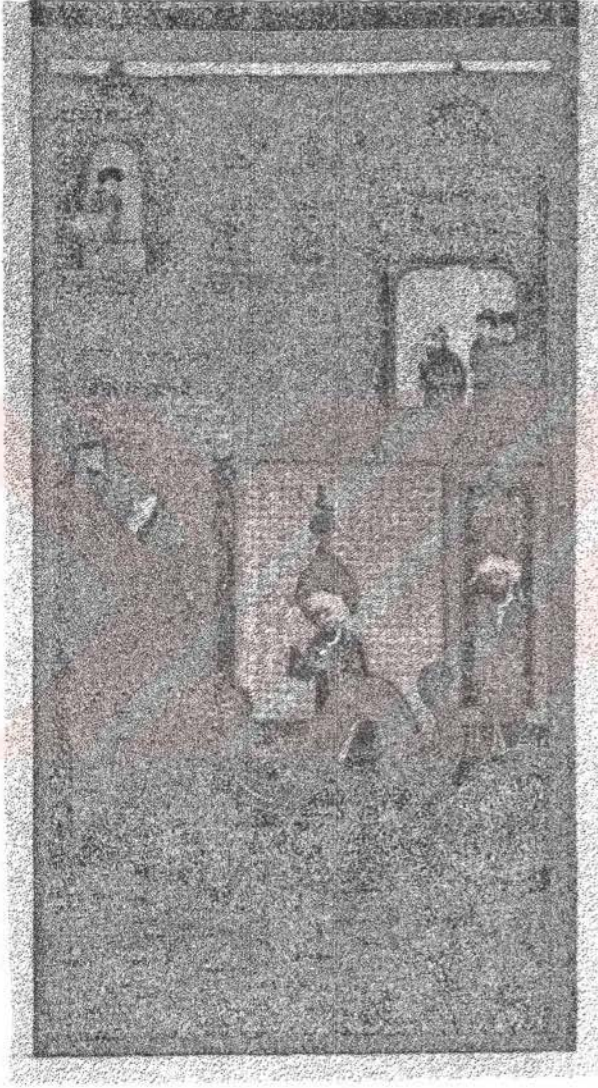
Kat. 21 Ejderhayla Savaşan Binici

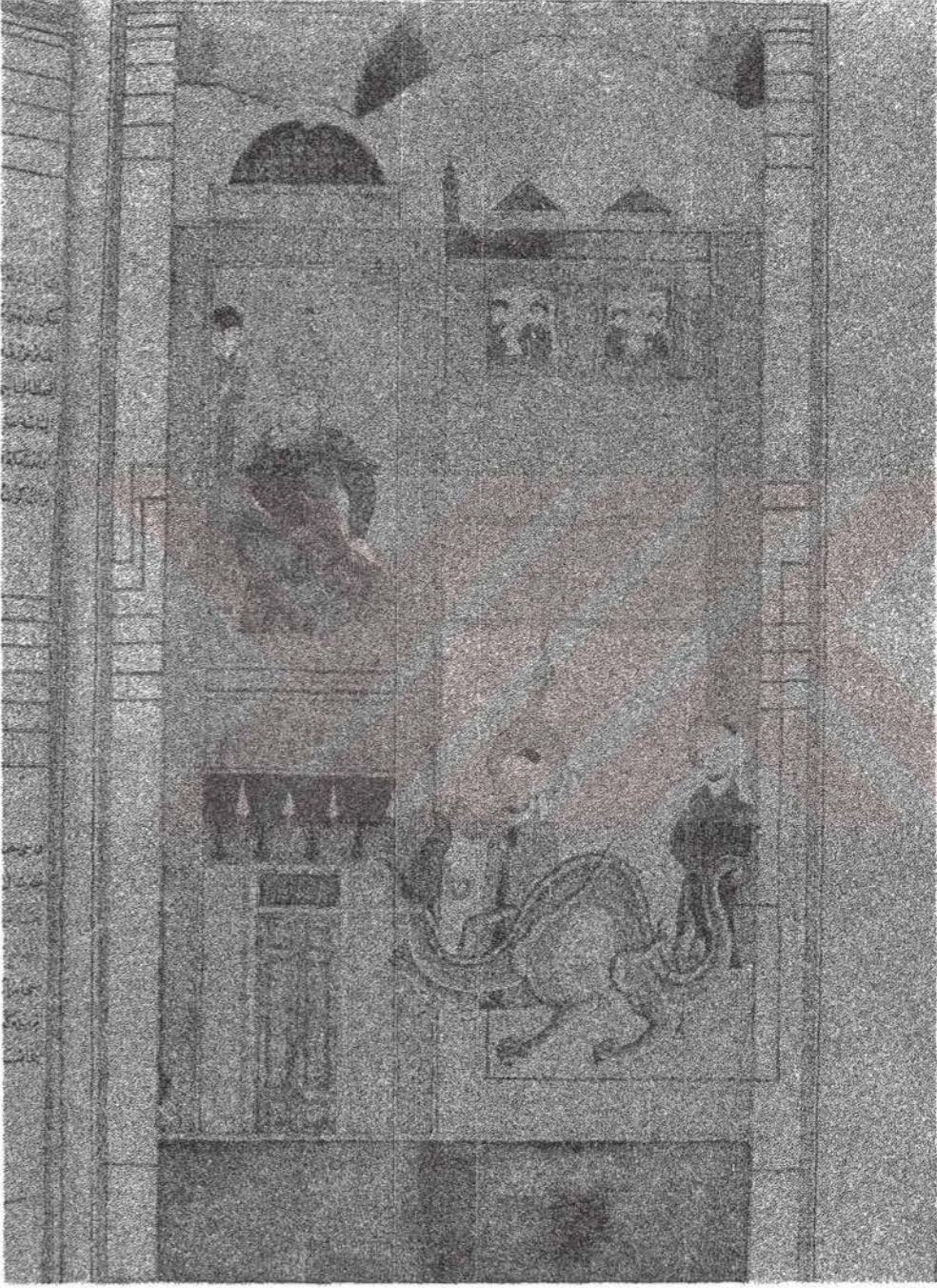
Kat. 22 Ejderha Deseni

Kat. 23 Hz.Yunus

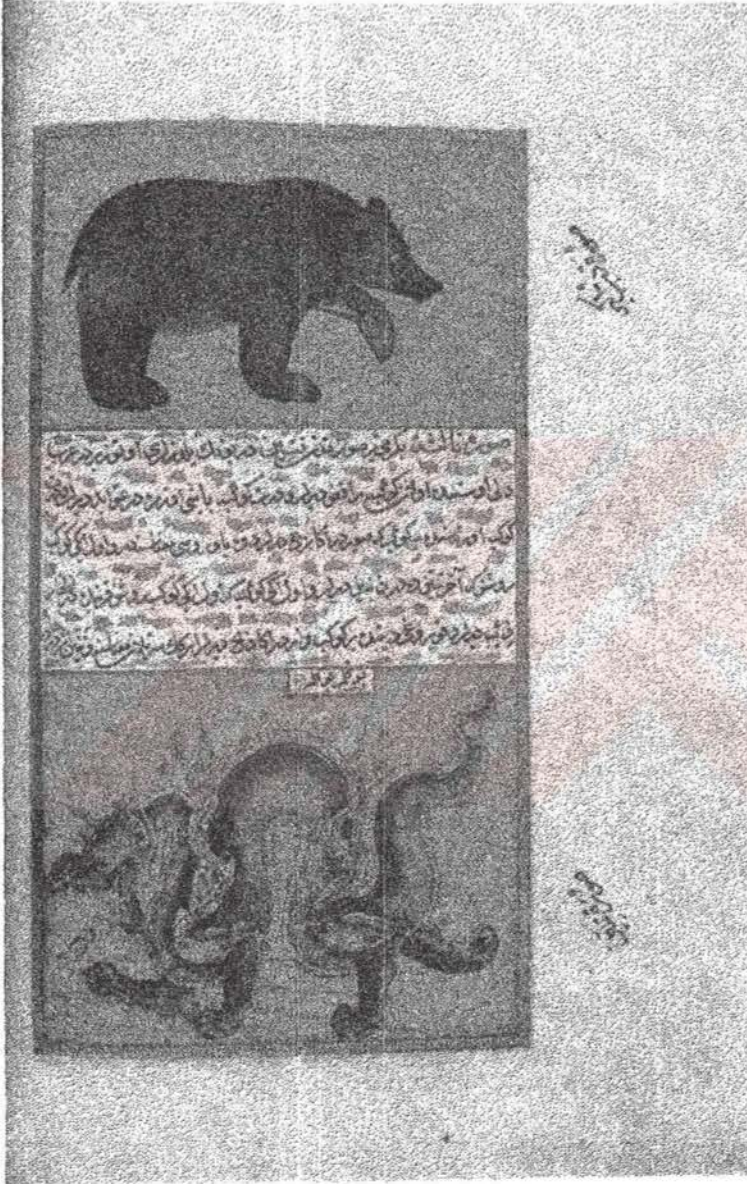
Kat. 24 Hz.Musa ve Harun Firavun Önünde-1

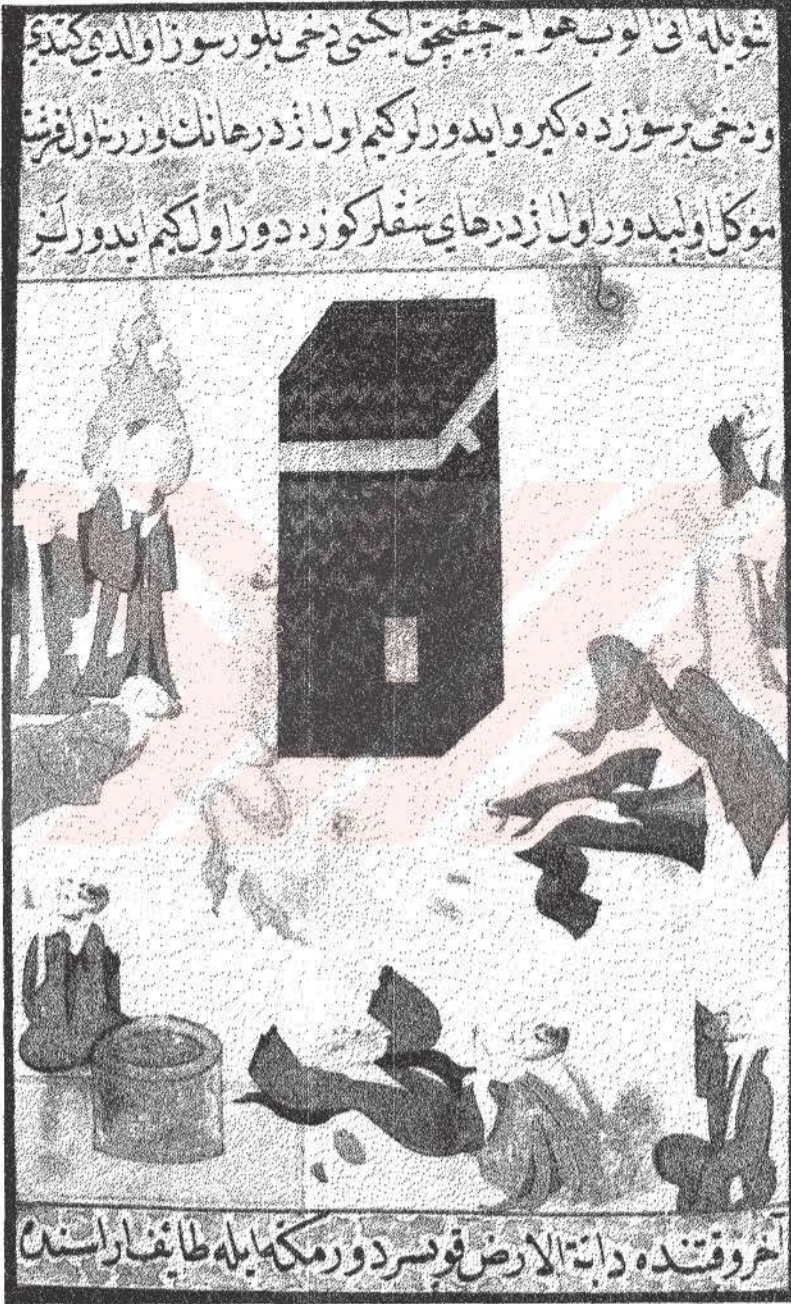
Kat. 25 Hz. Musa ve Harun Firavun Önünde-2

Kat. 26 Ejderha Deseni-4

Kat. 27 Ejderha Takım Yıldızı

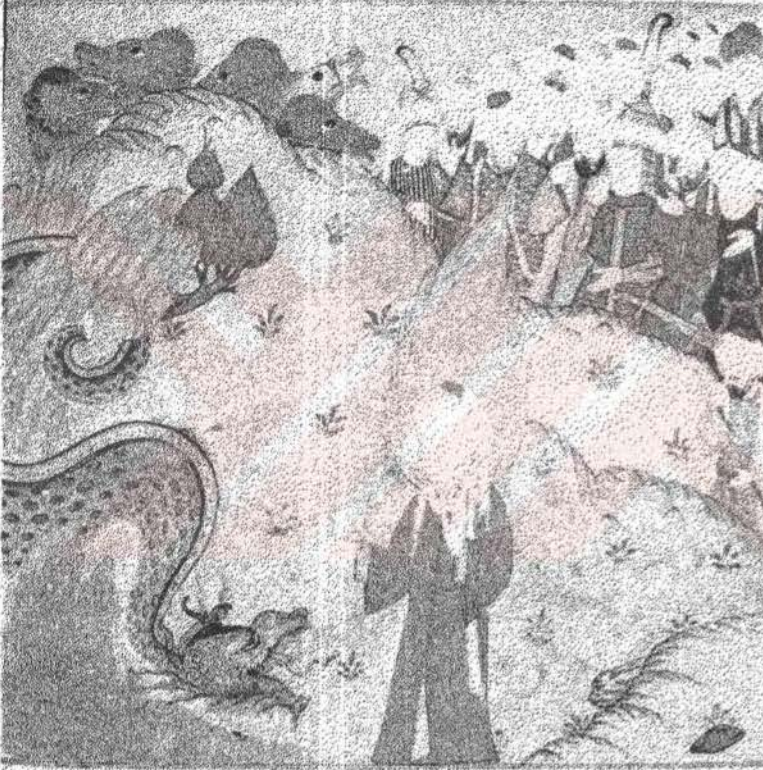

Kat. 28 Gökyüzüne Kaçırılan Ejderha

Kat. 29 Hz.Alli ve Ejderha

بردن دور مش پلان جينيندين منين كيم كلدوك ييان
 صورتند كوركدوك ديله كلن يكاسويابه كل دوي اندن
 از درها الله اينريله ديله كلاري عزب ديلي برله فصيح

سويلدي حضرت رسوله سلام ويردي ايندي ياسيندي
 الاولين و الاخرين غفرتكم من عفات الجن هم آدم همام

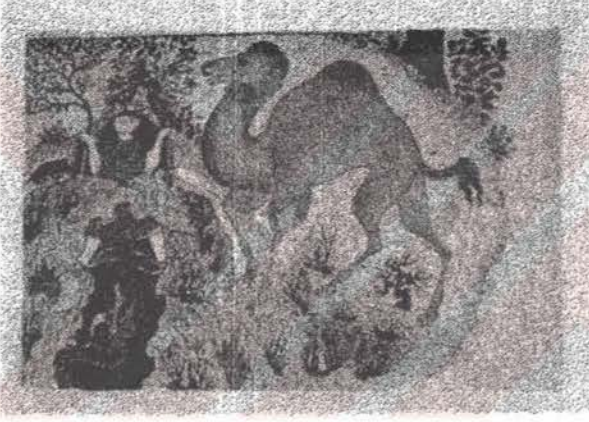
Kat. 30 Hz. Muhammed ve Ejderha

Kat. 31 Mağara Canavarı Müslümanları Tehdit Ediyor

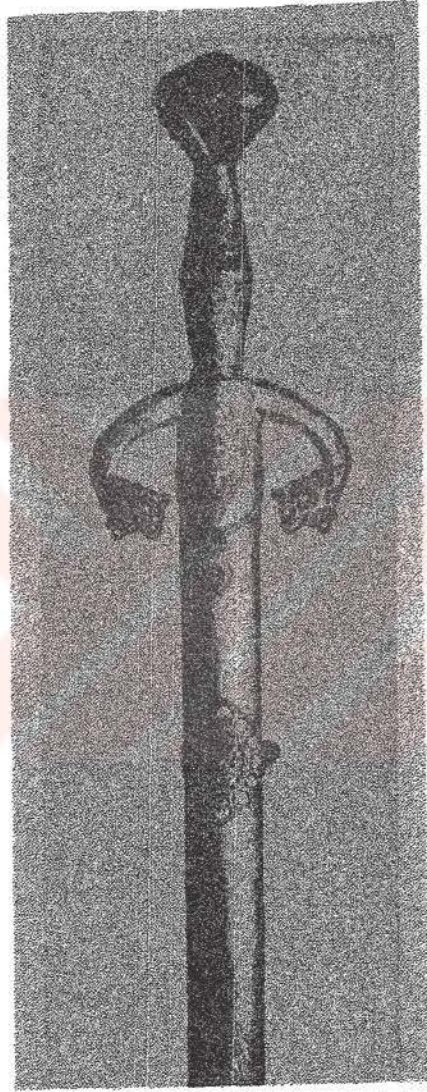
Kat. 32 Esrük Deveden Kaçan Adam Öyküsü-1

Kat. 33 Esrük Deveden Kaçan Adam Öyküsü-2

Kat. 34 Gökyüzü Kuzey Burçları

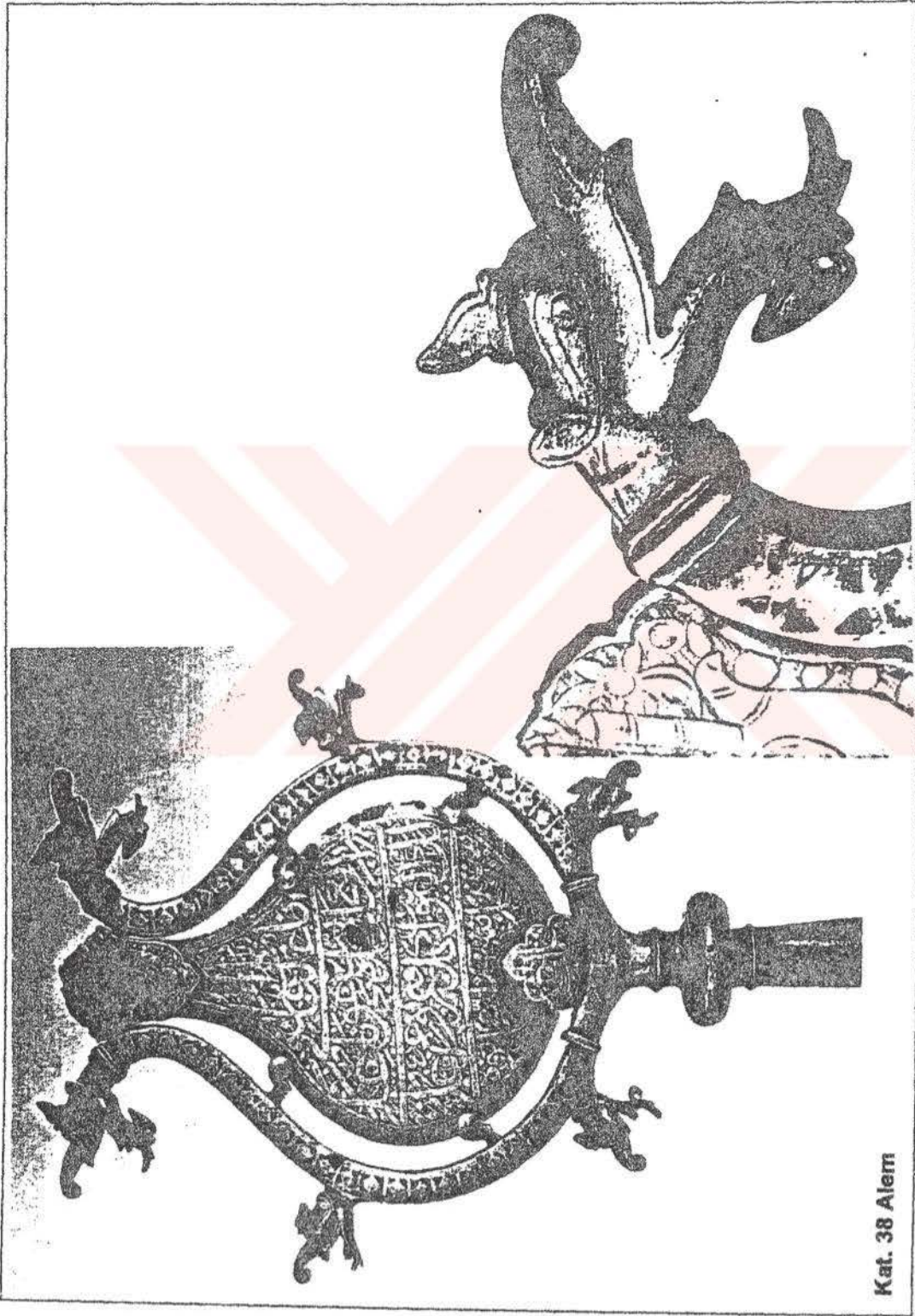
Kat. 35 Kasım Bey'in Kılıcı

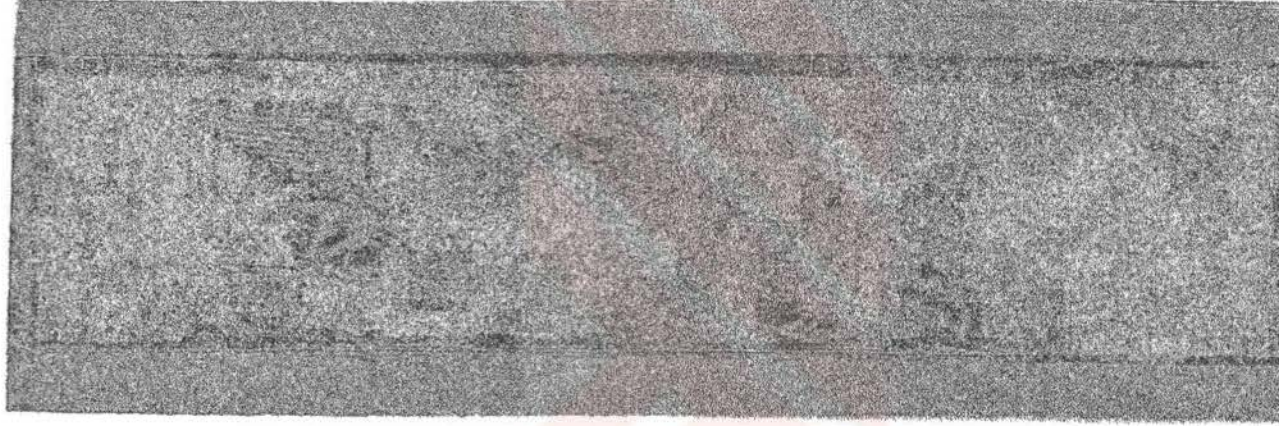
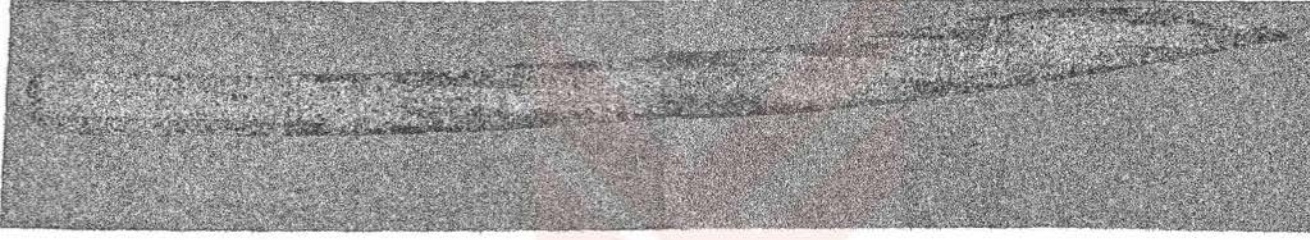
Kat. 36 Ejder Başlı Çeşme Lülesi

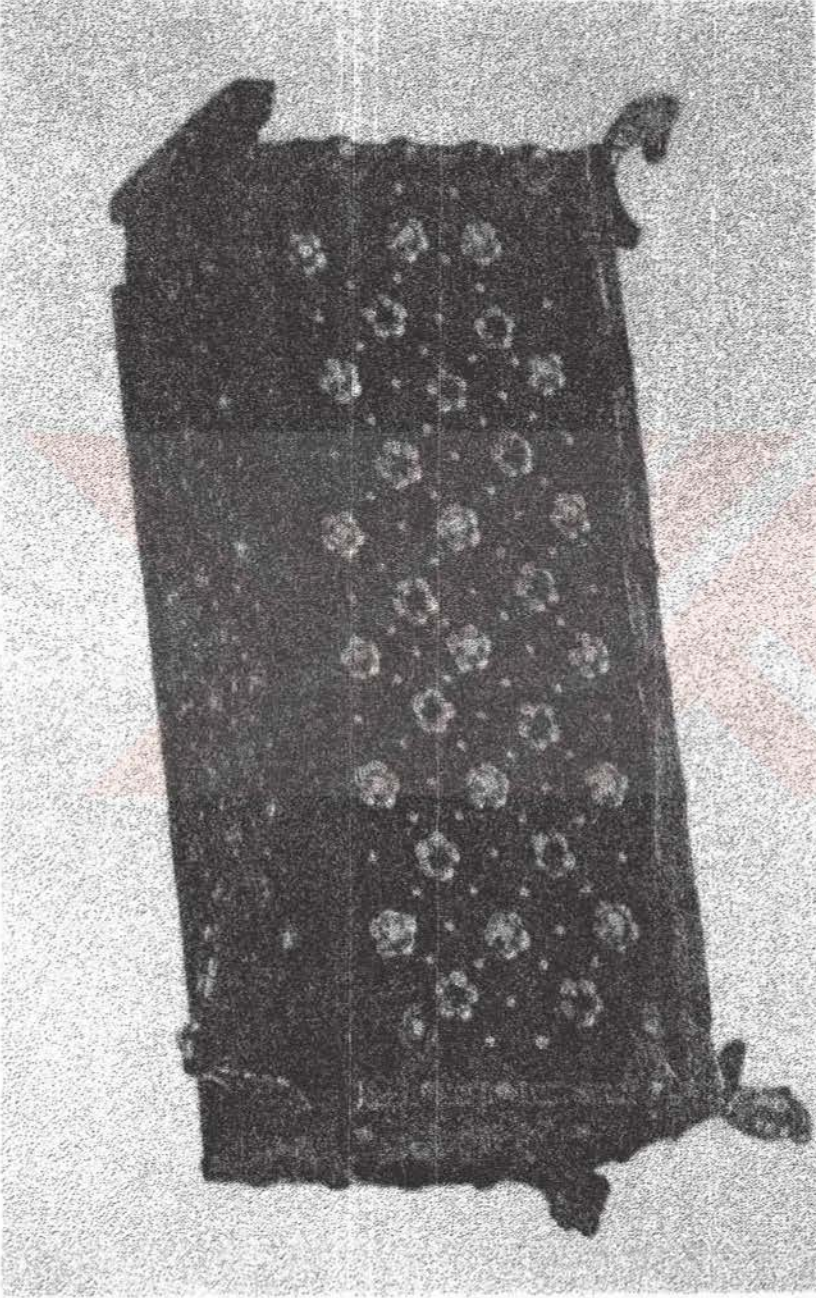
Kat. 37 Manisa Muradiye Cami Minare Kapisındaki Kapı Tokmağı

Kat. 38 Alem

Kat. 39 Sultan Süleyman'ın Kılıcı

Kat. 40 Yeşim Çekmece

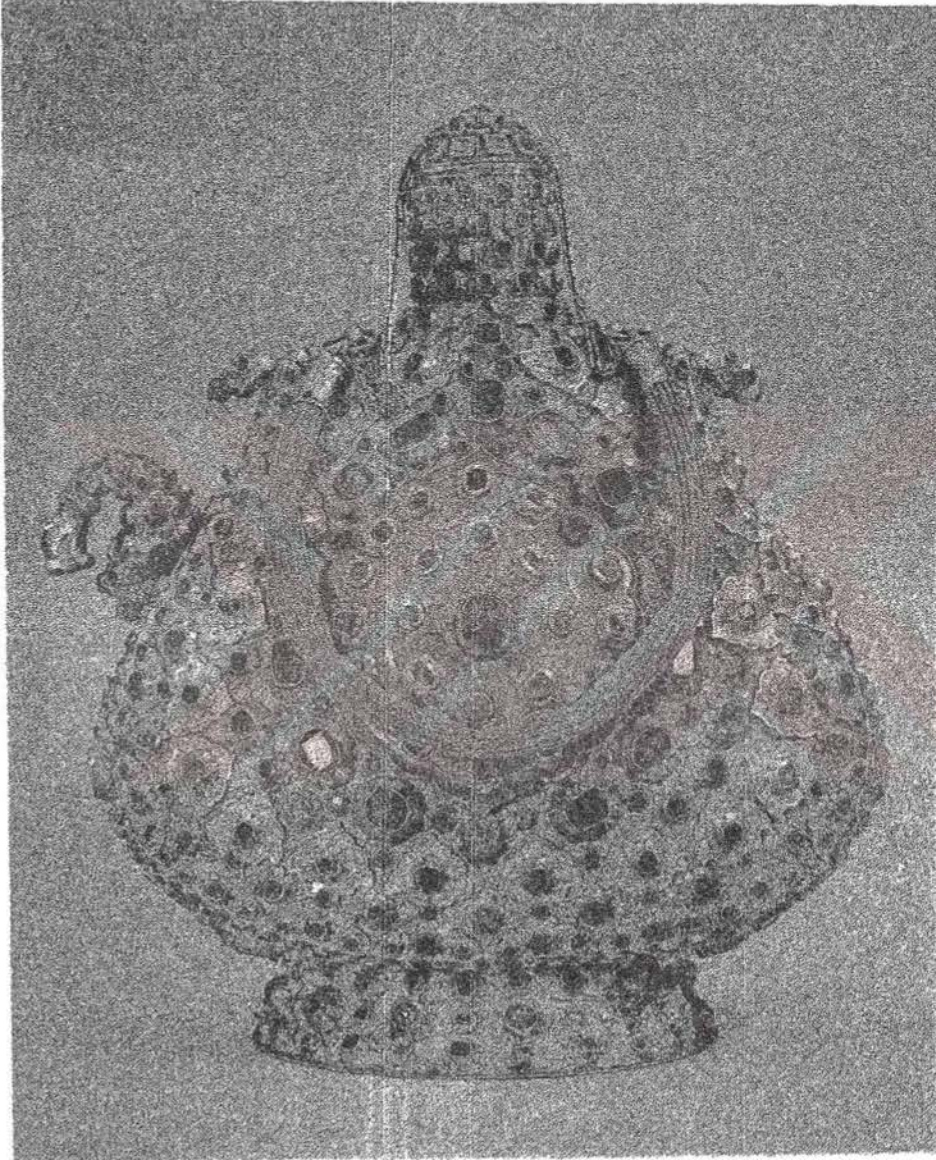
Kat. 41 Maşrapa

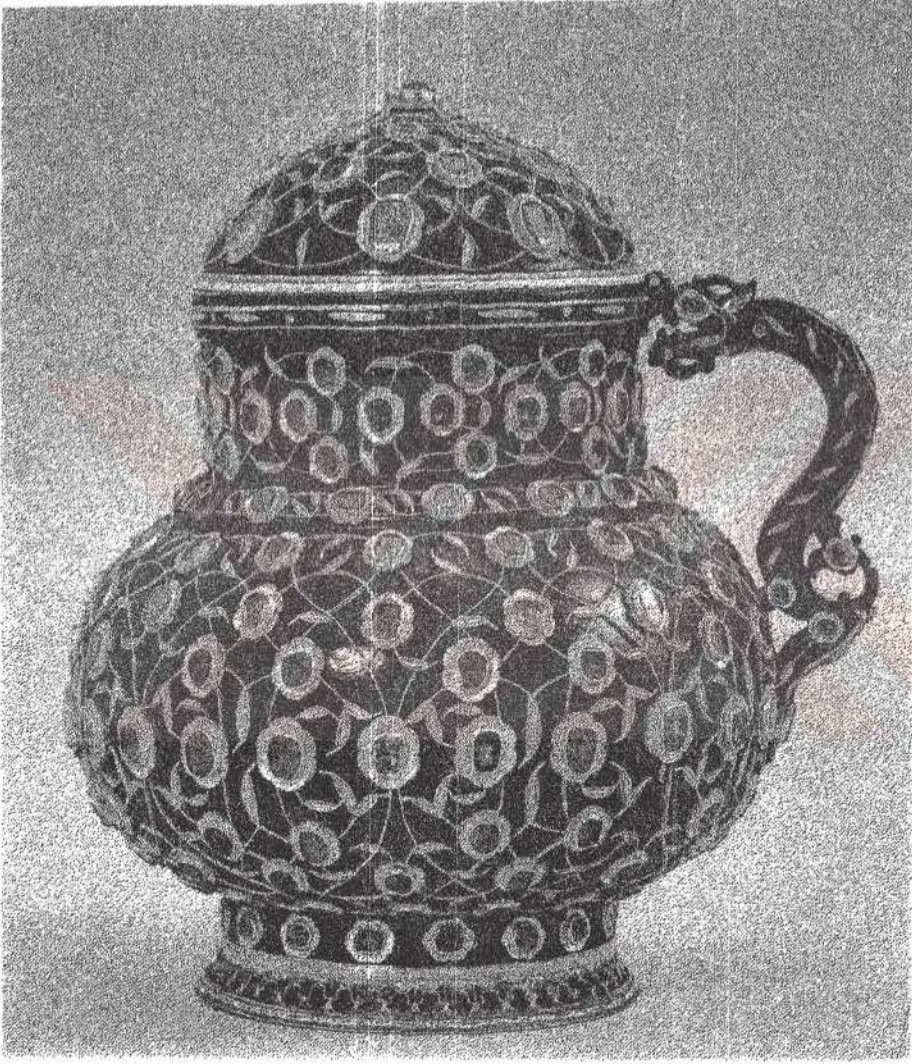
Kat. 42 Kapaklı Maşrapa-1

Kat. 43 Kapaklı Maşrapa-2

Kat. 44 Altın Matara

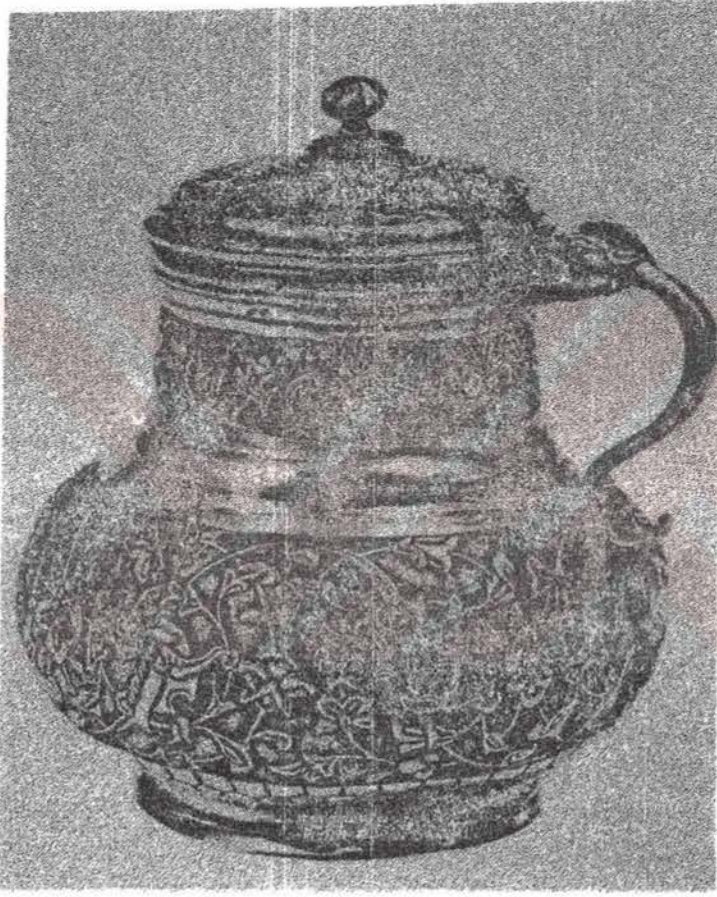
Kat. 45 Taş Maşrapa

Kat. 46 Altın Kupa

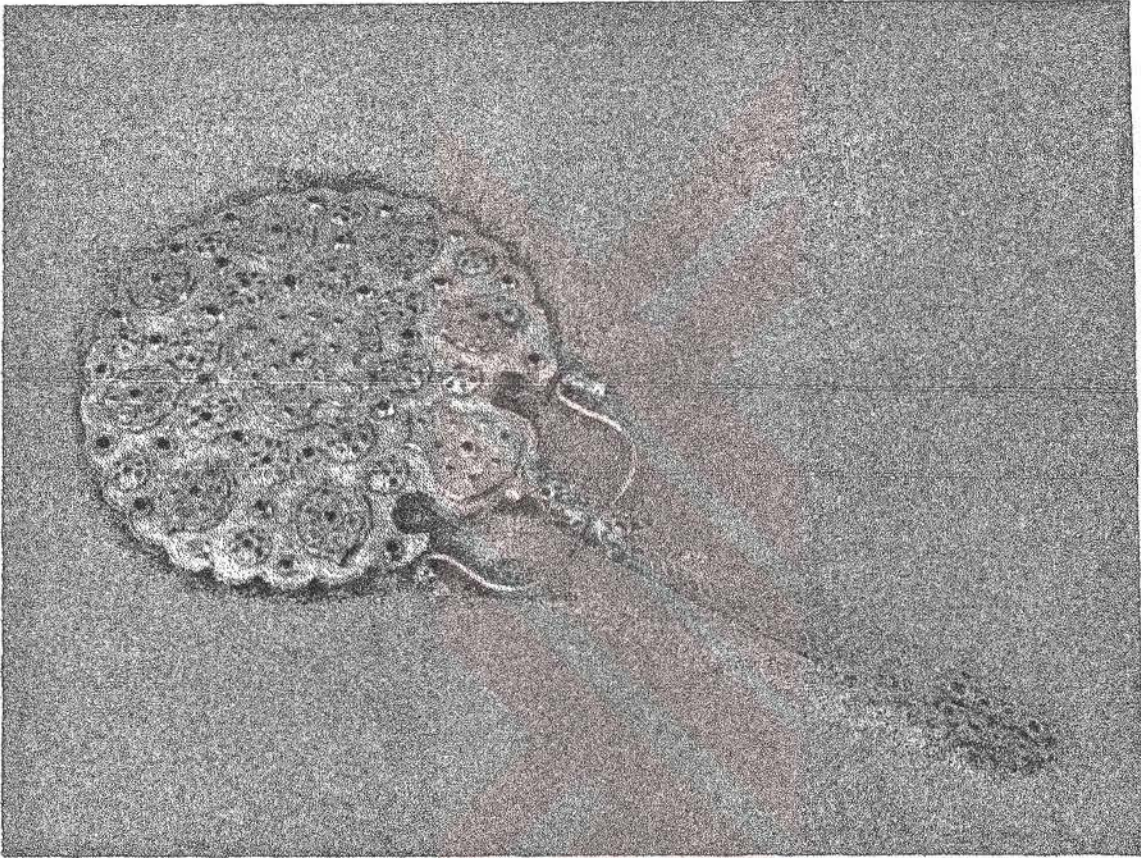
Kat. 47 Tombak Su Fiskiyesi

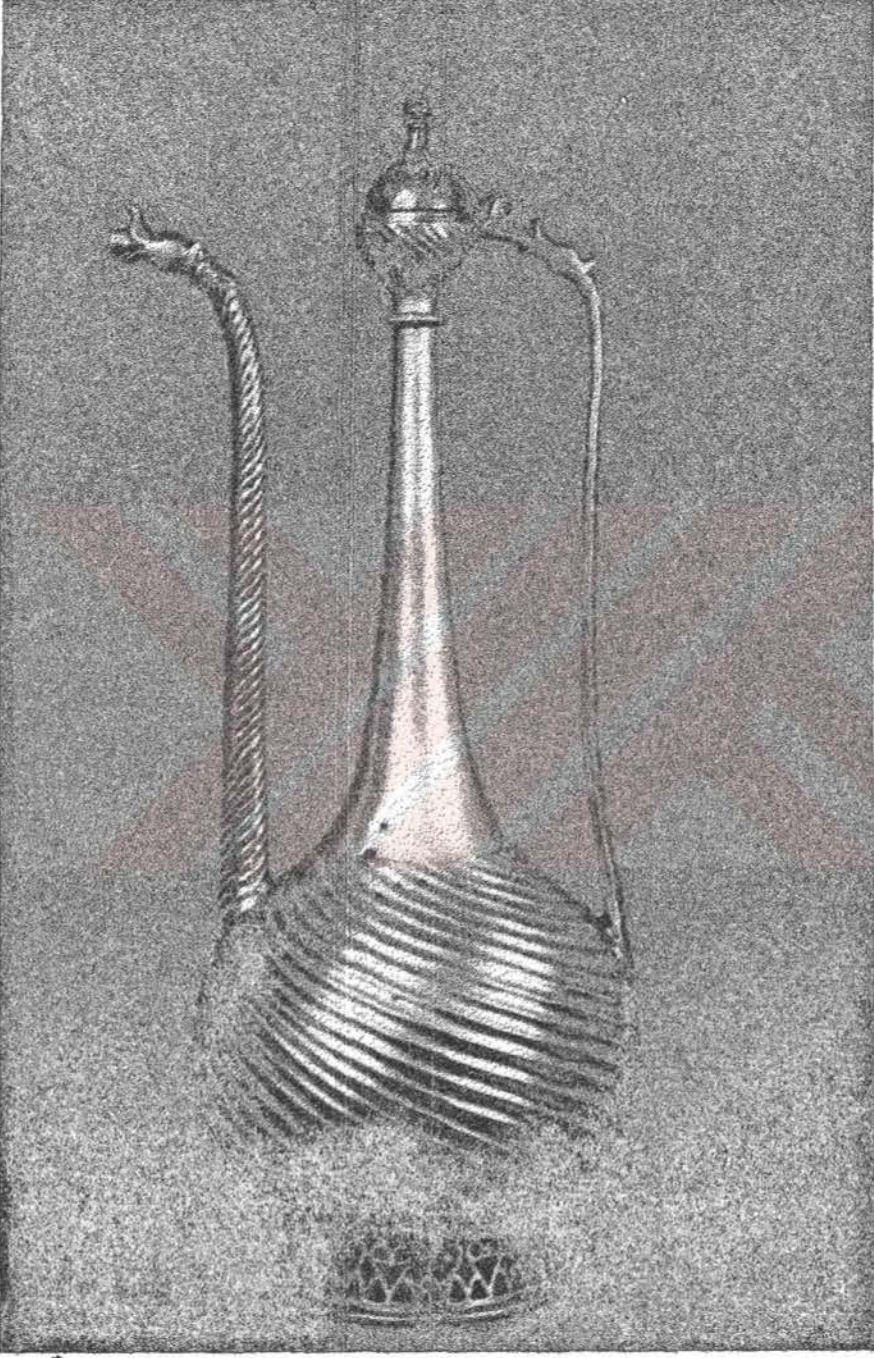
Kat. 48 Gümüş Maşrapa

Kat. 49 Maşrapa

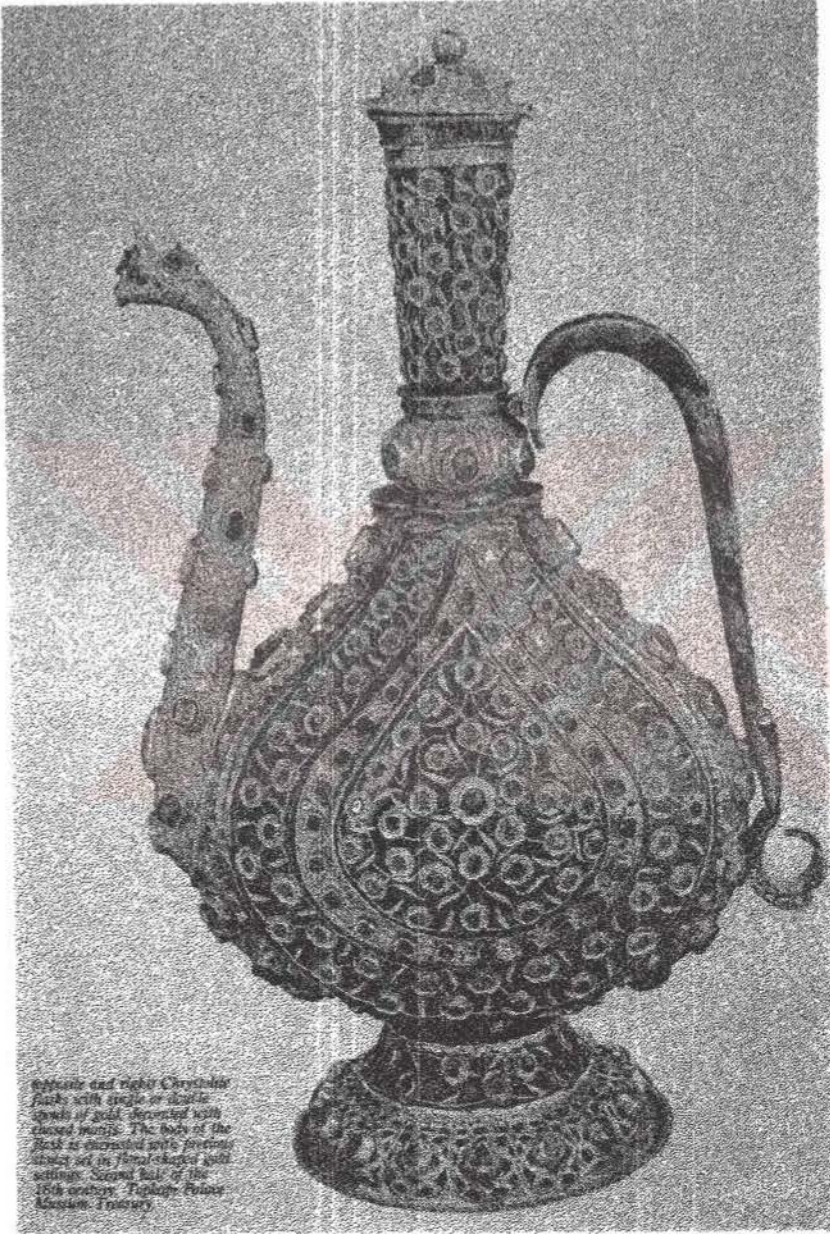
Kat. 50 Altın Ayna

Kat. 51 Uzun Boyunlu İbrik

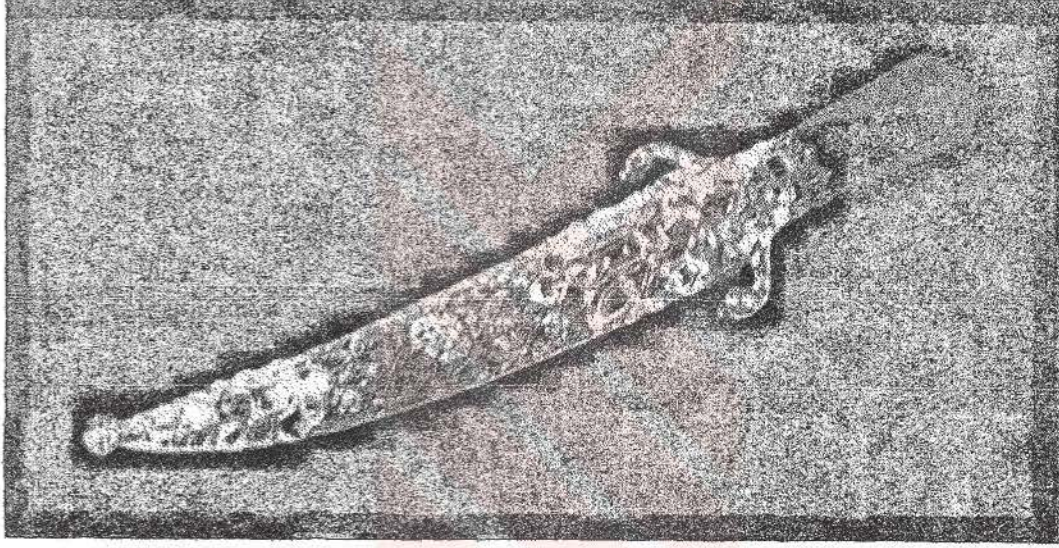

Kat. 52 Hz.Osman'ın Kılıcı

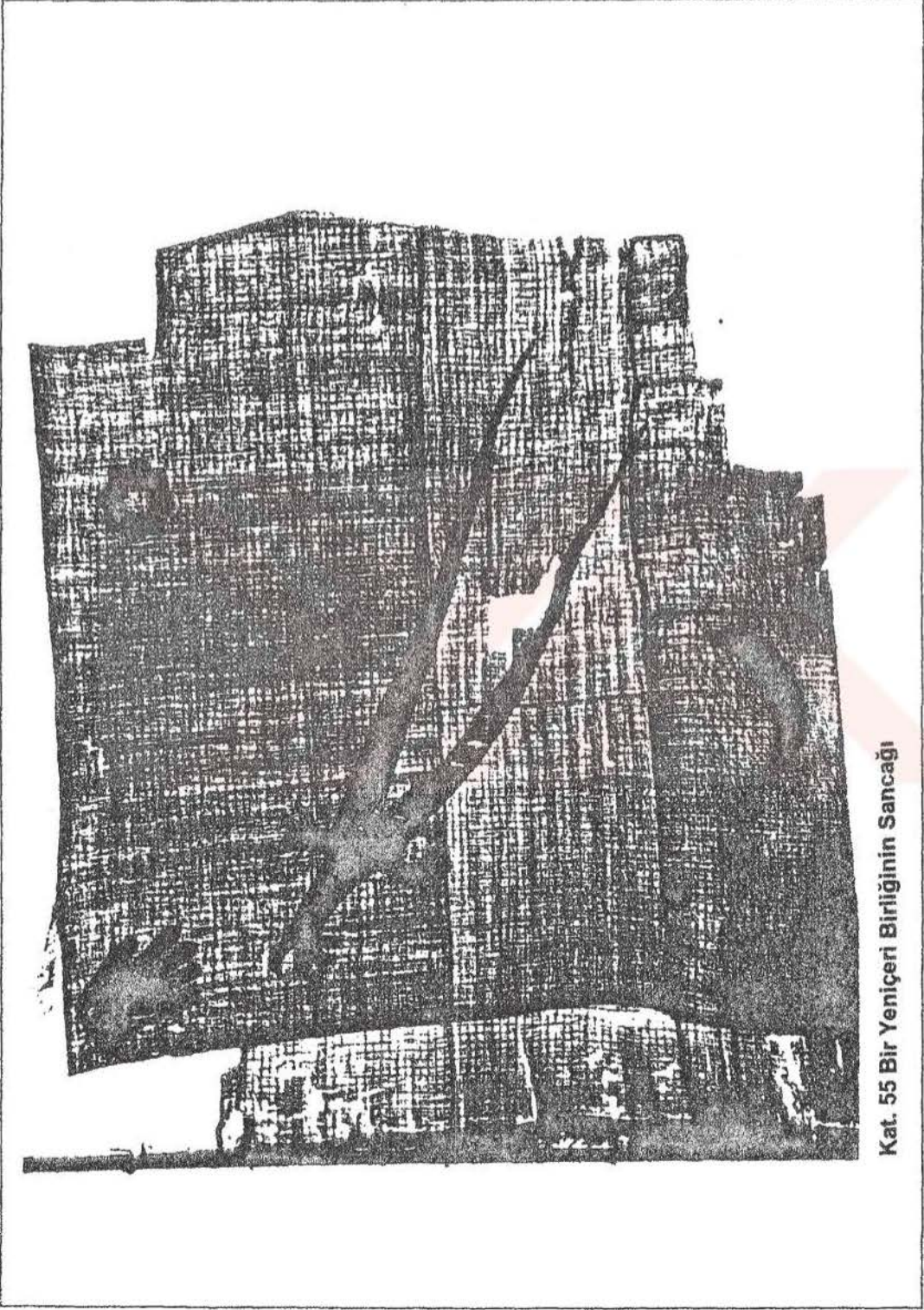

*Kapaklı and Nibbi Çelebi
Sürahi with neck of glass
body of gold decorated with
diamond motifs. The body of the
Sürahi is decorated with
diamond motifs and is
decorated with a
diamond motif. The
Sürahi is decorated
with a diamond motif.*

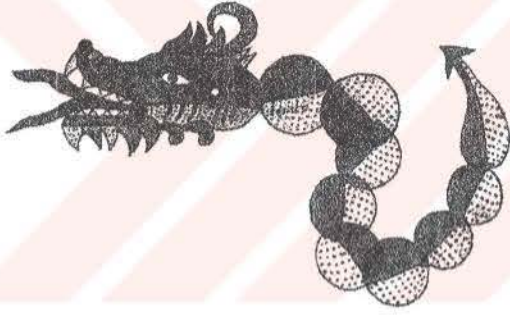
Kat. 53 Kapaklı Sürahi

Kat. 54 Hançer ve Kını

Kat. 55 Bir Yeniçeri Birliğinin Sancağı

Kat. 56 Karagöz'de Ejderha